

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKE VE İNKILAPLARI TARİHİ ENSTİTÜSÜ

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE İSLAMCILIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emre ERGÜL

İZMİR-2018

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE İSLAMCILIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan:
EMRE ERGÜL

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Cihan ÖZGÜN

İZMİR – 2018

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI TUTANAĞI

27.06.2018

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans programı **2014880008** numaralı öğrencisi **Emre ERGÜL** ile ilgili Yüksek Lisans tez savunma sınavı tutanağı aşağıdadır
Gereğini arz ederim.

Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK
Anabilim Dalı Başkanı

SINAV TUTANAĞI

Tez sınav jürimiz tarafından incelenen "**Demokrat Parti Döneminde Türkiye'de İslamcılık**" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 27/06/2018 tarihinde saat:11.00'da toplanarak aşağıda belirtilen şekilde işbölümü yaptıktan sonra adayın tez savunmasını dinlemiştir. Yönetmelik gereğince adaya tezi ile ilgili sorular yöneltilmiş ve tartışmalardan sonra adayın tezi hakkında aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL edilmesine

Oy Birliği ile

BAŞARI NOTU: (95)

RED edilmesine

Salt Çoğunlukla

(**) DÜZELTME verilmesine

Tez Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Cihan ÖZGÜN	
Üye	Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK	
Üye	Doç. Dr. Alev GÖZCÜ	

ONAY

Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK
Müdür

(**) Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci, en geç üç ay içinde gerekli düzeltmeleri yaparak tezini aynı jüri önünde tekrar savunur.

Yemin Metni

Doktora/Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “*Demokrat Parti Döneminde Türkiye’de İslamcılık*” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakça da gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih Ad-Soyad

ÖZET

14 Mayıs 1950 tarihi, Türk siyasi hayatında çok partili hayata geçişin en önemli adımıdır. Kurucu partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin yerine Demokrat Parti tercih edilerek, Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde ilk kez bir iktidar değişikliği yaşanmıştı. Demokrat Parti'nin iktidara gelişiyle birlikte, Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet anlayışında bazı değişiklikler meydana gelmişti. Bu iktidar değişikliği lâiklik esasları üzerine kurulmuş olan ve lâikliği din ve devlet işlerinin ayrı bir şekilde yürütülmesi olarak gören devlet anlayışı yerine, lâikliği din ve vicdan hürriyetinin korunması olarak algılayan bir devlet anlayışı ortaya çıkarmıştı. Demokrat Parti yönetim kadrosundakilerin, lâiklikten çıkarttığı bu farklı anlam, devrimler sürecini halka mâl edilmiş olan devrimler ve halka indirgenememiş olan devrimler şeklinde iki gruba ayırmaya sevk etmişti. Bu düşünce doğrultusunda kendinden önceki iktidarın yaptığı bazı devrimlerini değiştirebileceği fikriyle, İslamcılık; Demokrat Parti'nin popüler bir siyasi söylemine dönüşmüştü. İslamcılık etrafında şekillenen devlet politikası, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi hayatına yeni bir kapı aralıyor, devrimler sürecinden sonra siyasetle ilgisi olmayacağı düşünülen İslam'ın kendini yeniden siyasi hayatta göstermesine olanak sağlıyordu.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, İslamcılık.

ABSTRACT

The date of May 14, 1950 is the most important step of the transition to a multi-party system in Turkish political life. The Democratic Party were chosen instead of Republican People's Party as founder party and for the first time there had been a change of power in Republic of Turkey's history. With the Democratic Party's coming into power of, some changes had occurred in the understanding of the state of the Republic of Turkey. Instead of a state understanding based on the principles of secularism, which sees the secularism as a separate execution of religion and state affairs, this understanding of the state, which perceives the secularism as the protection of freedom of religion and conscience, has emerged. This different meaning of the people of the Democratic Party's managerial staff caused the revolution process to separate into two groups as the revolutions that have been made to the people and the revolutions that can not be reduced to the people. In the light of this idea, Islamism, with the idea that it can change some of the revolutions that the former rulership realised, became a popular political discourse of the Democratic Party. The state policy shaped around Islamism, is opening a new door in the political life of the Republic of Turkey; Islam, which was not thought to be interested in politics after the revolutions, was allowed to show itself again in political life.

Key Words: Democratic Party, Islamism.

ÖNSÖZ

İslamcılık üzerine yapılan akademik çalışmalar, genelde Osmanlı Devleti'ni yıkılmaktan kurtarmak üzere ortaya atılmış olan siyasal bir düşünce şeklinde ya da Türkiye Cumhuriyeti siyasi hayatının tamamını kapsayan ve etki eden bir fikir akımı olarak ele alınmıştır. Ancak Cumhuriyet tarihinde İslamcılık fikrinin yeniden ortaya atıldığı, kurulmuş olan yeni devletin, kurulduğu esasları değiştirebileceği hatta terk edebileceği bir dönem olan; Demokrat Parti dönemi ve onun iktidar olduğu 10 yıl 13 günlük dönemin çok nadir incelendiği görülmektedir. Bu nedenle İslamcılık düşüncesinin, İslam'ın siyasette yeniden filizlendiği ve Türk Devriminin yeniden yorumlanabileceği bir dönem olan Demokrat Parti iktidarının araştırılması bu noktada önem kazanmaktadır. Türk Siyasi Tarihi için bir dönüm noktası olan Demokrat Parti dönemi, “*Demokrat Parti Döneminde Türkiye’de İslamcılık*” isimli tez çalışmamızda bu periyoda gelinceye kadar İslamcılığın gelişim evreleri ele alınarak, Demokrat Parti dönemindeki İslamcılık fikri ve İslami unsurların derinlemesine irdelenmesine çalışılmış, bu dönemin İslamcı düşünürlerin ideolojik fikirlerine yer verilmiştir.

Çalışma sahası olarak genellikle dönemin İslamcı yönü ağır basan süreli yayınları, araştırma eserleri ve İslamcılığı bir fikir akımı olarak gören yazarların telif eserlerinden büyük ölçüde faydalanılmıştır. Bunun yanında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi ve T.B.M.M. Zabıt Cerideleri de incelenmiştir.

Böyle bir konu üzerinde çalışmam için beni teşvik eden ve konunun fikir babası olan Prof. Dr. Kemal ARI hocama, konu üzerinde uzman olan ve deneyimlerinden yararlanabilmem için gereken nezaketi göstermekten çekinmeyen Doç. Dr. Doğan DUMAN hocama ve zorlandığım her zaman bana farklı perspektiften bakmayı öğreten, yoluma ışık tutan ve yol göstericim olan, danışman hocam Doç. Dr. Cihan ÖZGÜN hocama teşekkür etmeği borç biliyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: OSMANLIDAN CUMHURİYETE TÜRK SİYASİ TARİHİNDE İSLAMCILIK DÜŞÜNCESİ	
1- Osmanlı Devletinde İslamcılık Düşüncesi	4
1.1. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e İslamcılık Düşüncesi	4
1.2. II. Meşrutiyet'ten Milli Mücadeleye İslamcılık Düşüncesi.....	9
1.3. Milli Mücadele Döneminde İslamcılık Düşüncesi	25
2- Cumhuriyet Dönemi İslamcı Söylem	34
2.1. Atatürk Devri İslamcı Söylem.....	34
2.2. İsmet İnönü Dönemi İslamcı Söylem.....	42
İKİNCİ BÖLÜM: SİYASAL İSLAMIN YENİDEN DÜZENLEME DÖNEMİ	
1- Demokrat Parti Döneminde İslamcılığın İslahı	46
1.1. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması.....	46
1.2. Radyoda Kur'an Yayını	53

1.3. Vicdan ve Toplanma Hürriyeti Kanunu.....	56
1.4. Din Eğitimi	64
1.4.1. İlkokul, Ortaokul ve Liselerde Din Eğitimi	64
1.4.2. İmam –Hatip Okulları.....	75
1.4.3. İlahiyat Fakültesi.....	82
1.4.4. Yüksek İslam Enstitüsü	85
2- Demokrat Parti Döneminde İslami Cereyanlar.....	87
2.1. Nurculuk.....	88
2.2. Büyük Doğu Cemiyeti.....	93
2.3. Süleymancılık.....	98
2.4. Ticanilik	100
2.5. Kadirilik	106
2.6. Nakşibendilik	109
2.7. Rufailik.....	113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İSLAMCILIK VE DİĞER SİYASAL AKIMLAR

1- İslamcı Düşünürlerin Türkiye’deki Diğer Siyasal Düşüncelere Bakışı

1.1. İslamcılar ve Milliyetçilik	116
1.2. İslamcılar ve Türkçüler	120
1.3. İslamcılar ve Komünizm	125
1.4. İslamcılar ve Sosyalizm	134
1.5. İslamcılar ve Kemalizm	137
2- İslamcı Basın ve Yayın	146

SONUÇ..... 153

KAYNAKÇA 158

KISALTMALAR

İ.T.C.	İttihad ve Terakki Cemiyeti
B.M.M.	Büyük Millet Meclisi
T.B.M.M. Z.C.	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
C.H.P.	Cumhuriyet Halk Partisi
D.P.	Demokrat Parti
D.İ.B.	Diyanet İşleri Başkanlığı
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.g.	Adı geçen gazete
A.g.a.	Adı geçen arşiv belgesi
A.g.m.	Adı geçen makale

GİRİŞ

İnsanların, tek başlarına hayatta kalmaları çok zor olduğu için tarihin en eski dönemlerinden itibaren sosyal bir çevre, bir topluluk oluşturma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu toplum oluşturma ihtiyacı bazen coğrafi ve iklim şartlarıyla mücadele etmek gibi maddi sebeplerden kaynaklanırken, bazen de din ve inanç gibi insanların duygusal ve manevi ortak paydalarından da ileri gelmektedir. İslamcılık fikrinin, Avrupa'daki ifadesiyle “Panislamizm” düşüncesinin tam da yukarıda söz etmiş olduğumuz ikinci ifadedeki gibi manevi birlikten kaynaklanan bir öğreti olduğu anlaşılmaktadır.

İslamcılık, önceleri İslam dininin öğretilerini yayma düşüncesine, insanın renginin, ırkının, dilinin, kısaca bir insanı insan yapan unsurların önemsizliğe vurgu yapılarak, “din kardeşliği” şeklinde tanımlanmıştı. İslam için asıl önemli olan etmen, insanın Müslüman olması ve kendini yaratan varlığa ne derece yakın olmuştur. İslamiyet'in öğretisinde her Müslüman bir diğerini öz kardeşinden ayırmayacak şekilde benimsemeli ve onun derdine, sevincine ortak olmalıdır. Böylesine derin ve felsefi bir öğretisi olan bir dinin kısa zamanda Müslümanlar arasındaki birliğin büyümesine zemin hazırlamıştır. İslamiyet'in yayılması ve Türkler gibi farklı etnik grupları bünyesine katması kısa zamanda Müslüman nüfusunun hızla artmasına sebep olmuştur. Artan bu nüfus zamanla ihtiyaç duyulan siyasi yapılanmaları da beraberinde getirdiği için siyasi İslamcılığın yavaş yavaş temelleri atılmaya başlanılmıştı. Bu bakımdan, sözlük anlamı olarak Siyasal İslamcılık; devlet mekanizmasını oluşturan politik, ekonomik ve hukuki unsurların şer'i hükümlerden beslenerek bu devlet mekanizmasını meydana getirmesi şeklinde izah edilebilir¹.

Türk devletlerinin İslamiyet'i kabulünden sonra uzunca bir süre İslam'ın bayraktarlığını yaptığı bilinmektedir. Türklerin uzun soluklu ve istikrarlı siyasi yapıları bu olanağı onlara sağlamış ve Müslüman olmayan komşularına karşı sağladıkları siyasi üstünlük sebebiyle dini inançlarını kıtalar ötesine taşımalarını sağlamıştır. Ancak bir müddet sonra Türklerin siyasi üstünlüklerini kaybetmeleri, onları yeni fikirler üretmeye ve bu sayede siyasi yapısını muhafaza edebileceği

¹ Abdullah Manaz, **Dünya'da ve Türkiye'de Siyasal İslamcılık**, 1.b., Ayraç yay., Ankara, 2005, s.23

düşüncesine doğru itmiştir. Siyasi gücün kaybedildiği bir ortamda; XIX.–XX. Yüzyıllarda İslamcılığın bir düşünce sistemi olarak yeniden düzenlenmeye gitmiştir. Önceleri siyasi üstünlükleri olan Müslümanlar, bu üstünlüğün hissettirmiş olduğu bir güce sığınarak hareket etmiş ve inançlarını yaşama konusunda oldukça rahat hareket etmişlerdir. Fakat daha sonra yetersiz kaldıklarını düşünen Müslümanlar, artık ibadetten, müspet ilime, hukuktan, siyasete hemen her alanda yeniden yapılanma ihtiyacı hissetmişlerdir. İşte böyle bir ortamda ortaya atılan İslamcılık fikri, yukarıda sözü edilen unsurlardaki bozulmaların önüne geçerek daha medeni, modernleşmiş yeni tip Müslüman oluşturma ve Müslümanlar arasındaki iletişimi sağlama düşüncesinden ortaya çıkmıştır².

Tezin ana konusu olarak ele aldığımız İslamcılık fikri, yalnızca Demokrat Parti ile sınırlı kalmamış, 1960 yılına kadar ki İslamcılığın gelişim süreçleri şeklinde incelenmiştir. Tezin birinci bölümünde, On dokuzuncu yüzyıldan Cumhuriyet devrine kadar ki İslamcılık ile ilgilenen ya da öğretiyi ortaya koyan siyasi ve düşünce adamları üzerinden İslamcılık fikrinin düşünce hayatına girişi adına değerlendirmelerde bulunulmuştur. Osmanlı Devletinin bulunduğu coğrafya ve iç dinamikleri üzerinde İslamcılığın bıraktığı etkiye değinilerek, Cumhuriyet'e evrim geçirmeyi bekleyen Osmanlı insanın ve yöneticilerinin siyasi bir doktrin şeklinde ne amaçla İslamcılık fikrini benimsediklerine dair tespitlerde bulunulmuştur.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte İslamcılığın yeni devletin yöneticileri için siyasi bir araç olmaktan çıkması, buna karşın İslamcılığın fikri sahada hala canlı tutulmasından kaynaklanan ikilemin yarattığı huzursuzluk ortamı daha ön planda tutulmuştur. Yani bir yana devrim süreci alınmış, diğer yanda halkın ve aydın kesimin devrimsel sürece tutumlarına karşı bilgiler verilmiştir.

Tezin ikinci bölümü tamamen konunun ana odağını oluşturan Demokrat Parti ve onun siyasal İslamcılığının yansımaları şeklinde ele alınmıştır. Demokrat Parti, politikasını İslamcılık zeminine inşa etmesi sebebiyle Türkiye'ye getirdiği bazı yenilikler üzerinde durulmuştur. Bunun yanında Demokrat Parti'nin devlet mekanizması için tehlike arz etmediğini düşündüğü İslamcı topluluklar ve tarikatların iç dinamikleri ve 1950-1960 arası süreçteki hal ve tavırlarının ne yönde olduğuna yer verilmiştir.

² İsmail Kara, **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler – Kişiler**, 3.b., Kitabevi Yay., C.1, İstanbul, 1997, s.16

Üçüncü ve son bölümümüzde ise, Demokrat Parti'nin iktidar yılları boyunca Türkiye sınırları içerisinde barındırdığı İslamcı fikir adamlarının diğer ideolojilerle ilişkileri üzerinde durulmuştur. İslamcılar ve Türkiye'deki diğer fikir akımları arasındaki ilişkinin yanı sıra, İslamcıların kamuoyuna ulaşmayı ve fikirlerini diğer insanlara aktarmayı amaçladıkları basın, yayın organları ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLIDAN CUMHURİYETE TÜRK SİYASİ TARİHİNDE İSLAMCILIK DÜŞÜNCESİ

1- Osmanlı Devletinde İslamcılık Düşüncesi

1.1. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e İslamcılık Düşüncesi

Osmanlı Devletinde yönetilenler müslim ve gayrimüslimler olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Bu iki temel unsur devlet mekanizmasını çalıştıran çarklar, vasıtalar olarak düşünölmüştü. Söz konusu olan bu işleyişte, düzenin merkezine devlet oturtulur, tebaa bu merkezin iyi bir şekilde işleyişini sağlamakla sorumlu tutulurdu. Tanzimat'ın ilanından sonra bu sistem tam tersi yönde işlemeye başlayarak, “*millet devlet için değil, devlet millet için vardır*” anlayışı egemen olmuştur. Böylece devlet tebaanın konforunu sağlamakla sorumlu bir kurum halini almıştır. Tanzimat devrinde Osmanlı Devleti, hem Batı'nın lâik programlarını kendine uyarlamaya çalışırken, hem de ülkenin teokratik yapısını muhafaza etme çabasında olan bir görünüm içerisinde bulunmuştur³. Bu ikilem Osmanlı Devleti'nin aydın kesim ve bürokratları arasında fikir birliği sağlanamamasına neden olmuş ve bazı Osmanlı bürokrat ve aydın insanlar camiasında Osmanlı Devleti'ni eylemsizlik ve geriliğe sevk eden sebebin İslam olduğu algısı yaygın hale gelmiştir. Bu sebeple, “*Batılılaşmak*” isteyen, yenilikçi aydın ve bürokrat grup saldırılarını İslam'a yöneltmeğe başlamıştı. İslam'a karşı başlatılan bu tepkilere hiç gecikmeden karşılık veren bazı aydınlar, yeni bir oluşum içerisine girerek, İslam dininin ilerici çalışmalara engel olmadığını vurgulamaktaydı. Bu ifadelere yer veren grubun içinde başta Namık Kemal, Ziya Paşa, Şehbenderzade Ahmet Hilmi gibi pek çok İslamcı aydın bulunmaktaydı. Bu aydınlar dini savunma ihtiyacı hissetmiş ve söz konusu olumsuz durumun sebebinin İslam dinine ait olmadığını, gericiliğin aslında Müslüman'dan kaynaklandığını izah etmeye çalışmışlardır. Onlar, İslam'ın ilmi öğütlediğini ifade ederek, batıl olan

³ Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler – 1*, 1.b, İletişim Yay., İstanbul, 1990, s.181

gericiliğe asıl sebep olan unsurun ilmin terk edilmesi ve saltanat rejiminin getirdiği hürriyet kısıtlamalarının sebep olduğunu vurgulamışlardır⁴.

İslamcı düşünürler arasında, Namık Kemal'i kendinden sonraki kuşağı ciddi anlamda etkileyen bir fikir adamı olarak diğerlerinden ayrı tutmak gerekir. Namık Kemal, 1867-1871 yılları arasında Avrupa'daki eğitim aşamasını bitirdikten sonra Osmanlı ülkesindeki Batı özentiliğine karşı İslam'ı savunma ihtiyacı hissetmiş ve İslam'ın gerilik sebebi olduğu iddialarına karşı çıkmıştır. Ancak o hiçbir zaman İslam'ı Batı'dan ayrı tutmamış, aksine İslam ile Batı felsefesini ortak bir paydada buluşturmak için çaba harcamıştır⁵. Diğerlerine nazaran önemli bir yer teşkil eden Namık Kemal, teknik, sistemli ve derinlemesine araştırmaları sonucunda oluşturduğu düşünce yapısında “*Vatan ve Hürriyet*” iki önemli esastır. Vatan ve devletin bütünlüğü düşüncesini kendinden sonraki nesillere aktardığı bilinmektedir. Bu düşünceleri doğrultusunda döneminin siyasi buhranları ve kurtuluş arayışı onu “*Osmanlılık*” ve “*İslamcılık*” noktasında birleştirmiştir. Yaşadığı inanç ve büyüüp yetiştiği maneviyat gereği tutucu bir İslamcı olan Namık Kemal, hiçbir zaman ırkı gözeten bir milliyetçi olmamış, dini esaslar üzerine kurduğu düşünce yapısıyla İslam etrafında birleşen milliyetçiliğin fikir babası olmuştur. Yani Namık Kemal'deki vatan ve millet aşkının İslam çevresinde gerçekleşen bir vatan ve millet aşkı olduğu anlaşılmaktadır⁶. Ancak Namık Kemal'in “*İttihad-ı İslam*” düşüncesi siyasi bir mahiyete dökülmediği tespit edilmektedir. Her ne kadar kendinden sonraki neslin fikirlerinin şekillenmesinde etkili olmuşsa da Osmanlı Devleti'nin “*İslam Birliği*” düşüncesini politik yaşamına girişi Abdülaziz'in son yıllarına, yani ilk kez kullanımını 1872 yılına rastlamaktadır. Namık Kemal'in, İslamcılık düşüncesini siyasi sahaya dökmemesindeki en büyük etken olarak, o dönemde yazılarından ötürü sıkı kontrol altında olması ve 1873 yılında sürgüne gönderilmesi gösterilebilir.

Namık Kemal'in aksine İslamcılığın ideoloğu olan Cemaleddin Efgani, “*Panislamizm*” düşüncesini ilk kez 1869 yılında oluşturmuştur. 1870'de ise, oluşturduğu bu düşünceyi siyasi sahaya dökerek, devlet politikası şeklinde

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, **Türkler, Türkiye ve İslam**, 13.b., İletişim yay., İstanbul, 2013, ss.93-94

⁵ Cemil Koçak, “Namık Kemal”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, C.1, İletişim Yay., 8.b, İstanbul, 2009, ss.246-247

⁶ Mustafa Canelli, **Namık Kemal: Hayatı, Sanatı, Fikirleri**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1985, s.68

kullanılabilecek bir İslamcılık düşüncesinin mimarı olmuştur. İslam âlemine pek çok ziyaret gerçekleştiren Efgani, kendi düşünce yapısının Müslümanlar arasında yayılmasını sağlayabilmek ve yurtdışında örgütlenmeyi gerçekleştirebilmek için Paris'te dergi çıkartmıştır. Efgani, fikriyatın yayılabilmesini dört aşamaya bağlamıştır. Bunlar; Kongre, Matbuat, Talim ve Tedrisattır. Efgani'ye göre fikri yayılımı yalnızca bu dört unsurun vasıtası ile gerçekleştirebilirdi. İstenilen fikri gelişmenin sağlanabilmesi için bu dört temel unsurun bir an önce sağlanması ve işlev kazanması hayati önem oluşturmuştu⁷. Efgani, İslam Birliğinin fikir babası olmasına karşın politik anlamda “*İttihad-ı İslam(Panislamizm)*” düşüncesini tam olarak siyaseten yürüten kişi II. Abdülhamid olmuştur. Yani Efgani, devlet yöneticisi olmadığı için yalnızca bir fikir adamı olarak kalmışken, II. Abdülhamid ise politik manada bu düşünceyi uygulayabilecek ortamı olması sebebiyle bir devlet siyaseti olarak ele alabilmiştir. Efgani'nin öncülük ettiği bu düşünce, İslam'ın ilerlemeye engel teşkil etmeyen bir din olduğunu savunarak, Müslümanların İslam'ın emirlerinden uzaklaştıkları için gerilemenin ortaya çıktığını ifade etmektedir. Emperyalist Batı'nın işgaline uğramış dindarlara yardım etmek konusunda yol gösteren Efgani, öncelikle II. Abdülhamid'i ve ardından meşrutiyet aydınlarını etkilemeyi başarmıştır⁸. Ancak Şerif Mardin'e göre, Abdülhamid'in Cemaleddin Efgani'yi çağırarak “*Panislamizm*” politikasına geçişi, Almanya ziyaretinin ardından 1892 yılında gerçekleşmiştir. Yani Efgani'nin ülkeye girişinden tam yirmi iki yıl sonraya rastlamaktadır⁹. Efgani öncelikle birer birer Müslüman liderleri etkileyerek, memleketlerinin güçlenmesiyle İslam'ı yüceltmeye çalışmış, fakat daha sonra bunun ulaşılması güç bir düşünce olduğuna kanaat getirmiş ve geniş İslam coğrafyalarındaki Müslümanlara imanın derin kaynaklarını aktarmak yolunu tutmuştur¹⁰.

Osmanlı Devletinde, İslamcılık görüşünün en yoğun yaşandığı dönem II. Abdülhamid'in tahta çıktığı dönemdir. Padişah her ne kadar 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın bahane ederek meclisi lağvedip, “*Jön Türkleri*” tasfiye etse de, bu genç aydınların düşünce sistemini hayata geçirmekten öteye gidememiştir. Bunun sebebi

⁷ Hayrullah, “Panislamizm”, **Sırat-ı Müstakim**, C.7,15 Kanuni Evvel 1327(1911), s.272

⁸ Fatma Bostan Ünsal, “Mehmet Akif Ersoy”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce – İslamcılık**, C.6, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.72

⁹ Şerif Mardin, **Jön Türkler ve Siyasi Fikirleri**, 15.b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.75

¹⁰ Şerif Mardin, **Bediüzzaman Said-i Nursi Olayı**, 1.b., İletişim Yay., İstanbul, 1992, s.123

de savaş sonrası “*Berlin Antlaşması*” ile hazırlanan yeni sınırların ışığında ülkedeki çoğunluk nüfusun Müslümanlardan meydana gelmesinden kaynaklanmaktadır. Sultan, Osmanlı mülkündeki unsurları Osmanlılık bayrağı altında toplamakta başarısız olunca, çoğunluk olan Müslümanları halifenin ve İslam’ın bayrağı altında toplamayı amaçlamıştır¹¹. Siyasetinin merkezine İslamcılığı alan II. Abdülhamid, Osmanlı Devletinde pek çok milletin bulunduğunu, Arnavut’un, Kürt’ün, Türk’ün, Çerkez’in, Boşnak’ın alt kimlik unsurları olduğunu belirtmiştir. Fakat önemli olan ve üzerinde durulması gereken etmenin “*Emir’ül Müminin*”, yani halifelğe sadakat ve ve İslam’ın birleştiriciliği olduğunu ifade etmektedir. Emperyalist ve sömürgeci batının yaratmak istediği “*ırk-milliyet*” kisvesinin İslam ümmetini bölmekten başka bir amaç olmadığını söylemektedir. Padişah, Osmanlı Devleti’nin bir iman ülkesi olduğunu ve dünyadaki bütün Müslümanların gözünün İstanbul’da olduğunu belirtmiştir. Ayrıca emperyalistlerin fiilen Osmanlı Devleti’ne son vermelerinin bir anlam ifade edemeyeceğini, manevi olarak İslam âleminin bir bütün olduğunu ifade ettiği tespit edilmektedir. Aynı zamanda II. Abdülhamid, sınırlar dışındaki Müslümanlarla irtibata geçilmesi gerektiğini ve İslam Birliği adına mesai harcanmasının önemli olduğunu ifade etmiştir¹². II. Abdülhamid devrinde mazluma kucak açan büyük devlet görüntüsünün bırakıldığını da belirtmek gerekir. 1893 yılında Yahudilerin hicret isteklerini geri çeviren sultan, “*Yabancı dinden olanları kıymık gibi kendi etimize, kendimiz soktuğumuz devirler geçti. Devletimiz hudutları dâhiline ancak kendi milletimizden olanları ve bizimle aynı dini inançları paylaşanları kabul edebiliriz*” ifadesi ile de artık “*İttihad-ı Anasır*” fikrinin terkedildiğini ve “*bizimle aynı dini inançları paylaşanları kabul edebiliriz*” kısmından da artık Panislamizm siyasetinin birincil tercih olduğunu kanıtlar niteliktedir¹³. II. Abdülhamid’in bu siyaseti “*dindar*” olduğu için uyguladığına inanmayan çevreler de mevcuttur. Bazı aydınlar, II. Abdülhamid’in uyguladığı “*İslam Birliği*” siyasetini halkın gözünü boyayarak mevki ve varlığını korumak maksadıyla yapmış olduğunu düşünmektedir. Ancak halk, II. Abdülhamid’in siyasetinin iç yüzünü bilmediği için padişahı, “*dindar bir kişilik*” olarak yorumlamışlardır. Gerçek “*İslam Birliği*” ise, her Müslümanın uğrunda mesai

¹¹ Mardin, **Türkiye’de...**, s.186

¹² Sultan Abdülhamid, **Siyasi Hatıralarım**, 3.b., Dergâh Yayınları, İstanbul 1975, ss.178-180

¹³ **A.g.e.**, s.73

harcadığı, maddi imkânı olanın zekâtını bu davaya aktardığı, maddi gücü olmayanın fiilen ve fikren takviye ettiği ve İslam coğrafyasının dini duygularını tazeleyecek icraatta bulunduğu davadır¹⁴.

Sultan Abdülhamid'in, dini kendine muhalif olan grubu susturmak için kullanmaktan çekinmediğini de eklemekte fayda vardır. Nitekim kendisine isyan bayrağı açan Resneli Niyazi Bey ve silah arkadaşlarını halka “*Sırp İsyanı*” olarak göstermekten çekinmemiş, dağdakilere yandaş sağlanarak isyanın güçlenmemesi için bunların Hristiyan ve Mason kimseler olarak tanıtmaktaydı¹⁵. Abdülhamid'in iktidarı süresinde bazı “*Jön Türklerin*” ve diğer aydın grubun İslamcılık adına çalışmaları olduğunu tespit edilmektedir. 1900'lü yılların ilk senelerinde Osmanlı Devleti'nden sürgün yediği yıllarda Kazan'a akrabalarının yanına dönen Yusuf Akçura, orada kaleme aldığı “*Üç Tarz-ı Siyaset*” adlı makalesinde Osmanlıcılık, Türkçülük ve İslamcılık ile ilgili önemli bilgiler aktarmaktadır. Ancak çıkarttığı makalelerini Rus hükümeti izin vermediği için yurtdışındaki gazete ve dergilere göndermek zorunda kalmıştır. Bu sebeple Osmanlı coğrafyasında yayımlanan makaleye olumlu-olumsuz pek çok geri dönüş olmuştur. Akçura makalesinde İslamcılığı, “*Hakk-ı hilâfetin Devlet-i Osmaniye hükümdarında olmasından istifade ederek, bütün İslâmları hükümet-i mezkûr idaresinde siyaseten birleştirmek (Frenklerin Panislamizm'e dedikleri)*” şeklinde tanımlamaktadır¹⁶. Avrupalıların, Panislamizm diye ifade ettikleri düşünce yapısının, Genç Osmanlılıktan doğduğunu, bu firkaya dâhil olan ve kendilerini bu gruptan hisseden kişilerce oluşturulduğunu sözlerine ilave eden Akçura, İslamcılığı tanımladıktan sonra izlenmesi gereken siyasetin de altını çizerek şunları söylemiştir:

“Ben Osmanlı ve Müslüman bir Türküm, binaenaleyh Devlet-i Osmaniye, İslamiyet ve bütün Türkler menfaatine hizmet etmek istiyorum. Lâkin siyasî, dinî ve nesebi olan bu üç cemiyetin menafî müşterek midir? Yani birisinin kuvvetlenmesi, diğerlerinin de kuvvetlenmelerini mucip olur mu?” dediği tespit edilmektedir¹⁷. Ayrıca üç düşünce akımı çıkarlarını karşılaştırarak şu karara vardığı anlaşılmaktadır: “*Her üç cemiyete mensup bir şahıs Devlet-i Osmaniye menfaatine çalışmalıdır*”

¹⁴ A. Seni, “İttihad-ı İslam'a Sözle mi Hizmet Edeceğiz?”, **Hikmet**, C.1/S.17, 11 Ağustos 1910, ss.4-5

¹⁵ İsmail Kara, **İslamcıların Siyasi Görüşleri – 1 Hilafet ve Meşrutiyet**, 3.b., Dergâh Yayınları, İstanbul, Ocak 2014, s.37

¹⁶ Ahmet Temir, **Yusuf Akçura**, 1.b., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987, s.31

¹⁷ Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, TTK, Ankara, 1976, s.21

diyerek üç unsuru da bünyesinde barındıranın Osmanlı için çalışmasının daha uygun olduğunu ifade etmektedir¹⁸. Yani Akçura'nın gözünde, Osmanlılık, Türkçülük ve İslamcılık ayrı ayrı ülkenin kurtuluşuna yeterli değildir. Hep birlikte yükselmelidir. Osmanlı Devleti'nin İslamcılık politikası yürütmesinin dış güçler tarafından kuvvetle engellenebileceğini ifade eden Akçura, İslam'ın Türkçülükle yoğurulmasının daha doğru olacağını belirterek, Osmanlı Devleti'nin uygulaması gereken İslamcılık politikasının Türkçülük ile harman edilmiş İslamcılık olması gerektiğini savunmaktadır. Tek başına ele alınan İslamcılık öğretisinin, İslam'ın menfaatlerinin peşinden gidilmesinin ne Türklere ne de Osmanlı Devletine bir fayda sağlamayacağını belirtmiştir¹⁹.

Sonuç olarak Panislamizm politikası, Osmanlı Devletini gerilikten kurtaracak bir fikir olarak ortaya atılmış ve II. Meşrutiyet'in öncesinde (1870'li yıllar) ve sonrasında popülerliğini koruyarak, toprak bütünlüğü için en önemli siyasi hareketlerden biri olmuştur.

1.2. II. Meşrutiyet'ten Milli Mücadeleye İslamcılık Düşüncesi

Jön Türklerin Avrupa'da teşkilatlanarak yeniden ülkeye giriş yaptıkları ve II. Abdülhamid'e Meşrutiyeti ilan ettirerek 1908'de devlet yönetiminde söz sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Ancak Meşrutiyetin daha yeni ilan edildiği dönemde, İstanbul'da gerici denebilecek bir dini olay gerçekleşmişti. II. Meşrutiyet'in ilanıyla eski itibarlı günlerini arayan ilmiye sınıfı, yeniden saygınlığına kavuşacakları düşüncesinden ötürü İ.T.C.'nin siyasi görüşlerini paylaşarak onlarla ortak payda da bir yol izliyordu. Ancak ilerleyen zaman içinde, İ.T.C.'nin zorba ve sindirme siyaseti kendi içlerinden ve ilmiyeden pek çok kişinin onlara muhalif olmasına sebep olmuştur²⁰. İ.T.C. muhalefeti, "Serbesti", "Servet-i Fünûn", "Mizan" ve "Volkan"

¹⁸ Temir, **A.g.e.**, s.32

¹⁹ Akçura, **A.g.e.**, s.26

²⁰ Mardin, **Bedi...**, s.138

gazetelerinde toplanmaktaydı²¹. Özellikle “*Volkan Gazetesi*” ciddi eleştirisi yağmuruna tutmakta, hükümete karşı halkı en çok bu gazete etkilemekteydi. Derviş Vahdeti, dinin her şeyden üstün olduğunu belirterek, İ.T.C.’nin de bu üstünlüğü şeriatla sağladığını ileri sürmüştü. İ.T.C. dini siyasi bir malzeme olarak kullandığı için iktidara geldiğini savunmuştur ve “*bu mülkte evvel ve ahir hükümran olan şeriattır!*” sözüyle İslam’ı particilikten üstün tutmuştur²². Vahdeti, söyledikleriyle Osmanlı ahalisinde çok ciddi etkilere yol açmaktaydı. Örneğin Derviş Vahdeti, kaleme aldığı “*Rüyada İrtica*” makalesiyle ihtilal ve isyan sinyallerini vermiş ve halkı hükümet ve onun yayın organı “*Tanin*” aleyhinde kışkırtacak kadar ileri gitmiştir. Gördüğü bir rüyayı bu makalede nakleden Vahdeti, karşısındaki şahsa “*siz fikr-i irticayı besleseniz bile buna engel olurlar*” dediği tespit edilmektedir²³. Meşrutiyet parlamentosunu “*kafa sallamaktan ibaret*” şeklinde yorumlayan Derviş Vahdeti, mevcut anayasanın gereksiz olduğunu ve içinde barındırdığı her hükmün şeriatta bulunduğunu belirterek anayasa karşıtı tutum dikkat çekmektedir²⁴. Buna ek olarak Volkan’da Said-i Kürdi de kaleme aldığı makalelerde anayasa aleyhtarı kelimeler sarf ediyor, şeriatçı ifadelerde bulunuyordu. Kürdi, şeriatın kutlu olmasının sebebinin, İlahi nur ile inmesinden ileri geldiğini ifade etmekte, her bir fert bu şeriati muhafaza için ne gerekiyorsa uygulamakla yükümlü olduğunu belirtmekteydi. Said-i Kürdi, Müslümanların “*Cihad-ı Ekber*” anlayışının bu olması gerektiğini ve Peygamberin ahlakını koruyup kollanması olarak algılanmasının daha doğru olduğuna dikkat çekmekteydi. Toplumsal hayatta herkesin şer’i hükümlere uygun hareket etmesi gerektiğine vurgu yapan Kürdi, şeriatın toplumsal yaşamdan çıkarılışını ve terk edilmesini “*Kalp Hastalığı*” olarak nitelendirerek, şeriatın hayatlara ışık tutması gerektiğini belirtmektedir. Bir süre sonra bu iki keskin kalem “*İttihad-ı Muhammedi*” adında bir oluşuma öncülük ederek, İ.T.C. muhalefetini bir seviye daha yukarı çıkartıp partileşme sürecine girmişlerdi. Kürdi, Kurulan “*İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin*” amacının yalnızca İslam oluşunu “*Ahlak-ı Ahmediyye ile tahalluk (yüksek ahlak) vuslat-ı peygamberiyeye ihya etmektir. Ve rehberimiz şeriat-ı garra kılincımız Berâhîn (deliller) kat’ası ve maksadımız âlâyı kelimetullahdır*”

²¹ Ecvet Güresin, **31 Mart İsyanı**, Yenigün Yay., 1998, s.23

²² Kara, **A.g.e.**, s.38

²³ Derviş Vahdeti, “Rüyada İrtica Planları”, **Volkan**, C.1/S.34, 19 Kanun-i Sani 1324(1908), ss.2-3

²⁴ Derviş Vahdeti, “Kanun-i Adalet mi Yoksa Kanun-i İstibdad mı?” **Volkan**, C.1/S.35, 22 Kanun-i Sani 1324(1908), ss.1-2

şekilde ifade etmişti. Yani cemiyetin yalnızca Allah'a ve onun kutsal şeriatına hizmet etmekle sorumlu bir kurum olduğu izlenimi yaratılmaya çalışılıyordu²⁵. Bir yandan örgütlenme hızla devam ederken, öte yandan İ.T.C. hükümetinin milleti ahlaksızlığa teşvik etme ve yabancılaştırma çabası içerisinde olduğunu belirten yazıların ardı arkası kesilmiyordu. Halkı hükümet aleyhinde kışkırtmak isteyenler, Volkan gazetesi etrafında birleşiyordu. Volkan'da çıkan bir makale, “*Bir milletin Ahlakını yok etmek demek onu topsuz tüfeksiz öldürmek demektir*” tarzındaki ifadelerle hükümeti ahlaksızlaştırma politikasıyla suçlayacak şekilde ileri gitmekteydi²⁶.

31 Mart Olayından önce bu yazılardan etkilenen bir şahsın etrafında toplanan halkın II. Abdülhamid'e, fotoğrafın yasak edilmesi, kadınların sokağa salınmaması ve içki satan yerlerin kapatılması konusunda baskı yaptığı anlaşılmaktadır. Kayıtlara “*Hoca Ali İsyanı*” olarak geçen bu hadise zor kullanılarak ancak bastırılabilmiştir²⁷. Hoca Ali İsyanı, 31 Mart'ın düzenleyicilerini iyiden iyiye cesaretlendirmekteydi. Bunun yanında 31 Mart'tan bir hafta önce kurulmuş olan “*İttihad-ı Muhammedi Fırkası*” mensuplarının cemiyetin sahibinin Allah, fırka reisinin de Hz. Peygamber olduğunu beyan etmesi sonucunda, bu din sömürsünün farkında olamayanlar kısa zamanda parti bünyesine birer ikişer dâhil olmaya başlamışlardı. Partiye mensup olanların sayılarındaki bu artışla gelen özgüven ile artık isyanı başlatacak fitilin ateşlenmesi bekleniyordu. Nitekim istenen ateş Galata Köprüsü'nde kendini gösterdi. İ.T.C. muhalifi görünen “*Serbesti*” başyazarı Hasan Fehmi'nin Galata Köprüsünde öldürülmesi isyanı başlatan kıvılcım oldu. İsyân Taşkılla'daki Avcı Taburu'nun öncülüğünde başlamış daha sonra sarıklı, sakallı hocaların dâhil olmasıyla dini mahiyete bürünmüştü²⁸. Hadise kalabalığın “*şeriat isteriz, Gavurluk istemeyiz! Mektepli zabıt istemeyiz! Padişahım çok yaşa!*” şeklindeki sloganları eşliğinde meclise yürümesiyle çok ciddi bir hal almıştı. Meclisi basan öfkeli kalabalık, Adliye Nazır'ı Nazım Paşa ve Hüseyin Cahit'e benzetildiği için Lazkiye Mebusu Arslan Bey'in süngüleyerek katletti²⁹. Hüseyin Cahit'e İ.T.C. sözcülüğü yaptığı gerekçesiyle öfke o kadar büyüktü ki kalabalık “*Tanın*” matbaasını basarak gazeteyi yağma etti.

²⁵ Bediüzzaman Said-i Kürdi, “Yaşasın Şeriat-ı Ahmedi”, **Volkan**, C.1/S.77, 5 Mart 1325(1909), s.2

²⁶ Seyyid Muhammed Ömer Katib, “İttihad-ı İslam”, **Volkan**, C.1/S.88, 16 Mart, 1325(1909), s.3

²⁷ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – 1**, 2.b., Zeus Kitabevi, İzmir, 2006, s.28

²⁸ Hasan Fendoğlu, “İkinci Meşrutiyet Sonrası Osmanlıda Politik Yaşam”, **100. Yılında 1. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu** (3-5 Kasım 2014), ATAM yay., Ankara, 2015, s.47

²⁹ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, 14.b., Remzi Kitabevi, C.1, İstanbul, 2011, s.55

Hüseyin Cahit, anılarında durumu izah ederken olaylarla ilgili haber alması için bölgeye Lazkiye Mebusu Arslan Bey'in gittiğini ancak dönüşünün çok uzun sürdüğünü ifade etmektedir. Bir süre sonra “*La Turquie*” gazetesinden Gustave Seon'un mektubunu Matmazel Matran'ın okuduğunu ve Lazkiye Mebusunun Hüseyin Cahit sanılarak öldürüldüğünü anlatmaktadır. Cavit Bey'in durumun ciddiyetiyle kendisine aktardığını ve Avusturya Sefaretine sığınmasının iyi olacağını belirten Hüseyin Cahit, daha sonra İstanbul'dan ayrılarak Avusturya'ya gitme kararı aldığını belirtmektedir³⁰. Şeriat talep eden asker, önüne kattığı ulema ile birlikte meclis binasını işgal etmiştir. Kürsüye ulema ve asker sözcüsü olarak çıkan Rasim Efendi konuşmasında, “... *bu askerler Meşrutiyet aleyhinde değildirler. Muhafazasına yemin ettikleri Kanuni Esasi dairesinde matluplarının esmağını talep ediyorlar. Bunlar diyorlar ki Kanuni Esasi mucibince bu devletin dini Din-i İslam'dır. Meşrutiyetimiz bu esası Vaka' ve Ahkâm-ı Şer'iyye icrasıyla mükelleftir*” diyerek ulemanın da çıkarlarına uyan ve askerinin de istediği din kontrollü rejimi ifade etmiştir³¹.

Derviş Vahdeti, 31 Mart Olayının ardından Volkan gazetesinde Abdülhamit'e meclisi kapatmayı teklif edenlere karşı hürriyetperver padişahın, bu duyumlara kulak asmayarak yeni kabine kurduracağından emin olduğunu ele alan mektup yayınlamıştır. Bu mektupta 31 Mart vakasının yeniden istibdada neden olacağı korkusu Vahdeti'nin kaleminden çok bariz anlaşılmaktadır. Kendi partilerinin kabinede görevlendirilmesini şu şekilde belirtmektedir:

*“Sizin için en şanlı devir, işte bu günden itibaren başlayacaktır. Ya emir'ülmüminin! Teşkil edecek kabinenin ne ittihat ve terakki ne de ahrar fırkasına mensup olmamasına fevkalade dikkat olunması, bugün taht-ı vücubdadır. Memleketin selameti bu noktadadır. Her halde bir taraf bir kabine teşkili, nezd-i şahanelerinde dahi müsellemler olduğuna şüphe yoktur”*³². Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Vahdeti, şer'i hükümleri yerine getirecek olan ulemanın ve kendi kurdukları İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti'nin hükümet kadrolarını doldurmasını istemektedir. 31 Mart Olayına neden olan İslamcı kesimin amacı, Meşrutiyeti

³⁰ Hilmi Bengi, **Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın**, ATAM Yay., Ankara, 2000, ss.123-126

³¹ Küçük Hamdi, “31 Mart Hadisesinden”, **Beyanülhak**, C.2/S.31, 15 Haziran 1325(1909), s.724

³² Derviş Vahdeti, “Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine Açık Mektup”, **Volkan**, C.1/S.104, 1 Nisan 1325(1909), s.1

kaldırmak değil, dindar kimselerin ve şeriat hükümlerini benimseyenlerin devlet kadrolarında yer almasıdır. Böylece Osmanlı Devleti'nin teokratik devlet yapısı muhafaza edilmiş olacaktır.

31 Mart Vakasının ardından askerlere seslenen Derviş Vahdeti, onlara siyasetten uzak durmalarını öğütleyerek, ülkeyi daha fazla kargaşaya sürüklememeleri konusunda uyarılarda bulunmaktadır. Askerlerin talep ettiği hemen her konuda hem fikir olduğunu belirten Vahdeti, Kadınların dışarıda açık seçik giyinmeleri ve erkeklerle gezmelerini istemeyen askerlere “*Evet biz de sizinle beraberiz*” diyerek basınla ilgili işlerin halledilmesinin ardından daha büyük desteklerde bulunacağını vaat etmiştir. Buna ek olarak Meclis-i Mebûsân ve Meşrutiyet'in geleceği için çaba göstermelerini öğütleyerek, askerlere şer'i hükümleri getireceklerini “*yapılacak olan kanunların Şeriat-ı Ahmediyyemize muvaffak olmasına dikkat ve gayret göstereceğiz*” diyerek bir nevi söz verdiği tespit edilmektedir³³.

31 Mart İsyanın bastırılması Selanik'ten İstanbul'a gelen “*Hareket Ordusu*” ile olmuştur. İsyanın bastırılmasının ardından bizzat Mustafa Kemal tarafından kaleme alınan beyanname halka dağıtılmış ve halkın endişeleri giderilmeye çalışılmıştır. Bu beyanname ile halka, hakkı olan hürriyeti ve meşrutiyet ile sağlandığını, ancak çıkarları zedelene bazı eski yöneticilerin ülkeye fitne ve fesat sokarak İstanbul'daki kanlı hadiseye sebep olduğunu bildirmiştir. İsyancıların amacının, Anayasayı yok saymak olduğunu belirten Mustafa Kemal, zulüm gören halkın ve askerinin korunacağı garantisini vermiştir. Ayrıca şeriat hükümleriyle beslenen Anayasanın hiçbir surette ezilemeyeceğini ifade ederek halka endişe duymamaları gerektiğini bildirmiştir³⁴. Burada Mustafa Kemal'in Anayasayı şer'i hükümlerle beslendiğini belirtmesi halk nazarında anayasaya olacak herhangi bir güvensizliği ortadan kaldırmayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Halka, isyan ettikleri meşrutiyet ve Anayasanın Allah'ın hükümlerinden bir farkı olmadığı, bunun aksine Allah'ın hükümlerinden beslenerek, böyle bir Anayasa ortaya konduğu ifade edilmiştir. Böyle bir açıklama yapılmasındaki amacın, ikinci bir dini nitelikli isyanın önüne geçebilme ihtiyacından olduğu anlaşılmaktadır. İsyanın bitişinin ardından

³³ Derviş Vahdeti, “Asker Kardeşlerimizden Selamet”, **Volkan**, C.1/S.108, 5 Nisan 1325(1909), s.1-2

³⁴ Sadi Borak, **Atatürk'ün Resmi Yayınları Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri**, 2.b., Kaynak Yay., Ankara, Şubat 1997, ss.271-272

Derviş Vahdeti'nin başını çektiği bir grup isyan liderleri “*Divan-ı Harpte*” yargılanarak idam edilmiştir.

31 Mart'ın sancılı günlerinin ardından yeniden ülkede söz sahibi olan Jön Türklerin, Meşrutiyet'in olmazsa olmaz bir rejim olduğunu bütün aydın kesime kabul ettirerek, onları bu düşüncede etkilemişlerdir. Bu devrin aydınları, mutlakiyet yerine meşrutiyet isteyen, İslam'ı asli unsurlarına döndürmeyi amaçlayan, taklitçiliği reddeden ve üreticilikten yana olan bir görünümde dirler³⁵. İslamcılık fikriyatı, II. Meşrutiyet devrinin en popüler ve göze çarpan fikir akımlarından birisidir. O dönemde ortaya çıkan diğer fikir akımları gibi Osmanlı Devleti'nin geriliğine çare bulabilmek amaçlı oluşan bu düşünce sistemi, siyasi bir doktrin şeklini almıştır. Siyasi bir şekil kazanma sebebi, birlik ve beraberliğin devamını öngörmesi ve bu birlikteliğin toplumsal harekete dayanmasından kaynaklanmaktadır. Bu cereyanın ana unsuru, İslam medeniyetini eski büyüleyici günlerine döndürmek olduğu anlaşılmaktadır. İslamcı düşünürlerin, Devleti eski güçlü günlerine döndürme dürtüsünü barındırmaları, onları İslam'dan kopmak yerine kurtuluşu İslam'da aramalarına neden olmuştur. Nasıl ki Arap kabilelerinde ortaya çıkan İslam, onları medeni seviyeye taşımışsa, İslam'a tutunup, Kur'an'ın esaslarını uygulayanlarında aynı şekilde çağdaşlaşacağına vurgu yapılmıştır³⁶. İslam Devleti'nin geri kalmasının sebebi İslam'dan kaynaklı değil, zorba yönetimlerin elinde, sanaysiz ve ilimsiz kalmasındandır. Yani sorun İslam'ın gerekliliklerini yerine getiremeyen Müslümandadır³⁷. İslamiyet'in bu zamana kadar pek çok önemli düşünür yetiştirmiş olması, İslam'ın ilerlemeye engel teşkil ettiği tezlerini bertaraf eden bir kanıttır³⁸. Bu yüzden Osmanlı aydınları, Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu İslamlaşmakta aramışlardır. İslamlaşma iki şekilde ele alınmıştır. Birincisi lâiklik; din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. İkincisi ise, Kur'an ve sünnet gibi İslam'ın temellerine dayanan fakat uygulamasında ve yorumlanmasında akla ve ilme işaret etmesidir³⁹. Bu ikinci fikir İslamcılığın özünü oluşturdu ve böylece Batı'nın maddi unsurlarını almayı ancak manevi unsurlarını almadan, maneviyatı muhafazayı

³⁵ Ocak, **A.g.e.**, s.95

³⁶ Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Cereyanı – 1**, Yenigün Yay., Şubat 1998, s.13

³⁷ **A.g.e.**, s.30

³⁸ Celal Nuri, “İçtimaiyyat: İslam'da Vücut-ı Teceddüd – 2”, **İctihad**, C.3/S.40, 1 Şubat 1327(1911), s.984

³⁹ Tunaya, **A.g.e.**, ss.33-34

öngörüyordu. Ülkenin ezici çoğunluğunun Müslümanlardan oluşması ve Osmanlı Devleti'nin halifeliği elinde bulundurması bu fikrin daha ön plana alınmasına sebep olmuştur. Ayrıca halifelik ve Şeyhülislam makamlarının devlet kademelerindeki varlığı, devletin ahlaki esaslarının İslamcılık esasında birleşmesini sağlamıştır. Bu fikir akımının yayılması diğer akımlara nazaran daha kolay gerçekleşmekteydi. Çünkü İslam, hayatta karşılaşılan zorluklara karşı tevekkülü ve Tanrı'ya sığınmayı emretmekteydi. Meşrutiyet dönemi İslamcılık öğretisi, hem yukarıda bahsi geçen sebeplerin çerçevesinde hem de diğer geriliği engelleyici fikir akımlarına karşı, İslamcılığı savunma noktasında gelişmiştir. Ziya Gökalp, İslamlaşmanın Türkçülük ve Osmanlılık gibi zorunluluktan doğan düşünce akımı olduğu görüşündedir. İslamcılığı savunan görüşlerin Sırat-ı Müstakim – Sebilürreşad dergisinde toplanmakta olduğunu ifade eden Gökalp⁴⁰, İslamlaşmanın milletlerarası bir düşünce olduğunu belirtmiştir. Yani Türkçülük belli bir millete has durumken, İslamcılık milliyetçiliği reddeden, milletler arası bir düşünce yapısına sahiptir. Bu iki düşüncenin birbirlerine kin gütmeyeceğini de söyleyen Gökalp, her iki düşünce sisteminin de Osmanlılığın önemini yitirdiği bir anda ortaya çıktığını ileri sürmüştür. İslamlaşmanın, medenileşmeye tek başına yetemeyeceğine de değinen Gökalp, “*Muasır bir İslam Türklüğü ibda etmeliyiz*” diyerek bu düşünce sistemlerini harmanlayarak ilerleme kaydetmeyi hedeflemiştir⁴¹. Bu dönemde İslamcılık fikriyatını en çok savunan ve “*Türk Yurdu*” dergisinin karşısında duran kişilerin başında Babanzade Ahmed Naim, Şeyhülislam Musa Kazım, İ.T.C. sadrazamı olan Said Halim, Mehmet Şemsettin (Günaltay) ve Sırat-ı Müstakim yazarlarından Mehmet Akif gelmekteydi.

Said Halim Paşa, İslamcılık düşüncesine biraz daha ilmi eğilim göstermektedir. Paşa, dinin insanlık için iyiliği, doğruyu gösteren ve nefesine hâkim olmasını sağlayan bir kılavuz gibi olduğunu ifade eder. Osmanlı Devletinin, toplumsal ve siyasi düşünce yapısını yaratan nedenin İslam inancı olduğuna değinirken, dine itaat ve saygıyı en birincil vatandaşlık görevi olarak belirtmektedir. İslamlaşmak, onun kanaatinde sosyal ve siyasi yaşamda dini, ahlaki unsurların eksiksiz uygulanması manasına gelmektedir. Halim Paşa, “*ben Müslümanım*” diyen

⁴⁰ Ziya Gökalp, **Türkleşmek – İslamlaşmak – Muasırlaşmak**, 1.b., Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976, s.1

⁴¹ **A.g.e.**, ss.11-12

birisinin İslam esaslarına göre davranması gerektiğini ifade etmiştir. Şayet İslam'ın esaslarını dikkate almadan, yalnızca Müslüman olduğunun söylenmesinin bir anlam ifade etmediğine vurgu yapmıştır. Batılılaşma fikirlerine sıcak bakmadığı gibi, bu tarz fikirlerin asırlar süren bir yoğurulma ile biriktirilmiş olan maneviyata zarar vereceği görüşündedir. Osmanlı Devletini kurtuluşa çıkaracak yegâne yolun yine İslam dini olduğunu belirtmiştir. İslam'ın Osmanlı Devletini geri bıraktığını ifade eden yenileşme taraftarlarına itiraz ederek, geriliğin sebeplerinin Müslümanların aşırı kadenci olmasından ve ilmi terk ettiğinden kaynaklandığını ileri sürmüştür⁴². İslam'da siyasete de değinen Said Halim, asıl hâkimiyetin millette bulunduğunu ve bunu yöneticiye milletin bahşettiğine vurgu yapmıştır. Yöneticinin bu hakkı halktan aldığını bilerek, şeriata uygun bir şekilde yönetim yapılması gerektiği düşüncesinde olduğu anlaşılmaktadır. Said Halim'e göre, sonsuz mutluluk için Peygamberler insanoğluna bahşedilmiş ve bu Peygamberler vesilesiyle gelen kuralların insanlar tarafından uygulandığı takdirde sonsuz saadete ulaşacağını belirtmiştir. Bu anlayışla siyasette esasın İslam şeriatı olduğuna da dikkat çekmektedir⁴³. Aynı zamanda İslam'ın var olduğu diyardaki insanların birbiriyle dayanışması gerektiğini ifade etmiştir. Dayanışmanın ise, ancak İslam'ın kardeş ettiği Osmanlı Devleti gibi toplumlarda görülebileceğini düşünmektedir. Bu dayanışmanın gerçekleşebilmesi için bireylerin düşüncelerini ve ahlaki yanlarını geliştirmeleri gibi görevleri olduğunu belirtmiştir. Müslümanların, kardeşleri ile bağlarını koparmayıp, özgürlüklerine, örf ve adetlerine saygı göstermeleri gerektiğine işaret etmiştir. Müslümanların birbirlerini geliştirebilmelerine yardımcı olması gerektiğine vurgu yaparak, İslam Birliğinin ancak İslam ahlakı ile sağlanacağına değinmiştir. Said Halim Paşa, kul yapımı ahlaki kuralların İslam kurallarıyla karşılaştırılamayacağını ifade ederek, anayasanın şer'i olduğu müddetçe değerli olduğuna vurgu yapmaktadır. İslam ahlakını kaldırarak, Batı taklitçiliği ile topluma batı ahlakını dayatmanın toplumsal hayata yalnızca kargaşa ve anarşi getireceğini söylemektedir⁴⁴.

Mehmet Akif de tıpkı Said Halim Paşa'ya benzer bir yaklaşımda bulunup, gelişimin Batı'dan alınan taklitlerle değil, İslam'ı kucaklamayla gerçekleşeceği kanaatini sürekli eserlerinde işlemiştir. Akif, Batı gibi ilerleme kaydetmek

⁴² M. Cengiz Yıldız, "Said Halim Paşa'da Üç Tarz-ı Siyaset: Batılılaşma, İslâmcılık ve Milliyetçilik", **TYB AKADEMİ**, C.1/S.3, Eylül 2011, ss.56-58

⁴³ Hanife Bostan, "Sadrazam Said Halim Paşa", **TYB AKADEMİ**, C.1/S.3, Eylül 2011, s.24

⁴⁴ Yıldız, **A.g.m.**, ss.46-49

isteniyorsa, onların maneviyatını kopyalamak yerine, maddi unsurlarının, metotlarının, ilminin alınmasının daha doğru olacağı görüşündedir. İslamcılık üzerine görüşleri ise, tıpkı diğerleri gibi kavmiyet davasının bırakılması ve “İslam Birliğine” sarılmanın geriliğe engel olabileceği şeklindedir. Akif “Müslümanlığa veda etmedikçe kavmiyet davasında bulunamazsınız, kavmiyet davasında bulunduğca Müslüman olamazsınız” sözüyle İslam ile ırkçılığın, milliyetçiliğin bir olamayacağını ifade etmektedir. Onun gözünde Arap, Arnavut, Türk yoktur, Müslüman vardır⁴⁵.

“Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez...

Son siyaset ise Türklük o siyaset yürümez!

Sizi bir aile efradı yaratmış Yaradan;

Kaldırın ayrılık esbabını artık aradan”

Şeklindeki dizeleri ile düşüncelerini sanatına da yansıttığı anlaşılmaktadır. O dönem ülkeye girmek üzere olan milliyetçiliğin İslam’a zarar vereceğini belirten Akif, Müslümanların son kalesi olarak gördüğü Osmanlı Devleti’nin etrafında birleşecek bir “İttihad-ı İslam” fikrine dikkat çekmektedir. Eserlerinde diğer Müslümanların geriliği ve cahilliğini konu alan Mehmet Akif,

"Ah biz hayra yarar unsur-i iman değiliz...

Hind'in İslam'ını pek Türk'e kıyas etmeyiniz.

Onların ruh-i şehâmetle coşan kanları var;

Bizde yok öyle samimi asabiyyet, o damar.

Bu ağır zillete ukbâya kadar mahkûmuz...

Duymuyor çektiği hüsrânları zira çoğumuz!

Varsa ümmidimiz: Osmanlıların şevketidir,

Onu bir kerre işitsek... Bu saadet yetişir."

Dizeleriyle Osmanlı’nın İslam coğrafyaları için önemine vurgu yaparak, Müslümanların eski ihtişamlı Osmanlı Devleti’ni beklediğine dikkat çekmeğe

⁴⁵ Hikmet Celkan, “İttihad-ı İslam ve Akif”, **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy**, İstanbul, 1986, ss.169-171

çalışmaktadır⁴⁶. Yani Mehmet Akif'in İslamcılığı, Osmanlı bayrağı altında bütün Müslümanların toplandığı bir İslamcılık anlayışı olarak göze çarpmaktadır. O devrin İslamcılık fikrine gönül veren hemen herkeste Müslümanları milletlere bölmeye yanlış olduğu belirtilmektedir. Örneğin sıkı bir İ.T.C. muhalifi ve yenilik karşıtı biri olan Derviş Vahdeti'nin, söz konusu İslam bayrağı altında toplanmak olduğu zaman yenilikçi Türk aydınları ile hem fikir olduğu anlaşılmaktadır. Derviş Vahdeti, Türklüğün, Arnavutluğun, Kürtlüğün, Çerkezliğin, Araplığın uzun vadede hayatta kalan kavramlar olmadığını, hakikatin İslam bayrağı altında birleşmek olduğunu belirterek, kavmiyet davası gütmenin Avrupalılara yarayacağını ifade etmiştir. Kavmiyet davası gütmenin “ahmaklık, şaşkınlık ve çılgınlık” olarak niteleyen Vahdeti, İslam coğrafyasının milliyet davasını reddetmesi gerektiğini belirtmiştir⁴⁷. Derviş Vahdeti ile Mehmet Akif'teki bu benzerlik Vahdeti'nin ölmeden önce yazdıkları yazılarla İ.T.C. mensubu bazı aydınları etkilemiş olabileceği izlenimleri yaratmaktadır. Vahdeti ve Mehmet Akif'in ulaşmak istedikleri hedef aynıdır fakat yöntemleri, kullandıkları yol farklı olması sebebiyle bu ihtimalin düşük olması kuvvetle muhtemeldir.

Bir diğer fikir adamı olarak Musa Kazım ise, İlk insanoğlundan günümüze, kendi devirlerinin imkânlarıyla ve ellerinden geldiğince medeniyet oluşturduğuna fakat “*Medeniyet-i Kâmil'e*” yani her şeyiyle mükemmel bir medeniyete her ırkın ulaşamadığına dikkat çekmektedir. Bu eksiksiz medeniyetin yalnızca ilmi ve teknolojik ilerleme ile ilişkilendirilemeyeceğine değinerek, aynı zamanda halka refah ve iyi yaşam koşullarının sağlanması gerektiğine de vurgu yapmıştır. Fakat bahsedilen ilerlemelerin yaşandığı ülkelerde halka sağlanan refah oranına bakıldığında çok düşük bir yüzde olduğunu belirten Kazım Efendi, gerçek medeniyetin “*Medeniyet-i Sahiha*”, “*diyanet-i hakka ile kaim*” olduğunu ifade etmektedir. Yani İslam hükümleri ve esasları ile kusursuz bir medeniyet yaratılabileceği inancına sahiptir. Avrupalıların ilerlemesine imrenerek Batı taklitçiliğine soyunanların, dini inanca önem vermeyen Avrupa'nın bilim ve teknikte ilerlediğini, Osmanlı diyarının da şayet dine önem vermediği takdirde medenileşme sağlayacağı görüşlerine katılmaz. O, Avrupa'nın ilerlemesinde dinin de katkısı

⁴⁶ İsmail Kara, **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi – Kişiler ve Metinler**, 3.b., Kitabevi Yay., C.1, , İstanbul Temmuz 1997, ss.417-423

⁴⁷ Derviş Vahdeti, “Din – Kavmiyet”, **Volkan**, C.1/S.41, 28 Kanun-i Sani 1324(1908), s.1-2

olduğunu belirterek, kendilerinin de gelişme kaydedebileceklerini, İslam'dan başka sosyal, siyasi ve ahlaki başka bir din olmadığını belirtmektedir. İslam'ın esasları ile birlikte gereken gelişimin sağlanacağı düşüncesindedir⁴⁸. İslam'ın yenilenmesi ve gelişmesi Osmanlı Devleti ile doğru orantılıdır. İslam ilerleme kaydederse Osmanlı Devleti güçlenir, gelişme sağlanamaz ise güç kaybedilerek batı karşısında aciz bir hale düşer. Bu nedenle milliyetçilik gibi ayrıştırıcı düşünceleri bir kenara bırakarak, İslam'a sarılmalı ve emperyalistlerin çıkar sağlayabileceği bir durum yaratılmamalıdır⁴⁹. Bunu da şu ifadelerle açıklar: *“Yeryüzündeki dinler için İslam kadar idari, ahlaki, siyasi ve sosyal temellere dayanan başka bir inanç yoktur. Ancak asırlarca Müslümanlar üzerine kara bulut gibi çöken istibdat yönetimleri İslam'ın üzerine muazzam bir tahribata, yıpratmaya ve geri kalmasına sebep olmuştur. Bu sebeptir ki Türk hükümeti İslam'ı yeniden diriltmek amacıyla Meşrutiyet rejimini tesis etmiştir. Ancak Meşrutiyet tebaanın gönlünü hoş tutmaya yetmemiş ve özellikle Balkan coğrafyasının isyanına engel olamamıştı. Bu isyanların müsebbibi olarak İslam dinini önü sunan bir takım eşhasın meydana çıkmasına neden olmuştur. Terakkiye ve asrileşmenin önündeki en büyük engelin İslam dini olduğunu belirtirler. Fakat İslam dini engel değil, bilakis ilerlemeyi, yükselmeyi emreder. Bunu sağlayacak etkenlerde hürriyet, uhuvvet, meşveret ve adalettir. Başkasının hakkını gasp etmedik müddetçe hürriyet, Kur'an'ın da emrettiği gibi her konuda yapılacak olan meşveret, kavmiyet ve cinsiyeti reddederek İslam'ın birleştirici uhuvvetine yani kardeşliğine sarılmak ve adil bir yönetim ümmetin terakkisini sağlayacak esaslardır”⁵⁰.*

Musa Kazım Efendinin Şeyhülislamlık görevini yerine getirdiği bir dönemde İslam Mecmuasına verdiği *“İslam ve Terakki”* isimli yazısında İslam'ın ilerlemeye ve gelişmeye çok elverişli bir inanç sistemi olduğunu belirtmektedir. Bunu da hürriyet, adalet, kardeşlik ve eşitlik ilkeleri ile açıklayan Musa Kazım Efendi, Müslümanların sonsuza dek kardeş kalmalarının ancak ve ancak milliyetçiliğin ve ırkçılığın mevzu bahis edilmemesiyle olacağına dikkat çeker. Milliyetçiliğin

⁴⁸ Ferhat Koca, **Şeyhülislam Musa Kazım Efendinin Hayatı ve Fetvaları**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002, ss.74-86

⁴⁹ “İttihad-ı İslam”, **Sırat-ı Müstakim**, C.4, 10 Temmuz 1326(1911), s.363

⁵⁰ Musa Kazım, “İslam ve Terakki”, **İslam Mecmuası**, C.1/S.1, 1329(1913), ss.1-6

olmadığı yerlerde de zaten “İttihad-ı İslam” kendiliğinden gelişecektir⁵¹. Bir toplumda fitne fesat, ayrılık, ırkçılık ve gıybet mevcutsa o toplumda kardeşlikten bahsetmek mümkün değildir. Ümmeti yıkıcı bu tutumların hepsini İslam dini yasaklanmıştır. İslam’ın kardeşlik üzerine kurulan bir inanç olduğunu “Mümin Müminin kardeşidir” ifadesiyle belirtmiştir⁵².

Musa Kazım’ın bu makalesinin Türkçü kesim tarafından eleştiri yağmuruna uğradığı tespit edilmektedir. Fakat Türkçüler karşılarında muhatap olarak Şeyhülislam yerine Babanzade Ahmet Naim’i görmektedirler. Ahmet Naim, Türkçüleri dini reddedip değersiz gören Halis Türkçüler ve Türkçü İslamcı diye iki gruba ayırmıştır. Yazılarında Türkçü İslamcılara fazla yer verdiği düşünülse de asıl hedefi “Türk Yurdu” dergisi ve “Halis Türkçüler” (Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Ziya Gökalp) olmuştur. Ahmet Naim, bu tarzda milliyetçilik sevdasına düşenleri uyararak, İslam coğrafyasının küfür bataklığında boğulduğu bir dönemde “Ben Türk’üm, Ben Kürt’üm, Ben Arnavut’um” gibi ayrılığa düşmenin yanlış yol olduğunu belirtmektedir. Osmanlı topraklarının işgal edildiği bir dönemde böyle bir düşüncenin vatanperverliğe de uyuşmadığı düşüncesindedir. Arnavutların isyan etmelerinden gerekli derslerin çıkarılması gerektiğine işaret eden Ahmet Naim, Müslümanların İslam bayrağı altında toplanarak İslamcılık adına çalışmaları gerektiğini belirtmektedir⁵³. Yine de Türkçülerle bazı noktalarda hem fikir olduğunu da belirtmekte fayda vardır. Türkçenin sadeleştirilip, yabancı dillerin baskısından kurtulması noktasında Türkçülere destek olmaktadır. Fakat Naim’in tek bir şartı vardır. O da ilmi terimlerin çıkarılmaması gerektiğidir. İlmi anlamda yeni sözcükler türetilmesi taraftarı olmasına karşın yerleşmiş olanlarının da muhafaza edilmesi gerektiğini belirtmektedir⁵⁴. Bunun yanında İslam Birliğinin ortak dil ve eğitim ile mümkün olabileceği düşüncesini her fırsatta dile getirmiştir.

Diğer aydınlar ise İran, Afganistan, Osmanlı Devleti gibi ülkelerdeki ulema sınıfının öncelikle kitaplar basması, ardından bu kitapların her Müslümanın ulaşabileceği bir dilde çoğaltıp yayması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Mezhepsel

⁵¹ İsmail Kara, **Din İle Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, 5.b., Dergâh Yayınları, İstanbul, Şubat 2016, s.277

⁵² Musa Kazım, “İslam ve Terakki – 3”, **İslam Mecmuası**, C.1/S.3, 27 Şubat 1329(1913), ss.75-76

⁵³ Kara, **A.g.e.**, s.278

⁵⁴ Muallim Cevdet, **Müderri Ahmet Naim**, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1935, s.14

farklılıkları bahane etmeği bırakarak, el birliği ile çalışmasına dikkat çekilmektedir. İslam'daki birlik ve beraberlik tesis edilerek, Batı sömürüsüne karşı direnç göstermek başlıca hedefi teşkil etmektedir⁵⁵. Avrupalıların gözünde “İttihad-ı İslam” kendi siyasetleri gibi yayılcı bir düşünce sistemidir. İslamcı aydınlar bu algıya katılamamakla beraber, İslam Birliği düşüncesi yeryüzündeki mazlum her milletin köleleşmesine mani olmaya çalışan ve onlara özgürlük bahşeden bir düşünce yapısı şeklinde açıklamaktadırlar⁵⁶. Panislamizm, Avrupalıların aktardığı gibi sıradan, uydurulmuş, Müslüman olmayanlara karşı saldırgan bir siyaset değildir. Aslında bu düşünce İslamcı aydınlarca, “Uhuve-i islamiyye, Şeriat-ı Ahmediyye'nin mahsusatından olan bir tarz-ı telakkî” olarak algılanmıştır⁵⁷. Bu düşüncelerle İslamiyet'teki yıkıma ve eylemsizliğe mani olabilecek tek esas, Müslümanların arasındaki maddi ve manevi bağın güçlendirilmesidir. Bu bağın gevşemesi yekpare bir duvarda açılan çatlak gibi İslam coğrafyasındaki bozulma, esaret ve yıkımı hızlandıracaktır. Geçmişteki gaflet ve dalaletlerden dersler çıkarılarak, İslam hükümetlerinin şeriatı esas bilmeleri ile güçlendirilecek olan toplumlarımız hızla birlik ve beraberlik sağlayacaklardır⁵⁸. İslamcılık davasına gönülden inanmışlardan biri olarak Abdürreşid İbrahim, “İttihad-ı İslam (Ruh-i İslam) demektir. Ruhsuz cesedin bekası tasvir olunamadığı gibi, ittihadısız İslam da tasvir olunamaz. İslam'ın temelinde her ne kadar kelime-i tevhid bulunursa da aslında talimat ve terbiye ittihadı dayanmaktadır. İttihad-ı İslam Hristiyanlığa hücum demek değildir” ifadesi ile Panislamizm anlayışının Hristiyanları katletmek manasında olmadığını açıklama ihtiyacı hissetmiştir⁵⁹.

Arnavut İsyanından sonra İslamcılık düşüncesinin eski popülerliğini yitirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Fakat I. Dünya Savaşı'nda Almanlarla aynı blokta yer alan Osmanlı Devleti, Almanların İslamcılık konusunda aşırı istekli olması ve savaşın gidişatını değiştirebilecek güçlü bir silah olarak görmesi sebebiyle bu manevi gücü kullanma ihtiyacı hissetmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında “İttihad-ı İslam” fikri

⁵⁵ Mehmet Ubeydullah, “İttihad-ı İslam”, **Sırat-ı Müstakim**, C.4/S.99, 15 Temmuz 1326(1910), s.364

⁵⁶ Muhammed Abduh, “Vahdet-i İslamiye”, **Sırat-ı Müstakim**, C.2/S.52, 20 Ağustos 1325(1909), ss.401-403

⁵⁷ Ali Bashamba, “İttihad-ı İslam”, **İctihad**, C.4/S.64, 2 Mayıs 1329(1913), s.1389

⁵⁸ Abdürreşid İbrahim, “Hutbe-i Arafat ve İttihad-ı İslam”, **Tearüf-i Müslimin**, C.2/S.26, 9 Kanuni Evvel 1326(1910), s.17

⁵⁹ Abdürreşid İbrahim, “İttihad-ı İslam”, **Tearüf-i Müslimin**, C.1/S.23, 11 Teşrin-i Sani 1326(1910), s.363

“Batı'nın maddi, sosyal ve ırki kaidelerini almak değil, yüce Allah'ın bize mecbur kıldığı ve bahşettiği Kur'an hükümlerinin uygulanmasıdır” şeklinde göze çarpmaktadır⁶⁰. Bu dönemde manevi birleşmeye ihtiyaç duyulmuş ve yaklaşan savaşla birlikte İslam cephesi yaratma isteği artmıştır. Manevi kardeşlik hissi ve birlik inancı bulunmayanların maddi bir gücünün de olamayacağı düşüncesi yaygındır. Bu sebeptendir ki İslam diyarlarının böyle bir güç elde edebilmesi için manevi birliğini sağlanması gerekmektedir. Yalnızca bu sayede işgalcilere karşılık verebilecektir. Avrupalıların ortaya attığı milliyetçilik akımı yüzünden Müslümanlar arasında da kendi ülkesini isteyenler olabileceği vurgulanmaktadır. Ancak bağımsız hükümetlerini sağlasalar dahi İslam sancağı altında birleşmelerinin zorunlu olduğunu bilmeleri gerekmektedir⁶¹, *“İslam dünyası birbirinden kopamayan uzuvlar gibidir. Herhangi bir İslam coğrafyasında Müslüman acı çekse bu diğer Müslümanlara da zuhur eder. Bugün Müslümanların bu birlikteliğini bozabilmek için din ve devlet işlerinin ayrılması, kavmiyetçilik, cinsiyetçilik gibi tefrika yolları arandığı görülmektedir”* şeklinde ifadeler ile birlik ve beraberlik mesajları verilmektedir⁶². Ancak yine de farklı görüşler de mevcuttur. Gerileyen ve hareketsiz kalan İslam'ın geleceği ancak Batı tarzı okullar açarak, Müslüman çocukların burada yetiştirilmesiyle son bulacaktır. Batının yayılmacı siyasetine ancak onların ilmiyle karşı konulabilir⁶³ ifadeleri de göze çarpmaktadır.

İslam'daki mezhepsel farklılıkların önüne geçerek I. Dünya Savaşı'nda İran ile müttefik olabilmek için kalem oynatıldığına sıkça rastlanmaktadır. Şemsettin Günaltay, İslam toplumlarının Kur'an ile şereflendirildikleri için topluma şekil verecek kurallara lüzum olmadığını belirtmektedir. Bu düşünceden yola çıkarak İslam dininin mükemmelliğini insanlara aktardığı incelenmekte ve savaş hali de göz önünde bulundurarak mezhepsel ayrışmanın yersizliğine vurgu yapmaktadır. İslam içindeki cehalet sebebiyle böyle mezhepsel durumların ortaya çıktığını belirten Günaltay, insanların bu cahilliği bırakıp, türbelerden, mezarlardan medet ummak

⁶⁰ Mehmet Fahreddin, “İttihad-ı İslam”, **Sebilürreşad**, C.13/S.325, 22 Kanun-i Sani 1330(1915), s.97

⁶¹ Köprülüzade Mehmed Fuad, “Türklük, İslamlık, Osmanlılık”, **Türk Yurdu**, C.4/S.21, 25 Temmuz 1329(1914), s.699

⁶² İzmir Mebusu Abdullah, “İttihad-ı İslam: İslam'da Cinsiyet ve Kavmiyyet Yoktur”, **Sebilürreşad**, C.13/S.325, 22 Kanun-i Sani 1330(1915), ss.99-100

⁶³ “İslam'ın İstikbali”, **İslam Dünyası**, S.7, 1329(1914), ss.99-101

yerine tek yürek olup düşman karşısına çıkması gerektiğini belirtmektedir⁶⁴. Halife Ali zamanından beri gelen mezhepsel ayrılıkların İslam Birliğinin önündeki tek engel olduğunu da ifade etmektedir⁶⁵.

Savaş yıllarında Yunus Nadi de İslamcılık adına fikir yürüten aydınlardan birisidir. Kur'an-ı Kerim'in şehitler için ifade ettiği “ölü değil diridirler” ifadesinden yola çıkarak, I. Dünya Savaşı'nda “Cihad-ı Ekber” ilan eden hilafetin bu çağrısına her bir Müslümanın cevap vererek, ölüm korkusunun kalplere tesir etmesine engel olmak istenmiştir. İslam coğrafyasını işgal eden emperyalistlere karşı konulması gerektiğini belirtmektedir. Müslümanların daha fazla kırılmaya sevk olunacak olursa İslam diye bir dinin varlığını koruyabilmesinin mümkün olmadığını üzerinde durmuştur⁶⁶.

İslam Birliği, geçmişte Kur'an-ı Kerim aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bugün ise, Müslümanlar arasındaki batıl itikatlara önem verilmesi ve Kur'an'ın ışığından uzaklaşılması bu birliğin parçalanmasına zemin hazırlamıştır. Bu yüzden Kur'an'ı esas yol bilmek Müslümanlar arasındaki birliği yeniden düzenleyecektir. Kur'an'ın yeniden yol gösterici konuma getirmek ulemanın çabalarına bağlı olduğu düşünülmektedir. Her bölgede dini ve ahlaki yayına önem verilerek, ahlaki bozulmaların önüne geçilirse birlik ve beraberliğin sağlanmış olacağı tespit edilmektedir⁶⁷.

Bir yandan aydınların İslam Birliği ve Cihad yazıları, diğer yandan Almanların baskıları, Osmanlı yöneticilerini savaş esnasında bazı kararlar almaya itmiştir. Bunlara ek olarak Enver Paşa'nın kendisini Türkistan'daki Rus boyunduruğu altındaki Türk ve Müslüman unsurun kurtarıcısı olarak görmesi, Almanların işini kolaylaştırmış ve Türk hükümetinin Panislamizm politikasını gündemini almasını sağlamıştır⁶⁸. Alman hükümeti ve Osmanlı bünyesindeki Alman

⁶⁴ M. Şemsettin, “İslam'da İnhitat ve İntibah”, **İslam Mecmuası**, C.3/S.32, 16 Temmuz 1331(1916), ss.709-712

⁶⁵ M.Şemsettin, “İslam'da İnhitat ve İntibah”, **İslam Mecmuası**, C.3/S.34, 10 Ağustos 1331(1916), s.745

⁶⁶ Yunus Nadi, “İttihad-ı İslam” **Sebilürreşad**, C.13/S.322, 1 Kanuni Sani 1330(1915), s.79

⁶⁷ Eşref Edip, “İttihad-ı İslam'ın Esası Rabıta-i Diniyyeyi Takviyedir”, **Sebilürreşad**, C.12/S.287, 27 Şubat 1329(1914), s.19

⁶⁸ Selami Kılıç, “1.Dünya savaşında Türk Alman Cihat Politikasına Bir bakış” **100.yıl münasebetiyle 1. Dünya Savaşında Kafkas(Doğu) Cephesi Uluslararası Sempozyumu** (25-27 Eylül 2014), ATAM yay., Ankara 2015, s.151

komutanlar, Panislamizm politikasının uygulanması için “*Teşkilat-ı Mahsusa*” adında gizli bir örgütlenme oluşturulmuştur. Bu örgütün politikası, İtilaf güçlerinin Müslüman sömürgelerinde isyan tertiplemek üzerine kurulmuştu⁶⁹. Almanya’nın Osmanlı Devletine iki büyük savaş gemisi satması bütün İslam dünyasında Almanlara sempatiyle yaklaşılmasına neden olmuştu. Almanların bu gemileri satmasındaki maksat da Osmanlı Devleti’nin hilafet gücünü kullanmak idi. Almanların bu tutumuna karşı İngilizlerin Müslüman topraklarında yayılcı siyaseti ve o bölgeleri ayrıştırıcı hareketleri, Müslümanlar arasında birlik ve beraberlik söylemlerinin daha fazla artmasına sebep olmuş ve yıllarca düşman olan Osmanlı – İran arasındaki buzların dahi erimesini sağlamıştır⁷⁰.

Bu politikaya denk olarak 11 Kasım 1914’te Osmanlı Sultanı V. Mehmet Reşat “*Emir’ül Müminin*” sıfatıyla İngiliz ve Fransız sömürgelerindeki Müslümanları Cihad-ı Ekber’e çağırıyordu. 14 Kasım’da Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi, verdiği fetvada cihadın farz olduğunu belirterek, Osmanlı müttefik hükümetlerine de yardımı tebliğ ediyordu. Almanlar İslamcılık adına faaliyetlerine devam etmekte, Müslüman diyarlarında Kayzer Wilhelm’in gizli Müslüman olduğu ve Hacca gittiği şeklindeki propagandaları yaymaya başlamıştı⁷¹. Ancak Osmanlı Hükümeti’nin hesaba katmadığı bir etken vardı. O da II. Abdülhamid’i deviren İ.T.C. iktidarıyla Arapların arasının açıldığının fark edilmemiş olmasıydı. Bu nedenle İsyân çağrıları yalnızca K. Afrika ve Hindistan’ın bazı bölgeleriyle sınırlı kalmış, Panislamizm politikası boşa çıkmıştı. Ve en nihayetinde de Osmanlı Devleti savaştan yenik bir şekilde ayrılmış ve ateşkes imza edip Anadolu topraklarından başka elde avuçta toprağı kalmamıştı. 1910’daki Arnavut isyanıyla birlikte 1911 Trablusgarp ve 1912 Balkan Harbinde, Osmanlı karşı cephesinde Müslümanların bulunması, İslamcılık fikrinin iyice zayıflamasına neden olmuştu. Buna ek olarak, I. Dünya Savaşında Müslüman Arapların ve Hintlilerin Osmanlı Devletine karşı savaşmaları bu düşünce sisteminin çöküşünün habercileri olmuştur⁷².

⁶⁹ Kemal Arı, **Türk Devrim Tarihi – 1**, 6.b., Zeus Kitabevi, İzmir, 2012, s.174

⁷⁰ “İntibah-ı İslam”, **Sebilürreşad**, C.12/S.311, 26 Eylül 1330, s.433

⁷¹ Kılıç, **A.g.m.**, ss.169-171

⁷² İsmail Kara, **Türkiye...**, s.29

1.3. Milli Mücadele Döneminde İslamcılık Düşüncesi

Milli Mücadele Döneminde İslami söylemler iki şekilde göze çarpmaktadır. Birisi Milli Mücadele karşıtı, İstanbul Hükümeti tarafından kullanılan İslami söylem, diğeri ise, Milli Mücadeleye destek sağlamak amacıyla, kalan bir avuç Anadolu Müslümanı için “*Son Cihad*” olduğu düşüncesiyle Anadolu hareketinin İslami söylemidir. Milli Mücadele başlamadan önce, savaşın mağlubiyetle bitmesinin ardından Mondros Mütarekesi imzalanmış ve İtilaf kuvvetleri işgallere hazırlanmıştı. Bu işgal güçlerinden güç alan Anadolu’nun muhtelif bölgelerinde yaşayan gayrimüslimler taşkınlığa başlamışlardı. Özellikle Rumların bu taşkınlıkları ve “*Zito*” nidaları ile Türk halkını taciz ve tahriklerine karşı Vasıf Çınar, ahaliyi sessizliğe davet ediyor, tahriklere fırsat vermemeleri ve işgali meşru kılmamaları konusunda uyarıda bulunuyordu. 8 Kasım 1918 yılında çıkan Müsavat Gazetesi’ndeki yazısında yarınlara umut dolu olduğunu Türk halkına şu sözlerle aktarıyordu:

*“Türk ve İslam saltanatının enkaz-ı mağlubiyeti üzerine mavi beyaz renklerle ilan-ı şadümani etmek isteyen gafillere ispat etmeliyiz ki pek kutsi bir vedia- ı ecdat olan İzmir’in ufuklarında al bayrağın temiz nurları ebediyen sönmeyecektir. İzmir’in abide-i hâkimiyeti Türk ve İslam’dır. Bunun karşısında bütün yabancı ve şeni emeller mahva mahkûm olmalıdır. Şu dakikalarda her Türk ve İslam’ın hâkimiyetine vurulmak istenilen darbelere karşı müttehit ve yekvücut olarak durmak ve bunu âlem-i medeniyet huzurunda ispat-ı hak etmektir”*⁷³. Vasıf Çınar, aslında hem tahriklere kapılmamayı öğütlemiş, hem de Müslüman ahalinin bir arada kalarak tek yumruk olmaları söyleminde bulunmuştur. Müslümanlar, istendiği gibi tek yumruk olabilirlerse iman ve inançtan gelen güç ile düşmanlarını hızlı bir şekilde yurttan çıkarabilirdi.

Tahriklere kapılmamayı öğütleyen Vasıf Çınar’ın bu tutumunun çok geçmeden değiştiği anlaşılmaktadır. 26 Şubat 1919’da katıldığı bir cenaze töreninde

⁷³ Zeki Arıkan, **Mütareke ve İşgal Döneminde İzmir Basını**, ATAM Yay., Ankara, 1989, ss.17-18

Türk Ocakları Başkanı sıfatıyla bölgenin önde gelenlerine ve aydınlarına, Rumların taşkınlıkları ve mukaddesata yaptıkları aşağılayıcı hareketleri görmektense ölmenin daha iyi bir tercih olabileceğini şu sözlerle ifade etmekteydi:

*“Milletimiz iyice anlamıştır ki namus, mukaddesat ayaklar altına alındığı zaman bu mübarek toprakların altı üstünden bin kat hayırlı olacaktır”*⁷⁴. Hemen hemen aynı zamanlarda Hasan Tahsin, Yunan egemenliğinde yaşayabilecek hiçbir Türk’ün bulunmadığını söyleyerek şunları ifade etmişti:

*“...Uyan ey Türkoğlu uyan, uyan ey vahdaniyet-i İlahiyeye münkad İslamlığın hararetiyle kalbi pür heyecan olan Müslüman Türk uyan sana suikast ediyorlar”*⁷⁵.

Vasıf Çınar’ın toprağın altını üstüne tercih ettiren his ile Hasan Tahsin’in “*uyan*” diye silkinmeyi öğütlemesi aynı amaca hizmet etmektedir. Halka direnç mesajları verilirken bir yandan da aslında karşı koyacak gücün maneviyat ve inanç etrafında birleşebilecek bir güç olduğu anlatılmaya çalışılıyordu. Milli Mücadele’nin arifesinde Anadolu’da bunlar yaşanırken, İstanbul’da ise “*Teali İslam*” adı altında bir oluşum göze çarpmaktaydı. 19 Şubat 1919’da Mustafa Sabri, Said-i Nursi, İskilipli Mehmet Atıf gibi medrese eğitimi görmüş kimselerin bir araya gelmesiyle birlikte, İslam kuralları üzerine kurulan, teokratik, şeriatçı devlet anlayışı için Teali İslam adında bir cemiyet oluşturuldu. Bu cemiyet hilafetçi, daha sonradan da Milli Mücadele’nin karşısında yer alan bir düşüncede olduğu tespit edilmektedir⁷⁶. Kurulan Cemiyetin nizamnamesinde;

- 1) Terbiye ve adab-ı islamiyeyi talim şiar ve eser-i islamiyyeyi muhafaza etmek.
- 2) Ulum-ı şeriyye bi-hakk vakıf ve fünun sairede zamanın ihtiyacıyla mütenasip ahlaklı âlim yetiştirmeğe ve herkes için bilinmesi zaruri olan ulum-i diniyye ve malumat saire ile ahlak fazıla-ı islamiyyeye efrad-ı müslimin meyanında neşr ve tamime sarf-ı mesai eylemek
- 3) Beynül müslimin revabit ve uhuvvet takviyesiyle tesanüd ve tekalif-i içtimaiyenin inkişafına çalışmak

⁷⁴ A.g.e., s.25

⁷⁵ A.g.e., s.31

⁷⁶ Aybars, A.g.e., s.89

- 4) Efrad-ı Müslimin arasında ferdi ve içtimai teşebbüsat-ı iktisadiyenin inkişafına gayret eylemek
- 5) Efrad-ı müsliminden işsiz olanlara kabiliyetlerine göre iş bulmağa çalışmak ve dıçar olanlara mümkün mertebe yardım etmek
- 6) Kumar, Fuhuş, gibi efradı sefalet ve heyet-i içtimaiyeye inhitata sevk eyleyen muzırr şeylerin mani esbabına tevsil etmektir.

Başlıca faaliyetler: köylerde elifba okutulur, ilmihal ve tarih-i islam okuturdu.

Bu maddelerle de cemiyetin etkinlik alanının İslam dini ve şeriat hükümleri olduğu yorumu çıkarılabilir⁷⁷.

İtilaf güçlerinin işgalleri başladığında bazı bölgelerde yerel halk, Müslüman olmayan unsurlarla çatışma haline girince İstanbul Hükümeti, bu taşkınlıkları teftiş için Mustafa Kemal'i 9. Ordu Müfettişliğine atayarak Karadeniz'e göndermişti. Mayıs ayının 19'unda 1919 yılında Samsun'a giden Paşa'nın kafasında ülkesini bu işgal halinden kurtarmaktan başka fikir yoktu. Ancak böyle bir adımın çok riskli oluşunun ve bütün olanakları zorlamak gerektiğinin farkındaydı. Bu yüzden ahaliyi bu davaya katabilmek için Anadolu'nun kurtuluş hareketini dini bir söylemin üzerine kurmuştur. Milli Mücadelenin henüz teşkilatlanmadığı günlerde, 8 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal, Halifeye çektiği telgrafta son nefesini vereceği ana kadar sadık kalacağına dair söz vermişti. Ardından 23 Temmuz' da ise Erzurum Kongresinin açılışında Mustafa Kemal, Allah'tan son dileğinin İslam dininin bekçisi olan bu aziz milleti, hilafeti korumak ve kurtarmakla sorumlu olan heyeti başarılı kılmasını dilemekteydi. Daha sonra 8 Ağustos'taki kongre kapanışında yaptığı konuşmada ise, Allah'ın ve Peygamberin yol göstermesini, bu aziz millete ışık tutmalarını dileyerek bitirmişti⁷⁸. Yani Mustafa Kemal, hilafeti kurtarabilmek amacını halka göstermeye çalışıyor, bu sayede halkı işgalcilere karşı iman gücü etrafında birleştirmek istiyordu.

Mustafa Kemal'in yanı sıra Anadolu'nun muhtelif yerlerinde de dini söylemler dikkat çekmektedir. Milli Mücadele'de dini söylemin halkı mücadeleye kazandırabilmek adına pek çok yerde kullanıldığı tespit edilmektedir. Örneğin 28 Kasım 1919'da Maraş Kalesi'nden Osmanlı sancağı indirilerek Fransız sancağı çekilmesi üzerine Cuma hutbesi için minbere çıkan Rıdvan Hoca'nın "*Hür olmayan*

⁷⁷ "Teali-i İslam Cemiyeti ve icraatıyla Beyannamelerinden Bazıları", **Mahfil**, C.1/S.2, 1338(1922), s.34

⁷⁸ Doğu Perinçek, **ATATÜRK Din ve Laiklik Üzerine**, 2.b., Kaynak Yay., İstanbul, Aralık 1997, s.24-25

bir beldede Cuma Namazı kılınmaz” ifadesiyle kale işgal edilmiş ve yeniden Osmanlı sancağının çekilmiştir. 10 Aralık 1919’da 3000 kadının katıldığı “*Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*” mitinginde tertip komitesi başkanı Zekiye Hanım’ın savaşın kaybedilmesi sebebiyle Batılıların etmediği zulüm kalmadığını, Yunan süngüsünde Ege’nin inim inim inlediğini belirterek, insanları Anadolu Hareketi’ne katılmaya teşvik etmek için dini söyleme başvurmuştur. Zaferin yalnızca maddi unsurlara bağlı olmadığını, maneviyata da gerek olduğunu “*Silahımız yok ama İmanımız var!*” söyleminde çok bariz bir şekilde ifade etmiştir⁷⁹. 31 Ekim 1920’de ise Fransız mahiyetindeki Ermeni paralı askerlerinin “*Çarşafılara artık ihtiyaç yoktur*” diyerek bölge halkından kadınların başörtülerini açmaya çalışması üzerine bu askerlere sütçülük yapan İmam adındaki bir kişinin silahını çekerek karşı koyması ve tarihe “*Uzun Oluk veya Sütçü İmam Olayı*” olarak geçen durum manevi güce başka bir örnektir⁸⁰. Bu hadiselerden de anlaşılacağı gibi Milli Mücadele’nin İslami unsurlar üzerine inşa edilmiş bir direniştir. Bu olaylara ek olarak Kurtuluş Savaşı için edebi yollar da kullanılmıştır. Antep savunmasıyla alakalı ana oğul diyalogu şeklinde aktarılan bu şiirde annenin oğluna dini inancı için cepheye gitmesini nasihat eden şu ifadesi önemlidir:

“Al oğlum, al silahı bakma ardına

Yolların uzaktır kavuş orduna

Al bayraktır, yazılı Kur’an

Altında toplanmış Müslüman olan⁸¹”

Bu örnekte de anlaşılacağı üzere “*Kur’an altında toplanmış Müslüman olan*” ifadesi açık bir şekilde Milli Mücadelenin “*Cihad-ı Ekber*” olarak algılandığının delilidir. Yukarıdaki hadiseler ya da edebi ürünler İslam dininin Milli Mücadele için ne derece önem arz ettiğini belirtmektedir.

⁷⁹ Erhan Alparslan, “Milli Mücadele Döneminde Anadolu’da Kurulmuş Olan Kadın Derneklerinin Maraş Milli Mücadelesine Destekleri” **Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu (Gaziantep 25-27 Aralık 2013)**, ATAM Yay., Ankara, 2015, ss.12-13

⁸⁰ Ahmet Eyicil, “İşgal Döneminde Fransız ve Ermenilere Karşı Maraş Mücadelesi” **Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu (Gaziantep 25-27 Aralık 2013)**, ATAM Yay., Ankara, 2015, ss.61-63

⁸¹ Hasan Karaca, “Antep Savunmasında Oluşan Halk Edebiyatında Kadın”, **Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu (Gaziantep 25-27 Aralık 2013)**, ATAM Yay., Ankara, 2015, s.29

Anadolu Hareketi'ne engel olamayan İstanbul Hükümeti tarafından, bu hareketin temsilcilerinin de içinde bulunduğu yeni bir meclis ortaya koymak istenmişti. İstanbul'da Meclis-i Mebûsan'ın yeniden oluşturulduğu dönemde Anadolu Hareketi'nden pek çok kişi bu meclise gönderilmişti. Ancak İstanbul'daki meclis uzun ömürlü olmadı. 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edilip, bazı mebuslar Malta'ya sürgün edildi. Bunun ardından Mustafa Kemal 16 Mart 1920'de valilere, mutasarrıflara, belediye başkanlarına, komutanlara ve Müdafa-i Hukuk Cemiyetlerine gönderdiği bildiri ile İtilaf Devletlerinin ve Damat Ferit kabinesinin Anadolu'nun bağımsızlık hareketine nasıl engel olmak istediğini açıkça ifade etmiştir. Kuvayı Milliyenin buna nasıl bir azimle direnç gösterip, ülkenin bağımsızlığı için nasıl çabaladığını belirtmektedir. Herkesi göreve çağıran Mustafa Kemal, sözlerini şöyle noktalamaktadır:

“İnsanlık dünyasının takdirlerini kazanmak ve İslam dünyasının kurtuluş emellerini gerçekleştirmek, Hilafet makamının yabancı etkilerden kurtarılmasına ve milli bağımsızlığın şanlı geçmişimize yaraşır bir imanla savunulup kazanılmasına bağlıdır. Vatanımızı ve istiklalimizi kurtarmak için giriştiğimiz kutsal mücadeleden Allah'ın yardım ve koruyuculuğu bizimledir”⁸².

Temsil Heyeti Reisi sıfatıyla yurdun dört bir yanına telgraflar çeken Mustafa Kemal, Anadolu Halkı'nı dinin bütünleştirici vasıflarını kullanmak suretiyle Milli Mücadeleye katmaya çalışmaktaydı. Ancak işgalin üzerinden çok geçmeden Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin fetvası Milli Mücadele için zor günlerin başlamasına neden olmuştur. Şeyhülislam 11 Nisan 1920 tarihli bu fetvasında, padişahın etrafında toplanarak asileri yok etmenin farz olduğunu, bu asilerle savaşırken ölen ya da yaralanan kişilerin şehit ve gazilik mertebesine yükseleceğini, fetvaya itaat etmeyen kişilerin şeriat kanunlarınca günahkâr sayıldığını ve bu dünyada ve ahirette azap çekeceklerini bildirerek Milli Mücadele karşısında dini kullanmaktaydı⁸³. Fetvanın ardından bu savaşa katılmaları için ordular oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Ege bölgesini temizlemekle sorumlu olan Anzavur'un güçlerine “*Kuva-yı Muhammediye*”, Temsil Heyetini ortadan kaldırılmak için oluşturulan orduya “*Hilafet Ordusu*” isimlerini vererek gerçek İslamcı tarafın İstanbul Hükümeti olduğunu, Anadolu'dakilerin çıkar amaçlı isyan oluşturdukları izlenimini yaratmaya

⁸² M. Kemal Atatürk, **Nutuk**, ATAM Yay., Ankara, 2000, ss.286-287

⁸³ Ergün Aybars, **A.g.e.**, s.373

çalışıyorlardı⁸⁴. Anadolu Hareketini yönetenler ise, niyetlerinin hilafet makamını ve aziz vatani kurtarmak olduğunu yeniliyor, dinsiz olmadıklarını halka ispat etmeye çalışıyordu. Milli Mücadelenin öncüleri, kendilerine dinsiz oldukları iftiralarda bulunan Dürrizade'nin fetvalarını boşa çıkarmak adına karşı fetvalara girişti. 22 Nisan'da Ankara Müftüsü Rıfat Börekçi ve on dokuz diğer din adamının çabalarıyla beş bölümden oluşan bir fetva yayınlandı. Yayınlanan fetvada halifenin emperyalistlerce kullanıldığı ve onu bu dayatmadan kurtararak, hak ve hürriyetinin kazandırılacağı, memleketin muhtelif yerlerindeki işgale son verileceği esasları üzerinde durulmaktadır. Fetva, daha sonra Anadolu Hareketine katılarak inançlar bütününe savunmanın farz olduğunu, böyle kutsal bir olayın cihat sayıldığını ve şehadet için düşmana karşı saldırıya geçilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca Anadolu Hareketinin baltalanması ve fitne sokulmasının Allah katında çok büyük günah olduğunu da ifade etmekteydi. Hemen akabinde 23 Nisan 1920'de B.M.M.'nin açılışı halka dinsiz olmadıklarını kanıtlama noktasında güzel bir örnek teşkil etmekteydi. İstanbul Hükümetinin fetvalarına fırsat vermemek için Meclisin açılışı İslamiyet için mübarek gün sayılan Cumaya ertelenmiştir. Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal, meclis açılışını dini yükümlülüklerle uygun olarak açılacağını bildirmiştir. Cuma namazından sonra Ankara'da açılacak olan meclis, Kur'an ve dualar eşliğinde göreve başlayacaktı. Böylece İslam'ın nuru vatanperver Anadolu evlatlarının yoluna ışık olacak, hilafet makamı işgalcilerin elinden kurtarılacaktı. Mustafa Kemal beyannamesini "*Yüce Allah'tan Anadolu Hareketini muvaffak eylemesi için yakarılması*" gerektiğini işaret ederek bitirmiştir. O'nun, Milli Mücadele'yi baltalamak ve kendilerine kâfir damgasını vuranların amaçlarına ulaşmalarına engel olabilmek için İslami söylemi sürekli dile getireme ihtiyacı hissettiği anlaşılmaktadır⁸⁵. Ancak İstanbul'dan Milli Mücadele Hareketini durdurabilmek adına bildiriler gelmeye devam etmekteydi. 24 Mayıs 1920 yılında VI. Mehmet Vahdettin'in fermanıyla, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının başlattıkları davayı fitne ve huzursuzluk için çıkartılan, halktan para kopararak kendilerine çıkar sağlamak adına yapılmış yolsuzluk olduğu halka duyurulmaktaydı. Kendilerine dik durarak, direnç gösterenlere çeşitli cezalar veren bu kimselerin ulaşmak istedikleri

⁸⁴ Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, 2.b., ATAM Yay., Ankara, 2013, s.532

⁸⁵ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi – 2**, 3.b., Bilgi Yay., İstanbul, 2009, ss.127-130

amacın, ülkenin iç huzurunun kaçırılması olduğu belirtilmekteydi⁸⁶. İstanbul'dan gelen fetvalar ve fermanlar ülke içinde Milli Mücadeleyi baltalamış olsa da yurtdışından destek gelmeye devam etmekteydi. 14 Kasım 1918'de kurulan "*Hint Hilafet Komitesi*" Milli Mücadele'nin yanında olduğunu açıkça beyan etmekteydi. 1857 yılında tamamen İngiliz himayesine girerek bağımsızlığını yitiren Hint Müslümanları, halifelik sebebiyle Osmanlı Devletine manevi bir bağ beslemekteydi. Bu gönül bağı tamamen siyasi olmayan imanın sebep olduğu bir bağ idi. Fakat her ne kadar gönül bağı olsa da Cihan Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin karşı tarafında savaşmaktan geri durmamışlar, özellikle İngiliz ordusunda görev almışlardı⁸⁷. Belki de bu gafleti telafi etmek çabasında olan Hint Müslümanları, Osmanlı Devleti'nin bu zor zamanında yardım etmekten kendilerini alamamışlardı. 10 Mayıs 1920'de Mustafa Kemal, Milli Mücadele'nin yalnızca Anadolu'dan ibaret olmadığını, bu halk hareketinin İslam âlemini uyandırdığını ve son Haçlı Seferine karşı koyacak gücün birlik ve beraberlik ile verileceğini ifade etmektedir⁸⁸. Bu sebeptendir ki Hint Müslümanlarından çok ciddi maddi yardımın geldiği tespit edilmektedir. Mustafa Kemal'in, 125.000 İngiliz sterlini miktarına ulaşan bu paraların hepsinin Milli Mücadelede kullanılmasına izin vermeyerek bir kısmının savaş sonrasına bırakılmasının faydalı olacağını düşündüğü anlaşılmaktadır. Nitekim bu paralarla Cumhuriyet devrinde Türkiye İş Bankası'nın temelleri atılmıştır⁸⁹.

Meclisin açılışı sırasında, kurulan meclisin içeriğinin ne olacağı konusunda tartışmalar yapılmıştı. 1920 Ağustosunda görüşülen B.M.M.'ye yasama ve yürütme yetkilerinin ne boyutta verileceği konusunda hemen herkes "*Hilafet ve Saltanat kurtarılmaya kadar*" konusunda hemfikir olmuştur. Bu madde Meclisin geçici bir süre, bir dönem için iş başında olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat Mustafa Kemal, 25 Eylül'de yapılan gizli oturumda saltanatın artık millete geçtiğinin açıkça ifade edilemediğini ve hilafet makamındaki kişinin hain olup işgalcilerle işbirliği içinde olduğunu belirtmekteydi. Halifenin yerine bir başkasını geçirmenin fayda etmeyeceğini, İstanbul işgal altında olduğu için gelecek olan kişinin de baskıyla yanlış yol tutabileceğini söylemiştir. Bu nedenle de meclise bağımsızlık için gerekli

⁸⁶ Aybars, A.g.e., s.371

⁸⁷ Orhan Koloğlu, "Sevr Karşıtlığında Hintlilerin Hilafet Hareketi Belgeleri", **Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi (12 – 16 Kasım 2009)**, ATAM Yay., Ankara, 2010, s.2802

⁸⁸ Perinçek, A.g.e., s.27

⁸⁹ Alptekin Müderrisoğlu, A.g.e, ss.528-533

yetkilerin verilmesinin zorunlu olduğunu ve hilafet konusunu hürriyet kazanıldıktan sonra görüşülmesi gerektiğini ifade ederek bugünün konusu olmadığını belirtmiştir⁹⁰. Mustafa Kemal'in buradaki ifadesi artık yavaş yavaş İslami söylemleri geride bırakarak ulusal egemenlik kavramlarının sinyallerini vermeye başladığı anlaşılmaktadır. Nitekim savaşın seyrinin değiştiği noktalarda Mustafa Kemal'in de hilafet ve İslamcı söylemlerinin değiştiği tespit edilmektedir. 14 Kasım 1921'de Azerbaycan sefiri Abilof'un onuruna verilen şölende Mustafa Kemal, birbirini seven milletleri bir arada topladığına dikkat çekerek, Azerbaycan'ın özgürlüğünden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Daha sonra Panislamizm ile ilgili önemli açıklamalarda bulunmuş, Türkiye'nin yanında dostları olduğundan pek memnun olduğuna işaret ederek ilerleyişlerinin "*Panislamizm olmadığına*" vurgu yapmıştır. Mustafa Kemal, verilen mücadelenin mazlumların emperyalist zalimlere karşı bir başkaldırışı, bir onur mücadelesi olarak algılanması gerektiğine dikkat çekmektedir⁹¹.

Türk Ordusu, Milli Mücadeleyi cephede üstün kıldıktan sonra sıra masada kazanmaya gelmiştir. Mudanya Ateşkesinin ardından Avrupalıların çift başlılığı kullanmalarına engel olabilmek adına Saltanatın kaldırılacağı günlerde, Kasım 1922'de Mustafa Kemal'in konuşmasına Allah'ın teklifi ve yüceliğiyle başlayarak daha sonra peygamberin hayatı ve halifelik makamı üzerinde durarak devam etmiştir. Dini söylemlerle konuşmasına başlayan Mustafa Kemal'in İslamcı olaylara yer vermesinin sebebi, halkın zihninde oluşabilecek yanlış anlaşılımların önüne geçebilmek içindir. Yani saltanatu kaldırmak üzere oldukları için, hilafetin de kaldırılacağı algısını kırmayı amaçlamıştı. Nitekim konuşmasına devam ederken Peygamberin doğum günü olan bu kıymetli gün ile saltanatın kaldırılması arasında ilişki kurulmuştur. Ayrıca Peygamberin ölümünden sonraki halife seçimlerindeki tartışmaları akıllara getirmiş ve bu tartışmaların boşa verilmiş çabalar olmadığını ifade etmiştir. Hilafetin İslam milletleri için çok önemli bir konum olduğuna dikkat çeken Mustafa Kemal, bu makamın İslam'ı kabul eden diyarlar arasındaki bağlantıyı oluşturan bir ağ olarak görmüştür. Bu sebeptendir ki hilafet makamına, ilk halife zamanında bile gücü yerinde olan kişilerin halife olması kararlaştırıldığını ifadeyle halifelik makamının tarihi sürecini ele alarak söze başlamıştır. Daha sonra hilafet

⁹⁰ Atatürk, **A.g.e.**, ss.384-386

⁹¹ Borak, **A.g.e.**, ss.137-138

makamının günümüzde koruyacak olan yegâne gücün T.B.M.M. olduğuna vurgu yaparak, artık Osmanlı Devleti'nin hilafeti koruyacak bir gücünün mevcut olmadığını ve İslam dünyasını esarete terk ettiğini ifade etmek suretiyle asıl niyetini açıkladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca saltanatın milli bağımsızlığa, dini ve vicdani özgürlüğe engel olarak Emperyalistlerin faydasına çalıştığına da değinen Mustafa Kemal, bu kurumun artık kaldırılması gerektiğini belirtmektedir⁹². Saltanat kaldırılacak ancak hilafet makamı en azından bir müddet daha korunacaktı. M. Kemal, Saltanatın kaldırılmasının ardından rejimin ne olacağına ilişkin sorulara İzmir'de Şubat 1923'de verdiği yanıtlarda da dini söylemine devam etmiştir. Fakat Panislamizm'in artık Türkiye için bir anlam ifade etmediğini vurgulamıştır. İzmir'de halka verdiği nutukta Mustafa Kemal, Panislamizm'den bahsederek artık hayali arzuların peşinden gitmenin kâr getirmediğini, tarihin buna en iyi şekilde ışık tuttuğunu söyleyerek manevi ihtiraslara kapılmanın millete çok kan akıttığını da belirterek artık ulaşılmaması mümkün olmayan siyasetler yerine realist bakılacağını ifade etmiştir⁹³. Yani Mustafa Kemal T.B.M.M.'yi yönetimi ele alan ve hilafeti korumakla sorumlu bir kurum olarak halka arz etmekteydi. Konuşmasında medreselerle ilgili de sorular gelmesi üzerine Mustafa Kemal, geçmişten beri kimsenin bu konuyla ilgilenmeye cesaret edemediğini çünkü bu durumla ilgilenildiği anda dine karşı saldırı olduğu yaygarasının koptuğunu belirtmektedir. İslamiyet'in en makul inanç sistemi olması sebebiyle son indirilen din olduğunu belirterek, sırf dini bilgi öğrettikleri için bazı kesimin ayrıcalık görmesini haksız bulmaktadır. Böyle bir sınıflaşmaya izin verilmemesini, "*bizim dinimizde ruhbanlık yoktur!*" sözüyle ifade etmiştir. Dini eğitimin verileceğini sözlerine ekleyerek, medreselerin eski halinden çok uzak olduğunu belirtmiştir. Bunun da din eğitimini veren kurumun ayrı, müspet ilimleri veren kurumun ayrı olduğu bir sistem değil, hepsinin tek bir okuldan sağlandığı eğitimde birleşmenin vurgu yapmıştır⁹⁴. Mustafa Kemal'in, aslında buradaki söylemleri ile halka devrimler sürecinden bir nebze olsun sinyaller verdiği anlaşılmaktadır. O, bu beyanında Türkiye'yi din üzerinden kâr, kazanç sağlayanların olmadığı, çağdaş bir ülke olarak görmeyi amaçlayan kişiliğini halka göstermektedir. Ancak Mustafa Kemal'in aksine dini unsurların Cumhuriyet Devri'nde de devam

⁹² Perinçek, **A.g.e.**, ss.39-49

⁹³ Borak, **A.g.e.**, ss.161-162

⁹⁴ **A.g.e.**, ss.213-214

etmesini isteyenler vardı. Bu düşüncenin temsilcilerinden olan Eşref Edip'in, Meşrutiyet Dönemi ile ilgili bir yazı kaleme aldığı tespit edilmektedir. Bu yazıda Meşrutiyet devri için kadınların topluma dâhil edilerek erkeklerle eşit olması, tiyatro gibi kültürel faaliyetlerin yapılması ve dışardan örnek alınan yasaların şer'i hükümlere uymaması yazar tarafından dile getirilmiştir. Ayrıca bu dönemin Türkiye'yi yabancılaştırma çabası olarak nitelendirdiği de anlaşılmaktadır. Yapılan bu uygulamalar Tanzimatçılardan miras, yarım kalan unsurların tamamlanması olarak ifade edilmekteydi. Bunların tamamının milliyetçi ve vatan aşkı ile yapıldığını belirten Eşref Edip'in, böyle bir yazıyı kaleme alması Cumhuriyet arifesinde olan Türkiye'nin dini esaslar üzerine kurulmasını istemesinden ileri gelmektedir. Çünkü Şeyhülislam'ın meclisten çıkarılması ve “Devletin dini, din-i İslam'dır” ibaresinin dahi kaldırıldığına vurgu yapan yazar, aynı hataların yeni rejimde tekrar etmemesi arzusuyla böyle bir yazı yayınladığı anlaşılmaktadır⁹⁵. En nihayetinde Cumhuriyet ilan edilmiş ve yeni rejimi, ülkeyi muasır medeniyetler seviyesine ulaştıracak devrimler süreci başlamıştır. Eşref Edip ve onun gibi düşünenlerin, yeni kurulacak devlet için öngördükleri durumun gerçekleşmediği, daha çağdaş ve İslam'dan uzak bir devlet anlayışının istendiği tespit edilmektedir.

2- Cumhuriyet Dönemi İslamcı Söylem

2.1. Atatürk Devri İslamcı Söylem

Cumhuriyet Dönemi İslamcılık düşüncesi tahlil edildiğinde, yeni kurulan devletin, Osmanlı Devleti'nden kalma bozuk yanlarını tasfiye ederek yerine yenilerinin koyulduğu bir dönemdir. Mustafa Kemal, çağdaşlarının “*dinin insan beyninin kurgusu sonucu oluştuğu ve zamanla tükeneceği*” şeklindeki maddeci düşüncelerine katılmamaktadır. Bu nedenle onun yaptığı devrimler, Türkiye Cumhuriyeti'nin hem çağdaş medeniyetler seviyesine çıkaracak olan ilmi yönünü kuvvetlendirirken, bir yandan da manevi değerleri koruyarak, dine yeniden hayat verecek faaliyetlere olanak sağlamıştı⁹⁶. Mustafa Kemal Atatürk'ün kurguladığı ve

⁹⁵ Eşref Edip, “Meşrutiyet Devrinde Türkiye'yi İslam'dan Uzaklaştırma Hareketleri”, **Sebilürreşad**, C.22/S.549-550, 9 Ağustos 1339(1923), s.27

⁹⁶ Mehmet Bulut, **Din, Bilim, Uygarlık ve Atatürk**, D.İ.B. Yay., Ankara, 2007, ss.77-78

uygulamaya dökmek istediği devrimler, dış görünüş ve zihniyet olarak modernleşmiş yeni bir Türk kimliği ve bu kimliğin oluşturduğu toplumun yaratacağı siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel yeni Türk devletiydi⁹⁷. Bu nedenle Türk milletinin çağdaşlaşma yolunda önüne engel teşkil edebilecek olan kurumlar bu devirde kaldırılmıştır.

Saltanatın ilga edileceği günlerde Mustafa Kemal'in "*Panislamizm ve Hilafet*" ile ilgili, "*Milletimiz, yüzyıllarca bu anlamsız ve boş görüşten hareket ettirildi. Fakat ne oldu? Her gitti yerde milyonlarca insan bıraktı. Yemen çöllerinde kavrulup yok olan Anadolu evlatlarının sayısını biliyor musunuz? Suriye'yi, Irak'ı elden çıkarmamak için, Mısır'da barınabilmek için, Afrika'da tutunabilmek için ne kadar insan telef oldu, bunu biliyor musunuz? Ve sonuç ne oldu görüyor musunuz? Yeni Türkiye'nin ve Yeni Türkiye halkının artık kendi varlık ve mutluluğundan başka düşünecek bir şeyi yoktur. Başkalarına verilecek bir zerresi kalmamıştır*" ifadeleri artık Türkiye için Panislamizm defterinin kapandığının habercisi olmuştu⁹⁸. Mustafa Kemal'in bu ifadeyle anlatmak istediği, cihat ilanı gibi güçlü, siyasi yetkileri olan halifelik makamının artık o siyasi güçlerinden arındırılarak ancak ruhani, manevi bir lider olarak kabul edilmesi gerektiğidir. O, buradaki ifadesiyle siyasi gücün artık yalnız halk tarafından kullanılması gerektiğine ışık tutmak istemiştir. Saltanatın kaldırılmasının ardından Hilafetle ilgili meseleler görüşülürken veliaht Abdülmecit Efendi, Refet Bele aracılığıyla meclisin alacağı kararı kabul ettiğini bildirmişti. Mustafa Kemal seçilen kişinin, İstanbul'da ikamet etmesinin doğru olacağını ve bu zatın hiçbir surette milli egemenliğe müdahil olamayacağını belirtiyordu. O kişinin yalnızca "*Halife-i Müslimin*" ifadesini kullanabileceğini, başka şan ve nam ibareleriyle o zatı yüceltecek ifadelerin kullanılmamasına dikkat çekmekteydi. Kabul görülen esaslar akabinde 19 Kasım 1922'de Abdülmecit Efendi halife seçildiği belirtilmişti⁹⁹. Halifeliğin hızlı bir şekilde Abdülmecit Efendiye geçmesinin ardındaki neden, halife sıfatıyla İngiltere'ye sığınan VI. Mehmed Vahdettin'in İngiliz

⁹⁷ Alev Gözcü, "1929 Ekonomik Bunalımı Sonrasında Dünyada "Yeni Türkiye" Algısı ve Türkiye'nin Ekonomik Arayışlarına İlişkin Saptamalar", **Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.7/S.16-17, İzmir, 2008, s.275

⁹⁸ Atatürk, **A.g.e.**, s.481

⁹⁹ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi – 3**, 1.b., Bilgi Kitabevi, C.1, İstanbul, 1996, s.50

kontrolü ile yeniden ülke içinde din istismarına sebep olmasına engel olma¹⁰⁰. Ancak Cumhuriyeti oluşturan yöneticiler, milli iradenin var olduğu bir yerde şahsi çıkar sağlayabilecek kurumların kaldırılmasının kaçınılmaz olması gerektiğine inandıkları için Hilafetin ömrü bir buçuk yıl gibi kısa bir süre devam edebilmiştir. Mustafa Kemal'in Osmanlı Devleti'nden kalma çürümeye yüz tutmuş yerlerin kaldırılarak Yeni Türkiye'yi kurma düşüncesi, halifeliğin ilgasına zemin hazırlamıştır. Halifeliğin kaldırılmasına neden olan en büyük sebep, bazı kişilerin yeni devletin milletvekilliği şerefine nail olmasına rağmen, almış oldukları Osmanlı devlet terbiyesi sebebiyle Abdülmecit Efendi karşısında el pençe durarak halifeye gereğinden fazla şahsiyet yüklemeleridir. Buna ilave olarak Şükrü Hoca ve İskilipli Mehmet Atıf gibi medrese kökenli kişilerin halifeyle alakalı kitap bastırarak, Osmanlı Devleti'nden kalma saltanatçı geleneği sürdürme çabaları, İstanbul gazetelerinin halifeye methiyeler düzmesi ve yurtdışındaki Müslümanların halife sayesinde bağımsızlıklarına kavuşacaklarını düşünmeleri, halifeliğin artık kaldırılması şart olduğunu göstermekteydi¹⁰¹.

Hilafet makamının milletvekillerini iki kutba böldüğü tespit edilmektedir. Yusuf Akçura ve Vasıf Çınar gibi ulusalcı milletvekillerinin ulusal egemenlikte, milli bütçe içerisinde halife ödeneği gibi bir durumun olamayacağını belirtmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal'in yurtiçi gezileri ile halkın ve askerlerin hilafet konusundaki düşüncelerini araştırması, bu kurumu kaldırabilecek olanağın hazırlanmaya çalışılmasına başladığının habercisidir¹⁰². Hilafeti kaldıracak hadise ise Hindistan'dan gelmişti. Halifeye gönderilen mektubun Başbakan İsmet İnönü'den önce İstanbul gazetelerinde yayınlanması bardağı taşıran son damla olmuştu. Ağa Han ve Emir Ali'den gelen bu mektupta T.B.M.M. yöneticilerinden hilafetin layık olduğu konuma getirilmesi ricalarında bulunuyordu. Bu mektup olayının, gazetecilerin İstiklal Mahkemelerinde yargılanmalarına sebep olduğu tespit edilmektedir. Bu yargılamalar sırasında yalnızca Lütfi Fikri Bey'in ceza almış, ancak onaylanmayarak affedilmiştir. Yaşanan bu mahkeme sürecinin amacı, basın yolu ile yapılacak herhangi bir muhalefete engel olma¹⁰³. Bu yüzden gazeteciler yargılanmış

¹⁰⁰ Hasan Türker, "Basında 'Hanedan-ı Hilafet' Tartışmaları ve Hilafetin Kaldırılması", **Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.3/S.8, İzmir, 1998, s.67

¹⁰¹ Turan, **A.g.e.**, ss.51-52

¹⁰² Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, 1.b., Zeus Kitabevi, İzmir, 2006, ss.161-162

ancak cezai yaptırım uygun görülmemiştir¹⁰³. Fakat basına yapılan bu baskıyı bazı milletvekilleri anlamakta güçlük çekmiş, hadisenin üzerinden çok geçmeden halifeyi ziyaret ederek bağlılıklarını bildirmişlerdir. Hal böyle olunca Mustafa Kemal ve devrim sürecinin içinde bulunan kişiler, bu kurumun “*Yeni Türkiye*” için tehlike arz etmesine engel olabilmek düşüncesiyle 3 Mart 1924’de Halifelik resmen kaldırılmıştır¹⁰⁴.

Halifeliğin kaldırılması, bazı milletvekillerinin CHP’den istifa ederek yeni bir oluşumda bulunmalarını sağladı. Adnan Adıvar, Kazım Karabekir, Cafer Tayyar, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Rauf Orbay gibi Milli Mücadelede ismi çok sık geçen isimler muhalefete geçme kararı almış ve yeni bir parti oluşturmuşlardı. “*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*” ismini verdikleri partiyi 1924 yılının Kasım ayında yayınladıkları parti programı ile resmen kurdular. Başkanlığa, Kazım Karabekir’in, parti sekreterliğine de Ali Fuat Cebesoy’un getirildiği anlaşılmaktadır. Parti programının en önemli maddesi, altıncı madde olan “*Fırka efkâr ve itikad-ı diniyeye hürmetkârdır*” ifadesiydi¹⁰⁵. Bu ifadenin pek çok dini şahsiyetin hızla partiye girmesine sebep olmuştur. Başbakanlığa Fethi Okyar’ın getirilmesi, Okyar’ın ılımlı ve dalkavuklara kanan kişiliği partinin hızlı bir şekilde güçlenerek sesini daha yüksek çıkartmasına olanak sağlamıştı¹⁰⁶. Ancak partinin ömrü çok uzun süreli olmadığı tespit edilmektedir. Şubat 1925’de Doğu Anadolu’da patlak veren “*Şeyh Said İsyanı*” ile ilişki olduğu tespiti nedeniyle 5 Haziran 1925’de kapatılmıştır. Böylece Türkiye’nin ilk çok partili denemesi son bulmuştur.

Halifeliğin kaldırılmasının ardından Osmanlı Devleti’nden kalma diğer dini kurumlara da son verilmek istendiği anlaşılmaktadır. Halifelik ile beraber aynı günlerde kaldırılan bir diğer kurumun Şer’iye ve Evkaf Vekâleti olmuştur. II. Mahmud zamanında oluşturulan bu kurum, vakıf ve şeriat işleriyle sorumlu nezaret olarak çalışıyordu. Bu kurum, çıkarılan herhangi bir hükmün şeriat kurallarınca caiz olup olmadığını denetler, dünyevi işlerin dinin kontrolünde devam etmesini sağlardı. Dinin devlet işlerine karışmasını istemeyen genç Türkiye Cumhuriyeti, 3 Mart 1924’de aldığı kararlarla Şer’iye ve Evkaf Nazırlığını kaldırarak yerine Diyanet İşleri

¹⁰³ A.g.e., s.153

¹⁰⁴ A.g.e., s.162

¹⁰⁵ Eric Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, 1.b., Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.131

¹⁰⁶ Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, C.4, Yenigün Yay., Kasım 1999, s.65

Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kurulmasını sağladı¹⁰⁷. Bu tarz devrimler gerçekleştirilirken, bir yandan da dinsiz bir iktidar algısı yaratmamak için bazı önlemler alınıyordu. Şeriye ve Evkaf Nezareti yerine İslam dininin inançlarını, ibadet ve ahlâk esasları ile alakalı işleri yürütebilmek, İslam konusunda toplumu aydınlatabilmek ve ibadet yerlerinin ihtiyaçlarını denetleyebilmek için Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştu.

3 Mart 1924'de Şer'iyeye ve Evkaf Nezareti'nin kapatılarak, Diyanet İşleri Başkanlığının açılmasıyla birlikte tekke ve zaviyeler otomatik olarak Diyanet İşleri Başkanlığına bağlanmış bulunuyorlardı. Bu durum bazı tarikat liderlerini hoşnut etmediği anlaşılmaktadır. Nitekim devrimin üzerinden çok geçmeden Doğu Anadolu'da çok ciddi bir isyan başladı. 1925'de patlak veren ve tarih sayfalarına "*Şeyh Said İsyanı*" şeklinde girecek olan isyan, her ne kadar "*Bağımsız Kürt Devleti*" kurmak amaçlı görünse de, liderinin Nakşibendi Şeyhi oluşu ve şeriat temelli teokratik bir devlet öngörüsü bu isyana dini bir mahiyet yüklemektedir. Müritler ve dervişler aracılığıyla, tekke ve zaviyelerde teşkilatlanan bu isyan kısa sürede Doğu Anadolu'da çok ciddi bir şekilde yayılmıştır. İsyanın bastırılması çok büyük uğraşlarla gerçekleştirilmiştir. İsyanın engellenmesinin ardından "*İstiklal Mahkemeleri*" kurulmuş ve asilerin yargılanma sürecine geçilmiştir. 28 Haziran'da mahkeme kararınca tekke ve zaviyelerin siyasal bir teşekkül gibi çalışmasından, ülke huzuruna nifak, fitne sokmak istemeleri ve dini istismar sebepleri ileri sürülerek "*Şark Vilayetleri İstiklal Mahkemeleri*" kararı ile kapatılmasına karar verilmiştir¹⁰⁸. Mustafa Kemal, 30 Ağustos'ta Kastamonu Türk Ocağında yaptığı konuşmada ölümlerden medet ummanın uygar bir toplum için aşağılayıcı bir şey olduğunu ifade ederek, gerçek bir uygar toplum gibi bilim ve fen ışığıyla yolun aydınlatılması gerektiğini belirtmektedir. Şeyhlerin gösterdiği yolda yürüyen bir toplumu reddettiğini belirterek, tekke ve zaviyelerin uygar bir medeniyet olacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nde yeri olmadığını; "*Ey Millet biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru yol, en gerçek tarikat, uygarlık tarikatıdır*" sözleriyle ifade etmektedir. Mustafa Kemal benzer bir konuşmayı, bir gün sonra Çankırı halkına da yapmış ve tekkelerin kesinlikle

¹⁰⁷ Kemal Arı, **Türk Devrim Tarihi – 2**, 1.b., Zeus Kitabevi, İzmir, 2013, s.95

¹⁰⁸ Turan, **A.g.e.**, s.178

kapatılmasının gerekli olduğunu belirtmiştir¹⁰⁹. Şeyhlerin, hocaların, dervişlerin kılık kıyafetleri, taktıkları sarıklar onların dışardan tanınmasına ve halk tarafından saygı gösterilmesine neden olmaktaydı. Mahkeme tekke ve zaviyelerin kapatılmasına izin vermişti ancak bunların kapatılması tek çözüm değildi. Ayrıca bu şahısların dış görünüşleriyle kazandıkları itibarlarının da ortadan kaldırılması gerekmektedir. Yukarıdaki sebeplerden ötürü “Şapka Kanunu” için hazırlıklara başlanılmıştı. Mustafa Kemal ve onun gibi düşünen kişiler, bu sebeple 25 Kasım 1925’de Şapka Kanunu’nu kabul etti. 30 Kasım’da da Tekke – Zaviye ve Türbelerin Kaldırılması onaylandı. Bu peş peşe gelen iki devrim tarikat ehli ve medrese eğitimi almış kişilerin pek hoşuna gitmemiş ve hoşnutsuzluklarını aleni bir şekilde ifadeye başlamışlardı. Kanunun çıkacağı günlerde mecliste Bursa Milletvekili Nurettin’in (Sakallı Nurettin Paşa) Şapka Kanunu’na yoğun muhalefeti de bu isyancıları yüreklendirmekteydi¹¹⁰. Genelde ön planda olan Nakşibendi tarikatı, en ciddiisi Rize’de olmak üzere “*din elden gidiyor, kadınlarımızın başlarını açıp bizi Frenkleştirmek istiyorlar*” şeklindeki yaygaraları ile ortalığı karıştırmaya başlamışlardı. “*Takrir-i Sükûn Kanunu*” yürürlükte oluşu sebebiyle bu asilerin başkaldırıları önlenememişti. Olayların bastırılmasının ardından İskilipli Mehmet Atıf’ın da içinde bulunduğu pek çok kişinin idamına karar verildi¹¹¹. Takrir-i Sükûn yüzünden despotlukla itham edilen C.H.P. ve Mustafa Kemal, Nutuk’ta yasanın irticayı engellemek amaçlı yürürlükte olduğunu ve irtica tehlikesi kalkınca kaldırıldığını belirterek hiçbir vakit istibdat rejimi olmadıklarını ifade etmektedir¹¹².

Takrir-i Sükûn Yasası’ ile muhalif olabilecek seslerin kesilmesinin ardından 3 Şubat 1928’de Türkçe hutbe ve ezan ile 1 Kasım 1928’de Latin harfleri kabul edilmiştir. Bu sayede insanların yaptıkları ibadetler anlamlı hale getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca gerici hareketlerin dini istismarın önüne geçebilme düşüncesiyle yapılan bu devrimler sayesinde, halk rahat okuma yazmayı öğrenecek ve artık inandıkları dinin ne istediğini üfürükçü hocaların insafına bırakmadan kendileri anlamlandırabileceklerdi.

¹⁰⁹ Aybars, **A.g.e.**, ss.270-271

¹¹⁰ Atatürk, **A.g.e.**, s.606

¹¹¹ Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Cereyanı – 2**, Yenigün Yay., Şubat 1998, s.101

¹¹² Atatürk, **A.g.e.**, s.605

20 Nisan 1924’de kabul edilen Anayasadaki “*Devletin Dini İslam’dır*”¹¹³ ibaresi lâiklik bir ülkede bulunamayacağına kanaat getirildiği için 10 Nisan 1928’deki kanun ile bu ifadenin kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Cumhurbaşkanı ve milletvekillerinin yeminleri sırasında kullandıkları “*vallahi*” kelimesi de yerini “*namusum üzerine söz veririm*” (1924 Anayasasının 16. Maddesi) ifadesine yer verilmesi mecliste hiçbir surette dini inanca yer olmadığına kanıtıdır¹¹⁴.

Atatürk dönemi İslamcılığın eğitime yansımaları tahlil edildiğinde ise, Halifelikle birlikte; 3 Mart 1924 günü kabul edilen “*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*” ile din eğitimi için bazı önlemlerin alındığı anlaşılmaktadır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun dördüncü maddesinin belirttiği gibi; “*Yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere Dar’ül-fünun’da bir İlahiyat Fakültesi tesis ve İmamet ve Hitabet gibi hidemat-ı diniyyenin ifası vazifesi ile mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşad edilmesi*” din eğitiminin verildiğini de tespit edilmektedir¹¹⁵. Bu maddeyle birlikte 1930 yılına değin ülke genelinde yirmi dokuz tane İmam Hatip Okulu açılmıştır. Mustafa Necati’nin meclis konuşmasında bu okulların kapatılmasının söz konusu olmadığını ifade etmesine rağmen, bu okulların öğrenci taleplerinin azlığı nedeniyle yavaş yavaş sayıları azalmış, en sonunda da kapatılmak zorunda kalmıştır¹¹⁶. Eğitim ve öğretimin birleştirilmesinin ardından ilkokul ve ortaokullara da din dersi konulmuştur. İkinci ve üçüncü sınıflara ikişer saat, dört ve beşinci sınıflara birer saat din dersleri müfredata alınmıştır. Ortaokullara ise, 1929-1932 yılları arasında altıncı ve yedinci sınıflara haftada ikişer saat din dersi verildiği anlaşılmaktadır. 1932 yılında ortaokullarda din dersi kaldırılmış olmasına rağmen, ilkokullarda öğrencinin velisinin talebine bırakılmıştır. Ancak daha sonra 1935 yılında ise tüm okullarda din dersleri tamamen kaldırılmıştır¹¹⁷.

Devrimlerin tamamlanmasının ardından ihtiyaç halinde yeniden uygulanabilecek şekilde Takrir-i Sükûn Yasası kaldırılmıştı. Gericici hareketlerin son bulduğunu düşünen hükümet, 1930 yılındaki “*Menemen Olayı*” ve 1933’te Bursa’da

¹¹³ Turan, **A.g.e.**, s.78

¹¹⁴ Tunaya, **A.g.e.**, ss.104-105

¹¹⁵ Ruşen Çakır, İrfan Bozan, Balkan Talu, **İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler**, TESEV Yay., İstanbul, Kasım 2004, s.57

¹¹⁶ Mustafa Eski, **Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı: Mustafa NECATİ**, ATAM Yay., Ankara, 1991, s.145

¹¹⁷ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi – 4**, 1.b., Bilgi Yayınevi, C.1, İstanbul, 1999, s.101

gerçekleşen Arapça ezan hadisesi gibi olaylarla karşılaşmıştı. Bu olayların yaşanması, gerici zihniyetin hemen sinmeyeceğinin sinyallerini vermekteydi. Menemen Olayının bizzat tanığı olan Anadolu Gazetesi'nin muhabirinin aktardıklarına göre, ellerinde mavzer cinsi tüfekle camiye gelip kendilerine taraftar toplayan Nakşibendi mensubu Derviş Mehmet isimli şahıs ve arkadaşları "*İnna Fetahneke*" yazılı bayrak açarak "*şeriat isteriz, şapka giyenler kâfirdir!*" şeklinde sloganlar atmaya başlamışlardı. Daha sonra kendisinin Mehdi olduğu ve Peygamberin bizzat görevlendirdiği iddiası ile Derviş Mehmet, Hilafet Ordusu'nun iki yüz bin kişiye ulaştığını ve İstanbul'da hazır beklediğini ifade ederek din istismarına başlamıştır. Olayı bastırmak ve kalabalığı dağıtmakla görevlendirilen yedek subay Kubilay, yanındaki müfreze ile bu öfkeli kalabalığı dağıtmaya çalışsa da, ikna edememiş ve oracıkta şehit edilmişti. Şeriat çığırtkanlığı ile gözü dönen kişiler, Kubilay'ın başını ellerindeki sancağa asıp, kanını içerek "*kan içmek haramdır. Ancak bunun kanı helaldir!*" ifadeleriyle şehit zabitin kanını içmeye başlamışlardır. Muhabir daha sonra Derviş Mehmet'in kendini kaybettiğini ve kendisine kurşun dahi işlemeyeceğini söylediğini ifade etmiştir. Daha sonra bölgeye takviye edilen birlikler isyanı bastırıp, elebaşlarının "*Divan-ı Harpte*" yargılanmalarını sağlamıştır. Mahkeme sonunda yirmi sekiz kişi idam edilmiş ve bu olay Cumhuriyet Tarihi'nin kara bir sayfası olarak nakledilmiştir¹¹⁸. İlerleyen yıllarda 1933'de Bursa'da Nakşibendilerin Arapça Ezan Olayı, 1935'te Siirt ve 1936'da İskilipli bölgesinde yine Nakşibendilerin tertip ettiği isyanlar mevcuttur. Bu kişiler Nakşibendiliği, tarikatçılığı öğütleyen ve irtica diye bir hareketin olmadığı savlarında bulunarak etraflarında topladıkları saf halk ile rejime karşı hareket meydana getirmişlerdir. İsyandar hükümet önlemleriyle güç kullanılarak bastırılmıştır¹¹⁹.

Sonuç olarak bu dönem yeni ülkenin kuruluş yılları olması sebebiyle ve çağdaşlık önünde engel teşkil edebilecek kurumların kaldırılması konusunda ciddi adımların atıldığı bir dönemdir. Bu sebeple bazı sert önlemlerin alındığı aşikârdır. Atatürk ve fikir arkadaşlarının yapmak istediği Türkiye Cumhuriyeti'ni muasır medeniyetler seviyesine ulaştırabilecek yeni kurumların oluşturulmasıdır.

¹¹⁸ Bahriye Acar, "İzmir Basınında Menemen Olayı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.3/S.8, İzmir 1998, ss.137-139

¹¹⁹ Tunaya, *A.g.e.*, ss.110-112

2.2. İsmet İnönü Dönemi İslamcı Söylem

1938 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatının ardından Cumhurbaşkanlığı koltuğuna İsmet İnönü geçmişti. İsmet İnönü'nün iktidarda kaldığı süre boyunca tek bir parolası vardı, o da Şevket Süreyya Aydemir'in ifadesiyle “*Atatürk'ü devam ettirmek ve tamamlamak*” idi¹²⁰. İnönü'nün yaptığı, yapmaya çalıştığı tam olarak Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet rejiminin devamlılığını sağlamak ve onun son nefesini vererek eksik bıraktığı devrimleri tamamlamaktı. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bu rejime karşı pek çok kişi ve gruplar meydana gelmişti. Hatta Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden birkaç yıl öncesine kadar Dersim'de ciddi bir ayaklanma baş göstermişti. Ülke dışında ise, Mustafa Kemal hasta yatağında iken Londra'da ikamet etmekte olan Osmanlı Prensi Baheddin Sami, Atatürk'ün ölümünün ardından diriltilecek hilafet ve saltanat için İngiltere desteğini istemekteydi¹²¹. Hal böyle olunca İsmet İnönü iktidarı, eski küskünlükleri ortadan kaldırıp, C.H.P. bünyesine Hüseyin Cahit, Ali Fuat Cebesoy gibi isimleri milletvekili olmalarına olanak sağlamak istedi. İnönü'nün beraber çalışma ortamından tek bir isteği vardı; o da ne koşulda olursa olsun Atatürk eleştirilmeyecekti. Bunu arkadaşlarına “*Eğer Cumhuriyeti ve İnkılaplar korumak ve devam ettirmek fikrindeyse, Atatürk'ü korumak vazifedir*” şeklinde ifade etmişti¹²². Milli Şef, ilk hükümet için Celal Bayar'ı görevlendirmiş ve diğer dostlarına da farklı pozisyonlarda çalışma fırsatı sağlamıştı. İnönü iktidarı, yukarıda belirttiğimiz gibi Atatürk'ten kalan inkılapların tamamlandığı ve o inkılapların devam ettirildiği dönemdir. Bunun İslamcı siyasete de yansıdığını anlaşılmaktadır. Atatürk döneminde gerçekleştirilen ezanın Türkçe okunması kanununun ve öz Türkçe hareketinin devamı niteliğinde 1941 yılında çıkarılan Türk Ceza Kanununun 526. Maddesi gereğince, Arapça ezan okumanın yasak hale getirildiği, okuyan şahısların para ya da

¹²⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, 11.b., Remzi Kitabevi, C.2, İstanbul, 2011, s.50

¹²¹ Bilal Şimşir, “Atatürk Dönemi Sonrasında İsmet İnönü”, **Ölümünün 36. Yıldönümünde İsmet İnönü Paneli**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s.30

¹²² Şerafettin Turan, **İsmet İnönü'nün Yaşamı – Dönemi – Kişiliği**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000, s.139

hapis cezasına çarptırılacağı öngörülmektedir. Demokrat Parti devrinin İslamcı düşünürlerinin İnönü ve C.H.P. için “*dine engel oldular*” söylemi 1941’de çıkarılan bu kanun nedeniyledir.

İnönü iktidarı sırasında siyasal İslamcılığın daha yoğun olarak kullanıldığı dönemler çok partili hayata geçiş sırasında olmuştur. Bu dönemde İslamcı söylemi olan bazı partilerin kurulduğu anlaşılmaktadır. C.H.P. içindeki fikir ayrılıkları sebebiyle Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan artık daha fazla parti bünyesinde kalamayacaklarına kanaat getirerek yeni bir oluşum içine girmişlerdi. Bu oluşum, 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti’nin kuruluşunu sağlamıştı. Demokrat Parti’nin kurulması ve parti programındaki “*Vicdan Hürriyeti*” maddesi diğer partileşme düşüncesinde olan, özellikle İslami yönü ağır basan kişilerin İslamcı bir partinin kurulabileceğine dair fikir uyandırdı. Nitekim aynı yıl “*Sosyal Adalet Partisi*” kurulmuştu. Bu partinin programı “*Panislamizm*” ilkesine dayanmaktaydı. Yeryüzünün bütün Müslümanlarını tek bir çatı altında toplamak isteyen parti gelenekçi görünümüyle dikkat çekmekteydi. Yine “*İslam Koruma Partisi*”, “*Çiftçi ve Köylü Partisi*”, “*Arıtma Korunma Partisi*” de İslami temellere dayanan, İslamcı işbirliği ve İslami ilerleme, gelişme parolaları ile kurulmuş diğer partilerdi. Ancak bu partiler çok uzun ömürlü partiler olamadılar. Artıma ve Korunma Partisi 1947’ye kadar ömrünü sürdürebilmişken diğer ikisi 1946’da kapatılmışlardı¹²³. Artık ciddi bir biçimde diğer partilerin nefeslerini ensesinde hisseden C.H.P. iyiden iyiye tedirgin olmuştu. Bu sebeptendir ki halkın dini eğitim ve hizmet istediği T.B.M.M.’de ilk kez gündeme gelerek, C.H.P.’li diğer milletvekillerinin bu konuda iktidara baskı yaptığı anlaşılmaktadır. C.H.P.’li bazı milletvekilleri ölümlerini yıkayacak dini memurdan yoksun olduğunu dahi dile getirmeye başlamışlardı. Adnan Menderes başta olmak üzere muhalefette bulunan Demokrat Partili milletvekilleri de dini eğitim önergesini şiddetle desteklemekteydi. Ancak C.H.P.’de herkes hem fikir değildi. Bu vaziyet C.H.P.’yi ikiye bölmüş durumdaydı. Recep Peker ve onun görüşünde olan kişiler de, din eğitimi verilmesiyle dincilerin yürekleneceği ve gerici hareketlere cesaret edebileceklerinin dile getirmekteydi. Recep Peker’in yoğun muhalefetine rağmen dini eğitimin dersanelerde verilebileceği kararı onaylanmıştı. Bakanlık izni doğrultusunda “*Din*

¹²³ Doğan Duman, Demokrasi Sürecinde Türkiye’de İslamcılık, 2.b., Dokuz Eylül Yay., İzmir, Eylül 1999, s.63

Bilgileri Dershanesi” adıyla bir kurum açılmasına karar verilmiş ve isteyen vatandaşlar bu kurumdan İslam’ın esaslarını temin edebilmesi kararlaştırılmıştı. Bu dershanelerde görev alacak öğretmen kadrosunda aranan özellik de eski imam hatip mezunu, öğretmenlik okulu mezunu ya da üniversite bitirmiş olmak şeklinde belirtilmişti. Ayrıca verilecek eğitimin kitapları Latin alfabesi olarak belirlenmiş ve kesin surette Türkçe okutulması, eski yazılı kitap, risale vb. unsurların okutulmaması şart koşulmuştu. Alınan kararlar dini eğitim isteyen kesimi de karşıt olan kesimi de tatmin etmiyordu. 1947 yılında toplanacak olan Kurultay’da eğitim isteyenler bunu açık bir şekilde ifade etmişti. Hamdullah Suphi, İmam hatiplerin açılmasının zorunlu olduğunu belirtirken, bazı milletvekilleri de İlahiyat Fakültesi’nin yeniden açılması ve benzer kurumların kazandırılması gerektiğini ifade ederek dine daha fazla ilgisiz kalınmaması gerektiğine dair beyanda bulunmuşlardır. Bu Kurultay’da dikkat çeken diğer nokta ise, “*lâiklik*” ile ilgili tanımda değişikliğe gidilmesidir. 1935 yılında dinin siyasi ve dünyevi işlerden ayrı tutulması ilkesi değiştirilerek, siyasi kısmı çıkarılmış, dinin dünyevi işlerden ayrı tutulması olarak belirlenmiştir¹²⁴. C.H.P. iç meseleleriyle uğraşırken Demokrat Parti’nin durumu da pek farksız değildi. D.P. içindeki bazı milletvekilleri ile yönetici kadro arasında sıkıntılar ortaya çıkmaya başlamıştı. İnönü’ye karşı izlenen siyasetin aşırı ılımlı bulanlar, artık D.P ile bağlarını koparma noktasına getirmişti. D.P. Grup Başkanlığı seçimlerinden sonraki çıkan tartışmaların ardından yeni bir partinin geleceği gün gibi ortadaydı. Son Grup Başkanlığı tartışmaları, Sadık Aldoğan, Osman Nuri Kökeni, Yusuf Kemal Tengirşenk, Emin Sazak, Hasan Dinçer gibi milletvekillerininin D.P.’den ihraç edilmelerine neden oldu ve böylece ihraç edilenler Mayıs 1948’de önce “*Müstakil Grubu*”, ardından da Temmuz ayında “*Millet Partisi*”ni kurdular. Mareşal Fevzi Çakmak Paşa, Müstakil Grup oluştuğunda o gruba yakınlık göstermişti. Bu sebepledir ki partinin kurucuları arasında onu ve Hikmet Bayur’un da bulunduğu tespit edilmektedir. Genel Başkanlığa Hikmet Bayur, Onursal Başkanlığa Fevzi Çakmak getirilmişti. Böyle bir yol izlenme sebebi ise, Hikmet Bayur’un sıkı bir Atatürkçü¹²⁵, Fevzi Çakmak’ın da Nakşibendi olmasından dolayıdır. Farklı siyasi

¹²⁴ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi – 4**, 1.b., Bilgi Kitabevi, C.1, İstanbul, ss.102-107

¹²⁵ Hikmet Bayur ile ilgili bir parantez açmak gerekirse, sıkı bir Atatürkçü olan Bayur, Millet Partisi bünyesinde kaldığı süre boyunca gerici zihniyette olabilecek kişilerle mücadele halinde olmuştur. Parti tüzüğündeki İslamcı yönü ağır basan maddeler, Bayur’a rağmen oluşturulmuş maddelerdir. Parti bünyesindekilerle bu denli zihniyet farkı olan Bayur, kısa bir süre sonra partiden istifa ederek D.P. bünyesinde milletvekilliğine devam etmiştir.

görüŖe sahip bu ikili, Türkiye’deki iki farklı kesime hitap ederek, Millet Partisi’nin rekabetini güçlendirecekti. Yani Nakşibendi olan MareŖal, muhafazakârların oyunu, Hikmet Bayur ise Kemalistlerin oyunu Millet Partisine kazandıracaktı. Ancak umulduğu gibi olmamıŖ, Millet Partisi seçimlerde tek koltuk kazanarak sadece bir milletvekilini meclise sokabilmiŖti.

Millet Partisinin parti programının yedinci maddesi dikkat çekicidir. Bu maddedeki; *“Partinin toplumsal nizam içinde inançların, ahlakın, gelenek örf ve âdetin büyük payını tanır, bunları sık sık deđiŖtirmezler ve devletin etkisi dışında kalır”* deniliyordu. Bu madde açık bir Ŗekilde Atatürkçü sistemin karŖısında, devrimleri üstü kapalı eleŖtiren, inançları, devletin müdahalesinden korumaya çalıŖan bir düşünce sisteminden ileri gelmektedir. Millet Partisi’nin dini her Ŗeyin üzerinde tuttuğu yalnızca yedinci madde ile değil baŖka diğer maddelerle de verilmekteydi. Sekizinci maddede; *“Parti, din kurumlarına ve ulusal geleneklere saygılı”* deniyor, on ikinci maddede ise; *“din iŖlerinin ayrı bir teŖkilat eliyle yürütülmesini ve bu kurumun özerk statüde olmasını”* belirtiyordu. Ayrıca ilk ve ortaokullarda dini eğitimin de mecburi olmasını istemekteydi¹²⁶. Millet Partisi’nin dini eğitim ve hizmetleri ön plana alması yukarıda bahsedildiği gibi 1946 seçimlerinde halkın din hizmeti beklemesinden ileri gelmektedir. Aynı zamanda iktidara getirebilecek oyu toplayabilmek için bu maddeleri parti programlarına eklemiŖtir.

YaklaŖan seçimlerle birlikte rekabet iyice kızıŖmıŖtı. İsmet İnönü, parti içi ve dıŖı muhalefeti susturabilmek ve halkın gelecek seçimlerde oylarını C.H.P.’ye kazandırabilmek için İslami yönü ağır basan Ŗemsettin Günaltay’ı hükümet kurmakla görevlendirmiŖti. Günaltay’ın BaŖbakanlıđı zamanında İslamcılık boyutu olan bazı uygulamalar ele alınmıŖtı. Bu dönemde İlkokul dört ve beŖinci sınıflara program dıŖı olmak üzere isteğe bağlı din dersinin müfredata alınmıŖtır. Veliler, haftada iki saat öngörülen din derslerini gerekli yerlere baŖvurdukları vakit çocuklarının almalarını sağlayacaklardı. Dersin geçme notu olmayacak, hiçbir surette sınıf geçmede değerlendirmeye girmeyecekti¹²⁷. Günaltay hükümetinin diğer bir icraatı, 21 Mayıs 1948’de Ulus Gazetesi’nde yayınlanan ve 15 Ocak 1949’da fiiliyata dökülecek olan İmam Hatip kurslarıdır. İstanbul, Ankara, İzmir, Afyon, Kayseri, Isparta, Kastamonu, Adana, Trabzon ve Urfa’da açılan bu kursların on aylık eğitim süreli olması dikkat

¹²⁶ Çağlar Kırçak, **Cumhuriyet’ten Günümüze Gericilik – 4**, ÇađdaŖ Yay., 2001, ss.56-58

¹²⁷ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, 26.b., PEGEM Akademi, Ankara, 2014, s.349

çekmektedir¹²⁸. Yine bu dönemde 1949'da Ankara'da İlahiyat Fakültesi'nin yeniden faaliyete geçtiği anlaşılmaktadır¹²⁹. Yukarıda belirtildiği gibi İnönü hükümeti bu çalışmaları seçim öncesi çalışmaları olarak yapmıştı. Yani istediği yeniden iktidar olmalı ve bu yüzden siyasetini dini bir söylem üzerine kurmaya başlamıştı. Ancak netice yine de İnönü'nün istediği gibi olmadı. 14 Mayıs 1950'de iktidar el değiştirmiş ve “Demirkırat”ın on yıl sürecek olan iktidar süreci başlamıştı.

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASAL İSLAMIN YENİDEN DÜZENLEME DÖNEMİ

1- Demokrat Parti Döneminde İslamcılığın Islahı

1.1.Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması

Demokrat Parti'nin ilk hükümetini oluşturduğu, hükümet programının açıklandığı sırada Başbakan Adnan Menderes'in “*İrticai tahrike asla müsaade etmemekle beraber din ve vicdan hürriyetinin icaplarına riayet edeceğiz. Hakiki lâikliğin manasını biz böyle anlamaktayız. Programımızda da sarahaten ifade edildiği gibi, hakiki lâikliğin dinin devlet siyasetiyle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması şeklinde anlıyoruz*” şeklindeki ifadesi gericilerin önü açılmamak koşuluyla İslami unsurların yeniden restore edileceğinin habercisiydi¹³⁰. Nitekim hükümet “*din ve vicdan hürriyetinin icaplarına riayet edeceğiz*” şeklindeki ifadesinden kastının ezan meselesi olduğu anlaşılmış, çiçeği burnunda hükümetin ilk icraat olarak ezanın dili

¹²⁸ Çakır, A.g.e., s.59

¹²⁹ Akyüz, A.g.e., s.359

¹³⁰ Resmi Gazete, 3 Haziran 1950

meselesini ele aldığı tespit edilmektedir. Hükümetin, ezanı yeniden Arapça okunması arzusu basında çeşitli yankılar uyandırmıştı. Vatan gazetesi durumu “*Hükümet lâiklik esaslarında değişiklik yapıyor*” başlığı ile okuyucularına duyurmuştu. Hükümet ezanın Türkçe, cami içinde ibadetin ise Arapça olmasındaki zıtlığa dikkat çekerek, bu çıkmazı düzeltereğini ifade etmişti. Adı geçen gazete de, hükümete Arapça ezan konusunda destek veriyordu¹³¹. Yasaya taraftar olan ve hükümetin ileride sesi olacak olan Zafer gazetesi ise Arapça ezan fikrini ilk kez 5 Haziran günü “*Arapça ezana müsaade ediliyor*” ifadelerini kullanarak, Başbakanın vicdan hürriyeti üzerine açıklamalarını manşetlerine taşımıştı. Başbakan’ın Zafer gazetesi başyazarına verdiği röportajda, “*her taassup cemiyet hayatı için zararlı neticeler doğurur. Cemiyet hayatında esas değişiklikleri yapılabilmesi için evvela taassup zihniyetinin yıkılması gerekmektedir. Büyük Atatürk bir takım hazırlayıcı ön inkılaplara başlarken taassup zihniyetiyle mücadele etmek lüzumunu hissetmiştir. Türkçe Ezan zarureti de böyle bir mecburiyetten meydana gelmiştir. Ezanın Türkçe okunmasına mukabil cami içinde ibadet dilinin Arapça olması din dilinde garip bir tezat teşkil eder. Bunun izahatı da söylediğim gibi taassup zihniyetinden kaynaklanmaktadır. Aradan bunca yıllar geçtikten ve vaktiyle zaruri görülen tedbire artık ihtiyaç kalmadıktan sonra bunda ısrar bu sefer vicdan hürriyetine karşı bir taassup teşkil eder. Şimdi meselenin laiklik ve vicdan hürriyeti bakımında halline sıra gelmiştir. Dini, siyasete karıştırmamak ve dini ibadetler amme nizamına ve umumi adaba aykırı olmamak şartıyla herkesin dini vecibe ve ibadetlerini serbestçe yerine getirebilmesi vicdan hürriyeti icabındandır. Vicdan hürriyeti de, diğer hürriyetler gibi vatandaşın hakkı olarak kabul olunmadıkça laik devlet prensibinin tahakkuk ettirilmesine imkân görülemez. Parti programımızda da vicdan hürriyeti ve laiklik esası bu anlayışa göre tespit edilmiştir*” ifadelerini kullanarak Atatürk devrimlerinin hazırlayıcı nitelik taşıdığını ve artık korkulan gerici düşüncenin olmadığını ve ibadet dilinde özgür bir ortamın sağlanması gerektiğine vurgu yaptığı anlaşılmaktadır. Gereken kanun tasarısının meclise sunulacağını okuyucularına duyuran gazete, Başbakanın dinin siyasete karıştırılmaması, ibadet kurallarının bozulmadığı takdirde herkesin dinin icapları neyse yapmakta özgür olduğunu belirttiğini duyurmaktadır¹³². Aynı gazetenin yasaya muhalefet edenlere gönderme

¹³¹ **Vatan**, 5 Haziran 1950

¹³² **Zafer**, 5 Haziran 1950

yapmayı ihmal etmediği tespit edilmektedir. İlk icraata verilen destek “*İnkılabı sadakat ve vicdan hürriyeti*” başlıklı baş makalede “*iktidar inkılabları terk ediyor*” şeklindeki açıklama yapan muhalefetin yaptığı yaygaranın yersizliğine değinerek hükümete destek verdiği anlaşılmaktadır. Yapılan yeniliğin irtica, geriye çark demek olmadığını izah etmeğe çalışan Zafer gazetesi, hükümetin yalnızca vicdani özgürlüğü bahsettiğini belirtiyordu. Muhip Dıranas’ın kaleminden çıkan “*Arapça Ezan*” makalesinde ise, hükümeti irtica ile suçlayan muhalefet partisinin iktidarı zamanında Atatürk’ün gericiliğe son vermek için aldığı önlemlerin hiçe sayıldığı ifade ediliyordu. Atatürk’ün okullara din dersini kaldırdığını ancak C.H.P. seçim politikası gereği yeniden din dersi koyduğunu hatırlatan yazar, D.P. yaptığında geriye dönüş, C.H.P. yaptığında ise inkılap olarak algılanmasının çifte standart olduğunu ifade etmekteydi¹³³.

Dönemin olaylara soldan bakan ve hükümete hemen her durumda muhalif olan Vakit Gazetesi ise, olayı “*Arapça Ezan*” başlığıyla duyurmuştur. D.P. grup toplantısından bir milletvekilinin Arapça ezanı kendi hükümetlerinin serbest bırakması gerektiğini ifade ettiğini belirterek, ilk hükümet faaliyetinin ezanın dili meselesi olduğunu söylemiştir.¹³⁴ Daha sonra “*Menderes Ezan Arapça okunabilir, diyor*” gibi bir ifadeyle kanun teklifinin meclise getirileceği belirtilmiştir¹³⁵. Vakit Gazetesi’nin, devam eden günlerde Arapça ezana yoğun bir muhalefete başladığı ve hükümetin bu kararını “*inkılabı ihanet*” olarak yorumlayan muhalefeti desteklediği tespit edilmektedir. Aynı gazete, ezanın namazın şartı olmadığını, yalnızca namaz kılmak isteyen topluluğa namaz vaktinin geldiğinin haberini vermek olduğunu belirtmekte ve vaktin geldiğini insanların anlayabileceği bir dilde ifade edilmesi gerektiğini savunarak, hükümetin ezan politikasına karşı çıkmaktadır. Bunu da gazete, hükümetin Atatürk inkılablarına ters düştüğünü ifade eden manşetiyle, “*İnkılap, Menderes hükümetinin ağzına yakışır kelime olmaktan çıkmıştır*” ifadesiyle okuyucularına duyurmakta ve hükümetin zannettiği gibi gerici düşünceye engel olmak için böyle bir uygulamaya gitmediğini belirtmiştir¹³⁶. Hükümetin Zafer Gazetesine verdiği demeçte; ezanın Türkçe, ibadetin Arapça olmasından bir zıtlık oluştuğuna katılmayan Vakit Gazetesi, her hangi bir tezat durumun olmadığı

¹³³ A.g.g., 7 Haziran 1950

¹³⁴ Vakit, 30 Mayıs 1950

¹³⁵ A.g.g., 5 Haziran 1950

¹³⁶ A.g.g., 6 Haziran 1950

düşüncesindedir. Namaza başlanmadan önce edilen niyetin, namaz sonrası bazı dualarında Türkçe edildiğini fakat namazın Arapça surelerle okunduğunu belirtmekte ve Başbakan'ın ifadesindeki yanlışlığa dikkat çekmeyi amaçlayarak, ezan meselesinde kamuoyu yaratmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca İki büyük parti olan C.H.P. ve D.P.'nin ezan üzerindeki söylemlerinin ülke gençliğini iki kutba böldüğüne de dikkat çeken aynı gazete, dinin siyasi bir malzeme olarak kullanılmasının bırakılması gerektiğinin de altını çizmektedir¹³⁷.

D.P. mensupları ise, muhalefeti halkı kışkırtmaya teşvik ile itham ediyor ve Başbakan'ın beyanatında halkın benimsediği inkılaplara bağlı kalınacağına altının çizildiğine dikkat çekiliyordu¹³⁸. Muhalefete cevap verme ve gerekirse atışma görevini üstlenen Vatan gazetesi, muhalefetin sesini yükselten bu tavrı, irtica ve batıl taassup erbabı kişilere yaranma olarak algılanmasının sebebinin inkılap fikrinin anlaşılmasından ileri geldiğini belirtmekteydi. Yalnız kendilerinin değil, halkın da hükümetin bu tavrını olumlu karşıladığını ve daha yasa çıkmadan Adana'da yatsı ezanının Arapça okunduğunu okuyucularına sunmaktaydı¹³⁹. Bu hadiselerin ardından muhalefete taraftar olan yazarların makaleleri sertleşmiş ve *“Atatürk hayatta olsa Menderes'i istiklâl mahkemelerine verirdi”* ya da *“Bugün Arapça ezana izin verirsiniz yarın fes, sarık öbür gün eski harfler gelir”* ifadelerine varacak boyutta sözler sarf ediliyor ve inkılaplara zarar veren bir hükümet olduğunun altı tekrar tekrar çiziliyordu¹⁴⁰. Menderes hükümeti ise, din ile devlet işlerinin ayrı tutulması gerektiğini, partilerinin lâiklikten anladığı mananın bu olduğunu ve T.C.K.'nın 526. maddesinin devletinin dine gereksiz bir yaptırım uygulaması olarak yorumlamaktaydı. Hem Menderes hem de partisinin diğer mensuplarının basına verdiği demeçlerin bu yöndeydi. Örneğin Adnan Adıvar'ın Cumhuriyet gazetesine yazdığı *“Din ve Lâiklik”* isimli makalede geçen *“Bir devletin lâik olabilmesi için o devleti idare edenlerin hepsinde başkalarının iman ve itikatlarına hürmet ve anlayış göstermek iradesi hâkim olmak gerekir”* ifadesi aleni bir şekilde Arapça ezanın lâikliğin esası gereği ele alındığını savunmaktaydı¹⁴¹. Fakat muhalefetin irticanın hortlayacağı düşüncesini haklı çıkaracak hadiselerin de gerçekleştiği tespit

¹³⁷ **A.g.g.**, 8 Haziran 1950

¹³⁸ **Vatan**, 6 Haziran 1950

¹³⁹ **A.g.g.**, 7 Haziran 1950

¹⁴⁰ **A.g.g.**, 8 Haziran 1950

¹⁴¹ **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1950

edilmektedir. Ezanın Arapçaya döndürüleceğini duyan Samsunlu vatandaşlardan bazıları, başlarına sarıklarını bağlayarak sokaklarda gezinmesi olayı¹⁴² ile meyhane gibi din için uygun olmayan bir yerde Arapça ezan okuma hadisesi gerçekleşmiş olması muhalefetin bir nebze olsun endişelerinde haklı olduğunu gözler önüne seren olaylardı¹⁴³. Öte yandan bu hadiselerin faileri için hiçbir kanuni yaptırım da öngörülmemesi “irticai durumlara mahal vermeden din ve vicdan hürriyetine riayet edeceğiz” diyen hükümetin sözünde durmadığının da bir kanıtıdır¹⁴⁴. Ramazandan önce kanunu yasalaştırmak isteyen milletvekilleri, Demokrat Parti Meclis grubunda söz alarak Arapça ezan meselesini gündeme getirdi. Sadri Maksudi ve bazı arkadaşları, 1941 yılındaki çıkarılan kanun ile cezai yaptırımı olan Arapça ezanın Atatürk’e mâl edilmesinin yanlış olduğunu belirtmesi ve bu tarz söylemler ile Atatürk’ü küçültücü hareketlere engel olunmasını ifade ettiği tespit edilmektedir. Grup toplantısında Demokrat Parti mensupları, kanunun değiştirilmesi konusunda hem fikir oldukları ve Arapça ezan yasağını ön gören 526. Maddenin kaldırılması konusunda karar aldıkları anlaşılmaktadır¹⁴⁵.

16 Haziran 1950 günü meclis kürsüsünden konuşan Başbakan Menderes’in, “Muhterem arkadaşlar; Arapça ezan hakkında Demokrat Parti Meclis Grubunda verilen kararın gazeteler ve radyo ile yayınlanması neticesinde kanuni mâniin kaldırılmış olduğu telâkkisinin hâsıl olması ve bazı vatandaşların Arapça ezan okuması muhtemel olduğu için bu bapta Hükümetçe Meclise sevk etmiş olduğumuz lâyihanın bugünkü ruznameye alınmasını ve müstacelen müzakere edilmesini yüksek tasvibinize arz ediyorum” ifadeleriyle Arapça ezanın serbestliği ile ilgili yasanın önünün açılması için meclis görüşmelerine başlanmıştı. 526. maddenin kaldırılması, Arapça ezanın yeniden özgür bir şekilde yerine getirilebilmesi için sırasıyla kürsüye gelen D.P.’li vekilleri kurulun bu kararından duydukları memnuniyeti ve vicdanlara vurulan zincirlerin artık kırılması gerektiğini belirten açıklamalarda bulunmuşlardı. Muhalefet adına kürsüye çıkan Trabzon milletvekili Cemal Reşit Eyüboğlu, C.H.P. grubu adına söz aldığı sırada yaptığı açıklama ile geçmişte uygulanan kanunun milli şuur yaratma kaygısından alındığını belirtmişti. Bu nedenle 526. maddenin değişmesine, Arapça ezanın ceza gerektirici bir suç

¹⁴² **Vakit**, 13 Haziran 1950

¹⁴³ **Vatan**, 13 Haziran 1950

¹⁴⁴ **Vakit**, 14 Haziran 1950

¹⁴⁵ **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1950

olmasının kaldırılması durumuna C.H.P.'nin aleyhtar olmayacağını bildirmiştir. C.H.P.'nin o güne değin muhalefet ettiğini ancak ezanın değiştirileceği gün aleyhtar olmayacaklarını belirtmesi kamuoyunda ve mecliste şaşkınlık yaratmıştı. Daha sonra kürsüye çıkıp söz alan vekiller, şayet Atatürk'ün de hayatta olması halinde aynı hükmü kaldıracağını ve inanç özgürlüğünü millete bahşedeceğini ileri sürmüşlerdi. Atatürk'ün dini kitapları Türkçeleştirme ve din dili yaratmaya çalışmasının amacının insanların dinlerini öğrenmeleri ve irticai olayların önüne geçebilmek noktasında birleşen milletvekilleri, memlekette irtica hadiselerinin artık varlığının olmayışına dikkat çekerek 526. Maddenin değiştirilmesinde hem fikir olmuşlardı. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, bu kanuna en başından beri karşı çıktığını hatırlatarak “o zaman şöyle demiştim: Bu kanun kıpkırmızı komünist kokar. Bu kanunun lütfen kaldırılmasını rica ederim” diyerek ortamın tansiyonunu yükseltmiş olsa da, aleyhte bulunmayacağını belirten muhalefetin bu şekilde provoke edilmesini istemeyen Meclis Başkanı durumu yatıştırmış ve tasarıya geçilmişti¹⁴⁶. Mecliste kürsüye çıkan hatipler kanunu Türk Milletinin, milli iradenin tecellisi olduğunun altını çizmişlerdi. 14 Mayıs 1950’de D.P.’yi başa geçiren %98’inin Müslümanlardan teşkil olan milletin inanç özgürlüğünü onlara verebilecek parti olduklarını hissettikleri için 14 Mayıs günü zafer kazandıklarını belirten iktidar partililer, halkın bu isteklerine kayıtsız kalamayacakları için bu kanunu getirdiklerini ifade etmektedirler. Meclisten oy birliği ile değiştirilen kanunun son hali şu şekildedir:

Madde 1. — Türk Ceza Kanununun 4055 sayılı Kanunla değiştirilmiş olan 526ncı maddesi aşağıda yazılı şekilde değiştirilmiştir:

Salahiyetli makamlar tarafından adli muameleler dolayısıyla yahut amme emniyeti veya amme intizamı veya umumi hıfzıssıhha mülahazasıyla kanun ve nizamlara aykırı olmayarak verilen emre itaat etmeyen veya bu yolda alınmış bir tedbire riayet eylemeyen kimse fiil ayrı bir suç teşkil etmediği takdirde bir aya kadar hafif hapis veya 150 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılır. Şapka İktisası hakkında 671 sayılı kanunla Türk harflerinin kabul ve tatbikine dair 1353 sayılı kanunun koyduğu memnuiyet veya mecburiyetlere muhalif hareket edenler 3 aya kadar hafif hapis veya 30 liradan 600 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılır.

Madde 2. — Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 3. — Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür.

¹⁴⁶ T.B.M.M. Z.C., Dönem:9 Cilt:1 İçtima: Olğ., 9. Birleşim 16 Haziran 1950, ss.181-183

Halkın vicdan hürriyeti istediği için kendilerini başa getirdiğini düşünen Demokrat Partililer ilk icraatını yerine getirmiş, 526. maddenin değiştirildiği resmi gazete ile Türkiye'ye duyurulmuştu¹⁴⁷. Hükümetin ayrıca ezanın dilini serbest bırakan kanunu hızla halka duyurabilmek için bizzat müsteşar tarafından Anadolu Ajansına yazı göndermiş, radyo ve basın yolu ile bütün Türkiye genelinde kanunun uygulanmasına hız kazandırmıştı¹⁴⁸. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da gönderdiği yazıda ezanın yalnız bir çağrı olmadığı ve içinde peygamberin sünnetini barındıran bir dini vecibe olması sebebiyle böyle bir kanunun meydana geldiğini belirtilmişti. Türk halkından kendilerine olumlu pek çok mesaj geldiğini de belirten Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki, ileride ezanı tamamen karşılayacak bir tercümenin olması halinde Türkçe okunmasında da bir sakınca olmadığına işaret ettiği anlaşılmaktadır¹⁴⁹.

Kanunun ardından Arapça ezan meselesinin basında çeşitli yankılar uyandırmıştı. Hükümetin gazetesi olan Zafer gazetesi, bu sevinçli haberi “*Ezana ait tasarı dün kanunlaştı*” ifadeleriyle okuyucularına duyururken, C.H.P.'nin herhangi bir aleyhte bulunmayışını da hayretle karşılamıştı¹⁵⁰. Aynı gazete, ezanın Ramazan ayına isabet etmesinden duyduğu memnuniyeti de dile getirmekteydi¹⁵¹. Yoğun muhalefet eden Vakit gazetesi ise, “*Arapça ezan okuma yasağı kaldırıldı*” başlığı ile durumu kamuoyuna duyuruyor, meclisten geçen 5665 sayılı yasa ile artık Arapça ezan ya da kamet getirenlerin ceza almayacaklarını ifade ediyordu. Ancak yine de adı geçen muhalif gazete, Ezanın nasıl okunacağını müezzinin özgür iradesinde olduğunu belirtmeden de geçememişti. Yani Türkçe ezan okumanın herhangi bir kanuni yaptırımının olmadığını, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın durumla ilgili isteği müezzinlere bıraktığını belirtmekteydi¹⁵². Vatan gazetesi ise, ezanın Arapça okunmasını milletin sevinçle karşıladığını belirtmekte ve C.H.P.'nin son dakika tasarı lehine konuşmasının her cemiyette hayret ile karşılandığına yer

¹⁴⁷ **Resmi Gazete**, 17 Haziran 1950

¹⁴⁸ **BCA**, Başbakanlık Hususi Kalem Müdürlüğü, 030 01 51 306 2, 16 Haziran 1950

¹⁴⁹ **BCA**, D.İ.B. Yazı İşleri ve Evrak Müdürlüğü, 051 V33 4 31 12, 23 Haziran 1950

¹⁵⁰ **Zafer**, 17 Haziran 1950

¹⁵¹ **A.g.g.**, 18 Haziran 1950

¹⁵² **Vakit**, 17 Haziran 1950

vermekteydi¹⁵³. C.H.P.'nin gazetesi olan Ulus, “*yasak oy birliği ile kaldırıldı*” şeklinde sade bir ifade ile bildirdiği tespit edilmektedir¹⁵⁴. Cumhuriyet gazetesi, İstanbul Müftüsü Ömer Nasuhi'nin demecine yer vererek “*Ezanın ayrı ayrı dillerde okunması bir ahenksizlik meydana getirebilir. Lisan bozulur ve dedikoduya mucip olur*” ifadeleriyle ezan dilindeki ayrılıkların birlik ve beraberliği bozucu sebepler yaratabileceğinin altını çizerek, hükümetin doğru bir karar verdiğini belirtmekteydi¹⁵⁵. Büyük Doğu, Demokrat Parti'nin Türk halkına verdiği vicdan hürriyeti sebebiyle İstanbul'da okunan Arapça ezan sonrası “*İstanbul yeniden fethedildi*” ifadelerini kullanmıştı. Türkçe ibadet ifadelerini kullanan kişilerin eski zümre yönetimini sevenler olduğunu belirten Büyük Doğu, halkın Demokrat Parti'nin yanında olduğunun altını çizmiřti¹⁵⁶

Sonuç olarak Demokrat Parti'nin ilk icraatı olan Arapça ezanın serbestliği ülke genelinde memnuniyet ile karşılanmış ve dinle pek alakası olmayan parti olarak görülen C.H.P.'ye karşı halkın Demokrat Parti'yi daha çok sevmesini ve partiyi daha fazla desteklemelerinin önünü açmıştır.

1.2.Radyoda Kur'an Yayını

Demokrat Parti hükümeti, ezanın diline özgürlük kazandırdıktan sonra diğer bir İslami unsur olan Kur'an'ın radyoda yayınlanması meselesini ele almıştır. İktidarın nazarında selefî olan hükümet, Türk Milleti'nin dini ve manevi duygularını ciddi biçimde tahrip etmiş, insanların dini görevlerini yerine getirmemesi için kanunlar çıkarmıştı. Kendilerini iktidara taşıyanların belli beklentiler doğrultusunda göreve getirdiklerini her fırsatta dile getiren D.P.'li vekiller, halka özgürlüklerini bahşetmeyi bir borç bildikleri için İslamcılığı siyasal bir fikir akımı olarak sahiplenmişti. Bu nedenle D.P. hükümeti radyoda Kur'an yayını yapılmasına karar vermiş, bu görev için dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki bizzat konuyla ilgilenmişti. Diyanet İşleri Başkanı'nın halkın kafasında oluşacak olan

¹⁵³ **Vatan**, 17 Haziran 1950

¹⁵⁴ **Ulus**, 17 Haziran 1950

¹⁵⁵ **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1950

¹⁵⁶ “Ezan”, **Büyük Doğu Dergisi**, C.6/S.23, 25 Ağustos 1950, s.9

soruları giderebilmek için Kur'an yayını hakkında bilgilendirme yaptığı tespit edilmektedir. Ahmet Hamdi Akseki'ye yöneltilen soruların, Türk halkının Kur'an'ın radyoda okunmasının dinen caiz olup olmadığını öğrenmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Diyanet İşleri Başkanı'nın bu soruya verdiği cevapta ise, indirilen kelamın Allah katında söylenişinin eşsiz ve tek olduğunun, kelamın vahiy yoluyla gelmesinin ardından insanoğlundaki ses ve harf kabiliyetiyle ifa edildiğini belirtmiştir. Yani Kur'an Allah nazarında tektir ancak seslendirme ve ifade biçimi insanoğlunun becerisine, meziyetine kalmış bir durumdur. Ezeli gelen Kur'an, insanoğlu vasıtasıyla şuan ki mevcut durumuna çevrilmiştir. Bu sebeple Allah katında ezeli olan Kur'an'ı, insanoğlu her ne kadar kendi becerisiyle yorumlasa da kaynağı ezeli, manası aynıdır. Bu nedenle sorulan soruya verdiği cevap caiz olduğu yönündedir. Bir başka problem Kur'an dinletisi sırasında, Kur'an dinleyen birinin takındığı tavrı takınarak, takip yapılmasının gerekli olup olmadığı ve dinleyenin sevap kazanıp kazanmadığıdır. D.İ.B.'nin verdiği cevapta, ilmen herhangi bir takibin gerekmediği yönündedir. Ancak okunan Kur'an'ın Allah'ın kelamı olması ve peygamberler aracılığı ile nihayete erdirilmiş kitap olması vesilesiyle dinleyenin en az okuyan kadar sevap işleyeceğini belirtmiştir¹⁵⁷. Bizzat Ahmet Hamdi Akseki'nin kontrolü ile sesi güzel, işin ehli olan kişilerin radyo programları için plaklara kayıt doldurduğu tespit edilmektedir¹⁵⁸. Doldurulan bu plaklar ile radyoda Pazartesi, Çarşamba ve Cuma olmak üzere haftada üç gün radyo yayını yapılacaktır. Ankara ve İstanbul radyolarında yapılacak olan bu yayınlar, 20.05 – 20.15 arası olmak üzere 10'ar dakikalık bir zaman dilimi uygun görülmüştü¹⁵⁹.

Hükümetin radyo hamlesine muhalefetin tepki göstereceğini bildiği için hükümeti koruma görevini Sebilürreşad dergisinin üstlenmiştir. Adı geçen dergi, lâikliğe aykırı olduğu gerekçesiyle engellenmeye çalışılan Kur'an yayını tam destek verdiğini belirterek, Başbakan Menderes'i muhalefete kulak asmaması konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Durumu sevinçle karşılayan dergi, C.H.P.'yi din üzerinde zorbalık kuran zümre devri olarak itham ettiği ve şeflik rejimini yürütenlerin milli iradeyi anlayamamasının doğal karşılanması gerektiğine vurgu yaparak, C.H.P.'nin yirmi beş yıllık devrinde milli iradeyi suiistimal ettiğini ifade

¹⁵⁷ Ahmet Hamdi Akseki, "Gramofon ve Radyo ile Kur'an", **Sebilürreşad**, C.5/S.105, Haziran 1950, s.279

¹⁵⁸ **Vakit**, 6 Temmuz 1950

¹⁵⁹ **Zafer**, 7 Temmuz 1950

etmekteydi. C.H.P. iktidarının manevi yıkıntılarını giderebilmek için bu tarz dinletilerin arttırılmasının gerekli olduğunu savunan Sebilürreşad, lâik olan Batılıların her gün radyolarında semavi dinlerin kutsal kitaplarından dinletiler verdiklerini belirterek, lâikliğin arkasına saklanarak dinsizlik yapıma devirlerinin geçtiğini söylemekteydi. Demokrasi bekçisi görünen C.H.P.’nin Demokrat Parti’nin halka bahsettiği özgürlükleri kısıtlayabilmek ve bu özgürlük bahşeden kanunları kaldırmak için fırsat kolladığını da belirten dergi, kamuoyu üzerinde C.H.P.’nin geçmişte yaptıklarını yeniden gün yüzüne çıkararak D.P.’ye halk nazarında destek sağlamayı amaçladığı ortadaydı¹⁶⁰. Sebilürreşad’ın hükümeti desteklemesine rağmen hükümetin has adamı rolündeki Necip Fazıl, Büyük Doğu dergisinde, Kur’an’ın radyoda yayınlanmasına sert bir tavır sergilemiştir. Büyük Doğu, insanların eğlence amaçlı kullandıkları bir cihazın içinden Allah kelamının okunması ve dinletilmesi fikrine sıcak bakamamıştı. Bu nedenle D.P.’nin sırf dinle alakası olmayan C.H.P.’ye benzemediğini halka gösterebilmek için böyle bir faaliyete giriştiğini belirtmişti. Diyanet İşleri Başkanı’nın bizzat radyoları kontrol ederek işin üzerinde durmasını, *“Ey gerçek Müslümanlık, sen nerede kaldın? Kimse işin farkında olamıyor üstelik Diyanet İşleri Reisi, büyük bir zafer edasıyla Radyoevine, yani Raspalar, Sambalar, Rumbalar ve heyheyley diyarına gidip işi tetkik ve idare buyuruyor”* şeklinde gazetesine taşıyor, durumun gövde gösterisi olarak nitelendiriyordu. Ayrıca derginin, Allah’ın kelamının yalnızca temiz yerlerde, yani Allah’ın evi olan camilerde okunmasını diğerlerinin caiz olmadığını belirterek, yapılan bu hareketi cahillik ve halka karşı yapılan demagojiden ileri geldiğini belirtmekteydi. Yani Büyük Doğu, bir nevi hükümetin dini istismar ettiğini, dini siyasete alet ettiğini sayfalarına taşımaktaydı¹⁶¹. Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki, Büyük Doğu gibi İslami olarak durumu caiz görmeyenlerin ya da lâikliğe ters düştüğünü beyan edenlere, *“Radyoda yapılan Kur’an yayınının caiz olmadığını söyleyenler bunun mahiyetini anlamamış olanlardır”* cevabını vermekteydi. Bakan Akseki, yurtdışından dahi kendilerine olumlu dönütler olduğunu ve bir sonraki hedeflerinin A.B.D.’de olduğu gibi radyo üzerinden dini konferanslar olacağını belirtiyordu¹⁶². Dini konferans yayını fikri hemen herkeste heyecan uyandırmıştı. Türkiye

¹⁶⁰ “Radyo’da Kuran” **Sebilürreşad**, C.4/S.83, Temmuz 1950, ss.126-127

¹⁶¹ “Radyo’da Kur’an”, **Büyük Doğu**, C.6/S.23, 25 Ağustos 1950, ss.9-16

¹⁶² “Diyanet Reisisinin Mühim Beyanati”, **Sebilürreşad**, C.4/S.86, Eylül 1950, s.167

Cumhuriyeti Devlet Radyolarının kurulmasında Türk halkının alın terinin olduğunu belirten Sebilürreşad dergisi, C.H.P. devrindeki zulüm nedeniyle %99'unun Müslümanlardan teşekkül olan Türk halkının dini ihtiyaçlarını onlara sağlamayan bu kurumların demokrasi ile birlikte halka isteklerini verdiğini ve daha fazlasına çalışması gerektiğini belirtmişti. Yani Müslüman halkın vergileriyle ayakta duran radyo istasyonlarında yabancı müziklerin, tiyatroların oynanmasından ziyade dini açlığı olan halka yeni programlar kazandırılmasını ifade etmiştir. D.İ.B.'nin ABD benzeri dini konferans söyleminin ardından heyecan daha da yükselmiş ve dini konferanslar halk nazarında istenmeye başlanmıştır¹⁶³. Halk bu isteğini yalnız dergiler aracılığıyla değil, aynı zamanda Demokrat Parti'nin kongrelerine gelerek bu taleplerini dile getiriyorlardı. Balıkesir Demokrat Parti kongresinde delegelerin halkın istekleri listesinde dini konferanslar ve ahlâk yayınları istenmişti¹⁶⁴. D.P mensubu milletvekillerinin özellikle Tokat milletvekili Ahmet Gürkan'ın, konuyu Diyanet İşleri bütçe müzakerelerinde de savunuyor, dini konferansların Türk Halkı için gerekliliklerine vurgu yapıyordu. Milli örf ve adetlere uymayan, gençlerin ahlakını bozabilecek yayınların verilmesi yerine Kur'an okunurken izahının yapılması ve din âlimlerince konuşmalar, konferanslar verilmesinin daha uygun olduğunu belirtiyordu¹⁶⁵. Ancak Demokrat Partililer, ne kadar çok istekli olurlarsa olsunlar radyoda dini konferanslar verilebilmesi için somut adımlar atmamış ya da atamamıştır. Bunun sebebinin İslamcıların çıkarttığı ya da çıkarttığı varsayılan Tıcani Olayları, Malatya Hadisesi vb. gibi olaylar sonucunda olduğu kuvvetle muhtemeldir. Çünkü siyasetini İslam'i bir zemine inşa eden iktidar partisi, kendilerine zarar teşkil edebilecek, kendilerini iktidardan indirebilecek bir kozu muhaliflerine vermek istememiştir.

1.3.Vicdan ve Toplanma Hürriyeti Kanunu

¹⁶³ Nuri Akyar, "Radyo'da Dini Konferanslar İstiyoruz", **Sebilürreşad**, C.5/S.123, Mart 1952, s.362

¹⁶⁴ "Halkın İstedikleri", **Sebilürreşad**, C.4/S.127, Mayıs 1952, s.24

¹⁶⁵ **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1953

Demokrat Parti'nin iktidar olduğu 1950 – 1960 yılları içinde “*Vicdan ve Toplanma Hürriyeti Kanunu*” adında çıkarılan yasa, İslamcılığı ilgilendiren bir diğer önemli faaliyeti olarak ele alınmıştır. Çıkarılmak istenen bu kanun, Türk halkının manevi özgürlüklerine zarar vermeden, irticai mahiyette olabilecek olayların önüne geçebilmek ve insanların vicdanlarına hitap eden din gibi bir olgunun siyasete karıştırılmasına engel olabileceği amaçlamaktaydı. Kanunun siyasi boyutu ve içeriğindeki yaptırımlar, muhalefet partilerince hoş karşılanmamıştı. Ana muhalefet partisi olan C.H.P., tasarının mecliste görüşülmesi sırasında irticai konularla alakalı her türlü desteği hükümete vereceğini ve şayet hükümet irticayı yok etme niyetindeyse karşılarında asla durmayacağını belirtmişti. Ana muhalefet, irticanın yok olması konusunda hem fikirdir görünümdeydi ancak bazı endişeleri de vardı. Bu kanun ile siyasilerin, olası iftiralar sonucunda siyasi özgürlüklerinin hükümet tarafından kısıtlanacağını düşünmekteydiler. Bu hissiyatı tasarının görüşüldüğü esnada meclis kürsüsüne çıkan ve C.H.P. Meclis Grubu adına söz alan Zihni Betil, ifadelerinde çok bariz bir şekilde belirtmiştir. Tokat milletvekili Zihni Betil, irtica ile olan savaşlarının Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri devam ettiğini ve hükümeti bu konuda desteklediğini, ardından siyasi endişelerini ifade etmişti. Betil'e göre vicdan ve toplanma hürriyeti iki ayrı kanun şeklinde çıkarılmalı ve hiçbir surette çıkarılan kanun rejimin lâiklik anlayışına ters düşmemeliydi. Ancak bu şartlar altında gerçekleştirilmiş olan dinin siyasete karıştırılmamasının mümkün olabileceğine işaret etmişti¹⁶⁶. Dinin siyasete alet edilmemesi gerektiği yalnızca adı geçen vekil tarafından değil, kürsüye çıkan diğer C.H.P. mensuplarının da ele alındığı anlaşılmaktadır. C.H.P. Sinop Milletvekili Server Somuncuoğlu, 1945'den bu yana hemen her partinin oy toplayabilmek için bu yola başvurduğunu ve sırf oy potansiyellerini yükseltebilmek için partilerin dini siyasete alet etmesinin doğru olmadığı belirtmekteydi. Somuncuoğlu da tıpkı Betil gibi kanunun içeriğinden mustarip bir görüntü sergilemektedir. Bu endişenin sebebi, yasanın ikinci ve dördüncü maddelerinde memurlara sağlanan geniş yetkinin siyasi özgürlüğe ket vuracağı inancından ileri gelmektedir. Buna ek olarak partilerin, geniş il ve ilçe teşkilatından bir mensubun yapmış olduğu bir hatanın, durumdan haberdar olmayan bütün partilere ve partiye mâl edilmesini çok doğru bulmadıkları ifade edilmekteydi. Çıkarılmak istenilen kanunun rejime zarar vererek, diktatörlüğe yol

¹⁶⁶ T.B.M.M. Z.C., Dönem: 9 Cilt: 24 Toplantı:3, 115. Birleşim 23 Temmuz 1953, ss.1045-148

açacağını savunan milletvekili, Almanya'dan örnek vererek benzer bir yasa ile Hitler'in başa geldiğini hatırlatması, C.H.P. nazarında tasarıya faşist bir kanun gözüyle bakıldığının anlaşılmasını sağlamaktadır¹⁶⁷.

Cumhuriyet idaresini siyasi kısıtlamaya neden olabilecek olan bu kanun yalnızca ana muhalefet partisince değil, diğer muhaliflerin de dikkatini çekmişti. Millet Partisi mensubu Osman Bölükbaşı, Başbakan'ın "*irtica yoktur*" ifadesini sonuna kadar desteklediğini belirtmişti. Bu tezini Sivas'ta yaşadığı bir mitingden yola çıkarak ifade etmişti. Sivas gibi muhafazakâr bir bölgede kadınların eve kapatılmasının ve sosyal yaşamdan uzaklaştırılmasının yanlışlığından bahsetmesi üzerine herhangi bir tepkiyle karşılaşmamasını Türkiye'de irtica yoktur ile anlamlandıran Bölükbaşı, bu uydurma lafın din düşmanlarınca çıkarıldığını dile getirmişti. Dini siyasete alet etme konusunda Bölükbaşı, Demokrat Partinin iktidara gelmeden önce C.H.P.'yi bu şekilde itham etmesine rağmen, iktidara gelmesinin ardından kendisinin de dini siyasete alet ettiğini belirtmektedir. Yani Demokrat Parti ve mensuplarının bugün dini bir siyasi malzeme olarak kullandıklarını ve iktidar koltuğuna oturduktan sonra lâiklik anlayışlarını tamamen değiştirdiklerini ifade etmektedir. Bu iddiasını Demokrat Partililerin "*her partinin din ve vicdan hürriyetini ele almakla yükümlü olduğu*" şeklinde ifadeleriyle dini siyasete alet ettikleri görüşündedir¹⁶⁸. Yasa ile ilgili olarak C.H.P. ile aynı düşüncede görünen Millet Partisi Meclis Grubu Sözcüsü Bölükbaşı, parti üyelerinin yüzbinleri hatta milyonları bulduğunu ve suç işlenmesine nasıl engel olabileceklerini bilmediklerini ve iktidardan tatminkâr bir açıklama istemiştir. Bölükbaşı da tıpkı C.H.P'liler gibi irtica maskesi altında siyasi özgürlüklerin kısıtlanarak, iftiralar ve asılsız haberler aracılığıyla partilerin kapatılmasına ve parti üyelerinin ceza yemelerine olanak sağlanacağına dikkat çekmiştir¹⁶⁹.

Bir diğer muhalefet partisi olan Türkiye Köylü Partisi adına konuşan Cezmi Türk ise, çıkarılacak olan yasaya direkt olarak karşı bir tavır sergilemiştir. Cezmi Türk için bu yasa diktatörlüğün başlangıç evresidir. Cezmi Türk'e göre, şayet bu yasa 1940'ların başında çıkmış olsaydı Türkiye için çok partili hayata geçiş asla mümkün olmayacaktır. Cezmi Türk'ün zihnindeki demokrasi anlayışına ters bir yasa

¹⁶⁷ T.B.M.M. Z.C., Dönem: 9 Cilt: 24 Toplantı:3, 115. Birleşim 23 Temmuz 1953, ss.1068-69

¹⁶⁸ T.B.M.M. Z.C., Dönem: 9 Cilt: 24 Toplantı:3, 115. Birleşim 23 Temmuz 1953, ss.1172-1177

¹⁶⁹ T.B.M.M. Z.C., Dönem: 9 Cilt: 24 Toplantı:3, 115. Birleşim 23 Temmuz 1953, ss.1111

tasarısı olması sebebiyle, o ve partisi de diğer partililer gibi tasarıya karşı çıkmaktadır¹⁷⁰.

Muhalefet kanadına bu algı hâkimken yasayı meclise getiren iktidar partisi ise, bu yasa ile daha yaşanabilir bir Türkiye olacağını ispatlama derdine düşmüştü. Adalet Komisyonu adına konuşan Semi Ergin, böyle bir tasarı oluşturulmasındaki maksadın Türkiye sınırları içerisinde oluşan iç ve dış destekli olayların önüne geçebilmek olduğunu belirtmiştir. Ergin'in "*din maskesi altında, hatta dinle alakası olmayan cereyanlar*" şeklinde belirttiği dış destekli olayların niyeti, din üzerinden yaptıkları plan ile halkın huzurunu bozmaktır. Bu nedenle Türk halkının manevi yönünü zayıflatarak, iç karışıklığa zemin hazırlamak isteyenlere bu kanun ile karşı koyulacaktır. Bu kanun ile D.P. mensupları, yurtiçindeki hoş olmayan olayların önüne geçmenin yanı sıra, din üzerinde oluşacak olumsuz havayı da ortadan kaldırmayı, dini muhafaza etmeyi amaçlamışlardı¹⁷¹. Benzer ifadeler başka bir D.P.'li milletvekili olan Halil Özyörük tarafından meclis kürsüsünden ifade edilmişti. Özyörük'e göre, böyle bir tasarinin ortaya atılma sebebi, "*soysuzlaştırılmak istenilen vicdan hürriyetini korumak için gereken tedbirleri almak*" noktasındaydı. O günün şartlarıyla kimsenin dine açık, aleni bir şekilde düşmanlık etmediğine değinen vekil, bir milleti en hassas yerinden vurmak isteyen kişilerin ve toplulukların gizli düşmanlıklarına, hükümetlerin karşı tedbir almalarının kaçınılmaz olduğu izlenimini yaratmaya çalışmaktadır. Demokrat Parti'nin ve hükümetin başında bulunan Adnan Menderes ise, yaptığı açıklamalar ile muhalefeti tedirgin olduğu noktalarda ikna etmeyi, bu sayede meclisin çoğunluğunu bulundurduğu için zaten geçecek olan yasayı oy birliği ile halka mâl etmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Tasarının hazırlandığı günden beri her türlü cephenin de kanuna karşı olduğunu, hatta dincilerin «Din elden gidiyor» şeklindeki ifadelerine cevap olarak, "*Hayır Türk milleti Müslüman'dır, Müslüman kalacaktır. Müslümanlık muhteremdir. Ve kimse ona tecavüz edemeyecektir. Her Müslüman ibadetini yerine getirmekte tamamiyle serbesttir. Bu mevzuda eğer eksik varsa, Demokrat Parti Meclis Grubu ve Büyük Millet Meclisi bunu tamamlamaya amadedir*" ifadesini kullanmaktadır. Ayrıca Başbakan, demokratik düşünenlerin de "*İstibdat dönemi başlayacak*" ifadelerinin yasayı tam olarak yansıtmadığını belirtmekte, özellikle C.H.P.'yi tedirgin eden ikinci

¹⁷⁰ T.B.M.M. Z.C., Dönem: 9 Cilt: 24 Toplantı:3, 115. Birleşim 23 Temmuz 1953, s.1130

¹⁷¹ T.B.M.M. Z.C., Dönem: 9 Cilt: 24 Toplantı:3, 115. Birleşim 23 Temmuz 1953, ss.1086-1092

ve dördüncü maddeler üzerinde durmaktadır. C.H.P.li milletvekillerine seslenmeden önce tasarı hakkında bilgilendirme yapan Başbakanın, *“Bu tasarı hakikatte iki mevzuu ihtiva etmektedir. Bunlardan biri dini siyasete alet etmek suçunu daha bariz surette ele alarak sarih kıstaslara ve müeyyidelere bağlamak mevzuu, diğeri de siyasi toplantılarda senelerden beri ve hassaten son zamanlarda kesretle görülmekte olan çok teessüfe şayan bâd ve derecelere kadar götürülmüş olan tecavüz ve hakaret olan fiillerin önlenmesi mevzuu”* şeklindeki ifadesi tasarının amacının siyasi konuşma yapan hatiplerin, muhatap aldıkları kişilerin onurlarını kırııcı ifadelerine engel olmak olduğunu belirtmektedir. Ayrıca insanların dini duyguları üzerinden prim yapan siyasilerin ya da başka toplulukların, dini duygularını menfaatlerine alet etmelerine engel olmayı amaçladıklarını dile getirmektedir. Meclis kürsüsünden diğer vekillere seslenen Başbakan’ın özetli ifadesiyle tasarının, *“Dini siyasete alet etmeye devam edecek miyiz, etmeyecek miyiz?”* noktasında olduğu tespit edilmektedir. Menderes, irtica konusunda kendilerine tam destek verdiklerinden ötürü muhalefet partisine teşekkürlerini bildirdikten sonra endişelerine değinerek, korkuya gerek olmadığını belirtmiştir. Çünkü çıkarılacak olan yasa özgürlükleri kısıtlamak yerine, aslında bir kişinin yapmış olduğu hatanın mesuliyetini tüm partiye mâl edilmemesini ve parti mensuplarının yaptıkları nutuklardan haberdar olmayan parti merkezinin zafiyetini ortadan kaldırmak maksadıyla böyle bir kanunun getirdiklerini ifade etmiştir. Menderes, bu kanunun çıkarılması gerekliliğini belirterek, şayet kanunun karşısında duran var ise bu gibi kişilerinde siyasi maksatları şu şekilde ifade etmiştir:

“İnsanlar ve teşekküller var ki, bunlar bugün buldukları mevkiden kolayca iktidara gelebilmek için sadece ve sadece dini siyasete alet etmeyi, sabah akşam memlekette tahribat yapmayı, müesses nizamı her tarafından zayıflatacak surette çalışmayı, küfür ve tahkir ile yıpratmayı tek yol olarak telâkki etmektedirler. İktidara gelmenin tek vasıta ve yolunu, dini siyasete alet etmekte, haysiyetli ve şerefli insanları, asgari ve muayyen bir prestije sahil olması lâzım gelen otoriteleri, şehirlerde ve köylerde, sokaklarda ve köşe başlarında ayaklar altında mütemadiyen çiğnemekte ve bu suçlarından dolayı hiçbir ceza görmemekte bulanlar, bu tasarının kanuniyet kesp etmesinden korksunlar. Bu kötü maksatları takip edenlerden başka hiçbir kimsenin, bu tasarının kanuniye kesp etmesinden zerre kadar üzülmesini mucip bir hal bulunmadığını bütün Türk vatandaşlarına, bütün dünyaya ilân etmek, vicdan huzuru içinde iş gören bizler için en şerefli bir vazife teşkil eder”.

Buna ek olarak Başbakan Menderes, dördüncü maddedeki kolluk kuvvetlerine ve adliyeye verilen yetkiden çekinilmesinin gereksiz olduğunu belirtmiş, kolluk güçlerinin yanında toplantı memurlarının olacağını ve herhangi bir problemin olmaması halinde toplantının rahatça yapılabileceğini ifade etmiştir. Yani aslında teftiş çok uzun müddet sürmeyecek, kontroller yapıldıktan sonra, herhangi bir kanunsuz durumla karşılaşılmayınca toplanma hürriyetine kast edilmeyecektir.

Türkiye’de irtica olmadığını fakat mürtecilerin olduğu gerçeğini de gizlemeyen Başbakan Menderes, *“halifeliği ihya, saltanatı iade etmek hülya ve tasavvurları hâlâ bir takım hayalperestlerin, maceraperestlerin kafalarında, kavak yelleri gibi, esmektedir”* ifadesiyle mürtecilere olanak sağlanmaması için bu yasaya muhalefet edilmemesi gerektiği belirtmektedir. Muhalefetin gerçekten irticaya savaş açtıkları noktasında ciddi olmaları halinde yapmaları gereken tek siyasetin hükümeti sonuna kadar desteklemek olduğuna vurgu yapmaktadır¹⁷². Başbakan’ın bu sözlerini desteklemek için D.P. Meclis Grubu adına kürsüye gelen Hamid Şevket İnce’nin, *“bizim partimiz vicdan hürriyetini ve toplanma kudret ve yetkisini bertaraf edecek bir parti değildir. Biz zaten, toplanma salâhiyetinden kuvvet alarak iktidarı elde ettik”* şeklindeki konuşması diktatörlük korkusu olan muhalefete özgürlük ortamını getiren parti edasıyla onları ikna etmeğe çalışmıştır. İnce’nin bu çabaları başarılı olmamış, Abdurrahman Boyacıgiller’in başını çektiği pek çok muhalif, ikinci maddenin kaldırılması için teklif sunmuşlardır. Fakat meclisteki salt çoğunluğu elinde bulunduran D.P., bu çabayı boşa çıkarmıştır.

Başbakan’ın yukarıda muhalefeti ikna edebilmek için irtica ve mürtecilerle alakalı sözlerindeki samimiyetinin ne derece doğru olduğu ya da siyasi amaç güdüp gütmeyeceği tartışma konusu olmuştur. Zira Başbakan, her ne kadar milli iradeye vurgu yapmak istemiş olsa da D.P. grup toplantısında sarf ettiği, *“Arkadaşlarım beni diktatörlükle suçladılar. Benim sizin karşınızda diktatör olmama olanak var mıdır? Siz güçlünüz ki şu anda isterseniz Anayasayı bile değiştirebilirsiniz, hilafeti bile geri getirebilirsiniz”* sözleriyle yukarıda geçen *“hayalperest, maceraperest”* şeklinde addedilen mürtecilere umut ışığı olduğu, onları yüreklendirdiği hakikatini gözler önüne sermektedir¹⁷³. Türkiye’de irtica olmadığını fakat mürtecilerin olduğunu belirten Başbakan, buradaki ifadeleriyle siyasetini dini bir söylem üzerine

¹⁷² T.B.M.M. Z.C., Dönem: 9 Cilt: 24 Toplantı:3, 115. Birleşim 23 Temmuz 1953, ss.1099-1105

¹⁷³ Caner Işık, “Halk Tahayyülünde Adnan Menderes”, **Türk Tarihinde Adnan Menderes Sempozyumu**, C.1, Aydın, Şubat 2012, s.185

kurarak oy potansiyelini arttırmayı amaçlamıştır. Ayrıca çıkaracağı yasa ile de diğer partililerin siyasi toplanmalarından haberdar olacak ve ona göre siyasi manevralar geliştirebilecekti. Başbakan dini siyasi malzeme olmaması için yasa çıkartmaya çalışsa da, kendisi kullanmış olduğu İslami söylem sayesinde 1952 yılında talebelerine D.P.'yi desteklemeleri için öğütlerde bulunan¹⁷⁴ ve 1957 seçimlerinde fiziki olarak seçim stantlarında boy gösteren Said-i Nursi üzerinden nüfuz sağlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Necip Fazıl'ın bizzat yürüttüğü Büyük Doğu Cemiyeti'ne maddi olanak sağlayabilmek maksadıyla İş Bankası Genel Müdürünü çağırarak verdiği on bin lira avans ile (Necip Fazıl'ın bugünün milyonlarına denk tuttuğu yüz elli, iki yüz bin arası ücret teklif edilmiştir¹⁷⁵) partisine oy kazandırmayı amaçlamıştır. Buna ek olarak meclise “*mukaddesatı koruma kanunu*” ismiyle bir kanun teklifi getirilmiş ve Peygamberin herhangi bir sözlü tecavüze uğraması önlenmeyi amaçlamıştır¹⁷⁶. Düzenlenme amacıyla geri çekilen yasa bir daha gündeme gelmemiş olmasına rağmen dönemin İslamcı basını tarafından heyecanla karşılanmıştır¹⁷⁷. Seçimlerin arifesinde böyle bir algı operasyonunun dini siyasi malzemeye çevirme amacından başka bir durum olmadığı ortadadır. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Başbakan'ın bu yasa konusundaki ne derece samimi olduğu anlaşılmaktadır. Atatürk'ün büstlerine Ticani saldırılarının olduğu günlerde “*Atatürk Koruma Kanunu*” için 7 ret oyu verenler, hiçbir insanın anayasal korumasının, demokratik haklara uygun olmadığından böyle bir karar aldıklarını belirtmişlerdi. Ancak 5-6 yıl sonra anayasa ile Peygamberi korumayı amaçlamaları, seçimlerin arifesinde böyle bir yasayı gündeme alarak, halk nazarındaki mukaddesatçı parti imajının unutulmaması kaygısından ileri geldiğini gözler önüne sermektedir.

Bu somut örneklerle ile meclise getirilen vicdan hürriyeti kanunu aslında muhalefetten daha ziyade iktidarın işine gelen bir yasa tasarısıdır. Bu ifadeyi açıklamak gerekirse, parti bünyesinde daha fazla dindar ve muhafazakâr kişileri bulunduran D.P.'nin, dini hitabetlerden dolayı partiyi koruma altına aldığı ve gerekli memur, zabıta aracılığıyla da diğer partilileri kontrol edebilme imkânı noktasında iktidarın yasadan daha fazla nemalandığı ortadadır. İktidara dini söylemi kullanarak

¹⁷⁴ BCA, Fon No: 30 10 0, 3 Temmuz 1952, Kutu No:18, Dosya No:104, Sıra No:37

¹⁷⁵ Necip Fazıl Kısakürek, **Benim Gözümde Menderes**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, ss.339-344

¹⁷⁶ Şaban Sitembölükbaşı, **Türkiye’de İslam’ın Yeniden İnkişafı**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, ss.67-70

¹⁷⁷ “Mukaddesata Tecavüz Edenlere Ceza Verilecek”, **İslam**, C.2/S.2, Şubat 1958, ss.30-31

gelen ve iktidar sebebiyle gücü elinde bulunduran bir partinin böylesine bir kanun ile gücüne güç katmak istemesi doğru bir siyasi hamledir.

Sonuç olarak yoğun muhalefete rağmen “*Vicdan ve Toplanma Hürriyeti Kanunu*” meclisten geçtiği anlaşılmaktadır. Halkın vicdani özgürlüğünün sağlandığı ve dinin siyasete alet edilmeyerek mürtecilerin önünün tıkandığı düşüncesiyle çıkarılan bu yaşanan maddeleri şunlardır:

MADDE 1. — Siyasi veya şahsi nüfuz veya menfaat temin etmek maksadıyla dini veya dinî hisleri yahut dince mukaddes tanılan şeyleri veya dinî kitapları alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse bir seneden beş seneye kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. Fiil, neşren işlenirse hükmolunacak ceza yarı nispetinde artırılır.

MADDE 2. — Yukarıdaki maddede yazılı fiil bir cemiyet mensubu işlediğinde, keyfiyet cürmün işlendiği yer Cumhuriyet Müddeiumumiliğince, cemiyetin umumi merkez reisine veya kanuni mümessiline tebliğ olunur. Cumhuriyet Müddeiumumiliğince yapılan tebliğden veya cemiyetin umumi idare heyetinin fiile her ne suretle olursa olsun ittila tarihinden itibaren bir ay içinde o şahıs hakkında cemiyetçe inzibati muamele tatbik edilir veya bu müddet zarfında fiilin tasvip edilmemiş olduğu yazılı olarak cürmün işlendiği yer Cumhuriyet Müddeiumumiliğine bildirilir. Cemiyet idare heyetleri, cemiyet mensuplarının birinci maddede yazılı cürmü işlemelerine mâni olacak şekilde lüzumlu tedbirleri almakla mükellefler. İkinci ve üçüncü fıkralar hükümlerine muhalif hareket edilmesi halinde cemiyeti idare edenler hakkında aynı mahkemece 500 liradan 5 000 liraya kadar ağır para cezası hükmolunur ve ayrıca cemiyetin feshine veya hükümden önce dahi cemiyetin faaliyetinin men'ine karar verilebilir.

MADDE 3. — Cemiyetin fiile iştirak ettiğinin anlaşılması hallerinde ise idare edenler hakkında birinci maddede yazılı ceza aynen hükmolunur ve herhalde cemiyetin feshine karar verilir. Mahkeme, hükümden önce dahi cemiyetin faaliyetini men'e karar verebilir.

MADDE 4. — Belli maksatlarla açık veya kapalı yerlerde yapılmakta olan toplantılarda her ne suretle olursa olsun kavlen veya fiilen hakaret veya tecavüzde bulunanların, toplantının huzur ve sükûnunu ihlâl edenlerin bu hareketleri zabıtaca derhal menedilmekle beraber fiil daha ağır cezayı müstelzim bulunmadığı takdirde bunlar yüz liradan beş yüz liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılırlar.

Toplantıyı idare etmekle kanunen vazifeli olan idare heyetinin yukarda yazılı fiillerin işlenmesinde iştirakleri veya ihmal ve terahileri görüldüğünde bunlar hakkında da aynı ceza hükmolunur.

MADDE 5. — Bu kanun neşri tarihinden itibaren mer'idir.

MADDE 6. — Bu kanunu icraya icra Vekilleri Heyeti memurdur¹⁷⁸.

1.4.Din Eğitimi

1.4.1. İlkokul, Ortaokul ve Liselerde Din Eğitimi

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünya genelinde tek partili iktidarlar isteyerek ya da zorunlu bir şekilde demokrasiye geçmek durumunda kalmışlardı. Bu demokrasiye geçen ülkelerden birisi de Türkiye olmuştur. Türkiye'deki iktidar değişikliğinin altında yatan pek çok sebep olsa da insanların göz önünde bulundurduğu neden, Demokrat Parti'nin parti programında halkın hakkı olan "*Din ve Vicdan Hürriyeti*"ni ele alması ve halka din özgürlüğünü bahşedeceğini vaat etmiş olmasıdır¹⁷⁹. İnsanlar, Cumhuriyet Halk Partisi devrini çeyrek asırlık zulüm devri olarak görmüş, halk, bağrından kopartılan maneviyatına 14 Mayıs günü demokrasiyle kavuştuğunu düşünmüştü. Yeniden dini kitaplarını basar olmuş, dergiler ve gazeteler çıkarabilir, hatta dini okullar açabileceğine inanmıştı. Demokrat Parti, iktidara gelmeden önce C.H.P. içinde bir kaynaşma olduğu, yeni bir parti oluşacağı ve iktidara ciddi bir şekilde muhalefet oluşturacağı 1940-1946 yılları arasında gerçekleşen bazı olaylarda kendini göstermişti. Bu yıllar arasında, parti içinde fikir ayrılıklarının din eğitimi konusunda birleşmektedir. Köy Enstitüleri Kanunu üzerine tartışmalar esnasında bazı milletvekillerinin din eğitimine işaret ettiği tespit edilmektedir. C.H.P. bünyesinden ayrılmamasına karşın Rasih Kaplan'ın

¹⁷⁸ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem: 9 Cilt: 24 Toplantı:3, 115. Birleşim 23 Temmuz 1953, ss.1112-1128

¹⁷⁹ Bir Maarifçi, "İlahiyat Fakültesi ve İmam Hatip Mektepleri Hakkında", **İslam Mecmuası**, C.1/S.11, Mayıs 1957, s.9

“Enstitüleri ikmal etmezden evvel, köylerdeki yavruları yetiştirmek üzere din dersleriyle de teçhiz etsinler. Buna ihtiyaç vardır. Mücerret olarak köyleri bırakmayalım. Köylerde hususi olarak din derslerini öğrenmeye imkân yoktur. Onun için göndereceğimiz enstitülüler köyün her şeyi olacaktır. O ihtiyacı dahi onlardan öğrenecektir. Şimdiden Sayın Maarif vekilimiz lazım gelen kitapları versinler ve tedbirlerini alsınlar” sözleri parti içinde huzursuzlukların başladığının habercisidir. Rasih Kaplan’ın medrese eğitimi almış biri olarak bu denli ince düşünmesi olağan karşılanabilir. Ancak onun yanı sıra Besim Atalay ve Kazım Karabekir’in de din ve ahlâk derslerini savunması ve C.H.P.’nin o dönemki yönetim kadrosunun din eğitimine yanaşmaması yeni partilerin oluşmasını tetikleyen etkenlerden birisidir¹⁸⁰.

Köy Enstitüleri tartışmaları ve yeni oluşturulan muhalefet partileri, iktidarda bazı değişiklikleri beraberinde getirmişti. Hükümet kurmakla görevlendirilen Şemsettin Günaltay hükümetinin dini eğitim konusunda insanları umutlandırabilecek adımlar atmaya başlaması, din eğitiminin inkılaplara ters bir durum olmadığı izlenimi yaratmaya başlamıştı¹⁸¹. İlkokullara seçmeli olarak din dersleri koyulmuş, İmam Hatip kursları açılmıştı. Ancak yine de bu uygulamaların göstermelik olduğu düşüncesi insanların kafasından çıkmamış, İnsanlar, 14 Mayıs 1950 günü C.H.P.’yi iktidardan indirerek yerine bu koltuğa Demokrat Parti’yi uygun görmüşlerdi. Günaltay zamanında alınan bu önemli adımlar, o dönemki gerici eylemlerin önünü açabilecek, onları cesaretlendiren kararlar olduğunun da ifade edilmesi gerekmektedir¹⁸². Nitekim Mareşal Fevzi Çakmak’ın cenaze töreni sırasında bu irticai durum gövde gösterisi yapacak derecede fütursuzca davranmaya başlamıştı¹⁸³.

İlkokullara din derslerinin müfredata alınması, ilk olarak 1 Şubat 1949 tarihli kanuna göre İlkokullarda program harici olarak karşılaşılmaktadır. İktidar değişikliğinin ardından Cumhurbaşkanı sıfatı ile Celal Bayar ilk dönem konuşmasında; “Aziz Milletvekilleri, İlköğretim, maarif sistemimizin temelini teşkil eder. Bu itibarla üzerinde ehemmiyetle durulması lâzım gelir. Herkesçe bilindiği

¹⁸⁰ Fevzi Çakmak, “Kuruluşundan Kapanışına Kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi İçerisinde Köy Enstitülerine Yönelik Muhalefet”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.6/S.15, İzmir, 2007, ss.226-228

¹⁸¹ Bir Maarifçi, “İlahiyat Fakültesi ve İmam Hatip Mektepleri Hakkında”, **İslam Mecmuası**, C.1/S.11, Mayıs 1957, s.9

¹⁸² Neşet Çağatay, **Türkiye’de Gerici Eylemler**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972, s.42

¹⁸³ **Ulus**, 10 Nisan 1950

gibi, aile ocağından sonra hayat ile temas, ilkokullarda başlar. Genç yavrularımızın, her şeyi benimseyen taze zekâlarıyla en iyiyi ve en doğruyu, millî ve insani bütün manevi kıymetlere istinat eden bir terbiye sistemi içinde burada bulmaları iktiza eder. Çocuklarımızı kalp huzuru ile ancak bu değerlerde bulunan müesseselere emanet edebiliriz” ifadeleriyle ilköğretimde verilecek talim ve terbiyeyi daha manevi hissiyatı güçlendirici nitelikte olacağını belirtmekteydi¹⁸⁴. Nitekim Adnan Menderes ilk hükümet programında “Maddî bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, millî ve ahlaki sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi kıymetlere yer vermeyen bir cemiyetin, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü akıbetlere sürükleneceği tabiidir. Talim ve terbiye sisteminde bu gayeyi göz önünde bulundurmayan, gençliğini millî karakterine ve ananelerine göre manevi ve insani kıymetlerle teçhiz edemeyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil bir millet olarak yaşamanın teminatı sayılamaz” şeklindeki ifadesi eğitim sisteminde yeni bir dönemin başladığının habercisiydi¹⁸⁵. İki liderle aynı doğrultuda dönemin Diyanet İşleri Başkanı olan Ahmet Hamdi Akseki'nin, “Kendisine Mürşit süsü veren bir takım cahil şeyhler türemiştir” şeklinde gazetelere beyanat vermesi, Demokrat Parti'nin irticaya mahal vermemek için her bireyin dini eğitiminin sağlanmaya başlanacağını göstermekteydi¹⁸⁶.

Zorunlu din derslerinin kaldırılma sebebi, lâik rejimde din eğitimi vermenin yanlış olduğu algısından kaynaklanmaktadır. Her ebeveynin kendi çocuğunun din eğitiminden sorumlu tutulması, C.H.P. hükümeti için makul görülmüştü. Ancak aileler, çocuklarına din eğitimi verebilecek donanımdan yoksunlardı. Bu sebeple ihtiyaç duyulan din eğitiminin okullarda verilmesi için gerekli adımlar atılmaya başlanmıştı. Kuzeyden gelmekte olan Komünizm tehlikesi, dış ülkelerin de iktidarı dini kurumlar konusunda yüreklendirmesine neden olmaktaydı. Kasım 1950'de ilkokul dördüncü ve beşinci sınıflara program içi olacak şekilde din dersleri koyulması kararlaştırıldı. Çocuklarına din dersi aldırılmak istemeyen ailelerin dilekçe ile durumu gerekli makamlara bildirmesi, çocuğun dersten muaf tutulabilmesini sağlamakta, ancak bildirmeyenlerin ya da belirtilen sürede bildirmeyerek geç

¹⁸⁴ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem: 9 Cilt: 2 İçtima: 1, 1. Birleşim 1 Kasım 1950, ss.4-5

¹⁸⁵ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem: 9 Cilt: 1 Toplantı: Olğ., 3. Birleşim, 29 Mayıs 1950, s.29

¹⁸⁶ **Vatan**, 26 Ağustos 1950

kalanların çocukları sınava tabii tutulmaktaydı¹⁸⁷. Din derslerini zoraki uygulamayan hükümet, vicdan hürriyeti politikasını da uyguladığını Türk halkına göstermekteydi. İlkokul müfredatına dâhil edilen bu din derslerinin, ülkede farklı tartışma konuları yarattığı tespit edilmektedir. Meclisteki tartışmalarda bazı vekiller, ilkokulun dördüncü ve beşinci sınıflarında verilen din dersleri daha çok ahlâk dersleri niteliğinde olduğunu öne sürmüşlerdi. Hükümet yetkililerinin bu durumla ilgilenmesi gerektiğine değinen milletvekilleri, daha dini esaslı bir eğitim verilmesi ve yirmi beş yıllık yıkımın ancak bu şekilde telafi edilebileceğini belirtmekteydiler¹⁸⁸. Diğer bir tartışma konusu ise lâikliğe aykırı olup olmadığıdır. Bir grup zorunlu din dersinin lâikliğe aykırı olduğundan bahsederken, diğer grup lâikliğin iyi anlaşılmadığını, komünizm ve irticai mahiyetteki geri fikirlere din eğitimi ile karşı koyulabileceğini dile getiriyordu. Örneğin Ulus Gazetesi'nde Nurettin Artam'ın "*ilkokullara din dersi getirilmesi lâikliğe aykırıdır*" şeklindeki yazısına cevap Sebilürreşad dergisinden gelmiştir. Mustafa Ak, lâikliğin dinsizlik, din düşmanlığı demek olmadığını ifade ederek, bunca sene C.H.P. zihniyetinin Kur'an okuyanı, hadis ve ilmihal satanı hapse atıp, çocukları dini eğitimden mahrum bıraktığını belirtmişti. Falih Rıfkı gibi kişilerin dine hakaret etmelerini gazetelerinde eleştirmediklerine değinen yazar, Ulus'un iktidarın din ve vicdan hürriyeti için çabalamasını hilafet dirilecek, eski yazı gelecek şeklindeki ifadelerle engel olmayacaklarını ifade etmekteydi¹⁸⁹. Ayrıca ailelerin uygulamaya konacak olan dini eğitimden dolayı mutlu olduklarını gözlemlediğini dile getirerek, "*abdesti ve namazı iyi bildiğini sanan çocukların bu konuda ne kadar yanıldığını da gördük*" diyen yazar, Ulus Gazetesi'nin tek derdinin çıkan yasanın C.H.P. zamanında değil de D.P. zamanında çıkması olduğunu belirtmektedir. Yani bir nevi kıskançlık ürünü olduğunu söylemektedir¹⁹⁰. Hükümetin muhalefete verdiği cevapta ise, yapılan uygulamaların irtica ile alakası olmadığı ve C.H.P. zamanında başlatılan dini eğitimin kapsamlı olarak ele alınması olarak ifade edilmişti¹⁹¹.

¹⁸⁷ Akyüz, **A.g.e.**, s.349

¹⁸⁸ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem:9 Cilt:5 İçtima: 1, 51. Birleşim 25 Şubat 1951, ss.786-787

¹⁸⁹ Mustafa Ak, "Mecburi Din Eğitimi Laikliğe Aykırı Mıdır?", **Sebilürreşad**, C.4/S.89, Ekim 1950, s.222-223

¹⁹⁰ **A.g.m.**, s.222-223

¹⁹¹ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem: 9 Cilt: 6 İçtima:1, 59. Birleşim, 2 Nisan 1951, s.96

Bu tarz lâiklik söylemleri ile hükümeti yıldırma politikasına girişildiği düşünülen C.H.P.'ye karşı hükümeti destekleyenlerden biri de Sebilürreşad dergisi sahibi Eşref Edip olmuştur. 1923-1950 arası dönemde dinin, halkın bağrından koparıldığına ve dinsiz bir nesil yetiştirilme çabasına giriştiğine dair ifadeleri ile hükümeti destekleyen Eşref Edip, hükümeti muhalefete karşı dik duruşunu bozmamaya şu şekilde davet etmekteydi:

“Devr-i sabık döneminde Halk Partililerin din ve vicdanlara zulmettiği, din öğretiminin okullardan kaldırıldığı ancak son dönemlerde göz boyamak için birkaç kurs açan ‘hükümet irtica yolunu tuttu’ şeklinde söylemlerine karşı iktidar partisinin bu dik duruşu bozmamaları gerektiği, halk hükümeti bağrına basacaktır¹⁹²”

İktidarın geniş kitlelerden bulduğu bu destek din eğitimi konusunda yeni adımlar atması konusunda teşvik edici olmuştur. İlkokul dördüncü ve beşinci sınıflara din dersi konulmasının ardından dini eğitim ile alakalı D.P. grup toplantıları yapılmaya devam edilmiş, yapılan fikir alışverişleri ışığında yeni kurumların kazandırılması ve din derslerinin ortaokul ve lise düzeyine çıkarılması konusunda görüşmeler yapılmıştır. Din eğitiminin görüşüldüğü bir grup toplantısının ardından demeç veren dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri “*İlkokullarda din dersinin konduğu fakat ortaokullar için herhangi bir girişimin olmadığı*” ifadesi ortaokullar için henüz maddi ve manevi ortamın hazır olmadığı düşüncesini göz önüne sermektedir. Bazı milletvekillerinin Komünizme ve dini taassuba engel olabilmek için din eğitiminin genişletilmesi ve yeni kurumlar kazandırılması gerektiğini de ifade ettiğini belirten bakan, liseler konusunda da açıklama yapmış ve liseler için din dersinin şuan mevcut politikalarında olmadığını söylemiştir¹⁹³.

Demokrat Parti iktidarının din eğitim ve öğretimi isteği ile Şubat 1953 tarihli V. Milli Eğitim Şurası’nda din eğitimi konusu ele alınmış ve ortaokullara da din dersinin konulması gerektiği gündeme gelmişti. Ancak o şiddetli tartışmalardan ortaokullar için seçmeli din dersleri sonucu çıkmıştı¹⁹⁴. Bir müddet sonra gerekli hazırlıklar tamamlanmış ve din derslerinin ortaokul düzeyine çıkarılması konusunda adımlar atılmaya başlanmıştı. Ortaokula din dersi konması fikri, yine muhalefetin duruma engel olmaya çalışmasına neden olduğu tespit edilmektedir. Milli Eğitim

¹⁹² Eşref Edip, “Halkçılar Dalalet ve Şaşkınlık İçindeler”, **Sebilürreşad**, C.4/S.93, Ocak 1951, s.282

¹⁹³ **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1951

¹⁹⁴ **A.g.g.**, 22 Şubat 1953

Bakan, din eğitimine önem verilmesi konusunda çok ince çalıştıklarını belirttiği ve irtica konusunda endişelenilmemesi gerektiğine vurgu yaparak muhalefeti susturmaya çalışıyordu. Ancak onun aksine bir din eğitimcisi olan İlahiyat Fakültesinin dekanı Sabri Şakir Ansay, ortaokullarda din dersinin ülke içindeki irticai durumları arttıracığı şeklinde yorumlamaktaydı¹⁹⁵. 7 Ocak 1956 günü Başbakan Menderes'in "üzerinde tartışılmaz" şeklinde beyan ettiği, lâiklik ilkesine zarar verilmediği müddetçe ortaokullara din dersi konulabileceğini ifade etmekteydi. Ortaokullara da din dersinin konulacağı Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel'in basına verdiği "Müslüman çocuğu, kendi dinini öğrenmek tabii hakkından mahrum edilemez. Bu sebeple, din derslerinin ortaokullara da konması uygun olacaktır" ifadesiyle açık bir şekilde ortaokullara din eğitiminin geleceğini belirtmekteydi. Her ne kadar İslamcı bir partinin milletvekili olsa da Atatürkçülüğünden taviz vermeyen Hikmet Bayur, altı yıllık din eğitimi müfredatının İslam'ın şartları ve farzları olması sebebiyle sürenin fazla olduğunu düşünmektedir. Bayur'un müfredata fıkıh, kelim gibi ciddi İslami terimlerin girmesi halinde çocuğun ikileme düşmesinden endişe ettiği anlaşılmaktadır. Yani Bayur'a göre, müspet ilimleri öğrenen çocuğa bir yandan şeriata incelikleri ve güzellikleri öğretilerek Cumhuriyet rejimi ile Şeriat arasında ikilemde kalacaktır. Ayrıca din eğitimi vermenin irticai durumları tetikleyebileceğine de değinen Hikmet Bayur, "Başı açık kadın namussuzdur" şeklinde söz söyleyenlerin ülke genelinde sayılarının artacağına işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bayur'un muhalefetine karşı Demokrat Partililer durumu sevinçle karşıladıkları ve inkılaplara zarar vermeyecek şekilde alınacak önlemlerin sıralanmasını istemişlerdi. Dönemin Devlet Bakanı Cemil Bengü, verilecek eğitimin hurafelerden ve batıl inançtan uzak, İslam'ın hakikatini çocuklara vereceklerini ifade ettiği ve ilkokullara verdikleri din eğitiminin ardından Cumhuriyetçi olan çocukların irtica meraklısı kimselere dönüşmediğini belirtmiştir. Mecliste bazı milletvekilleri, lâikliğin tam anlaşılmadığını, lâikliğin dinsizlik anlamına gelmediğini ifade ederek din derslerinin İnkılaplar aleyhinde bir durum olmadığını, aksine batıl, geri düşüncelere engel teşkil ettiğini belirtmekteydi¹⁹⁶.

Dini bir derginin yazarı, aynı zamanda bir hukukçu olan Şakir Berki ise, durumun lâikliğe aykırı olmadığı görüşündedir. Çıkacak olan ortaokullarda din

¹⁹⁵ Gotthard Jaschke, **Yeni Türkiye'de İslamlılık**, Bilgi Yayınevi, Ankara, Şubat 1972, s.127

¹⁹⁶ **T.B.M.M. Z.C.**, Devre:10 Cilt:10 İçtima:2, 28 Mart 1956, ss.1341-1348

dersinin medeni hukuk kurallarını ihlal etmediğini belirtmesinin nedeni ise İsviçre'den alınan anayasanın 266. Maddesinde geçen “*çocuğun dini terbiyesini tayin ana babaya aittir*” ifadesidir. Berki'ye göre bu maddenin manası, ailenin çocuğa dinini öğretmekle mükellef olduğudur. Şayet çocuğa dinsizliği öğretmeleri ön görülüyor olsaydı maddede çocuğa dinsizlik öğretilmesini ifade etmesi gerektiğini belirterek ortaokullarda din eğitiminin lâikliğe aykırı olmadığını dile getirmiştir¹⁹⁷.

Tartışmalara dâhil olan İslamcı yayın, ortaokullara konacak olan din derslerine herhangi bir engel olmadığını, gerekli unsurlardan yoksun olunduğunun iddiasında bulunanların yanıldığını söylemektedir. Balkan coğrafyasının daha az dini kurumları olmasına rağmen yeterli din insanı yetiştirildiğini ve komünizme karşı durulduğu ifade edilmektedir. Yazının sahibi olan Mollaoğlu, o coğrafyada yetişen biri olduğunu hatırlatarak, kendi gibi pek çok arkadaşının devlet kademelerinde memur olduğunu belirtmektedir. İhtiyaç halinde gerekirse okullarda öğretmenlik yapabileceklerini söyleyerek, olanakların yetersizliğine sığınılmaması gerektiğini, Türkiye imkânlarının Balkanlardan daha iyi olduğu halde sırf dini eğitime engel olabilmek için bahane üretilmesinin doğru olmadığını söylemektedir¹⁹⁸. Ortaokula din derslerinin konulacağı düşüncesi bazı Demokrat Partililerde heyecana neden olmuş ve din dersinin yanında bir de ahlâk dersi de talep edilmişti. Demokrat Partililerin, Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel'e ahlâk dersi konulup konulmaması gerektiği konusunda sorular yöneltilmiştir. Bakan, öğrencilere belli başlı kuralların öğretilmesi gibi bir çalışmalarının olmadığını, ahlâk denen şeyin çocuğun yaşadığı çevreyle başladığını bunu okullarda vermenin, kitabi bilgilerle çocuğa ahlâk kazandırmanın sınırlı olabileceğini düşünüyordu. Bu nedenle müfredattaki diğer derslerin de ahlâkı yükseltmekte yardımcı öğeleri belirttikten sonra ayrıca bir ahlâk dersi düşünülmediğini ifade etmişti¹⁹⁹. Meclis ve aydın kesim ortaokullarda din eğitimi konusunda yine iki cepheye ayrılmaktaydı. Herkesin hem fikir olduğu nokta Atatürk İnkılaplarına zarar vermeden bu sorunu çözebilmenin yollarını aramaktaydı. Çoğunluk ortaokullara konacak olan din eğitiminin lâikliğe aykırı olmadığı kanaatinde olması sebebiyle 22 Mayıs'ta ortaokullarda din dersleri kurs şeklinde

¹⁹⁷ Şakir Berki, “Devlet Mekteplerinde Din Tedrisatı”, **İslâm**, C.1/S.6, Eylül 1956, s.28

¹⁹⁸ Mustafa Mollaoğlu, “İstida”, **İslâm**, C.1/S.5, 10 Eylül 1956, ss.4-5

¹⁹⁹ **T.B.M.M. Z.C.**, Devre:10 Cilt:11 İçtima:2, 20 Nisan 1956, ss.162-163

başlayacağı bildirilerek ilk adım atılmış oldu. Daha sonra 13 Ağustos'ta Bakanlar Kurulu aldıkları şu kararı Resmi gazetede yayınladı:

1 — Resmî ortaokullarla muadili sayılan başka okullarda verilecek din derslerinde Müslümanlığın itikat, ibadet ve ahlâkının esasları öğretilecektir.

2 — Din dersleri müfredatı bu esas dâhilinde olarak Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanacaktır.

3 — Millî Eğitim Bakanlığı bu müfredata göre öğrenciler ve öğretmenler için ders kitapları hazırlatacaktır.

4 — Millî Eğitim Bakanlığı, mevcut öğretmenlerden ortaokullar din dersleri için faydalanmak ve uzman öğretmenler yetiştirmek için gerekli tedbirleri alacaktır.

5 — Çocuklarının bu dersleri almasını istemeyen veliler, ders yılı başında bu arzularını yazılı olarak okul idarelerine bildirdikleri takdirde o öğrenciler dili derslerinden muaf tutulacaklardır.

13 Ağustos'ta yayınlanan beyannamenin ardından 8 Eylül'de basına demeç veren Milli Eğitim Bakanı Özel, din derslerinin ortaokullarda Lâtin harfleriyle yeni öğretim yılında verileceğini duyurması üzerine ortaokullara din dersi resmen gelmiş oldu²⁰⁰. Milli Eğitim Bakanı, bu beyannamenin ardından ortaokul ve buna denk gelebilecek diğer okullarda din dersinin program ve tamimini valiliklere bildirmekteydi. Bu derslerde İslam'ın ibadet, iman ve ahlâka yönelik esasların öğretilmesi, program, müfredat ve ders kitaplarının örneklerinin Milli Eğitim Bakanlığı'nca hazırlanıp verilmesi, bu ders için mevcut öğretmenlerden faydalanılması ya da ilahiyat mezunu ya da imam hatip öğretmenlerinin ücret karşılığı bu görevi yerine getirebilecekleri ifade edilmektedir. Tıpkı ilkokullara gelen din dersi gibi ortaokullardaki din dersinde de şayet aileler çocuğunun bu dersi almasını istemiyorlarsa dilekçe vererek muafiyet talebinde bulunabileceklerdi. Milli Eğitim Bakanlığı, kitapları hazırlayınca kadar çocukların Yusuf Ziya Yörükân'ın "*Kur'an-ı Kerim'den Ayetler*", öğretmenlerinse, Ahmet Hamdi Akseki'nin "*İslam Dini*" kitabından faydalanmaları isteniyordu. Öğrencilere verilen serbest çalışma saatlerinden birer tanesini din dersine ayırması gerektiği vurgulanmış, ders içindeki terimlerin ve ifadelerin mümkün mertebe Türkçe okutulması gerektiğinin önemle altı

²⁰⁰ A.g.e., s.128

çiziliyordu. Kur'an-ı Kerim'in güzel ahlâklı ve iradeyi takviye edici bölümlerinden de faydalanabileceği ifade edilmekteydi²⁰¹.

Ortaokullarda ve bunlara denk diğer okullarda din dersleri birinci sınıf müfredatı; Allah ve Peygamber Sevgisi, Peygamberin Hayatı ve İslam'ın Doğuşu, İslam'ın Şartları, İslam Ahlakı, İslam'da ibadetin kolaylıkları ve İslam'da bilgiye verilen önem, yenilikler olmak üzere on dört başlık altında toplanmış bir müfredat göze çarpmaktaydı. İkinci sınıf müfredatı ise; Kur'an, Hadis, Farz, Sünnet, Vacip, Ahiret gibi bazı terimlerin yer bulduğu, yine birinci sınıfta ön görüldüğü gibi İslam ahlâkı konularına da yer verilen on iki alt başlık altında toplanmış bir müfredat hazırlanmıştı²⁰². Hükümet bu müfredat ışığında eğer başarı kaydedilirse önümüzdeki yıllarda ortaokul üçüncü sınıfına, yani sekizinci sınıfa da din dersleri koymayı da düşünmekteydi²⁰³.

İlkokul ve ortaokulda din derslerinin uygulanmasının ardından hükümetin yeni hedefi liselere din dersi verilmesi olmuştur. Din eğitimi konusunun çıktığı ilk yıllarda durumu ele alan Konya Milletvekili Abdurrahman Fahrioğlu'nun, lise düzeyinde din eğitimi olması gerektiği inancı ile liselerin yükseköğrenim için hazırlayıcı kurumlar olması sebebiyle bu düzeyde din dersi düşünülüp düşünülmediğine dair Milli Eğitim Bakanlığına soru önergesi vermişti. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, hazırlanan lise müfredatının en iyi şekilde hazırlandığını, liselerin yalnızca çocukları farklı fakültelere hazırlayan değil, onları üniversite hayatına hazırlayan eğitim kurumları olduğunu belirtmekteydi. Bakan, bazı Müslüman ülkelerde dahi lise düzeyinde din eğitimi verilmediğini belirterek, böyle bir düşüncenin henüz mevcut olmadığını ifade etmekteydi²⁰⁴. Ankara'da bütçe komisyonunun toplandığı bir günde Demokrat Parti Milletvekillerinden Sebati Ataman (Zonguldak), Natık Poyrazoğlu (Muğla), Mehmet Daim Süalp (Siirt), Diyanet İşleri Başkanlığı bütçe müzakereleri sırasında ortaokullara konulmuş olan din derslerinin liselere de konmasının gerekli olduğunu ve önümüzdeki yıllarda görmeği arzuladıklarını ifade etmişlerdi. Vatandaşların din dersleri ile din bilgileri ve

²⁰¹ Ahmet Özel, "Ortaokullarda Din Dersleri", **Sesbilürreşad**, C.10/S.231, Ekim 1956, s.89

²⁰² "Ortaokullar ve bunlara muadil diğer okullarda din dersleri müfredatı", **Sesbilürreşad**, C.10/S.231 Ekim 1956, ss.89-91

²⁰³ Eşref Edip, "İmam Hatip Okulları Maarif Bünyesine Giriyor", **Sesbilürreşad**, C.10/S.240, Mart 1957, s.281

²⁰⁴ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem: 9 Cilt: 6 İçtima: 1, 51. Birleşim, 2 Mart 1951, ss.22-23

ahlâklarını teçhiz edilmesinin hükümetin asli görevi olduğunun söylenmesi liselere din dersi getirilebileceğinin sinyallerini vermekteydi²⁰⁵. Bu söylemlerin ardından ve daha önce öğretmen okullarının lise birinci ve ikinci sınıflarına koyulan din dersleri “*liselerin tamamına din dersi verilmeli mi verilmemeli mi?*” noktasında yeni bir tartışma konusunu ateşlemişti. Ancak ilkokullara din dersinden bu yana tartışmalar hep aynı şekildeydi. Din dersi vermek irticanın önünü açar diyen bir grup, din dersi vermemenin asıl irticaya sebep olacağına ve halkın cahil bırakılarak daha çok irticaya ve batıl düşünceyi din diye inanabileceğini iddia eden bir grup vardı. İstanbul’da “*Pedagoji Cemiyeti*” genel sekreteri Münir Raşit Öymen’in bir basın toplantısında dile getirdiği “*liselerde din dersi okutmanın bizi 50 sene geriye götüreceği, Avrupalının müspet ilimlere yönelirken bizim ahirete saplanıp kalmamız ve bu bağlamda çalışmamız düşündürücüdür. Bu yüzden liselere din dersi konması çok tehlikelidir. Tarih, sosyal bilimler ve edebiyat dersleri öğrencilere kâfi gelecektir*” sözleri ve bunun için Milli Eğitim Bakanlığı’na rapor göndereceğini dile getirmesi tartışmanın ateşlenmesini sağlamıştı. Liselere din dersi koymanın geriye değil daha da ileriye götüreceğini beyan edenlerin arkası kesilmemekteydi. Yarım asır öncesine oranla müspet ilimlerde ileri de olunduğu ancak ahlâk konusunda geri kaldığının altını çizen Kadircan Kafı, “*Mahkemeler ve hapisaneler dolup taşmıştır*” diyerek ahlâk derslerinin ihtiyacına vurgu yapmaktaydı. Kafı’nın eleştirisinden 1923-1950 yılları da payına düşeni almıştı. Otuz seneden beri “*lâiklik*” adı altında dinsizlik propagandası yapanların ülkede mukaddesatı zayıf bireylerin yetişmesine sebep olduğunu ifade ederek, liselere verilecek din derslerinin, müspet ilimlerden farksız olduğunu dile getiriyordu. İktidarın icraatlarına “*halkı memnun etmek için değil, ihtiyaç olduğu için din tedrisatı koymaktadır*” diyen Kafı, din eğitiminin neden yalnızca Müslümanlara yasak olduğunu, Hristiyan ve Musevilerin rahat rahat din eğitimi verebildiğini sormak suretiyle ülke içindeki çifte standarda dikkat çekmeyi amaçlıyordu²⁰⁶. Liselerin, fakültelere giriş kapısı olduğunu ifade etmelerine rağmen liselere din dersi konulmamasının din ilmi ile alakadar olmak isteyen kişilerin, İlahiyat Fakültesine ilkokul ve ortaokul bilgileriyle girmeleri doğru olmayacağından liselere de din dersinin gelmesi gerektiğine vurgu yapmaktaydı. Ancak Pedagoji Cemiyeti’nin liselere gelecek olan din derslerine yoğun muhalefeti

²⁰⁵ “Liselerde Din Dersleri”, **Sebilürreşad**, C.10/S.236, Ocak 1957, s.172

²⁰⁶ Kadircan Kafı, “Liselerde Din Dersleri”, **Sebilürreşad**, C.11/S.260, Ocak 1958, ss.154-156

çok ciddi engel teşkil etmişti. Cemiyet çocukların din dersleri ve müspet ilimler arasında kalarak hiçbir şey anlayamayacaklarını ve bocalayacaklarını düşünmekteydi. Sebilürreşad dergisi ise, böyle bir durumun söz konusu dahi edilemeyeceği, ortaokuldaki çocukların bile böyle bir bocalama durumu yaşamadıklarından örnekler vererek, inkılapları ve kurucu büyüklerin adına sığınarak din derslerini engellemeye çalışılmaması gerektiğini ifade ediyor ve bu konuda cemiyeti haksız çıkarmaya çalışıyordu. Ayrıca ileride din derslerini okutacak hocaların kaliteli, donanımlı bir aydın olmasını isteniyorsa bunun için liselere din dersi getirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktaydı²⁰⁷. Verilecek eğitime de değinen dergi, İlahiyat Fakültesi'ne hazırlayıcı nitelikte, ruh ve hissi değil, ortaokulun devamı niteliğinde olması ve akıl ve mantığa hitap etmesi gerektiğini ifade etmekteydi²⁰⁸. Göze çarpan bir diğer din eğitimi savunucusu olan Nurettin Topçu'ya göre, irticaya sebep olacağı düşüncesinde olanlara ortaokulları hatırlatmış ve ortaokullara din dersi vermenin herhangi bir irtica durumuna sebep olup olmadığı sormuştur. Topçu'nun yalnızca bu grubu değil, diğerlerini de eleştirdiği anlaşılmaktadır. Topçu, iki kesiminde eğitimin mahiyeti hakkında kafa yorma ihtiyacı hissetmeden, ortaya söz söyleyip laf kalabalığı yaptığını belirtmektedir. Din dersine karşı takınan tavra göre insanlarda etki yapacağını belirterek *“eğer yumrukla karşılanırsa kötü, iyi bir kalple karşılanırsa iyi”* etki bırakacağını dile getirmektedir. Ortaokula din dersi koyarak hiçbir şeyin değişmediğine vurgu yapan yazar, irtica endişesindekilerin endişesinin de yersiz kaldığını ifade etmektedir. Ancak verilecek eğitimin de kaliteli olması gerektiğini ifade etmekten de geri kalmamıştır. Gelişi güzel hazırlanmış derslerin okutulmasıyla ya da öğretmenleri, müdürlerin keyfi seçmesi sebebiyle medrese eğitimi alan yarı softa din öğretmenlerinin verdiği din eğitimi ile bir yere varılamayacağını da eklemektedir. Bugün *“Liselere din dersi konulmalı mı konulmamalı mı”* şeklindeki tartışmaların yine aynı şeyleri hatırlattığına değinen Topçu, bir taraftan Pedagoji Cemiyetinin inkılabı aykırı bulmasını öte yandan sevinç gösterilerinde bulunanların ise ilim yoksunu, metodu olmayan derslerle aydınlığa çıkacaklarının yersizliğinden bahsetmektedir. Dinin bir ideal olması gerektiğini söyleyerek, dini bir dersin içine hapsedmenin doğru olmadığını belirtmektedir. Şayet hapsedilirse hayattan mahrum, fiiliyata geçemeyen, ders kitaplarına sıkıştırılmış

²⁰⁷ Berki, **A.g.m.**, s.168

²⁰⁸ **A.g.m.**, s.168

dinin çocukların imtihanlar ile geçecekleri yalnızca bir dersinin daha artığını söyleyerek bu tarz eylemlerin din düşmanlarını sevindireceğini, yirmi yıldır lise programlarından ve İmam Hatip Okullarından dini çıkartanlardan bir farklarının kalmayacağını ifade etmektedir. “*Birkaç sayfalık din eğitimi ile din kültürünün öğrenileceğini söylemek abes olur*” ifadesiyle durumun ya daha detaylı ele alınması ya da hiç ele alınmaması gerektiğini vurgulamaktadır²⁰⁹.

Sonuç olarak liselere konulması istenilen din dersleri uygulamaya geçirilemediği tespit edilmektedir. Liselerdeki din dersi her ne kadar fakülteye geçecek olan çocuklar için önemli olduğu beyan edilmişse de²¹⁰ istenildiği gibi liselerin tamamına indirgenememiştir. Liselerdeki din dersi ortaokullara isteğe bağlı din dersleri koyulmadan evvel 1953 gibi bir tarihte Öğretmen okullarının dokuzuncu ve onuncu (lise 1 ve 2. Sınıflar) sınıflarına haftada 1 ders saati olmak üzere zorunlu din eğitimi getirilmiş olan derslerle sınırlı kalmıştır.²¹¹

1.4.2. İmam –Hatip Okulları

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun hemen ardından 16 Mart 1924 tarihinde çıkarılan kanun hükmüne göre İmam – Hatip Okulları açılmıştır. Bu kanunun dördüncü maddesi; İslam dininin inceliklerinin anlaşılması adına kalifiye din adamı yetiştirilmek üzere Dar'ül-Fünun'da İlahiyat Fakültesi açılmasına ve dini vazifeyi yürütebilmek için imam ve hatiplik gibi dini vecibeleri yerine getirecek memurların yetiştirilmesi için bir okul açılmasını öngörmektedir. İstanbul'da Fazıl Paşa'da kiralanmış bir binada eğitime başlayacak olan okul, diğer okullar gibi Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde idi²¹². Okulun eğitim süresi dört yıl olarak belirlenmişti. Yalnız din eğitimi değil, ayrıca müspet ilimlerin de din ilmiyle birlikte yürütüldüğü bir müfredat göze çarpmaktadır. Tefsir ve hadislerin iyi Arapça eğitimi istemesine rağmen, ayarlanan müfredat ile yeterli şekilde Arapça eğitimi sağlanamamıştı. Bu yüzden iyi bir gelecek vaat etmemesi çocukların mahalle aralarındaki medreselere

²⁰⁹ Nurettin Topçu, “Liselerde Din Dersleri”, **Sebilürreşad**, C.11/S.264, Mart 1958, ss.210-212

²¹⁰ Şakir Berki, “Liselerde Din Dersleri”, **Sebilürreşad**, C.11/S.261, Ocak 1958, s.167

²¹¹ Mustafa Öcal, “Türkiye’de Din Eğitimi Tarihi Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.6/S.12, 2008, s.407

²¹² Osman Nuri Engin, **Türk Maarif Tarihi**, Eser Yayınevi, C.5, İstanbul 1977, , s.2124

devam etmesine ve okula rağbet göstermemesine neden olmuştur. 1 Kasım 1928’de gerçekleşen “*Harf Devrimi*” sonrası ve 1930’da “*Millet Mektepleri*”nin açılması bu okulların kaldırılmasında büyük etken olduğu tespit edilmektedir²¹³.

1930’da lağvedilen bu okulların yeniden açılması, C.H.P. iktidarının Şemsettin Günaltay hükümetine denk gelmektedir. Bu dönem açılan İmam- Hatipler bir okul olmaktan ziyade 10 aylık kurs şeklinde halka sunulmaktaydı²¹⁴. Bu eğitim politikası İslamcı kesim tarafından hoş karşılanmamış, iktidarı kaybetmemek için, halktan oy alabilmek adına göz boyamak olarak adlandırılmıştı²¹⁵.

14 Mayıs 1950’de iktidar değişikliğinin ardından Adnan Menderes hükümeti, bu kurumların gerçek bir okul şeklinde halka kazandırılmasını sağlamıştır. Din eğitimini ciddi bir şekilde hükümet politikalarına aldıklarını söyleyen ve İmam – Hatip Okullarını müjdelemek de dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri’ye düşüyordu. Bakan bu durumu “... *Bizim için yol, köprü, mektep yapmak nasıl sırf bu millete hizmet için yapılan işlerse, din bilgisini Müslüman Türk çocuklarına en müspet şekilde mekteplerimizde vermek de tamamıyla politikadan uzak bir millet hizmetidir. Yine bu endişe ile bu milletin münevver Müslüman din adamlarına ihtiyacını karşılamak için İmam Hatip okullarını yeniden açmağa başladık*” şeklinde halka duyurmuştu²¹⁶.

İmam – Hatip Okulları 13 Ekim 1951 tarih ve 601 sayılı müdürler komisyon kararı ile ilk olarak yedi ilde ortaokul düzeyi dört senelik, lise düzeyi ise üç senelik olmak üzere yeniden açıldı²¹⁷. İmam Hatip Okullarının birinci devresine ilkokulu bitiren kişilerden temin edilmişti. Ortaokulu bitirmiş olup, İmam-Hatip Okullarına gitmek isteyenler olursa bir yıllık hazırlık okuduktan sonra sınava tabii tutularak ikinci devreye girebileceklerdi. Bu okullarda Kur’an-ı Kerim, Arapça, Fıkıh, Akaid, Tefsir, Hadis ve Siyer gibi mesleki derslerin verilmesi kararlaştırılmıştı²¹⁸. Bunun yanında İngilizce, Fransızca gibi yabancı dil dersleri ve yirmi bir genel dersle birlikte

²¹³ A.g.e., s.2125

²¹⁴ Raif Cilasun, “İmam Hatip Okullarımız”, **İslâm**, C.3/S.1, Ekim 1959, s.27

²¹⁵ Eşref Edip, “Halkçılar Dalalet ve Şaşkınlık İçindeler”, **Sebilürreşad**, C.4/S.93, Ocak 1951, s.282

²¹⁶ Ercan Yılmaz, Demokrat Parti Döneminde Milliyetçilik, **Marmara Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Anabilim dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, 2008, s.69

²¹⁷ Duman, A.g.e., ss.155-156

²¹⁸ **BCA**, D.İ.B. Yazı İşleri ve Evrak Müdürlüğü, 051 V33 4 31 27, 14 Şubat 1951

otuz sekiz ders okutulduğu anlaşılmaktadır²¹⁹. Türkçe, tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi, beden eğitimi, musiki, resim-iş, matematik, fizik, kimya, tabiiye, sosyoloji ve psikoloji gibi temel derslere de yer verilmesi çocukların yalnızca manevi hayata değil, maddi hayata da hazırlandığının bir göstergesidir. Bu okulda görev almakta olan yüz meslek dersi öğretmeninden altmış ikisi İlahiyat Fakültesinin mezunlarından istihdam edilmiştir²²⁰. On yediye yakın din dersi eğitiminin verilmesi ileride memur olacak ve halka hitap edecek olan bu çocukların, Türk gençliğinin ahlâkını yıpratıcı durumlara karşı koymasına için gerekli din bilgisini almış olmaları isteğinden ileri geldiği anlaşılmaktadır.

Bu okullar Demokrat Parti iktidarının son yıllarına kadar sayısını on dokuz çıkarmıştır. Açılan okulların hangi tarihte, hangi illerde açıldığına dair daha detaylı bilgi vermek gerekirse; İmam Hatip Okulları 1951 – 1952 yıllarında Ankara, Adana, Kayseri, Konya, Kahramanmaraş, Isparta ve İstanbul’da açılmıştır. Daha sonra bu illere 1953 – 1954 yılları ders yılı başında Antalya, Elazığ, Erzurum, Çorum, Tokat, Yozgat ve İzmir’in eklendiği tespit edilmektedir. 1954 – 1955 yıllarında Diyarbakır, 1956 – 1957 yıllarında Adapazarı, 1958 -1959 yıllarında ise Balıkesir’de İmam Hatip Okulları açıldığı anlaşılmaktadır. Demokrat Parti döneminde yoğun çabalarla Türkiye’ye kazandırılmaya çalışılan bu okullarda okuyan sayısı, birinci devre 2.790, ikinci devre de ise 1004 öğrenciye ulaşmıştır. 1957- 1958 yılında 193 öğrenci bu okuldan mezun olmuştur²²¹. 1957 yılının verilerine göre İl ve öğrenci dağılımı şu şekildedir:

Ankara İmam Hatip: 240, İstanbul İmam Hatip: 424, Konya İmam Hatip: 433, Kayseri İmam Hatip: 368, Isparta İmam Hatip: 252, Elazığ İmam Hatip: 52, Trabzon İmam Hatip:127, Yozgat İmam Hatip: 107, Tokat İmam Hatip:137, Diyarbakır İmam Hatip:70, Sakarya İmam Hatip:40, Erzurum İmam Hatip:79, İzmir İmam Hatip: 75, Çorum İmam Hatip: 134, Antalya İmam Hatip: 151, Adana İmam Hatip:319, Kahramanmaraş İmam Hatip:120 olmak üzere toplamda 3.239 öğrenci olduğu tespit edilmektedir²²². 1954 yılında 1.782 olan öğrenci sayısının²²³ üç yıl gibi bir sürede

²¹⁹ **T.B.M.M. Z.C.**, Devre:11 Cilt:2 İçtima:1, 47.Birleşim 26 Şubat 1958, ss.723-7225

²²⁰ “Yüksek İslam Enstitüsü Açılırken”, **İslâm**, C.3/S.3, Aralık 1959, s.79

²²¹ **T.B.M.M., Z.C.**, Dönem: 11 Cilt: 6 İçtima: 2, 27. Birleşim, 21 Ocak 1959, s.562

²²² **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem: 10 Cilt: 17 İçtima: 3, 41. Birleşim 20 Şubat 1957, s.301

1.500 kişi arttırmış olması Türkiye genelinde İmam Hatip Okullarına olan ilgiyi gözler önüne sermektedir. Daha sonraki yıllarda öğrenci artışı ve talep sebebiyle okulların sayısı 19'a, öğrencilerin sayısı da 4000'e yakın bir seviyeye çıkmıştır.

1957 yılına kadar özel okul statüsünde bulunan İmam – Hatip Okulları daha sonraki süreçte Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine girmiştir²²⁴. 1951 yılında açılan İmam Hatip Okullarına katılımın fazla olması istenmekteydi. Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında açılan İmam Hatiplerin kapatılmasının bir nedeni de katılımcı azlığı olması sebebi, hükümeti bu konuda tedbirler almaya itmişti. Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan il ve ilçe merkezlerine çekilen resmi yazılarda açılmakta olan İmam Hatiplere katılım sağlanabilmesi için belediyelere halka bildiri yapılması ricasında bulunulmuştu²²⁵. Anamur müftülüğünce belediyelere gönderilen yazının dikkate alındığı ve belediyenin bizzat halka sesli beyanda bulunduğu, kayıt ve şartların niteliğinin ne olduğunu halka izah ettiklerini bildirmekteydiler²²⁶.

Açılan İmam – Hatip Okullarının sayısı yine de bazı çevreleri memnun etmemiştir ve bu okullara biraz daha önem verilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Okulların manevi olarak hazır olduğunu ancak maddi imkânların kısıtlı oluşu pek çok çevrece hükümete bildirilmiş, daha teşkilatlı bir yapılanmanın sağlanması istenmiştir. Bu okuldan çıkan çocukların, ülke genelinde hatiplik yaparak, insanlara İslam dininin hakikatlerini öğretecek ve bağnaz – yobaz kimselerin ellerine düşmekten kurtaracağı düşünülmektedir. Bu düşünceyle hareket eden aydınlar, İmam – hatip Okulları daha nitelikli din adamları yetiştirilmek isteniyorsa mektep için modern binalar tahsis edilmesi gerektiği, imam hatiplere dindar müdürleri tayin edilmesini, eğitim programlarında gerekli tadilat ve ıslahat yapılarak mezunların İlahiyat Fakültesine direk geçişi sağlanması üzerinde hem fikirdir. Aksi takdirde sekiz yıllık emeklerin hepsinin boşa gideceğini ifade etmektedir²²⁷. Nitekim hükümet, İmam Hatip Okullarına yeni arsalar, yeni okullar kazandırabilmek için sürekli faaliyet halinde olduğu tespit edilmektedir. Kastamonu'da yeni bir İmam Hatip Okulunun inşası için 3889 metrekarelik bir alan tahsis edildiği, Cumhurbaşkanı

²²³ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem: 9 Cilt: 28 İçtima: 4, 45. Birleşim 18 Şubat 1954, ss.274-275

²²⁴ Eşref Edip, “İmam Hatip Okulları Maarif Bünyesine Giriyor”, **Sebilürreşad**, C.10/S.240, Mart 1957, s.281

²²⁵ **BCA**, Diyanet İşleri Başkanlığı Anamur Müftülüğü, 051 V33 4 31 27, 22 Şubat 1951

²²⁶ **A.g.a.**, 051 V33 4 31 27, 26 Şubat 1951 ayrıca bkz. **A.g.a.**, 051 V33 4 31 27, 29 Şubat 1951

²²⁷ Bir Maarifçi, “İlahiyat Fakültesi ve İmam Hatip Mektepleri Hakkında”, **İslâm**, C.1/S.11, Mayıs 1957, ss.9-10

Celal Bayar ve Bakanlar Kurulunca onaylandığı anlaşılmaktadır²²⁸. Bazı çevreler de okulların Atatürk devrimlerine ve lâikliğe ters durum olduğu görüşündedir. Forum dergisinin bir yazısında İmam Hatip Okullarının ülkeye yeni mürteciler kazandıracağını bildirmiştir. Bu yazıya kayıtsız kalamayan İslamcı aydınlar ve okul mezunları durumu hoş karşılamamıştır. İmam Hatip Okullarının irtica ve Ticani yuvası olduğu yönündeki yazıya cevap imam hatip mezunlarından gelmiş ve kızıl ideolojiye hizmet eden yazarın, yazılarının imam hatiplere zarar veremeyeceğini ifade ederek, imam hatiplerin ülkenin ihtiyacı olan faziletli din adamlarını sağlayacağını söylemiştir²²⁹. Yani İmam Hatip Okullarının da, tıpkı ezanın dili meselesi ve Kur'an'ı Kerim'in radyoda yayınlanması gibi ülkeyi iki kutba bölmeyi başardığı anlaşılmaktadır. Şuan ki okulların verdiği mezunların başarısız olacağı düşüncesinin hâkim olduğu bir ortam dikkati çekmektedir. Gerçek din eğitimi vererek, faziletli din adamı yetiştirmenin en iyi yolunun Batı kökenli kurumlar ve kuruluşlardan örnek alınmış bir din okulu meydana getirilmesi olduğu düşüncesi de mevcuttur²³⁰. Bunu da Diyanet İşleri Başkanlığının bizzat okulları teftişi ve onlara okuyacakları kitapları temin etmesiyle olacağına işaret edilmiştir. Yani Batı tarzı din okullarında din adamları sürekli teftiş ve denetlemelerde bulunarak sağlık, kütüphane, kitap vs. eksiklerin giderilmesi için çalıştığını, bu yüzden D.İ.B.'nin da aynı şekilde hareket etmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır²³¹.

Hükümetin kendilerine yöneltilen bu eleştiri oklarına Halk Partisi'ni bir kalkan olarak kullanmaktan çekinmemiştir. Aydınlar, D.P.'yi iktidara getiren nedenin Cumhuriyet Halk Partisi'nin yıktığı dini kurumları yeniden düzenlenmesi olduğunu sıkça belirtilmektedir. Başbakan Menderes ise, bu durumu sürekli hatırlatanların eleştirileri oklarını C.H.P.'ye çevirerek, İmam – Hatip Okullarına gereken önemi vermek istediğini ancak yoğun muhalefet yüzünden bu okulların “*Üvey Evlat Muamelesi*” gördüğünü Adana'daki nutkunda dile getirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'ni hedef haline getiren Başbakan, aydın din adamı yetiştirip, Türk milliyetçiliğini yükselterek, Komünizmin Türk sınırlarından dışarı atılabilmesi için bu okullara önem verilmesi gerektiği ifade etmiş ve Türk halkını bu uğurda

²²⁸ BCA, Dosya No: 68/59 48, 18 25 151 71 2, 21 Ocak 1959

²²⁹ Ankara İmam Hatip Okulu 2. Devre Mezunları, “İmam Hatip Hakkında Forum'un Hezeyanları”, **İslâm**, C.2/S.8-9, Ağustos -Ekim 1958, ss.44-45

²³⁰ Ali Kemal Aksüt, “İmam – Hatip Mektepleri”, **Sebilürreşad**, C.8/S.197, Mayıs 1955, s.340

²³¹ Ali Kemal Aksüt, “İmam – Hatip Mektepleri”, **Sebilürreşad**, C.11/S.257, Kasım 1957, ss.106-107

desteğe davet etmişti²³². Her fırsatta desteklerini eksik etmeyen insanlara teşekkürlerini sunarak, “*din adamı layık olduğu itibarı hak edecektir. Bu yolda bizi yalnız bırakmayınız! Bugün imam hatip okulunda talebe olmak büyük bir fedakârlık istiyor. Bu yanlış bir zihniyettir. Çok kısa zamanda değişecek ve imam hatip talebesi olmakla bir öğrenci iftihar edecektir*” demiş ve gereken itibarı din adamlarına, İmam Hatip Okullarına vereceğinin altını çizmişti²³³. Ancak yine de tüm eleştirilere rağmen C.H.P.’nin iktidara gelmesindense D.P.’nin iktidarda kalıp, az da olsa din eğitimini ele almasının tercih edildiği anlaşılmaktadır. Yani C.H.P.’nin zamanında din eğitimine eğilim göstermesi bir anlam ifade etmemiş, onların hala dinle alakası olmadığı yinelenmektedir. Bu nedenle Türkiye genelindeki algı “*C.H.P.’nin yaptıklarındansa D.P.’nin yaptıkları daha hayırlıdır*” şeklindedir²³⁴. Demokrat Partili yetkililer diğer eğitim alanlarında olduğu gibi İmam – Hatip Okulları’na da gereken maddi yatırımı yapmaya çalıştıkları tespit edilmektedir. 1951 – 1952 yılında eğitim hayatına başlayan İmam Hatip Okullarına ilk yıllar gereken önem verilmemesine karşın, daha sonraki yıllarda ciddi bütçeler ayrılmıştır. 1954 -1959 yılları arasındaki bütçe rakamları şu şekildedir:

1954 yılında kömür masrafı için ayrılan bütçenin 5.950 liran iken 1959 yılı sonu itibariyle 45.600 liraya çıktığı tespit edilmektedir. Genel masraflar içinde bulunan diğer öğelerin masraflarının da aynı şekilde yükselmiştir. Bu öğeler tek tek ele alındığında rakamlar; Odun masrafları için 2.460’dan 20.000 liraya, Aydınlatma 3.250 liradan 8.500 liraya, Su giderleri için 1.700 liradan 8.500 liraya, Temizlik Malzemesi için ayrılan miktar 1.700 liradan 7.000 liraya, Telefon tesisatı 2.000 liradan 152.500 liraya, Kırtasiye masrafları 3.000’den 11.000’e, Beden Eğitimi ve Hareket müsabakaları için ayrılan bütçe 1.200 liradan 6.000 liraya, İlaç için ayrılan rakam 1.250 liradan 5.000 liraya, Laboratuvar malzemesi için 7.200 liradan 60.200 liraya, müteferrik ve çeşitli masraflar için ayrılan bütçe 7.500 liradan 19.400 liraya Meslek Kitapları ile lüzumlu yardımcı kitap temini 4.500 liradan 12.400 liraya, Basılı kâğıt ve defterler 4.290 liradan 10.000 liraya, toplamda 1954 yılı rakamı 48.000 liradan 1959 yılı itibariyle 370.000 liraya yükselmiştir. Telefon konuşması için 2.000

²³² İzzet Mühürdaroglu, “İmam Hatip Okulları Üvey Evlat Muamelesi Görmemeli”, **Sebilürreşad**, C.11/S.261, Ocak 1958, ss.169-170

²³³ Eşref Edip, “Din Adamları Hakkında Menderes’in Beyanâtı” **Sebilürreşad**, C.11/S.263, Şubat 1958, s.203

²³⁴ Osman Toğuç, “İmam – Hatip Mektebi”, **Sebilürreşad**, C.8/S.194, Nisan 1955, s.303

lira olarak düşünölen bütöe 1959 yılı itibariyle 2000 lira olarak kalmıştır. Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarı boyunca on dokuz İmam Hatip Okulu'nun artan öörenci sayısı ile ortaya çıkan ihtiyaçlarından dolayı ücretlerinde artışa gitmiştir²³⁵. Demokrat Partinin son bütöe tasarısı olan Şubat 1960 yılında geröekleşen bütöede de Milli Eğitim Bakanlığı bütöesi içerisinde İmam Hatip Okullarının 440.000 TL genel masraf düşünölmüş olsa da encümenin 500.000 TL kabul ettiği anlaşılmaktadır²³⁶. İmam Hatip Okullarına ayrılan bütöe yalnızca genel masraflarla sınırlı değildir. On yıllık süreçte giderek arttığı anlaşılan diğer masrafları; İdari masraflar, ööretim masrafları, bina yapımı için müteşebbis derneklere yardım payı gibi masraflarının da olduğu tespit edilmektedir. D.P. hükümeti, her yıl bütöeden İmam Hatip Okulları için para ayırmış olsalar da ayrılan miktarın aynı partiye mensup arkadaşlarını tatmin etmemiştir. İmam hatip öörencilerinin kalacakları yurtların olmadığı ya da zaten fakir olan öörencilerin konak ve otellerde ikamet etmelerinin daha fazla maddi yük olduğu ileri sürölmüştür. D.P.'li milletvekillerinin teklifleri, diğer bütöelerden kısarak İmam Hatip ve Diyanet İşlerine ödenek çıkarılması yönündedir. Hatta Ankara milletvekili Ömer Bilen “*yol köprü yapmayalım ama halkı imamsız bırakmayalım*” demiştir²³⁷. Hal böyle olunca hükümet kendi içindeki sesleri de susturabilmek için yukarıda belirtildiği gibi İmam Hatip Okulları ücretlerinde her yıl değişikliği gitme ihtiyacı hissetmiştir.

Demokrat Parti döneminde, İmam Hatip Okulları yalnızca okul olarak kazandırılıp bırakılmış kurumlar değildir. Bunun yanında mezunların istihdamıyla ilgili uygulamalar da ele alınmıştır. 1955 yılında D.İ.B.'nin 5634 sayılı kanunda değişikliğe gidilerek illerdeki imam hatip ve memur kadrolarına vazifelendirmek üzere imam hatip mezunlarının istihdamı sağlanmıştı²³⁸. İlerleyen yıllarda da Diyanet İşleri bütöesi için toplanan meclis görüşmelerinde İmam Hatip Okulları mezunlarına kadro sağlanması konusunda ifadelerin olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Diyanet İşleri Başkanlığının L cetvelindeki diğer görevli boşluğu olan 800 kişilik kadronun mezun olan yüz altı İmam Hatip mezunu ile doldurulması gerektiği yönünde

²³⁵ T.B.M.M. Z.C., Dönem:11 Cilt:7 İçtima: 2, 40. Birleşim, 20 Şubat 1959, s.202

²³⁶ T.B.M.M. Z.C., Dönem:11 Cilt:12 İçtima:3, 47. Birleşim, 25 Şubat 1960, s.54

²³⁷ T.B.M.M. Z.C., Dönem: 10 Cilt: 16 İçtima: 2, 43. Birleşim, 24 Şubat 1956, ss.799-829

²³⁸ T.B.M.M. Z.C., Dönem:10 Cilt:5 İçtima:1, 39. Birleşim, 11 Şubat 1955, s.84

fikirlerin ortaya atılmıştır. Bunun dışında İmam Hatipliler için ise, 9.500 kişilik kadro ve 175 liralık maaş öngörülmüştü²³⁹.

Demokrat Partili yetkililer Türkiye Cumhuriyeti'ndeki iktidarını ve istikrarını devam ettirebilmek için kullanmaktan çekinmediği İslam'ın mihenk taşlarından birisi de din eğitimi gelmekteydi. Bu nedenle de din adamı yetiştirmek amacıyla İmam Hatip Okullarını ele alarak ve halkın, aydın kesimin hemen herkesin sevgisini kazanmayı başarmıştır.

1.4.3. İlahiyat Fakültesi

Atatürk döneminde “*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*” gereğince Dar'ül-Fünun'da nitelikli, dinin inceliklerini bilen din adamı yetiştirebilmek için İmam – Hatip Okulları ile birlikte İlahiyat Fakültesi de açılmıştı. Daha sonra lâik adımlar atılmış, önce 1930'da İmam Hatip Okulları kapatılmış, ardından 1933'de İlahiyat Fakültesi de üniversite reformuyla Edebiyat Fakültesine bağlı bir enstitüye dönüştürülmüştür²⁴⁰. Atatürk sonrası lâiklik anlayışı, her çocuğun din eğitiminden ebeveynlerinin sorumlu olmasını öngörüyordu. Fakat aileler çocuğu din eğitimi verebilecek donanımdan yoksun olması sebebiyle ülke genelinde bir din eğitimsizliği baş göstermişti. Din eğitiminde yetersiz kalma sebebi ise, eğitimin devlet elinde olmasından kaynaklanmaktaydı. Din eğitimi konusunda genel kanı; devlet lâiklik ve inkılâp söylemleriyle din eğitimini rahat bırakması gerektiği ve batı tarzında eğitim kurumlarının oluşturulmasının isabetli olacağı, aksi takdirde durumun daha vahim bir hal alacağı düşünülmekteydi ve hükümetin gereken önemi vermesi isteniliyordu²⁴¹. Bu eğitimsiz ortamdan faydalanmak isteyen mürteciler, çeşitli tarikatlar kurup insanların dini duygularını sömürme yolunu tutmaları, dönemin Günaltay hükümetini din eğitimiyle alakalı bir dizi önlemler almaya sevk etti. Mısır'a heyet göndererek oradaki İlahiyat Fakültelerini araştırmak için dönemin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'nu görevlendiren Günaltay hükümeti, oradaki kurumlara benzer bir

²³⁹ T.B.M.M., Z.C., Dönem:11 Cilt:7 İçtima:2, 44. Birleşim, 24 Şubat 1959, s.667

²⁴⁰ Akyüz, A.g.e., s.330

²⁴¹ Fındıkoğlu, “İlahiyat Fakültesi Kurmak”, *Selamet*, S.57, 2 Temmuz 1948, s.5

İlahiyat Fakültesi inşa etmek istemiştir. Halkın ihtiyacı olduğunu düşünülen İlahiyat Fakülteleri, çok geçmeden Türk halkına kazandırılmıştır²⁴².

14 Mayıs'ta iktidarın el değiştirmesiyle birlikte, D.P. iktidarının hükümet politikasını en yoğun şekilde din eğitimi ele aldığı bilinmektedir. Bu düşünceyle mesaiye başlayan D.P., yeniden açılmış olan İlahiyat Fakültelerinin restore edildiği dönem olarak ifade edilebilir. Tek parti döneminde perişan bir halde bırakıldığına inanılan İlahiyat Fakülteleri için başlangıç olarak 20.000TL bütçenin ön görülmüştü. Ayarlanan bütçe ile hızla ilerleme kaydedilecek ve Türk Milletinin kalbine işlemek isteyen batıl, hurafeci zihniyete karşı donanımlı İslam âlimleri yetiştirilecekti²⁴³. D.P.'li milletvekillerinin açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla, İlahiyat Fakültesinin tek problemi bütçe olmadığı tespit edilmektedir. Edebiyat Fakültesinin bünyesinde olması, rahat çalışma alanı sağlayamadığı düşüncesi göze çarpmakta ve bu kurumların özel okullar halinde, bağımsız bir şekilde çalışmasına izin verilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bu fakültele verilen rahat çalışma ortamı ve yeni vizyonu sayesinde ülkeye daha fazla ilim adamı kazandırılacağı yönünde inanç oluşmaya başlamıştı²⁴⁴. İlahiyat Fakültelerinin ıslahı konusu yalnızca iktidar partililerin değil, aynı zamanda muhalefetin de ele aldığı bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı, İlahiyat Fakültelerinin yeniden düzenlenmesi konusunda iktidarı eleştirdiği tespit edilmektedir. Bölükbaşı'nın, *"yalnız ezanı Arapça okumakla vicdan hürriyetinin varlığından söz edilemez. İbadet özgürlüğünü vererek insanların hürriyet sahibi olduğunu söyleyemez. Aynı zamanda Müslümanlara cemaat kurma, onlara din eğitiminde özgürlük sağlamakla ancak hürriyetten söz edilebilir"* şeklindeki ifadesinden de anlaşılacağı gibi iktidarı özellikle İlahiyat Fakültesi ve İmam Hatip Okulları başta olmak üzere din eğitimi ele alması konusunda somut adımlara davet etmekteydi²⁴⁵. Muhalefetin ve iktidar partililerin İlahiyat Fakültelerini ciddi biçimde ele alınması konusundaki uyarılarının yıllar içerisinde işe yaramıştır. İlk başladığında 20.000 TL gibi bir rakamla ele alınan İlahiyat Fakültesi, 1958 yılı bütçesinde ön görülen rakam

²⁴² İsmet Parmaksızoğlu, **Türkiye'de Din Eğitimi**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1966, ss.27-28

²⁴³ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem:9 Cilt:6 İçtima:1 59. Birleşim, 2 Nisan 1951, ss.96-99

²⁴⁴ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem:9 Cilt:5 İçtima:1, 51. Birleşim 25 Şubat 1951, s.767

²⁴⁵ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem:9 Cilt:6 İçtima:1 59. Birleşim, 2 Nisan 1951, ss.105-107

ise 500.000 TL olduğu anlaşılmaktadır²⁴⁶. Aynı rakam ilerleyen yıllarda da kurumun genel masrafları için verildiği tespit edilmektedir²⁴⁷. İlahiyat Fakültesinin genel masrafları harici içindeki kurumların genel masrafları için de bütçe ayrılmıştı. 1955 yılı bütçe tasarısında İstanbul üniversitesi İslam Tetkikleri Enstitüsü her çeşit masrafları için uygun görülen bütçe 6.500 TL olarak anlaşılmaktadır²⁴⁸. Daha sonraki yıllarda bütçede değişim anlaşılmakta ve 1958 yılı bütçesinin bakıldığında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam İlim Enstitüsü ile İstanbul İslam Tetkik Enstitüsüne her çeşit masrafları için ayrı ayrı 15.000 liralık bütçe ayrılmıştır²⁴⁹. 1959 yılında İslam Tetkik Enstitüsünün her çeşit masrafları 10.000'e indirilirken, İslam İlimleri Enstitüsü ise 12.000'e düşürülmüştü. Ancak bir sonraki yıl ücretlerde yeniden değişiklikler yapılmış, İslam Tetkik Enstitüsünün 15.000 liraya yeniden çıkarıldığı, İslam İlimleri Enstitüsünün ise 17.000 liralık bütçenin uygun görülmüştü²⁵⁰.

Bu dönemde İlahiyat Fakülteleri ile ilgili diğer bir konu ise genelde İmam – Hatip Okulu mezunlarının sınavsız geçişinin sağlanması, derme çatma olan İlahiyat Fakültelerinin yenilenmesi ve daha eğitime elverişli bir hale getirilmesi olarak göze çarpmaktadır. Uygun imkânların sağlandığı ortamda dünya çapında İslam âlimi yetiştirileceğinin düşüncesi, iktidar partisine bir çeşit baskı ortamı yaratmaktaydı²⁵¹. Hükümetten istenen İlahiyat Fakültesi'nin yeniden yapılandırılması ise şu maddeleri barındırmaktaydı:

- 1-Türkiye İslam Üniversitesi adıyla müstakil bir eğitim alanı oluşturulmalı
- 2- Müfredat gözden geçirilerek, gereksiz derslerin çıkartılıp yerine İslam ilmini ilgilendiren derslerin artırılması
- 3- Dinsiz ve Tarafli olarak dersi el alan, Dil bilmeyen öğretim üyelerinin yerine işinin ehli kişilere görev verilmesi
- 4- Fakültenin içinde ibadetlerin yerine getirilebileceği mescitlerin bulunduğu

²⁴⁶ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem:11 Cilt:7 İçtima:2, 40. Birleşim 20 Şubat 1958, s.436

²⁴⁷ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem:11 Cilt:7 İçtima: 2, 40. Birleşim, 20 Şubat 1959, s.258

²⁴⁸ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem:10 Cilt:5 İçtima:1, 48. Birleşim, 24 Şubat 1955, s.647

²⁴⁹ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem:11 Cilt:2 İçtima:1, 47. Birleşim, 26 Şubat 1958, ss.786-790

²⁵⁰ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem:11 Cilt:12 İçtima:3, 47. Birleşim, 25 Şubat 1960, ss.10-31

²⁵¹ Abdullah Söğüt, "İlahiyat Meslek Okulları", **Sebilürreşad**, C.11/S.270, Haziran 1958, ss.307-308

5- Neşriyata önem verilerek ders kitabı olarak okutulan İslam düşmanı kişilerin kitaplarının kaldırılması ve onların yerine daha münasip kitaplara yer verilmesi.

6- İlahiyat Fakültesi öğrencilerine burs sağlanarak, çocukların ihtiyacı olan yurt tahsis edilmeli

7- Dünya çapındaki İlahiyat Fakülteleri incelenip, eksik kalan hususların temin edilmesi

Dünya çapında bir İslam âlimi yetiştirilmek isteniyorsa yukarıda sözü geçen maddelerin uygulanmasının gerekli olduğu düşünülüyordu²⁵². Ancak ilerleyen yıllarda özellikle Diyanet İşleri görüşmelerinde İlahiyat Fakültelerinin yetersizliği, iktidar ve muhalefet parti mensuplarınca tekrarlanıp durmuştur. Çünkü bu kurum, ezici çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'nin, din adamı ihtiyacına cevap verebilecek bir kurum haline dönüşmek zorunda olduğu düşüncesi yaygındı. Bu da benzer söylemlerin tekrarlanmasına neden oluyordu²⁵³. Ayrıca İlahiyat Fakültelerinin ders verdiği grubun tıpkı bir mozaik andırdığı anlaşılmaktadır. Diyanet İşleri Bütçesi görüşmelerinde söz alan Said Bilgiç'in "*İlahiyat Fakültesi'nin her dinden insanı bünyesinde barındıran durumundan kurtarılmalı*" ifadesi İlahiyat Fakültelerinin yalnızca İslam'la ilgilenen bir kurum olmaktan çıktığının açık göstergesidir²⁵⁴.

Nitekim İlahiyat Fakültesinin yetersizliğinde hem fikir olan milletvekilleri, ülkeye yeni bir kurum kazandırmayı istedikleri ve "*Yüksek İslam Enstitüsü*" adıyla yeni bir oluşuma girişilmesi gerektiğine dikkat çektikleri anlaşılmaktadır.

1.4.4. Yüksek İslam Enstitüsü

Demokrat Parti iktidarının din eğitimi parolasıyla ülkeye kazandırdığı bir diğer kurum ise Yüksek İslam Enstitüsüdür. İktidarının ilk yıllarında açtığı İmam –

²⁵² Bir Maarifçi, "İlahiyat Fakültesi ve İmam – Hatip Mektepleri Hakkında", *İslâm*, C.1/S.11, Mayıs 1957, ss.9-10

²⁵³ **T.B.M.M., Z.C.**, Dönem:11 Cilt:7 İçtima:2, 44. Birleşim, 24 Şubat 1959, ss.546,547

²⁵⁴ **T.B.M.M., Z.C.**, Dönem:11 Cilt:7 İçtima:2, 44. Birleşim, 24 Şubat 1959, s.667

Hatip Okulları, 1957-58 öğretim yılı sonunda ilk mezunlarını kazanmaktaydı. Ancak bu mezunlar için vaizlik ve hatiplik memuriyeti kadroları açık olsa da bilgi birikimlerini arttırabilecekleri ve öğrenimlerine devam edebilecekleri bir yükseköğretim kurumundan yoksunlardı. Keza o dönemin üniversite mevzuatında İmam Hatip Okullarından mezun olan gençlerin herhangi bir fakülteye girebilmelerine imkân yoktu²⁵⁵. Ankara'da Ankara Üniversitesi bünyesinde açılan İlahiyat Fakültesi dahi bu öğrencileri kabul etmemektedir. Öte yandan Diyanet İşleri Başkanlığında çalışacak din görevlisi, İmam – Hatip Okullarına, 1953-1954 eğitim öğretim yılında Öğretmen okullarına ve 1956 yılında ortaokullara gelen din dersleri için öğretmenlik yapabilecek donanımlı hoca ihtiyacının karşılanması gerekmektedir. Bu kadar ihtiyacın olduğu yerde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin tek başına bu işin altından kalkamayacağı aşikârdır. İşte bütün bu gelişmeler, adına "*Yüksek İslam Enstitüsü*" denilecek yeni bir yükseköğretim kurumunun açılması fikrinin gündeme gelmesine sebep oldu. Bu kurumun fikri oluşumu 1949 yılında, daha sonra Demokrat Parti bünyesinde bakanlık da yapacak olan Ali Fuat Başgil tarafından tasarlanmıştır. Bu kadar erken bir tarihte tasarıları hazırlanan kurum Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 10 Haziran 1959 tarihinde kabul görmüş olan kanunla birlikte ilk olarak İstanbul'da "*İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü*" adıyla Türkiye'ye kazandırılmıştır²⁵⁶. Öğretim süresi dört yıl olarak belirlenen ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından açılan bu dini yükseköğretim kurumuna, yalnızca İmam – Hatip Okullarından on iki yıllık öğrenim sürecini başarılı bir şekilde tamamlamış olan öğrenciler gidebileceklerdi²⁵⁷. Bu okulların açılış amacı, İmam Hatip Okullarının, ilkokul ve ortaokulların ihtiyacı olan öğretmen kadrosunu karşılamaktır²⁵⁸. Bu ihtiyaçları karşılayabilmek adına açılan bu kurum, tarih itibarıyla 1959-1960 eğitim öğretim yılına anca yetişebilecekti²⁵⁹.

²⁵⁵ Mustafa Öcal, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.7/S.7 1998, s.251

²⁵⁶ "Yüksek İslam Enstitüsü Açılırken", **İslam**, C.3/S.3, Aralık 1959, s.79

²⁵⁷ Eşref Edip, "İmam Hatip Okulları Maarif Bünyesine Giriyor", **Sebilürreşad**, C.10/S.240, Mart 1957, s.281

²⁵⁸ Aydın Öğredik, Demokrat Parti Döneminde Diyarbakır'da Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Hayat (Yerel Basına Göre), **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Diyarbakır, 2013, s.79

²⁵⁹ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem:11 Cilt:9 İçtima:2, 83. Birleşim, 20 Temmuz 1959, ss.988-989

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesinin 24 Eylül 1959 tarih ve 240 sayılı kararına göre, “Yüksek İslam Enstitüsü; orta ve muadili (dengi) okullarımıza öğretmen okullarımıza ehliyetli din dersleri öğretmenleri yetiştirmek amacıyla ve Diyanet İşleri Başkanlığına müftü, vaiz gibi dini memur yetiştirmek maksadıyla kurulmuştur”. Ayrıca Enstitünün kuruluş amacı yurtiçi ile sınırlandırılmamış, İslam ilimleri alanında tetkikler yaparak dünyaya ve İslam Coğrafyasına sunmak gibi görevleri de bulunmaktaydı²⁶⁰. D.P. milletvekilleri açılan yeni kurumun ders müfredatının hazırlanmasında Milli Eğitim Bakanlığında ziyade Diyanet İşleri Başkanlığının direktif vermesini istiyordu. Diyanet İşleri Başkanlığının yol göstericiliğinde ders kitapları ve müfredat hazırlanırsa ancak istenen ilmi seviyeye ulaşılabilirdi²⁶¹. Ancak D.P.’nin 27 Mayıs müdahalesi ile iktidardan düşürülmesi, kurumun faaliyet için bir sonraki iktidarı beklemesine neden olmuştur.

Sonuç olarak Yüksek İslam Enstitüsü D.P.’nin iktidarının son dönemlerine denk gelmiş olsa da, partinin din eğitimi politikasını yansıtan kurumlardan biri olarak yerini almıştır. Başbakan Adnan Menderes kurduğu ilk hükümetin programında “Maddî bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, millî ve ahlaki sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi kıymetlere yer vermeyen bir cemiyetin, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü akıbetlere sürükleneceği tabiidir. Talim ve terbiye sisteminde bu gayeyi göz önünde bulundurmeyen, gençliğini millî karakterine ve ananelerine göre manevi ve insani kıymetlerle teçhiz edemeyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil bir millet olarak yaşamanın teminatı sayılamaz.”²⁶² şeklindeki ifadesiyle de belirttiği gibi ilerlemeyi ahlaki ve manevi gücün kuvvetlendirilmesinde gören iktidarın, bu amaç uğruna Türk memleketine kazandırdığı Yüksek İslam Enstitüsü de diğer dini eğitim kurumları arasında yerini almıştı.

2- Demokrat Parti Döneminde İslami Cereyanlar

²⁶⁰ Mustafa Öcal, “Türkiye’de Din Eğitimi Tarihi Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.6/S.12 2008, s.404

²⁶¹ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem:11, Cilt:12, İçtima:3, 24 Şubat 1960, s.364

²⁶² **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem:9 Cilt:1 Toplantı: Olğ., 3. Birleşim, 29 Mayıs 1950, s.29

2.1. Nurculuk

Nurculuk cemaatinin adı Said'in doğum yeri olan Nurs köyünden geldiği düşünülse de aslında Kur'an-ı Kerim'in Nur suresinin 35. Ayetinden²⁶³ esinlendiği tespit edilmektedir. Ayette Said-i Nursi'nin müjdelendiği (Allah kimi dilerse onu nurunu iletir kısmı kastedilerek) inancı olduğu için topluluğa Nurcular denilmiştir²⁶⁴. Tarikatın kurucusu olan Said, 1873 yılında Bitlis'in Hizan kasabasının Nurs köyünde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Mirza, annesinin adı Nuriye'dir. 9 yaşlarında din eğitimine başlayan Nursi, çok geçmeden medreseye ayak uyduramamış ve bırakmak zorunda kalmıştır. 12 yaşına geldiğinde rüyasında İslam peygamberini görmesi üzerine yeniden İslam ilmine ilgi duymaya başlamış ve sırasıyla Siirt, Tillo, Cizre, Nurşin, Mardin ve Bayezid medreselerinde eğitim almıştır. Bu eğitim gördüğü zamanlarda bulunduğu yerlerde bölgenin âlimleri ile dini tartışmalara girmiş ve hepsini yenerek çağın üzerinde olduğunu ispatlaması üzerine ona "*Bediüzzaman*"(zamanın ötesinde) denmeye başlanmıştır²⁶⁵. İmam Rabbani ve Abdulkadir Geylani'nin eserlerini okuyan Said-i Nursi'nin üzerinde Nakşibendî ve Kadiri tarikatlarının azımsanamayacak ölçüde bir tesiri olmuştur. Tarikatlarla çok yakın ilişki kurmuş olmasına rağmen, yine de şeyh mürit tarzı bir ilişkiyi benimseyememiş, tarikat geleneğine tekkelerdeki müritler yerine daha çok kurucu zatların eserleri vasıtasıyla şahsiyet kazanmıştır. İlerleyen yıllarda kendisine tarikat kurduğu gerekçesiyle ithamda bulunan çevrelere, tarikatlarla ilişkisi olmadığını ve Nurculuğun bir tarikat olmadığını ifade ederek Nurculuğun İslam'ı eski muhteşem günlerine döndürecek felsefi bir akım olarak belirtmektedir²⁶⁶.

Said-i Nursi, Anadolu'nun geri kalmışlığına çözüm olması için Medresetüz-zehra; Arapça, Türkçe ve Kürtçe eğitim yapacak ve İslâm ilimlerle fen ilimlerini bir

²⁶³ Nur suresi 35. Ayet: Allah, göklerin ve yerin Nuru'dur. O'nun nuru, şöyle bir misalle anlatılabilir: İçinde lamba bulunan bir fanus; lamba kristal bir cam içinde; kristal de sanki inciden bir yıldız. Lamba, doğuya da batıya da ait olmayan kutlu, pek bereketli bir zeytin ağacından yakılıyor; öyle ki, yağı daha ateş değmeden hemen kendiliğinden ışık veriverecek. Nur, yine nur. Allah, kimi dilerse onu nuruna iletir. Allah, (gerçeği anlamaları için) insanlara böyle misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.)

²⁶⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, **100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969, s.229

²⁶⁵ Ruşen Çakır, **Türkiye'de İslami Oluşumlar**, Ayhan Matbaası, 1990 İstanbul, s.78

²⁶⁶ Gölpınarlı, **A.g.e.**, s.228

arada okutulacak olan okulu önermişse de padişahın beklediği ilgi ve desteği bulamamıştır. Bunun neticesine II. Abdülhamid'in müstebit bir padişah olduğunun kararına varmış ve tüm fikirlerine katılmamakla beraber, muhalifleri olan İttihat ve Terakki'nin yanında yer almıştır. Daha sonra projesini Sultan V. Mehmet Reşad'a önererek, 19.000 altınlık bütçe ayarlarsa da ülkenin savaşa girmesi sebebiyle proje yarım kalmıştır²⁶⁷. O dönemde “*İttihad-ı Anasır*” düşüncesinde olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Balkan Harbinden sonra düşüncesini İttihad-ı İslam'a çevirmiş ve geniş bir çevreye hitap edebilen mollaları, hocaları, İslam âlimlerini cemiyet bünyesinde toplayabilmek çabasına girmişti. Nursi ile İttihatçıların düşünce yapısı çok örtüşmemesine rağmen bir anda kendilerini aynı cemiyet içinde buldukları tespit edilmektedir²⁶⁸.

Bu birliktelik Rusların Doğu Anadolu'yu işgal ettiği sırada Enver Paşa Kumandasında “*Milis Teşkilâtı Gönüllü Alay Kumandanı*” olarak talebeleriyle birlikte savaşa dâhil olmasına neden olmuştur. Daha sonra İttihatçılarla yol ayrılığına düşmüş ve İttihad-ı Muhammediye fırkasıyla ilişki kurmuştur. Meşrutiyete karşı bir girişim olan, 31 Mart Olayında da “*Volkan*” gazetesinde çıkan makaleleri ve İttihad-ı Muhammediye derneğiyle olan ilişkisi sebebiyle adının bu olayda geçmesi onun Divan-ı Harpte yargılanmasına neden olmuştur. Mahkemede, askerlerin isyan etmesine değil, aksine onları kışlalarına geri gönderen kişi olduğunu ileri sürmüş ve mahkemeyi de ikna ettiği için tutuksuz yargılanmıştır. 31 Mart Olayı ve sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, muhaliflere karşı aldığı sert tutumu gören Nursi, çareyi İstanbul'dan ayrılmakta bularak Doğu Anadolu'ya geri dönmüştür.²⁶⁹ Uzunca bir müddet Doğu'da inziva hayatı yaşadktan sonra patlak veren Şeyh Said isyanına adı karışmıştır²⁷⁰. Şeyh Said'in, Nursi'yi davasına katmak istemesi üzerine gönderdiği daveti reddederek ona, “*Türk Milleti yıllardır İslam'ın bayraktarlığını yapmıştır onlara silah çekmek caiz değildir*” şeklinde cevap vermiş olmasına rağmen yine de hükümet tarafından tehlikeli bir adam olarak adlandırılmış ve mahkemelerde

²⁶⁷ Hasan Küçük, **Osmanlı Devleti Tarihi Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri: Tarikatlar**, Türdav yay., İstanbul 1976, s.248

²⁶⁸ Gölpinarlı, **A.g.e.**, s.227

²⁶⁹ M. Hakan Yavuz “Bediüzzaman Said-i Nursi ve Nurculuk”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, – İslamcılık**, İletişim Yayınları, C.6, İstanbul, 2005, s.265

²⁷⁰ Küçük, **A.g.e.**, s.248

yargılanıp durmuştur²⁷¹. Risalelerini tutuklanma yaşadığı tek partili dönemde kaleme almıştır. “*Telvihat-ı Tis’a*” adlı eserinde tarikatlara bakış açısını özetleyerek, tarikatları Kemalizm’e karşı savunmuştur. Tarikatı meyveye, imanı ekmeğe benzeterek tarikatsız Müslüman olunabileceği, ancak imansız Müslümanlığın mümkün olmadığı düşüncesini eserlerinin temel tezi arasına yerleştirmiştir.

Said-i Nursi’nin risalelerin dağıtılması ve okunması da yasaklandığı için kendilerine “*Nur Postacıları*” diyen talebelerin gizli gizli faaliyetleri sayesinde yayılabilmıştır. Risalelerin dağıtımı, basılıp çoğaltılması, okunması ve okutulması başlıca hizmet şekillerini teşkil etmekteydi. Bu çabalar neticesinde risalelerin okunmasının, yorumlanmasının Türkiye’nin her bir karış toprağına çoğaltılarak yayılması düşüncesi, Nurculuk denen hareketin teşkilatlanmasını yani örgütsel yapısını oluşturuyordu. Nurcuların, Kemalizm tarafından tehlike olarak algılanmasının nedeni, batılılaşmadan muasır medeniyetler seviyesine çıkabilmeyi öngörmeleri olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü batılılaşma olmadan İslam ile gelecek bilim ve akılcılık, Kemalizm anlayışının tam karşısında bir tavidir. Ayrıca sosyal değişim tasarısının doğrudan, hem zihinsel hem de kavramsal köklerini yok ettiği için halk gözünde kurulan yeni rejimin meşruluğunu sorgulanır hale getirmesi Kemalizm için tehlike arz etmekteydi²⁷². Mustafa Kemal Atatürk’e “*İslâm’ın Deccalı*” diye ifade eden Nurcular, Cumhuriyet’in ilk yirmi beş yıllık sürecini dinsizlik olarak adlandırır, devletin dininin İslam olduğu ibaresinin anayasada olması gerektiğini ifade ederler²⁷³.

Demokrat Parti iktidarı süresince dini fikirlerin yayılması hususunda adı geçen iktidar zamanındaki yumuşama sürecinden yararlanan Nur Talebeleri, eserlerin basılmasına hız kazandırmış ve ülke genelinde yayılabilmesi için çok fazla çaba sarf etmişlerdir. Demokrat Parti, bu cemaatin ülke genelinde gördüğü rağbet karşısında temkinli davranmayı öngörmüştür²⁷⁴. Demokrat Parti’nin bu temkinli tavrı ve cemaate sağladığı rahatlık, Nursi ve cemaatinin C.H.P.’ye karşı Demokrat Parti’yi tercih etmesinde etkili olmuştur. Said-i Nursi’nin ve cemaatinin D.P.’yi desteklediği

²⁷¹ Çakır, A.g.e., s.80

²⁷² Yavuz, A.g.m., s.267

²⁷³ Gölpinarlı, A.g.e., s.229

²⁷⁴ Şerif Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset Makaleler – 3*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s.34

bir talebe aracılığıyla Başbakan'a mektupla bildirilmiştir. Bu mektupta Nursi'nin talebelerine D.P.'yi destekleme sebebi şu şekilde açıklanmaktaydı:

“Eğer dedi, Demokrat Parti düşse ya halk partisi veya millet partisi iktidara gelecek. Hâlbuki: Halk Partisi ittihatçıların bozuk kısmının cinayetleri hem Cumhuriyetin birinci Reisinin Sevr muahedesi ile çok siyasi desiselere icbarıyla on beş senede yaptığı icraatın fena kısmı tamamıyla eski partiye yüklendiği için asil Türk Milleti ihtiyari ile o partiyi katiyen iktidara getirmeyecek. Çünkü halk partisi iktidara gelecek olursa Komünist kuvveti aynı partinin perdesi altında bu vatana hâkim olacaktır. Hâlbuki: bir Müslüman katiyen komünist olamaz. O zaman anarşist olur. Bir Müslüman hiçbir zaman ecneblerle mukayese edilemez. İşte bunun için hayatı ictimaiye ve vatanımıza dehşetli bir tehlike teşkil eden partinin iktidara gelmemesi için Demokrat Partiyi Kur'an, Vatan ve İslamiyet namına muhafazaya çalışıyorum dedi²⁷⁵”. Ayrıca Nursi, bu dönemde siyasete karşı duyduğu olumsuz görüşlerini de hiç çekinmeden özgür bir şekilde ifade edebilmiştir. Özellikle din üzerinden siyaset yapılmasının tehlikelerinden bahsetmiş, Müslüman nüfusun yoğun olduğu bir coğrafyada İslam'a sahip çıkan bir siyasetin zararlarına işaret etmiştir²⁷⁶. Bu açıklamalarına rağmen Nursi'nin bir cemaate önderlik ettiğini, dini risaleler yayınlarak bir din âlimi olduğunu göz önünde bulundurulursa söyledikleri ile yaptıklarının pek tutarlı olmadığı anlaşılmaktadır. Keza 1960'da seçimlerden önce İsmet İnönü ile Adnan Menderes arasındaki dini siyasete alet etme tartışmalarında ön plandaki isim Nursi olmuştur. Çünkü Menderes'in sağladığı rahatlığı kaybetmemek adına seçim stantlarında boy göstermiş, takipçilerine Demokrat Parti broşürlerini dağıttırması ile taraftarı olduğu Demokrat Parti'ye oy sağlamıştır²⁷⁷. Nursi, Türk toplumu ile İslamiyet arasında bir bağ kurmak emeliyle eserlerini kaleme almıştır. Kendisi de bunu şu şekilde ifade eder:

“Bütün cihan bilsin ki bizim muradımız, medeniyetin mehasindir, beşere menfaati bulunan iyilikleridir. Yoksa medeniyetin günahları, seyyiatı, fenalıkları değil”²⁷⁸. Nursi, “Türk gençlerini İslâmlığın temizliğine çağırmaya” memur edildiğine inandığı için “Risale-i Nur” eserlerini kaleme almıştır. Fakat eserler

²⁷⁵ BCA, Fon N.: 30 1 0 0, Kutu N.: 18 Dosya N.:104, Sıra N.: 37, 3 Temmuz 1952

²⁷⁶ Yavuz, A.g.m., s.269

²⁷⁷ “İnönü – Menderes Münakaşası”, **Sebilürreşad**, C.13/S.301, Ocak 1960, s.3

²⁷⁸ Said-i Nursi, “İslam Dünyasının Kuvvet Kaynakları”, **Sebilürreşad**, C.5/S.113, s.205

1935'te onun Türk Ceza Kanununun 163. maddesine (Dinin şahsî maksatlar için kullanılması) karşı olduğu sebebiyle 11 ay hapse mahkûm olmasına neden olmuştur. Daha sonra hakkında benzer davalar açılrsa da sonraki süreçte suçu ispatlanamadığı için beraat etmiştir²⁷⁹. Onun bu beraat kararını okuyucularına müjdeleyen “*Sebilürreşad*” dergisi, “*Said-i Nursi'nin kendisi ve müsadere edilen eserlerinin muhalif siyasi ve idari hiçbir mahzuru olmayıp sadece imanlı ve ahlaki eserler olduğu anlaşılmış ve beraatına karar verilmiştir*” şeklindeki yazısıyla okuyucularına Nursi'nin davadan alınmış akıyla çıktığını aktarmaktadır²⁸⁰.

Nursi'nin görüşü tarikatlara ve herhangi bir politik araca ihtiyaç duymaksızın, günlük yaşamdaki karakterlerin toplumsal nizam içinde yerini alması gerektiği yönündedir. Nursi'nin Risale-i Nur'u üç temel amaca hizmet etmektedir. Bunlar din ve iman hususunda bilinçlendirilme, materyalizm ve pozitivism (bilimi hayatta tek mürşit olarak gören düşünce sistemi şeklinde) dayanan egemen düşüncenin karşısında durarak İslam aracılığı ile toplumsal hafızanın yeniden canlandırılmasıdır²⁸¹. Nurculara göre, gök cisimlerinin düşmesinin fen ve fiziki açıklamaları, elektrik akımları gibi olayları bu müspet ilimlere uygun açıklamak dinen caiz değil, bunlar kâfirliğin işaretidir. Bu ve buna benzer işaretler yalnızca Allah'ın kuvvetinin tecellisi sonucu oluşmuş durumlardır. Bunları anlayabilmek için, yeterli mantıksal açıklama yalnızca Kur'an'da mevcuttur. Örneğin insan hayatını kolaylaştıran teknolojik gelişmeler Kur'an'da verilmiştir. Santrifüj aletinin yapımı Bakara Suresi 60. Ayet²⁸², uçağın bulunması Sebe Suresi 12. Ayeti²⁸³ gösterdiğini iddia etmekteydi²⁸⁴. Şayet Kur'an'ı rehber almak yerine fizik kurallarıyla izahata kalkmak, Kur'an'ın gücüne, kudretine, hikmetine karşı çıkmaktır²⁸⁵. Risalelerin ilahi boyutlara çıkarılışı yalnızca bununla sınırlı değildir. Nurculuğa göre şayet gerçek bir dindar olmak niyetindeyseniz yapmanız gereken risaleleri okuyarak Nurcu olmanızdır. Çünkü Nur Risaleleri, Kur'an-ı Kerim'in benzersiz tefsiri olduğu için bu cemaatin

²⁷⁹ Jaschke, **A.g.e.**, s.139

²⁸⁰ Eşref Edip, “Adaletin Tecellisi”, **Sebilürreşad**, C.10/S.237, Ocak 1957, s.185

²⁸¹ Yavuz, **A.g.m.**, s.269

²⁸² “Hz. Musa'ya Tanrı, asayla taşa vurmasını buyurdu ve Musa taşa vurunca su fişkırdı”,

²⁸³ “Süleyman'ın emrine rüzgârı verdik, sabah gidişi bir aylık, akşam dönüşü bir aylık”

²⁸⁴ Ali Nejat Ölçen, **İslam'da Karanlığın Başlangıcı**, Ekin Yayınları, Ankara 1994, s.62

²⁸⁵ Neda Armaner, **Nurculuk**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1964, s.4

üyesi olmak sizi gerçek bir Müslüman yapacaktır. Bu risaleler Kur'an'dan ve sünnetten sonra İslam için yazılmış ve açıklaması kutsi bir neticeye dayandırılan bir kaynaktır. Said-i Nursi “*Bunları ben yazmıyorum, bana yazdırılıyor*” şeklindeki izahatı risalelere ilahi bir hava katılmasına sebep olmuştur²⁸⁶. Risalelerde Peygamberlere has mucizelerinin de var olduğunun iddia edildiği de tespit edilmektedir. Deprem, sel, yangın, kuraklık gibi pek çok doğa olayı, risalenin kerameti sonucu gerçekleşmiş olaylar olduğu ileri sürülür. Yaz mevsiminin kavurucu sıcağında Isparta'ya yağmur yağması, Risaleyi yazmak için Nursi'nin yanına talebelerin gelmesinin men edilmesi sonucu ülkeyi kuraklığın aldığı, insanlar dışında bazı hayvanların dahi bu risalelerden ferahlayarak, nurdan pervane gibi döndüğünü ifade etmeleri, Nursi'yi bir mehdi gibi halka göstermek amaçlı olduğu anlaşılmaktadır²⁸⁷.

Demokrat Parti iktidarının, siyasi çıkarları gereği icraatlarına ses çıkartmadığı cemaat 1960 yılında ölen Nursi ile sekteye uğramamıştır. Bunun aksine Nursi'nin 1960'da ölümünden sonra cemaat güç kaybetmek yerine daha da güçlenmiş, günümüze kadar varlığını koruyarak gelebilmiştir.

2.2. Büyük Doğu Cemiyeti

Büyük Doğu Cemiyeti'nin adı 1943 yılında Necip Fazıl tarafından çıkartılmaya başlayan Büyük Doğu dergisinden gelmektedir. Necip Fazıl 1930 yılında, “*Menemen Olayı*” gerçekleştiğinde “*İrtica, yatağımızın başucundaki bir bardak suya karıştırılan zehirdir.*” şeklinde “*Hâkimiyet-i Milliye*” gazetesine makale kaleme alan, irticayı lanetleyen, tam bir Kemalist tavır sergilemektedir. Ancak çok partili yaşama geçiş ve II. Dünya Savaşı'nın ardından başlamak üzere olan Soğuk Savaş yıllarında fikir hayatında çok ciddi değişimler olmuştur. Atatürk'e methiyeler düzen Necip Fazıl gitmiş, onun yerine Amerikancı, Osmanlı Devleti'ni geri getirmeyi isteyen, aşırı İslamcı bir düşünce yapısına sahip Necip Fazıl'ın gelmiştir. Onu Amerikancı çizgiye getiren etken, Allah'ı reddeden Komünizme karşı ortak

²⁸⁶ A.g.e., ss.5-7

²⁸⁷ A.g.e., ss.8-10

düşman duygusuyla sırtını dayayabileceği bir dost arayışından ileri gelmektedir²⁸⁸. Değişen bu düşünce yapısı, Necip Fazıl'ın İslamcı yeni bir oluşumu başlatmasına neden olmaktadır. Bu oluşum 1948 yılında ortaya çıkacak olan “*Büyük Doğu Cemiyeti*” idi. 1948’de fikri sahada kurulan teşkilatın fiili olarak oluşumu 1949 yılına rastlamaktadır. Necip Fazıl Kısakürek, Büyük Doğu Cemiyetini oluşturan ortamı, “*Amerikalılarca cebren kabul ve taklit ettirilen hürriyet havasının ilk eseri, halkın Halk Partisine duyduğu nefreti derhal su yüzüne çıkarmak oldu. Bu böyle bir akıntıydı ki, o istikamette yol alacak bir teknenin ayrıca yelkene ve motora ihtiyacı yoktu. İşte en büyük şansını bu bedavacılıktan alan Demokrat Parti kendi çekici kuvvetinden ziyade Halk Partisinin itici tesirinden yararlanıp iktidara doğru yol alırken, biz de, kâinat çapında ezel kadar eski ve ebed kadar yeni ve kelimenin tam manasıyla gerçek idealimizin aksiyon planını açmaya doğru hamle ve harekete girişmek ihtiyacı duyduk*” sözleriyle anlatmaktadır. Necip Fazıl, Büyük Doğu’nun tanınmış kimselerin kanatları altına girmeden, tek başına faaliyete başladığını belirtmektedir. Tek başına icraata başlamasına karşın, o dönemde önemli yerlere gelen kişilerin fikri oluşumlarını bu cemiyete borçlu olduğunu ifade etmektedir²⁸⁹. Her ideolojinin kendi gibi olanlara bir hitap şekli olduğunu belirten Büyük Doğucular, (Komünistlerin Yoldaş, İnkılapçıların Vatandaş, Masonların Kardeşlik gibi) kendilerinin de hitapları olması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Onlar, Büyük Doğu Cemiyetine mensup kardeşlerini “*Gönüldaş*” şeklinde çağırmayı uygun görmüşlerdi. Cemiyetin dış düşmanlara karşı güçlü durmasının ancak cemiyete destek ve takviye ile olacağını belirten Büyük Doğucular, “*tıpkı tepeden bırakılan bir kar tanesi gibi yuvarlandıkça bir çığ meydana getirecekleri*” düşüncesinden yola çıkmışlardı. Cemiyet, bir çığ gibi büyümeli, düşmanla karşılaştığında ondan o kadar büyük olmalıdır ki düşmanın kalplerine korku salması gerektiği inancına sahip oldukları keşfedilmektedir. Cemiyete pek çok insanın akın ettiğini belirten Büyük Doğucular, gelenlerin yeterli olmadığını daha fazla insanın davaya dâhil edilmesi gerektiği dile getirdikleri, insanların kafalarında oluşacak olan “*bir tek benim yardımım ile dava yükselmez ki*” düşüncelerinin yanlış olduğunu belirtmektedirler. Cemiyet mensupları, bu tavırlarıyla bir kişinin bile Allah davasından ayrı kalmaması

²⁸⁸ Cengiz Özakıncı, *Türkiye’nin Siyasi İntiharı Yeni Osmanlı Tuzağı*, Otopsi Yay., 2005, ss.369-372

²⁸⁹ Kısakürek, *A.g.e.*, ss.114-116

gerektiğine dikkat çekmek istiyorlardı²⁹⁰. Büyük Doğucular için İslam'ın birleştiriciliği esastır. İslam'ın birleştiriciliği için, bir annenin ve babanın genlerinin dahi oluşturamadığı kardeşlik kavramını, Kur'an'ın yapabildiğini vurgu yapmaktadırlar. Yani İslam'ın yarattığı manevi kardeşlik, ırki ya da genetik kardeşliğin çok ötesinde ve asla bozulmayacak bir kardeşliktir²⁹¹. Necip Fazıl'ın bizzat "*Kalplerini Allah Resulünün mukaddes mührüyle dağlamış grup*" olarak nitelediği bu hak ve hakikat cemiyeti teşkilatlanma işini tamamlamış ve ilk genel kurulu seçilmiştir. Seçilen idare heyetinde Genel Başkan Necip Fazıl, Genel Sekreter Haluk Nur Baki, Genel Sayman Ömer Karagül, Umumi Haysiyet Divanı reisi Şakir Üçışık, Umumi haysiyet Divanı azası Muhip Akışık, Cemal Bilgin, Said Çekmegil, Ziya Uygur'dan meydana gelmekteydi²⁹². Ancak bürokratik işlemlerin geciktirilmesi yüzünden yeniden genel idare heyeti seçilmişti. Yeni seçimlerde Necip Fazıl tekrar Genel Başkan, yardımcılığına Cevat Rifat Atilhan, Genel Sekreter Abdurrahman Şeref Laç, Genel Muhasebeci yine Ömer Karagül seçilmiş bunların dışında üç kişinin daha adı açıklanmamıştı²⁹³. Mukaddes olduğuna inanılan bu davayı ileri taşıyabilmek için Büyük Doğu Cemiyeti kurucularının bazı istekleri vardı. Davaya inanan kimselerin en yakınlarından iki kişiyi davaya kazandırmaları istenmekteydi. Bu sayede davaya inanan insan kütlesi giderek artacaktır. Bunun yanında illegal hiçbir işe karışılmamalı ve davaya leke getirecek olaylarda Büyük Doğunun adı geçirilmemesi gerekiyordu. Ancak bunlara dikkat ederken bir yandan da sinip, pısrık bir tavır sergilenmemesi konusunda öğüt veriliyor, Yahudilerin yaptıkları gibi birbirlerine arka çıkararak, sırların muhafaza edilmesi konusunda gizli bir teşkilat şeması oluşturuluyordu²⁹⁴. Büyük Doğu Cemiyeti'nin Türkiye genelinde yaymak istedikleri dava, mefkûresi ise, Tavşanlı'da halka hitap eden Necip Fazıl tarafından bildirilmişti. Büyük Doğu'nun davasını, üç kıtaya nam salan Türk'ün eski görkemli günlerine dönmesini sağlamak olarak ifade eden Necip Fazıl, Büyük Doğu'nun kutsi davası insanlığı tek çatı altında birleştiren Osmanlı devrinden kalan mirasın yeniden diriltilmesi için yapılan çaba olarak ifade etmekteydi. Bu nedenle

²⁹⁰ "Gel", **Büyük Doğu**, C.6/S.16, 27 Ocak 1950, s.14

²⁹¹ Abdurrahim Zapsu, "Bu Birlik Bozulamaz", **Büyük Doğu**, C.6/S. 17, 2 Şubat 1950, s.9

²⁹² Necip Fazıl Kısakürek, "Mesaj", **Büyük Doğu**, C.6/S.17, 2 Şubat 1950, s.13

²⁹³ "U.İ.H.", **Büyük Doğu**, C.5/S.22, 18 Ağustos 1950, s.13

²⁹⁴ Ömer Karagül, "Gönültaşlar Hareket Başlıyor: İlk Şiarımız", **Büyük Doğu**, C.6/S.18, 10 Şubat 1950, s.13

geçmişte yapılan hataların tekrar etmemesi için yol gösterici olmayı amaçlamışlardı. Tanzimat'tan bu yana inkılap adı altında Türk milletini emperyalistlere köle eden sistemi yok etmeği amaçladığını belirtmiş, Cumhuriyet devrinin kuruluştan D.P. dönemine kadar olan sürecindeki ahlâki bozulmaları herkese açıkça gösterebilmeği amaçladıklarını dile getiriyordu²⁹⁵. Büyük Doğu'nun dava olarak adlandırdığı ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin temelini oluşturan “*Dokuz Işık*” tabirine benzer dokuz kavramın (Ruhçuluk, Ahlakçılık, Milliyetçilik, Cemiyetçilik, Şahsiyetçilik, Keyfiyetçilik, Sermaye ve Mülkiyette Tedbircilik, Nizâmcılık ve Müdahalecilik) üzerine kurulduğu anlaşılmaktadır²⁹⁶. Büyük Doğu'nun düşünce yapısı, Necip Fazıl'ın şu hitabesinde açıkça ortaya koyulmaktaydı:

“Büyük Doğu Mefkûresi, Türk'e ruh muhtevasını kat'i olarak tayin ettiği mesut günlerden beri Allah tarafından lütfedilen fani ve ebedi iki cihan efendiliğine karşılık, onu fani ve ebedi iki cihandan ayrı ayrı mahrum edici, birinde köleliğe ve öbüründe büsbütün hayatsızlığa mahkûm kılıcı, iç ve dış düşmanlarla hesaplaşmak, onların köklerini kurutmak, kuruttukları köklerimizi canlandırmak bu kökler üzerinde en yeni medeniyet ağacına yemiş verdirmek bu ağaçta solmaz renk ve pörsümez tazeliğe temsil ve tespit etmek, sonra da aynı ağacı bütün insanlık adına biricik oluşun mimarisi diye örnekleştirmek davasıdır”²⁹⁷,

Büyük Doğu'ya üye kazandırabilmek için yurt gezisine başlayan Necip Fazıl'ın ilk durağı Samsun olmuştur. Daha sonra Türkiye'nin pek çok yerini gezdikten sonra Kayseri, Tavşanlı ve Malatya'da Büyük Doğu şubeleri açılmıştır. Ancak cemiyetin tam zirve yaşayacağı günlerde, 22 Kasım 1952'de Malatya'da Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin'in suikasta uğraması ve yaralanması cemiyetin kırılma noktası olmuştur. Malatya'da Ahmet Emin Yalman'ın uğradığı suikast girişiminin cezası İslamcı kesime ihale ederek soruşturma kapsamına bu cemiyet te dâhil edilmiştir. Uzun süren mahkeme süreci cemiyetin ciddi sekteye uğramasına ve kendini feshetmesine neden olmuştur²⁹⁸. Olayın üzerinden kısa bir süre sonra suikastı Moskova'ya ihale etmeyi amaçlayan İçişleri Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu;

²⁹⁵ Necip Fazıl, “Necip Fazıl Kısakürek Tarafından Tavşanlı'da Verilen Açılış Hitabesi”, **Büyük Doğu**, C.6/S.27, 22 Eylül 1950, ss.6-7

²⁹⁶ **Büyük Doğu**, C.6/S.25, 8 Eylül 1950

²⁹⁷ Necip Fazıl, “Kütahya Hitabesi”, **Büyük Doğu**, C.6/S.35, 17 Kasım 1950, ss.14-15

²⁹⁸ Kısakürek, **A.g.e.**, s.116

“Bence İrtica tamamıyla bir perdeden ibarettir. Bunun arkasında doğrudan doğruya memleket ölçüsünde bir Moskova kundağı vardır. Malatya’da karşımıza çıkan zavallı insanlar Moskova hesabına çalıştırılan icraatlarından başka bir şey olamaz” diyerek olayın mahiyetini komünist Rusya ve onun iç bağlantılarına getirerek irticanın olmadığını savunmaya çalışmıştır²⁹⁹. Buna ek olarak Başbakan, *“Bu hadise dini türlü maksatlara alet etmek isteyenlerin hatta toplu halde çalışma kararında olduklarını göstermişlerdir. Orduyu siyasete karıştırmak nasıl ağır bir suçsa din gibi ulvi bir mefhumu istismara kalkışmak her türlü maksat ve menfaatlerin siyaset ihtiraslarının aleti ve oyuncacı haline getirmek de o derecelerde ağır bir suç sayılmak icap eder.”* şeklindeki ifadeleri Büyük Doğu için her şeyin bittiğinin resmi olmuştur. Başbakan’ın örtülü ödeneğinden nemalanan Büyük Doğu’nun kaleminin kırıldığını ve hadisenin faturasının cemiyete kesileceğini açık bir şekilde göstermekteydi³⁰⁰. Tutuklanan Necip Fazıl, daha önceki tutuklanma durumundan ötürü 9 ay 12 günlük bir cezaevi serüveni yaşamış ve Büyük Doğu Cemiyeti ağır bir sekteye uğramıştır. Mahkeme sürecinde suikastı gerçekleştiren Hüseyin Üzmez’in mahkemedeki ifadesine göre, Necip Fazıl’ın maddi manevi hiçbir desteğinin olmadığı, Sevr’i destekleyen, ABD mandasından taraf olan birinin düşünce yapısını sevmediği ve Atatürk’ün nutkunda Ahmet Emin’e işaret ettiği için böyle bir duruma kalkıştığını belirtmiştir³⁰¹. Necip Fazıl ise, yapılan suikastın iptidai, aşırı düzensiz ve plandan yoksun olmasına dikkat çekerek kendisinin bir suikast tertibi olsaydı nihayete ereceğini belirterek olayla ne kendisinin ne de Büyük Doğu Cemiyeti’nin bir bağlantısı olmadığını ifade etmekteydi. Ancak Necip Fazıl her ne kadar adını temize çıkarmış olsa da yukarıda belirtildiği gibi tutuklanma süreci ve mahkeme sürecinin uzaması verilesiyle 9 aylık bir mahkûmiyet yaşamış ve 16 Aralık 1953’de beraat edebilmiştir. Bu geçen süre cemiyeti olumsuz yönde etkilemeye, sarsmaya yetmişti.

Beraat etmesinin ardından Başbakan’ın, Necip Fazıl’ı yeniden Büyük Doğu için teşvik ettiği anlaşılmaktadır. İş Bankası Genel Müdürünün de bizzat çağırıldığı görüşmede cemiyet için zamanın parasıyla azımsanamayacak bir kaynak ayarlanmıştır. Yeniden teşkilatlanmak için yüz bin liranın yeterli olacağını belirten Necip Fazıl’a Başbakan bir jestte bulunmuş, yüz elli, iki yüz binlik bir parasal

²⁹⁹ **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1952

³⁰⁰ **A.g.g.**, 7 Aralık 1952

³⁰¹ **A.g.g.**, 4 Ağustos 1953

desteğin daha yararlı olacağını belirterek avans niteliğinde on binlik bir miktar görüşme esnasında tahsil edilmiştir. O zamanın parasıyla milyonlar ettiğini belirten Necip Fazıl, böyle bir para ile Büyük Doğu'yu yeniden canlandırmanın planlarını yaptığı bir dönemde “6-7 Eylül Olayları” patlak vermesi tıpkı “Malatya Hadisesi” gibi cemiyeti daha kurulmadan sekteye uğratmış ve Büyük Doğu Cemiyeti'nin Demokrat Parti sürecinde artık bir hayal olduğunu gözler önüne sermiştir³⁰².

2.3. Süleymancılık

Cemaatin adı, Fatih Sultan Mehmet zamanında “Tuna Hanı” ilan edilen aileye mensup olan Osman Efendi'nin oğlu Süleyman Hilmi'den gelmektedir. Süleyman Hilmi, 1888 yılında Silistre'de dünyaya gözlerini açmıştır. Osman Efendi, Süleyman Hilmi'nin öğrencilik yıllarında gördüğü rüyanın etkisinde kalması üzerine, oğluna İslami ilim dersi aldırmasına neden olmuştur. Süleyman Hilmi'nin eğitim hayatında etkili olan bu rüyada, Osman Efendi'nin vücudundan bir parça koparak göğe yükselir ve göğe yükselişinin ardından etrafa yoğun bir ışık saçmaktadır. Rühayı kanından birinin İslam'a hizmet edeceği şeklinde yorumlayan Osman Efendi, Süleyman Hilmi'nin medrese eğitimi almasına vesile olmuştur³⁰³. Silistre'de rüştiyeye giden ve arkasından medrese eğitimi alan Süleyman Hilmi, İstanbul'a Fatih Camii hocası olan Bafıralı Ahmet Hamdi'den İslam ilmini öğrenmeye başlamıştı. Daha sonra Süleymaniye Medresesi ve Medreset'ül Kuzat'a giderek, dini eğitimine devam etmiştir. Eğitimini hukuki alana doğru şekillendirmek üzereyken babasının, “Ben seni cehenneme göndermek için İstanbul'a göndermedim³⁰⁴” şeklindeki telgrafı üzerine yeniden İslami ilimleri araştırmaya başlamış ve dikkatini bu yöne vermesini sağlamıştır³⁰⁵.

Davranış(meşrep) olarak Nakşibendi, fiili olarak (amel) Hanefi olan Süleyman Hilmi, 1918 yılında Süleymaniye Medresesi'nden mezun olunca camilerde

³⁰² Kısakürek, A.g.e., ss.337-344

³⁰³ Küçük, A.g.e., s.250

³⁰⁴ Osman Efendinin böyle bir ifade kullanma sebebi, üç Kadıdan ikisinin cehenneme gideceği şeklindeki hadisten ileri gelmektedir

³⁰⁵ A.g.e., s.251

vaaz vermeğe başlamıştır. Bunun yanında Kur'an kursu da öğretmeye başlamış ve yavaş yavaş bir tarikatlaşma sürecine girerek, pek çok takipçi bulmuş ve Süleymancılığın temellerini atmıştır. Süleymancılar, kılık kıyafet devrimi gerçekleşmeden önce, beyaz takke üzerine beyaz sarık bağlayan, namaz esnasında bir ucunu çözerek arkaya doğru uzatan bir dış görünüşe sahip bir cemaattir. Bunu yapmalarındaki maksatları, Tanrı'ya alçakgönüllü olduklarını göstererek, başlarını öne eğme ve mahcubiyetlerini belli etme çabasından kaynaklanmaktadır³⁰⁶. Süleymancılığın amacı, Arapça öğretmek ve Kur'an-ı Kerim'in ezberletmek ilkesine dayalı bir tarikat izlenimindedir. Kur'an öğretebilmek amacıyla, 1947'den ülke genelinde açılan Kur'an kurslarına Süleyman Hilmi'nin kursları da dâhil olmuştur. Kur'an kursu aracılığı ile Demokrat Parti zamanında da geniş bir kitleye ulaşabilme şansı bulmuştur. Lâik eğitimin donanımlı din adamı yetiştiremeyeceğini iddia eden Süleyman Hilmi, bu yüzden Kur'an kursları yardımıyla din âlimi olacak insanların ülke ideolojisinden ayrı yetiştirilmesi gerektiğini savunmuştur³⁰⁷. Süleymancılara göre, Süleyman Hilmi metafizik bir varlıktır. Hz. Muhammed'in tek mirasçısıdır. Hz. Muhammed nasıl ki son Peygamber ise, Süleyman Hilmi'de son erendir³⁰⁸. Hatta Tanrıyla görüştüğüne dair iddiaların olduğu da tespit edilmektedir. Süleymancılığa mensup birisi, herhangi bir devlet dairesinde çalışıyorsa derhal o işi bırakarak ticarete yönelir, devletle olan bütün ilişkisini keserdi. Öğretmenlik dahi yasaktı. Bu yasakların sebebiyse devletin lâik olmasından ileri gelmektedir. Devlet dairelerinde çalışmayı, öğretmenliği, lâikliği hoş karşıladıkları izlenimi yarattığını düşündükleri ve lâiklik bu yol için haram sayıldığı için bu yasaklar koyulmuştur³⁰⁹. Süleymancılığın temel kuralı, kurucu şeyh ile gerçekleştirilecek "*Rabıta*" adını verdikleri durumdur. Rabıta, kendini bir bütünlük içinde mürşide teslim etme anlamına gelir. Benliği yok etme işlemi ile Süleymancı mürit, şeyhin kalbine bağlandığını varsayarak, onun kalbinden kendi kalbine doğru ruhsal bir aydınlanmanın geçtiğine inanır. Bu tarikatın inancına göre, Rabıtayı bir başkasına açıklayan çarpılır. Tarikatın düşmanları, inanç sahiplerine yardım etmeyen zenginler

³⁰⁶ Gölpınarlı, **A.g.e.**, s.225

³⁰⁷ Ahmet Güner, **Tarikatlar Ansiklopedisi**, Milliyet, İstanbul 1991, s.340-341

³⁰⁸ Kırçak, **A.g.e.**, s.51

³⁰⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, **A.g.e.**, s.225

ve öğretmenlerdir. Atatürk deccaldır ve yeryüzüne gelmiş en büyük kâfirdir³¹⁰. Rahat bir şekilde tarikat faaliyeti sürdürebilmek için, tarikata ilgi duyan kişilerin yatılı okullar vasıtasıyla yakın çevreleriyle ilişkileri kesilir ve tarikat mensubu olacakların yapması gereken kurallar öğretilirdi. Genelde silik ve inziva durumunda olan Süleymancılığın en önemli ve dikkat çekici olayı, 1957 yılında Bursa Ulu Camiinde, camide bulunan bir kişinin Süleyman Hilmi'yi mehdi ilan etmesidir. Bu olayın ardından Süleyman Hilmi tutuklanıp, Kütahya hapisanesine gönderilse de ilk mahkemede beraat ederek tahliye edilmiştir. Süleyman Hilmi, olayın üzerinden kısa bir süre sonra, 16 Eylül 1959'da 71 yaşında vefat etmiştir³¹¹. Gazeteler aracılığıyla bu ölüm haberinin bütün Türkiye'ye bildirildiğini ve İçişleri Bakanlığının polis koruması ile cenazenin kabristana gitmesini istediğini ve valiliklere tebliğ ederek özel önlem alma ihtiyacı hissetmiştir. Bu durum, her ne kadar silik bir tarikat gibi görünse de müşidine bağlı takipçilerinin taşkınlıklarından çekinildiğinin işaretidir³¹².

Demokrat Partinin iktidarda kaldığı yıllar boyunca, gerici diyebileceğimiz tek olayı olan 1957'deki Bursa Ulu Camiindeki mehdilik vakasına kadar herhangi bir tehlike arz etmeyen Süleymancılara karşı bu çapta güvenlik önlemi alınması düşündürücüdür. Bu tedbirin, Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenazesinde yaşanan irticai gösterinin bir benzerinin yaşanmasına engel olabilmek maksatlı alındığı varsayılabilir. D.P. döneminde çok göz önünde olmasa da Süleymancılar, Demokrat Parti'nin iktidarından sonra da faaliyetini yürütmüşlerdir. D.P. sonrası dönemde gençlik hareketlerinin yoğun olduğu zamanlarda sağ grupların başını çekmiş olan Süleymancılar, günümüzde de yurtiçi ve yurtdışı teşkilatı olmak üzere iki koldan faaliyetlerine devam ettiği bilinmektedir³¹³.

2.4. Ticanilik

³¹⁰ Kırçak, **A.g.e.**, ss.51-52

³¹¹ Küçük, **A.g.e.**, s.251

³¹² Güner, **A.g.e.**, s.338

³¹³ Güner, **A.g.e.**, ss.340-341

1800'lerin ilk yıllarında, Fas'ta ortaya atılan bu tarikatın isim babası ve kurucusu Ahmet El Ticani'dir. Ticaniliğin Türkiye'ye girişi 1930'lu yıllarda Kemal Pilavoğlu tarafından sağlanmıştır. Tarikatın Türkiye'ye gelmesi 1930'lu yıllar olmasına karşın, tarikat o dönemin sert önlemlerinden dolayı faaliyet imkânı bulamamış ve C.H.P'nin iktidarı kaybetmesine yakın bir dönemde faaliyete geçme ihtiyacı hissetmiştir.³¹⁴ Tarikatın esas özelliği, müritlerin koşulsuz bir şekilde şeyhe itaat etmesidir. Otuz bine yakın mensubu olduğu düşünülen tarikatın müritleri, şeyhlerinin mucizeler yarattığına inanırlar, bastığı toprağı öper, içtiği kahvenin telvesini dahi yalayacak kadar bağlıdırlar³¹⁵. Bu mucize inancına en çarpıcı örnek, tarikatçılıktan hapis yatmış olan Kemal Pilavoğlu'na hapisten ne zaman mucizevi şekilde çıkıp kurtulacağını soran beş yüze yakın mektubun gelmesidir. Esasında tarikat mensupları, inanmak istedikleri duruma kulp buldukları anlaşılmaktadır. Hacı Bayram Veli Türbesindeki kapının menteşelerinin gevşemesi sonucu hareket etmesini velilerin işaretine yormaları ve irticai mahiyette harekette bulunmaları, mucize üzerinden din istismarının çok yoğun yaşandığına dikkat çekilmesini sağlamaktadır³¹⁶. Tarikatın iç dinamikleri tahlil edildiğinde, tarikat sırrını ifşa eden mürit, şeyh tarafından konuşmama cezasına çarptırılabilirdi. Mürit, verilen ceza süresi boyunca sanki dilsiz bir varlıkmiş gibi hareket etmekteydi³¹⁷. Ticaniler, Tanrının emirlerini yerine getirerek, Peygamberin güzel ahlâkını temsil ettiklerini ileri sürmüşlerdir. Başlangıçta Çorum'un Şabanözü ve Ankara'nın Çubuk bölgelerinde ortaya çıkmış olan bu tarikatın asıl amacı, Tanrı emirlerini yerine getirmekten ziyade Atatürk inkılaplarını sabote etmek olmuştur. Lâik esaslara dayanan Cumhuriyet rejimini reddeden ve ortadan kaldırmak isteyen tarikat, onun yerine teokratik, daha şeriatçı bir devlet rejimi meydana getirmek istemektedir³¹⁸. Tarikat şeyhi Kemal Pilavoğlu'nun asıl niyeti, kendi şahsi işlerini din emriymiş gibi göstererek, insanların inançlarını istismar etmek ve bu insanlar üzerinden para kazanmaktır. Belgelerle deliliği tescillenmiş olan şeyh Pilavoğlu, gerçekte yalnızca insanların inançları üzerinden maddi kâr sağlamak isteyen bir din satıcısıdır.

³¹⁴ Çağatay, A.g.e., s.42

³¹⁵ Cumhuriyet, 12 Nisan 1950

³¹⁶ A.g.g., 24 Haziran 1951

³¹⁷ A.g.e., s.42

³¹⁸ Çağlar Kırçak, Cumhuriyet'ten Günümüze Gericilik-3, Çağdaş Yayıncılık, Mart 2001, s.53

Pilavoğlu'nun halife olarak seçtiği Abdurrahman isminde bir kişinin, oğlunu kurban etmek üzereyken baskın sonucu suçüstü yakalanması, tarikatın sapkınlığının Türkiye'deki diğer tarikatların çok üstünde olduğunu gözler önüne sermektedir³¹⁹. Türkiye'deki diğer tarikatlarla pek çok noktada aynı görünen Ticaniler, tepkilerindeki aşırılık sebebiyle bu tarikatlardan ayrılırlar. Türkçe ezanı protesto için iki Ticani mensubunun, T.B.M.M.'nin dinleyici kısmında Arapça Ezan okuması, heykelleri put olarak algılamaları ve bu sebepten ötürü Atatürk heykeline çekiçlerle ve oraklarla parçalamaları, bu tarikatın ne derece ölçsüz hareket edebileceğine örnek olarak verilebilir³²⁰. Arapça ezan okuma olayı sebebiyle mahkemeye çıkan Ticani sanıkların verdiği savunma da hayli ilgi çekicidir. Sanığın, "*Peygamberimiz Arapça okumuş bu yüzden ben de Arapça okudum*" şeklindeki savunmasına karşı yargıçların, anayasayla sanığı ikna etme çabalarının bir anlam ifade etmediği anlaşılmaktadır. Tarikatın anayasal rejimlere tahammülü olmadığını sanığın, "*Onlar uydurma yasalardır, peygamberimizin yaptığı daha mühimdir*" cevabını vermesi Kur'an ve şeri hükümlerin üzerinde yasa tanımadıklarının kanıtıdır. Ezanın yalnızca bir ibadet çağrısı olduğuna ikna olmadıkları ve ona farklı anlam yüklemeleri, yenilikçi rejime karşı tavır almalarına neden olmuştur.

Ticanilerin bu ayarsız, sapkın hareketlerine karşı hükümet önlem alma ihtiyacı hissetmiştir. Hükümet, Atatürk'ün büstlerine olan Ticani saldırılara kayıtsız kalmayarak "*Atatürk Koruma Kanunu*" oluşturmuş ve komisyonda 7 aleyh, 9 lehte oy ile kabul edilmişti. Aleyhte oy kullananların, Atatürk'ü böyle bir yasa ile korumanın ülke genelinde gerici hareketlerin yeniden harekete geçtiği izlenimi yaratacağını için kanunu gereksiz bulmaktadır. Ayrıca Anayasanın, hiçbir kişiyi ölü ya da diri ayrıcalığa tabii tutulamayacağını öngörmesi(69.madde), Atatürk'ün yolundan ayrıldıkları izlenimi yaratacağından kanununun geri çekilmesi istenmiştir. Bazı milletvekilleri ise, Türk bayrağından başka sembol aramanın yanlış olduğunu ve büstlerin fazla abartıldığını belirtmektedir. Atatürk'ün sevmemenin millet nazarında nefrete sebep olacağını ve bundan başka herhangi bir kanuni yaptırıma gerek kalmayacağını da ifade eden vekiller mevcuttur. Atatürk'e saldırıları önlemek için hazırlanan kanun tasarısına aleyhte olanların, iki şahit yardımıyla atılacak iftiraların neticesinde insanların hürriyetlerinin de kısıtlanacağını belirttiği anlaşılmaktadır. Bu

³¹⁹ Cumhuriyet, 1 Temmuz 1951

³²⁰ A.g.e., s.53

iddialara karşılık veren Başbakan Adnan Menderes, bu kanunla hürriyetlerin yok olacağı tezinde olanların bu tarz korkularının yersizliğini anlattıktan sonra “...Hepimiz burada sevdiğimizden, saydığımızdan bahsettik, büyük eserler yaptı, dedik. Bunda hepimiz beraberiz, müttefikiz. Buna rağmen aramızdan ayrılmış, hakkın rahmetine kavuşmuş bir insanın, bir Türk büyüğünün maruz kalmakta olduğu hakaretleri önlemek ve bunun memlekette yarattığı teşevvüşü, fikirlerde yaptığı, vicdanlarda yaptığı huzursuzluğu önlemek için tedbir almak mevzu bahis olunca hayır diyoruz. Kanuna hacet yok, neden! Sevgi vicdanlardaymış. Arkadaşlar; vicdanlarda yer tutan, sevgi kazanan, hürmet kazanan eserlerin, mefhumların, mevcutların muhafazası, kanun vazı için bir vazife teşkil eder. Amme vicdanı için de dini muhterem tutmuyor musunuz? Milliyeti muhterem tutmuyor musunuz? Eğer dediğimiz gibi Atatürk'ün hatıraları, eserleri, başarıları bu memleket için büyük bir kıymet ifade ediyorsa ve onlara taarruz vaki olduğu takdirde millî vicdan bundan mustarip oluyorsa onu bu gibi taarruzlardan masun kılmak icap eder” şeklindeki ifadesiyle Atatürk'ün maneviyatına olan saldırıları önlemenin gerektiğini ve bu saldırıların milletin maneviyatını yıpratıcı bir hal aldığını belirtmektedir³²¹.

Başbakan ile aynı doğrultuda açıklama yapan dönemin İçişleri Bakanı Halil Özyörük, Ticani hadiselerini sıradan bir büst saldırısı olmadığını, bu saldırılarındaki asıl amacının, Atatürk üzerinden rejim ve inkılaplar olduğunu belirtmektedir. Halka açık yerlerde dağıttıkları broşürlerle büst saldırılarını öğütleyen Ticanilerin asıl hedefinde Cumhuriyet rejimi bulunmaktadır. Ticani saldırılarının tek bir merkezden yapıldığına da değinen Bakan, gerekli tahkikatın başlatıldığını ve olayın gerekli mercilere iletildiğini belirterek, bu hadiselere sebep olanların cezalandırılacağını ifade etmektedir³²².

Sonuç olarak Atatürk'ü korumak için “Atatürk Koruma Kanunu” adında bir kanun meydana getirildi. 5816 sayılı olan bu kanun ile Atatürk'ün büstlerine, heykellerine, kabrine ya da onun hatırası olan herhangi bir cisme verilecek tahribatın faili ya da azmettiricisi bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası ile çarptırılacaktı. Ayrıca toplu halde halka açık veya yayın organları vasıtasıyla işlenecek suçlarda cezai yaptırımın arttırılacağı öngörülmüştü. Demokrat Parti, bu kanun ile hem gerici hareketlere engel olmayı amaçlamakta, hem de Atatürk'ün manevi mirasını

³²¹ T.B.M.M. Z.C., Dönem:9 Cilt:7 İçtima:1, 4 Mayıs 1951, ss.56-60

³²² T.B.M.M. Z.C., Dönem:9 Cilt:9 İçtima:1, 16 Temmuz 1951, ss.174-176

koruduğunu halka göstermekteydi³²³. Hükümet, Atatürk'ü korumayı amaçlayarak çıkarmış olduğu bu kanun yardımıyla, dini tanımayan her unsura isyanı hak gören Ticani tarikatının yargılanarak çeşitli cezalar almasını sağlamıştır.

Tutuklanan ve uzun bir süre yargı sürecinden geçen Pilavoğlu, tarikat kurduğunu ancak geliştirme sürecine dair herhangi bir rolünün olmadığını belirterek, çevresindekilere daima C.H.P.'ye oy vermesi gerektiği konusunda nasihat verdiğini ifade etmiştir. Pilavoğlu, yaptıkları hareketin tarikatçılık değil, parti propagandası olduğunu belirterek kendini kurtarmaya çalışsa da başarılı olamamıştır³²⁴. Hâlbuki yakalanan şahısların ellerindeki büste saldırını teşvik eden broşürlerin bizzat Kemal Pilavoğlu'na ait olduğu anlaşılmaktadır³²⁵. Bu nedenle Pilavoğlu, tarikat içinde büst saldırılarını emretmediğini söylese de, çıktıkları duruşmalarda Kemal Pilavoğlu'na on beş yıl hapis, müritlerine de çeşitli hapis ve para cezası verilmiştir. Pilavoğlu, cezası bittikten sonra da İmroz Adasında sürgün hayatı yaşamıştır³²⁶. Kemal Pilavoğlu'nun hapis yatması, Türkiye'de yeni meydana gelen başka bir dini oluşum olan Nurcuların önünü açmış ve güçlenmelerine zemin hazırlamıştır³²⁷.

Dönemin aydın kişilerinin tarikatla ilgili yazılar kaleme aldığı tespit edilmektedir. Nadir Nadi'ye göre, Ticanilik gibi ayarsız bir tarikatın ani bir şekilde ortaya çıkıp rejime karşı ciddi tahribata girişmesi, hükümetin yeterince önlem alınmayışından ileri gelmektedir. Nadir Nadi, gerici olayları gazetelerinde yayınlarken önlem alınması gerektiğine işaret etmelerine rağmen, hükümetin duruma kayıtsız kaldığını belirtmektedir. Hükümetin, uyarıcı yazılanları abartılı bulduğunu ve vicdan hürriyetine karşı saygılı olmaları gerektiğini ileri sürmeleri, tarikatın saldırılarını çoğaltmasına neden olmuştur. Ayrıca Nadir Nadi, iktidar hırsıyla şeyhlere parti bünyesine dâhil etmenin tehlikelerinden bahsederek, bu kapıyı C.H.P.'nin araladığını ve D.P.'nin devamını getirdiğini belirtmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarabilmek için bir ülke kurduğunu, ancak ardıllarının onun aziz mirası olan inkılapları koruyamadığını ifade etmektedir³²⁸. Reşat Nuri Güntekin ise, Ticani olayına farklı bir pencereden

³²³ **Resmi Gazete**, 31 Temmuz 1951

³²⁴ **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1950

³²⁵ **A.g.g.**, 25 Haziran 1951

³²⁶ Çağatay, **A.g.e.**, s.43

³²⁷ Kırçak, **A.g.e.**, s.54

³²⁸ **A.g.g.**, 28 Haziran 1951

bakmaktadır. Reşat Nuri Güntekin, insanların Ticiani olmasının altındaki sebeplerden birinin tarikat şeyhleri olduğunu kabul etmekle beraber, asıl bu çocukların tarikata girmelerinin en büyük sorumlularının kendileri olduğunu belirtmektedir. Yani aydınlar olarak, çocuklara gereken eğitimi veremediklerini ve Atatürk sevgisini onlara tattıramadıkları için bu çocuklar Ticianilerin oyununa geldiğini savunmaktadır. Yazar, şayet çocuklara, gençlere okullarda iyi bir eğitim verilebilseydi, Atatürk düşmanı bir tarikatın böylesine inkılaplara hücum dirayeti olamayacağı düşüncesindedir. Yazar, bu yanlış sistemi şu şekilde eleştirir:

“Köy okullarındaki gazetelerden kesilmiş ve oymalı uçurtma kâğıtlarıyla süslenmiş Atatürk köşeleri önünde onun için manzumeler ve şarkılar okutmakla vazifelerimizi yaptığımızı vehmettik. Bizler tıpkı Pilavoğlu gibi çocuklarımızın yüzlerine birer maske takmakla yetindik”.

Bu yüzden çocukların suçlanmalarını doğru bulmayan Reşat Nuri, suçluların kendileri olduğunu yineleyerek *“onların zamanı gelince hortlayacağını bilemedik, bu çocukları Ticianilere teslim eden bizleriz”* diyerek aslında aydın geçinen kişilerin hatalarından Ticianiliğin ortaya çıktığını söylemektedir³²⁹. Ancak herkes Ticianilerin kötü olduğu kanaatinde değildir. Örneğin *“Sebilürreşad”* dergisinde çıkan bir makalede, Ticianilerle ilgili gerici şeklinde haber yapanları, *“hiçbir malumatı olmadığı halde mürteci yaftası yapıştırmak”* olarak değerlendirilmektedir. Dergi, aslında Ticianiliğin emperyalist ve misyoner İngiliz, Fransız işgalcileri Sudan’dan atabilmek gibi kutsal bir dava için kurulduğunu belirtmektedir. Ticiani lideri olan Mehdinin, bu emperyalist güçlere göz açtırmadığını, hiçbir surette nefes aldırmadığından ilim sahasında da İslam’a ne büyük boyutlarda katkı sağladığını sözlerine ekleyerek, gerçekte Ticianiliğin, İslam için uğraş veren kutlu bir tarikat olduğunu okuyuculara aktarmaktadır³³⁰. Hükümet ise, Ticianilerin gerici bir grup olduğunu kabullenerek, onların tasfiyesi için gereken önlemlerin alınacağını halka duyurmaktadır. Örneğin dönemin Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri, *“Ticianilerin hareketleri irtica kelimesiyle dahi ifade edilemeyecek kadar korkunç ve melun hareketlerdir. Başlı ezilecek yılanı bulduk, elimizin içindedir. Ben bu mesele karşısında bütün münevverlerin, parti farkı gözetmeksizin tek cephe teşkil ettiklerine kaniyim. Ticianilerin tasfiyesi mutlaka bizim zamanımıza ait olacaktır”* şeklinde

³²⁹ **A.g.g.**, 12 Temmuz 1951

³³⁰ “Ticiani Meselesi”, **Sebilürreşad**, C.5/S.106, Temmuz 1951, s.91

verdiği demeçte artık bu oluşuma son verilmesinin gerekli olduğunun altını çizilmiştir. Hükümetin bu kriz ortamından yararlanıp, bu durumu fırsata çevirmeyi ihmal etmediği anlaşılmaktadır. Aynı beyanatta Tefvik İleri, Ticanilerin ülke içindeki tek gerici hareket olduğunu belirterek, bunların komünistlerin hesabına çalışan ajanlar olabileceğine dikkat çekmesi, gerici hareketle dış güçler arasında bağlantı kurulmuştur. Buna ek olarak Bakan, Bu ajanların isteklerini boş çıkarabilmek ve halkın dini eğitim boşluğunun giderilebilmesi için İlahiyat Fakültesinde din adamı yetiştirilip vaiz ekibi oluşturulacağını belirtmiştir³³¹.

Sonuç olarak İnönü döneminde kendini göstermeye başlayan Ticaniler, D.P.'nin vicdan hürriyeti parolasından faydalanmasını bilerek, inkılaplara ve rejime karşı ciddi tahribatta bulunmuşlardır. Ancak tarikatın hareketlerinden rahatsız olan halka kayıtsız kalmayan iktidar, tarikatın tasfiyesi için gereken önemi göstermiş ve tarikatın zayıflayarak Türkiye defterini kapatmasına neden olmuştur.

2.5. Kadirilik

Adını Bağdat'ın “*Geylan*” bölgesinde doğan Abdülkadir Geylani'den alan tarikat, 1077 yılında oluşturulmuş ve tarihe İslam dininin ilk tarikatı olarak geçmiştir. Geylani, eğitim hayatına köyünde başladıktan sonra, dönemin ilim ve tasavvuf merkezlerinden biri olan Bağdat'a giderek orada öğrenimine devam etmiştir. Rivayetlere göre, Peygamberin torunu Hasan'ın soyundan geldiğine inanılan ve Ebu Hanefi'nin türbedarlığını yaptığı söylenen Geylani'nin müşşidi, Hanbeli mezhebinin önderlerinden “*Ebu Said Mübarek bin Ali Mahzumi*” idi. Aldığı ilim ve “*riyazat*” (manen yükselmeyi sağlamak için nefsi arındırma metotları) ile dört büyük kutuptan biri olmaya mazhar olmuştur³³². Kadiriye tarikatında, oturarak, ayakta, sallanarak ve dönerek yapılır zikir tarikatın temelini oluşturmaktadır. Tarikatın yayılışı, tıpkı bir misyonerlik faaliyeti gibi müritler aracılığıyla, insanlara cenneti vaat ederek gerçekleşmiştir. Kısa sürede Türkistan, Afrika, Arabistan yarımadası ve Hindistan'da yayılmıştır. İnsanların Abdülkadir Geylani'nin keramet sahibi olduğunu düşünmesi, insanlar tarafından onu beşeri özelliklerinden sıyrarak, ilahlaştırma noktasına kadar götürmüştü. Örneğin hizmetkârlarından birisinin vefatı üzerine ruhunu almaya gelen

³³¹ A.g.g., 13 Temmuz 1951

³³² Hasan Basri Berk, **İslami Mezhepler – Tarikatlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1954, s.60

Azrail'e onun ruhunu iade etmesini söylemiştir. Ancak Azrail, Allah'ın buyruğu üzerine ruhunu aldığı ifade edince öfkeyle göğe yükselerek Azrail'in o gün topladığı ruhların zembilini açarak bütün ruhları beşeri vücutlarına geri salmıştır. Böylece o gün ölenlerin hepsi yeniden dirilmiştir³³³. Bu ve buna benzer rivayetler, Geylani'nin tarikatının kısa sürede yayılarak, en yaygın üç tarikattan birisi olmasını sağlamıştır. Bu tarikatın Anadolu'ya ve İstanbul'a girişi önce "*Eşrefoğlu Rumi*" daha sonra da on yedinci yüzyılda "*İsmail-Rumi*" isimindeki mürşitler yoluyla gerçekleşmiştir³³⁴. Tarikatın mahiyeti, bizzat Geylani tarafından ele alınan «*Gunyeli tâlib'il - Hakk, el - Feth'ur- rabbanî, Hızbu Be-şâir'il - Hayrat, Celâl'ül - Hatır, Fuyûzât*» gibi risâlelerle aktarılmaktadır³³⁵. Tarikata kabul, müridin bir yılın ardından çuhadan bir külahı getirmesi ve şeyh eğer müridi kabul ederse külahın etrafına, ortasında Süleyman'ın mührü bulunan on sekiz dilimlik bir gül sarmasıyla taç oluşturulur ve kabul gerçekleşirdi³³⁶. Tarikata mensupların insani arzularını dizginleyebilmek için yapılması gerekenler şunlardır;

1-) Şaka ya da ciddi olmaksızın yalandan sakınmak; bu tarikatın en önemli esasıdır³³⁷.

2-) gücü yetsin ya da yetmesin verilen sözü yerine getirmek

3-) her türlü mahlûkata zarar ve eziyet etmekten kaçınmak

4-) kendilerine zarar verseler dahi herhangi bir insana beddua etmekten kaçınmak

³³³ Küçük, **A.g.e.**, s.72

³³⁴ Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İletişim Yay., 1992 İstanbul, s.71

³³⁵ Küçük, **A.g.e.**, s.71

³³⁶ Güner, **A.g.e.**, s.202

³³⁷ Rivayete göre Geylani Bağdat'ta tahsiline devam edebilmek için annesinden izin istemiştir. Annesi, kocasından kalan son parayı oğluna vererek, ona tek bir nasihat bulunmuştur. Bu nasihat, ne şekilde olursa olsun yalan söylememesi gerektiğidir. Abdülkadir Geylani de Bağdat'a yola çıkmadan evvel annesine söz vermiş ve eğitimine devam edebilmek için yola koyulmuştur. Annesi, ellerinde kalan son para olması sebebiyle oğluna verdiği 80 dinarı hırkasının koltuk altına dikerek, herhangi bir yol kesme durumunda parasını kaptırmaması için önlem almıştır. Bir kafil ile yol alan Geylani'nin önünü eşkıyalar kesmiş ve ona parası olup olmadığını sormuşlardır. Geylani'de annesine yalan söylemeyeceğine dair söz verdiği için, dürüst bir şekilde hırkasına dikili 80 dinarı olduğunu söyleyince eşkıyalar şaşırarak onu liderlerinin huzuruna götürmüşlerdir. Liderleri parasını niçin saklamadığını, söylemesi kimsenin bulamayacağını sorunca Geylani'nin, "Ben yalan söylemem. Annem tembihledi. Anneme yalan söylemeyeceğime dair söz verdim" cevabını vermesi eşkıya reisinin hoşuna gitmiştir. Bu küçük çocuk sözüne sadık kalışına hayran olan reis, annesine verdiği sözü elinden geldiğince tutmaya çalışan bu çocuğun yanında Allah'a karşı bunca yalan ve kötü şeyleri nasıl yaptıklarını muhakeme etmiş ve tövbeye gelmiştir. Ve çetesiyle birlikte bir daha yol kesmeyeceklerine dair söz vermişler ve çaldıkları bütün paraları, eşyaları sahiplerine geri vermişlerdir.

5-) Gönülden ya da istem dışı günah işlememek, haramdan kaçınmak

6-) İnsanlara tama etmeden, onların elindeki şeyi kendisine istemekten (Haset) kaçınmak

7-) Tevazu sahibi olmak

8-) kendine lazım olan bir şeyin sorumluluğunu insanlara yüklemekten kaçınmak³³⁸

“*Hazra*” adı verilen Kadiri ayinlerinde, Kur’an okunarak zikir çekilir bir yandan da def çalınırdı. Tarikat için, Geylani’nin soyundan gelen bir halife bulunması gerekmekteydi. Şayet soydan gelen bir halife yoksa başka bir şeyhin iştirak etmesi zorunluydu. Kırk günlük inzivaya çekilmenin de olduğu ayinlerde, dünyevi her arzudan el çekilir, son üç gün oruçla geçirilirdi³³⁹. Rufailer kadar aşırı olmamakla beraber Kadirilerde de, ayinler esnasında şiş sokma, kızgın ateşte bekletilen demiri yalamak gibi tuhaf akidelerin olduğu da bilinmektedir³⁴⁰.

Kadiri tarikatı, tek partili dönemde faaliyetlerini gizli yürütmüş olmasına rağmen demokrasi ile birlikte artık gizlenme ihtiyacı hissetmeden, açık bir şekilde tarikatçılık faaliyetlerini yürütmüştür. Demokrat Parti döneminde, bu tarikata mensup kişiler ya da daha doğru bir ifadeyle tarikat şeyhlerinin dini istismarına maruz kalmış zavallı insanlar, ellerinde avuçlarında ne varsa şeyhlere bağışlar olmuş, onların dediklerinden çıkmaz olmuşlardı. Doğu Anadolu’da bir köy okulu öğretmeninin, derste yağmur yağması olayını basit bir buharlaşmadan kaynaklandığını ifade etmesi, köylülerin öğretmeni münafık, kâfir ilan etmesine yol açmıştır. Yani dersi anlatan öğretmenin, köylü tarafından yağmuru yağdırmaya Allah’ın gücü yetmez, aslında yağmur suların çekilmesiyle meydana gelen bir doğa olayıdır şeklinde yorumlanmıştır. Öğretmenin derste tencerenin içine su koyup, ocağı yakması ve buharlaşma sağlayarak tencerenin üstünü kapatınca kapakta su birikintisinin oluşmasını çocuklara göstermesi, köy halkının öğretmeni büyücülükle suçlamasına neden olmuştur. Bu olaylara bizzat tanıklık eden Yaşar Kemal, kimliğini gizlemek suretiyle yaşadıklarını tek bir satırını atlamadan aktarmaktadır. Çoğunluğu Kadiri olan ve bölgeye tamamen hâkim olan şeyhlerin, insanların cehaletinden

³³⁸ Güner, A.g.e., ss.203-204

³³⁹ Berk, A.g.e., s.61

³⁴⁰ Küçük, A.g.e., s.72

yararlanıp, onları diledikleri gibi kullanarak kendilerine çıkar sağladıklarını, devlet okullarının çocuklarını dininden çıkaracağı düşüncesini yayarak, mahalle aralarındaki eski yazı ile dini eğitim yapan okullara göndermeyi istedikleri anlaşılmaktadır³⁴¹. İstismar yalnızca okullarla sınırlı da değildir. Kadiriler, radyoyu şeytan aleti olarak gördüğü için kahvesinde radyo bulunan bir kahveciye, “*çayı haramdır içilmez, mekânına girende dinden çıkar*” şeklinde ifadelerde bulunmuş ve kahvecinin iflas ederek kepenk kapatmasına yol açmışlardır³⁴². Yaşar Kemal’in bir Kadiri mensubuna, “*senin şeyhin raki içip, kız oynatıyormuş. Doğru mu ?*” diye soru sorması üzerine aldığı, “*herkes söylüyor, zındıklar şeyhe iftira ediyorlar. İçtiği raki kevser suyu, kız ise cennetten inen huridir*” şeklinde cevap vermiş olması, zavallı halkın bu tarikatın şeyhlerine ne derece bağlı olduklarını göstermektedir³⁴³. İnsanların sırtından asalak gibi geçinerek, krallar gibi yaşayan şeyhlerin, yaptıklarına bile bir kulp buluyor olmaları, bu insanların ne derece dini istismara maruz kaldığının delilidir.

Demokrat Parti döneminde bu tarz gerici zihniyetin doğduğu gibi bir algı gerçeği yansıtmamaktadır. Bu ve benzeri tarikatlar, “*Tekke ve Zaviye Kanunu*” ile bitmediklerini belirtmek gerekmektedir. Bu tarikatlar artık aleni şekilde tarikatçı faaliyetlerini yürütememiş, yeraltına, kuytu köşelere çekilmek zorunda kalmışlardır. Ancak Demokrat Parti devri sağladığı “*vicdan hürriyeti*” münasebetiyle gizlenme halindeki tarikatlar bu hassasiyeti bir kenara bırakarak, tarikatçı faaliyetler açık seçik, insanların gözünün önünde olmaya başlamıştır.

2.6. Nakşibendilik

Tarikatın kurucusu Buharalı Muhammed Bahaüddin isminde bir kişidir. Bu tarikatta İslam’ın inceliklerini bir nakış edasıyla işlenmesi sebebiyle “*Nakşibendilik*” adını almıştır. Muhammed Bahaüddin, 1318’de Buhara’nın “*Kasr-ı Arifan*” köyünde dünyaya gelmiştir. Yusuf Hemedani’ye ulaşan bir tarikat zinciri göze çarpmaktadır.

³⁴¹ **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1953

³⁴² **A.g.g.**, 9 Ağustos 1953

³⁴³ **A.g.g.**, 10 Ağustos 1953

Tarikatın gelişimi Abdülhalik Gucdvani'nin maneviyatından gelmektedir³⁴⁴. Tarikatın esası olan gizli zikir sebebiyle, İlk İslam halifesi Ebubekir'e ve dördüncü halife Ali'ye ulaştığı inancına sahiptirler. Tarikatın kurucusu olan Bahaüddin'in ölümü diriltebildiği, ölünün selamını duyabildiği ve selamını ölümlere duyurabildiği, mevsimsiz meyve yaratabildiğine ve Hızır'la iletişime geçebildiği gibi pek çok mucizeleri olduğuna inanılırdı³⁴⁵. Türkiye'de "*Abdülhakim Arvasi*" en önemli şeyhlerindendir. Mistik havayı her bir hüccesine kadar hissederek Nakşibendiler, zikirlerini temiz elbiselerle, kimsenin olmadığı bir ortamda, özellikle gece saatlerinde başlarını beyaz bir örtüyle kapatıp kibleye oturarak ifa ederler. Burada kalplerinden dünyevi hayatı ve zevkleri çıkararak, uhrevi dünyaya bağlanmak suretiyle Tanrı'yı anmaya çalışmaktadırlar. Nakşibendi Tarikatının mahiyeti; ibadetlerini aksatmadan devam etmek, belirli saatlerde zikir çekmektir. Tarikatın davranışlarının temeli, hakikat ve şeriattır. Allah'a ulaşabilmek onların ana hedefidir ve O'ndan başka gayeleri ve amaçları yoktur. Kalbindeki her türlü sahte sevgiyi yok ederek, yalnızca Allah sevgisi bırakılıp ve ona ulaşmakta engel teşkil edebilecek her türlü sevgiden kurtulmaya çalışırlar. Tarikat için, her zaman Allah'la beraber olmak, hırs, kin ve düşmanlıklardan uzaklaşmaktır. Bunun anahtarı da kendini ve nefsinin daima kontrol altında bulundurmaktan geçer³⁴⁶.

Nakşibendiler zikir esaslarında şu 11 duruma dikkat etmektedirler:

- 1-) Soluk alıp verdikçe Tanrı'dan gaflet etmemek (Huş der dem)
- 2-) Yürürken sağa sola bakıp oyalanmamak, gaflete düşmemek için gözü yerde olmak (Nazar ber kadem)
- 3-) Yurdundaiken Tanrı'ya yönelip gitmekte olduğunu düşünmek (Sefer der vatan)
- 4-) Bir toplulukta dahi yalnızmış gibi Tanrı huzurunda olduğunu düşünmek (halvet der encümen)
- 5-) Sesli olmamak şartıyla Tanrı'yı kalbiyle de anmaya gayret etmek (Yâd kerd)

³⁴⁴ Gölpınarlı, **A.g.e.**, s.217

³⁴⁵ Kırçak, **A.g.e.**, s.49

³⁴⁶ Ergün Poyraz, **Tarikat, Siyaset, Ticaret ve Cinayet**, Togan Yay., İstanbul, 2007, s.39

6-) Dili Tanrı'yı anarken kalbinden de "Allah'ın dilediğim sensin; istediğim de benden razı olman" hissiyatını düşünmek (Bazkeşt)

7-) Dünyevi şeylerin gönlünden söküp atmak (Nigahtaşt)

8-) Tanrı'dan başka bir şey düşünmemek (Yâddaşt)

9-) Zikir sayısına riayet etmek (Vukuuf-ı adedi)

10-) Vaktini Tanrı'ya ulaşmaya sarf etmek (Vukuuf-ı Zamani)

11-) Zikrederken soluğu kesilip Tanrı'ya bağlanmak (Vukuuf-ı Kalbi)³⁴⁷

Tarikatlar içinde en basit olanı Nakşibendi'dir. Çünkü bütün yük müritten çok müşidin üzerindedir. Tarikatın önderi Halife Ebubekir kabul edilmesi sebebiyle ve Peygamberin, "*Yüce Allah benim kalbime neyi aktarıyorsa, ben de onu Ebubekir'in kalbine aktarıyorum*" ifadesi müşidin her bildiğini, olduğu gibi müride öğretme, olduğu gibi aktarmakla mükellef olduğunu göstermektedir³⁴⁸. Bu tarikatta nefsi terbiye etmek için aç kalmak, evlenmemek, uyumamak vs. gibi durumlar bulunmamakta ya da diğer tarikatlara oranla daha az önem verilmektedir.

Tarikatın, çok fazla kola ayrıldığı bilinmesine rağmen en fazla yayılan üç bölüğü olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar; en fazla yayılma olanağı bulan Müceddidiyye, Halidiyye ve Türkiye'deki gerici hareketlerin başını çeken Kalenderiyye'dir. Kalenderiyye kolundan olan kimseler, şeriata izin vermelerine rağmen uygulamaz, namaz kılmaz, oruç tutmazlar, zikir çekmezlerdi. Perşembe günleri dilenerek ne toplayabilirlerse şeyhlerine götürürler, esrar ve afyona düşkün, İslam itikatları yalnızca kılık kıyafetten ibaret kimselerdir³⁴⁹. Tarikatın Türkiye'ye girişi Osmanlı Devletinin yenileşme çabalarının olduğu döneme, yani on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısına rastlamaktadır. Bu dönemde Osmanlı aydın ve devlet adamları, Nakşibendi tarikatının Halidiyye kolunun şeyhi olan Abdul Vahhap'ı yenileşme hareketlerine karşı engel teşkil edebileceği endişesiyle ikamet ettiği İstanbul'dan uzaklaştırma kararı almıştır. Osmanlı Devleti'nin tüm engelleme çabalarına rağmen tarikat, Doğu Anadolu'da şafilerce kabul görmüş ve o bölgede hızla yayılmaya

³⁴⁷ Gölpınarlı, A.g.e., s.218

³⁴⁸ Güner, A.g.e., s.271

³⁴⁹ Gölpınarlı, A.g.e., ss.220-221

başlamıştır³⁵⁰. Daha sonra Cumhuriyetin ilanı ile birlikte gelen devrim süreci ve lâikliğin kabul edilmesi ile batı tarzında bir devlet yapısına evrimleşen Türkiye, Nakşibendiler gibi eski usul ve yenileşme önüne engel olabilecek grubu istememekteydi. Bu nedenle Cumhuriyetçilerle, şeriat yanlısı Nakşibendiler sürekli karşı karşıya gelmişti. “Menemen Olayı”, “Bursa Arapça ezan olayı”, “İskilipli Atıf Hoca” ve “Şeyh Esat Olayı” gibi olaylar sebebiyle Cumhuriyet rejimi Nakşibendiliği her zaman çağdaşlaşmanın önündeki en büyük engel olarak görülmesine sebep olmuştur. Yine de bazı İslamcı çevreler, tarikatların kapatılmasını ve yasaklanmasını, Cumhuriyetin lâiklik prensibinden kaynaklandığını, tarikatların fitneci olmadıklarını savunmaktan geri durmamışlardır³⁵¹. Cumhuriyetin ilk yıllarına nazaran Demokrat Parti’nin on senelik iktidarı boyunca Nakşibendi tarikatının daha geri planda olduğu anlaşılmaktadır. Döneme ışık tutan gazetelerin manşetlerini, genelde Ticanilerin irticai büst saldırıları ve Nurcuların risaleleri doldurmuştur. Yapılan haberler ayin esnasında tevkif edilen³⁵² ve şapka kanununa uymadıkları için çeşitli para cezasına çarptırılan Nakşibendilerden ibarettir³⁵³. Bunun dışında Nakşibendi Şeyhi olan Palulu Said’in (Şeyh Said İsyanı) isyanına katılmış olan kardeşi Şeyh Tahir’in Diyanet İşleri Başkanlığınca Elazığ bölgesine vaiz tayin edilmesi haberinde Nakşibendilere rastlanılmaktadır³⁵⁴. Bu nedenle Demokrat Parti iktidarı boyunca Nakşibendilerin inzivaya çekildikleri sonucu çıkarılabilir. Bu devirde ön planda olan tarikat Said-i Nursi’nin “Nurculuğu” ya da “Nur Talebeleri” olmuştur. Demokrat Parti seçim stantlarında dahi boy gösterebilecek boyutlarda siyasete dâhil olan Nursi, diğer tarikatların geri planda kalmasında büyük rol oynamıştır. Ancak Nakşibendiler için bu geri planda kalış ileriki yıllar için geçerli değildir. Özellikle ANAP döneminde, bakanlıklarda ve devletin önemli kadrolarında çok önemli isimlerin bu tarikata mensup olduklarını bilinmektedir³⁵⁵.

³⁵⁰ Küçük, **A.g.e.**, s.98

³⁵¹ Nur Talebeleri, “Bediüzzaman ve Halvet ve Nakşibendi”, **İslam Dünyası**, S.17, 18 Temmuz 1952, s.8-9

³⁵² **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1951

³⁵³ **A.g.g.**, 11 Temmuz 1951

³⁵⁴ **A.g.g.**, 6 Ağustos 1953

³⁵⁵ Güner, **A.g.e.**, s.267

2.7. Rufailik

Tarikatın adı kurucusu olan Ahmet er Rufai'den gelmektedir. Ahmet Rufai 1118 yılında Irak'ın güneyindeki “Ümmüabide” köyünde dünyaya gelmiştir³⁵⁶. Rufai, çok küçük yaşta babasını kaybetmesinin ardından dayısı tarafından yetiştirilmiştir. Dayısı Ebu Bekir el Vasiti, döneminin en ünlü mutasavvıfı ve İslam âlimi olması sebebiyle Ahmet er Rufai'nin eğitimiyle yakından ilgilenmiştir. Ahmet Rufai'nin, iyi bir eğitim alması, yirmi yedisinde büyük İslam âlimleriyle rekabete girebilecek derecede bilgi birikimine sahip olmasını sağlamıştır. Daha sonra kendini tamamen tasavvufa adanmış ve kendiyile anılacak olan Rufaiyye tarikatını oluşturmuştur³⁵⁷. Bugün halen Türkiye'de dahi varlığını sürdüren bu tasavvufi ekolün kurucusu olan Ahmet Rufai, dört büyük mürşitten biri kabul edilmektedir. Şafî mezhebine mensup olan Rufai, İslami ilimlerle yakından ilgilenmiş, özellikle hadis ve tefsirlerle alakalı ilmihaller kaleme almıştır³⁵⁸. Oluşturduğu tarikat, kendisinin aldığı icazet sebebiyle kökü Halife Ali'ye kadar dayanmaktadır. On ikinci yüzyılda kurulan diğer tarikatların içinden sıyrılan Rufaiyye'nin, sağlam teşkilatlanmış bir tarikat yapısı göze çarpmaktadır. Rufaiyye'nin Türkiye'ye girişi, on üçüncü yüzyılın ortalarına denk gelmektedir. Amaysa, Kayseri civarında bulunan mezar taşları, tarikatın ülkeye girişinin erken dönemlere rastladığına işaret etmektedir. Osmanlı Devleti'nin kurulmasında önemli bir yere sahip olan Rufailik, daha sonra kademeli bir şekilde Batı Anadolu'ya ve İstanbul'a doğru yayılmaya başlamıştır. Tarikatın İstanbul'a gelişi, Yemen'den İstanbul'a gelen “Şeyh Muhammed b. Ukayl” adında bir mürşidin ilk ayini ile başlar ve Üsküdar'a kurulan Rufai tekkesi ile on sekizinci yüzyılda resmîyet kazanır. İstanbul'da altı büyük tarikattan biri olduğu bilinen Rufailik, Şeyhlerinin II. Abdülhamid zamanında ona yakın eşraftan biri olması sebebiyle Osmanlı Devleti'nin bütün coğrafyasında faaliyet alanı bulmuştur. Osmanlı idaresinin ardından, 30 Kasım 1925'de “Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması” ile yalnız İstanbul'da yaklaşık 40 kadar Rufai tekkesi kapatılmıştır.

Rufailik'in esasları, kitap ve sünnete dayanan, tevazu ve alçak gönüllülüğün esas alındığı bir tarikattır. Rufailikte şeyhe intisap (bağlanma), müritle mürşit

³⁵⁶ Mustafa Tahralı, “Rufaiyye”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.35, s.99

³⁵⁷ Küçük, **A.g.e.**, s.78

³⁵⁸ Kara, **A.g.e.**, s.69

arasında bir anlaşma ve sözleşme (biat) olarak kabul edilmekte ve bir merasimle gerçekleştirilmektedir. Tarikata giren kişiden öncelikle şeriatın buyruklarını ve yasaklarını öğrenerek geldiğini bilmesi ve yerine getirmesi, daha sonra farzlarla birlikte çokça nafile ibadetleriyle meşgul olması istenir. Tarikata giren kişiden şeriat edeplerinden “sohbet” çokça istenmektedir. Yani mürşide kulak vermeli, dikkatlice dinlemeli ve onun tavırlarına, duruşunu incelemelidir. Kendine mürşidini iyi bir şekilde örnek almalı ve ona göre hareket etmelidir. Şeyh ile olan muhabbet müridin kötü huylarının iyi huylara dönüşmesine yardımcı olduğu düşüncesi yaygındır. Tarikatta Hakk’a yönelik iç huzuru sağlayabilmek ancak “*Salatüselam*” getirmekle olur³⁵⁹. Tarikat bünyesinde zikir, kişinin kendisini duyabileceği yükseklikte, oturur vaziyette ya da ayakta sallanarak yapılır³⁶⁰. Ayrıca bazı gün ve gecelerde zikir sırasında “*burhan*” denilen kerametlerin açığa vurumu da söz konusudur. Zikrin hızlandığı bir sırada zikri yöneten şeyhin, kılıç, şiş, tığ, topuz gibi aletleri zikir yapan dervişler arasından seçtiği kimselerin yanak, karın, gırtlak, göz çukuru ucu gibi vücudun değişik yerlerine sapladığı anlaşılmaktadır. Dervişler, vücutlarına saplanmış aleti elleriyle tutarken zikre devam ederler. Demokrat Parti devrinde bu tarz ayinlere birincil elden şahit olan Yaşar Kemal, olayı hiçbir bölümünü kaçırmadan, olduğu gibi aktarmaktadır. Doğu Anadolu’ya doğru yolculuğa çıktığı sırada Mardinli bir gençle tanışmış olan yazar, gazeteci kimliğini gizleyerek, bu çocuk sayesinde Rukai tarikatına mensup olmuştur. Abdest alıp şeyhin elini üç defa öpüp başına götürdükten sonra “*Şimdiye kadar yaptığın bütün kötülöklere, zulme, hayvana ve insana... Yaptığın zinaya, okuduğun kitaplara, hak yediklerine, riyakârlıklarına, cümle pisliklere, bilir bilmez işlediğin cümle fenalıklara tövbe mi? Tövbe ediyor musun?*” şeklinde soruya “*Evet*” demesinin ardından şeyhin yarım saat dua edip üflediğini ve tarikat ehli olduğunu aktarmaktadır³⁶¹. Toplu ayinin başlamasıyla birden herkesin titreyerek, kendini kaptırdığını belirten yazar, “*Derviş Nuri*” diye bir şahsın içeri girdiğini ve “*Ya Allah, Ya Pir!*” nidalarıyla avurduna şiş soktuğunu ifade etmektedir. Aynı adamın bir süre sonra titreyerek yere yığıldığını, daha sonra kalkıp az öncekinden daha büyük bir şiş karnına geçirdiğine şahit olmuştur. Kürtçe ilahilerle

³⁵⁹ Tahralı, **A.g.m.**, ss.99-100

³⁶⁰ **A.g.e.**, s.70

³⁶¹ **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1953

ayinin devam ettiğini ifade eden yazar, olaylar karşısında yaşadığı şoku, Mardinli arkadaşının onu dürtmesiyle irkilerek atlattığını aktarmaktadır³⁶².

Şiş sokma ayinlerinin yanı sıra şeyh, yassı bir kaşık biçiminde “gül” denilen ateşte akkor haline getirilmiş demiri yalar veya dervişlerin belden yukarı çıplak bedenlerine temas ettirir. Bu tür gösteriler arasında ateşe girme, zehir içme, vahşi hayvanlarla oynama, ağızda cam parçaları çiğneme uygulamaları da bulunmaktadır. Bu gösterilerin sebebi, Allah dilemedikçe ateşin yakamayacağı, bıçağın kesemeyeceği, yırtıcı hayvanların zarar veremeyeceği ispatlanmaya çalışılmasından ileri gelmektedir. Ayrıca bu yollarla inkârcıların hidayete ermesi hedeflenmektedir. Bu olayların, Ahmet er Rufai zamanında oluşmuş ritüellerin olmadığını belirtmekte fayda vardır. Daha sonraki tarikat ehli kişilerin oluşturduğu ayin şekilleridir. Bu ritüeller Ahmet er Rufai'nin “Eğer bir ateşe ismim anılacak olsa asla alev yanmaz”; “Ateşin alevleri yükseldiği esnada zikredince mahlûkatın rabbinin izniyle alevler benim için sakinleşir”; “Rabbim bana dedi ki: Sen yırtıcı hayvanlar üzerinde büyük bir hükme sahipsin” şeklindeki mucizelerine olan inançtan kaynaklanmaktadır³⁶³. Bu ayinler ve inanç yapısı, zamanla diğer tarikat ve mezheplerin onları dinsizlikle itham etmesine sebep olmuştur³⁶⁴.

1923-1950 yılları arasında Türkiye'deki Rufai şeyhliğini “Kenan Rufai” üstlenmekteydi. Galatasaray lisesinde iyi bir eğitim almış olan Kenan Rufai'nin, İslam'ın olmazsa olmaz unsurlarından biri olan “tesettür” kavramına karşı esnek bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Kadının toplumdan, toplumdaki fikir ve sanat hareketlerinden dışlanmasını istemeyen yapısı göze çarpmaktadır. Bu düşünce yapısı, tarikatın kadınlar içinde yayılmasına olanak sağlamıştır. 1950'de ölmesinin ardından halife tayin ettiği “Semiha Ayverdi” tarikatın başına geçmiştir. 1951'de başa geçen Ayverdi, tarikatın klasik anlayışından uzaklaştırıp, hümanist bir havaya sokmaya çabalamıştır. Tarikatlar için alışılmadık bir durum olması ve örgütlenmeye engel teşkil edebilecek bu duruma rağmen tarikatçı geleneğin, mürşitlerinin fikir ve düşüncelerini yayma zihniyetini hiçbir zaman kaybetmeyerek günümüze kadar gelmeyi başarmıştır³⁶⁵.

³⁶² A.g.g., 7 Ağustos 1953

³⁶³ A.g.m., s.101

³⁶⁴ Küçük, A.g.e., s.79

³⁶⁵ Güner, A.g.e., ss.317-318

Rufailik, günümüzde Türkiye’de varlığını koruyan tarikatlardan birisidir. Demokrat Parti döneminde çok fazla ön planda olmamalarına ya da daha doğru ifadeyle kendilerini basına malzeme etmemeleri nedeniyle çok sık karşılaşılan tarikatlardan olmamışlardır. Kendi halinde, siyasete karışmadan ayinlerini sürdüren bir topluluk olarak göze çarpmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMCILIK VE DİĞER SİYASAL AKIMLAR

1- İslamcı Düşünürlerin Türkiye’deki Diğer Siyasal Düşüncelere Bakışı

1.1.İslamcılar ve Milliyetçilik

Demokrat Parti’nin on yıllık sürecinde İslamcı düşünürler milliyetçiliği iki başlık altında ele almışlardır. Bunlardan ilki; kendilerini de bu gruba dâhil ettikleri ruhçu milliyetçilik, diğeri ise maddi milliyetçilik; Türkçülüktür. İslamcılar kendilerini de dâhil ettikleri milliyetçiliği, Türklerin tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren biriktirdikleri kültürel miraslarını, İslam dini ile harman etmeleri sonucunda ortaya koydukları, Türk-İslam sentezinin oluşturduğu milliyetçilik olarak tanımlamaktadırlar. Allah’ı, Peygamberini ve mukaddes kitabı merkez alan bir düşünce sistemidir. Diğeri tip milliyetçilik anlayışları ise, daha çok Türkçülük diye tanımlanmış olan, maddeci, Orta Asya’da tarih sahnesine çıkmış olan Türklerin eski tip kültürlerini sürdürmelerini ön gören, kan, kavim ve ırkın ön planda tutulduğu milliyetçiliktir. İslamcılara göre, milliyetçiliğin bu denli iki başlık altına alınmasının

nedeni, İttihad ve Terakki iktidarı yıllarında, Ziya Gökalp vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Ziya Gökalp'in yoğun çalışmalarının ardından, milliyetçi denince akla dini reddeden, saf kavmiyetçi ve kafatası ölçen kimseler gelmekteydi. Ancak zamanla milliyetçiliğin ruh ile ilgisi Mehmet Akif tarafından herkese izah edilmiş ve İslamcı aydınların da milliyetçi olmaları sağlanmıştı³⁶⁶. Öğrenilen bu milliyetçiliğin, İslamcılar gözünde pek önemli bir aşamaya koyulduğu anlaşılmakta ve gelecekte milliyetçi bir toplumdaki söz edilebilmesi için gelenek, görenek ve Türk'ü Türk yapan kültürel mirasların muhafaza edilerek sonraki nesillere aktarılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır³⁶⁷. Milliyetçiliği en çok besleyen unsurlardan biri olan gelenek ve görenekler olmuştur. Geçmişten günümüze kültürel birikimini unutmaya yüz tutmuş halklar, kültür emperyalizminin eline düşmekten kurtulamazlar. Kültür emperyalizmi o millete “çağdaşlaşma” adı altında taklitlerle girmektedir. Bu fırsat düşkün kişilere istedikleri ortamı sağlamamak için çağa ayak uydurmalı, gelişmiş ülkelerin metotları ile milletin manevi ruhunu ortak bir paydada buluşturmak gerekmektedir³⁶⁸. Oluşturulan bu milliyetçi toplumda ilerleyen yıllarda kopmaların olmaması, bu güçlü bağın yok olmaması için bu duyguların güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Milliyetçiliğin asli unsurlarını oluşturan yurt, din, dil, ırk gibi öğelerin güçlendirilmesine eş değer olarak, o bölgede yaratılan milliyetçi toplumun da güçleneceği belirtilmektedir³⁶⁹. Bunun yanı sıra yaratılan milliyetçi toplumdaki nizamın bozulmaması için ahlâki normların oluşturulmuş olması ve ahlâk seviyesinin yüksek düzeyde olması da önemli öğelerden biridir. İslamcılara göre ahlâkı güçlendirmek, Allah'a sarılmak, O'nun öğretilerine kulak vermek ve kendi çıkarlarından O'nu üstün tutmak ile gerçekleşmektedir. Yani milliyetçilikten söz edebilmek için ahlâka, ahlâktan söz edebilmek için İslam'a ihtiyaç vardır. Kısaca milliyetçilik için İslam'a ihtiyaç vardır³⁷⁰. Basında belirtilen ifadeler genelde, “*Milliyetçi olmanın yegâne düsturu idealist olmaktır ki bu da ancak ruhun ve Allah'ın varlığına inanmakla mümkündür*” şeklindedir³⁷¹.

³⁶⁶ İsmail Kara, **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi Kişiler ve Metinler**, Kitabevi Yay., C.3, İstanbul, 1998, ss.190-191

³⁶⁷ Nurettin Topçu, **Büyük Fethih**, 9.b., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014, s.91

³⁶⁸ Münir Süleyman Çapanoğlu, “Asrilik”, **Büyük Doğu**, C.6/S.37, 1 Aralık 1950, s.14

³⁶⁹ Nurettin Topçu, **Ahlâk**, 4.b., Dergâh Yay., İstanbul, 2014, s.205

³⁷⁰ Nurettin Topçu, **Ahlâk Nizamı**, 5.b., Dergâh Yay., İstanbul, 2008, s.158

³⁷¹ M. Suphi Çetin, “Söz 3,5 Dinsizin Değildir”, **Sebilürreşad**, C.4/S.93, Ocak 1951, s.275

Milliyet olma bilinci, toplum çıkarlarını kendi çıkarlarından daha ön planda tutmayı gerektirmektedir. Bu sebeple milliyetçilik sosyal bir ideolojidir. Sosyoekonomik ve kültürel birliktelikten meydana gelen refah ortamı, toplumsal milliyetçiliğin kalıcılığı için önemli adımlardan biridir. Eğer bir toplum “*sınıf yerine millet, ben yerine biz*” ifadelerini kullanabiliyorsa o bölgede milliyetçilikten söz edilebilmektedir³⁷². Bu nedenle İslamcılar, milliyetçiliğin en iyi ideolojisini demokrasiden ziyade nasyonal sosyalizm olarak belirlemiştir. Bunun altında C.H.P. iktidarının yirmi beş yıllık iktidar serüvenindeki uygulamalarının, zümre yaratma amaçlı yapılan devrimler olarak algılanmasının da yattığı söylenebilir³⁷³. Bunun yanı sıra lâik sistemin de milliyetçilikte bulunamayacağına değinen İslamcı düşünürler, milliyetçiliğin mukaddesat ve ahlâktan beslenen bir ideoloji iken lâiklik mukaddesatı ve ahlâkı reddeden, maddecilikten beslenen, dinsizlik anlayışı olduğunu belirterek, milliyetçi olan Türk halkının lâikliği terk etmesi gerektiği ifade edilmiştir³⁷⁴. Milliyetçilikte devlet politikasının önemi üzerine konuşanlardan biri de Peyami Safa olmuştur. Peyami Safa, milliyetçi bir devlet anlayışından mahrum kalınmamasına dikkat çekerek, savaşlarda kazanılan yerlerin masa başında verilmesinin bu yoksunluktan ileri geldiğini belirtmektedir. Milli şuur yaratılarak, milliyetçi bir devlet anlayışı üzerine sosyokültürel ve ekonomik kazanımların yükselmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır³⁷⁵.

Demokrat Parti'nin, on yıllık iktidarı içinde hemen her yıl milliyetçilik söyleminin bulunduğu anlaşılmaktadır. Milliyetçiliğin bu denli sıcak tutulmasındaki amaç, hem komünizme karşı kullanılmasından, hem de milliyetçiliğin, Türkçülük eksenine kaymasına engel olunmak istenmesinden ileri gelmektedir. Buna güzel bir örnek teşkil eden Büyük Doğu dergisi, milliyetçilikte ırkı unsurların lüzumsuz olduğunu ifade ederken gerçek milliyetçiliğin kendilerinin ileriye doğru götürecek olan milliyetçilik olarak gördüklerini ve “*tohumla değil ağaçla ilgilendiklerine*” vurgu yapılmaktadır. Her türlü geri fikirli ırkçılığa karşı olduklarını belirten Büyük Doğucuların, “*Bizim Milliyetçiliğimiz belli başlı bir topluluğa ait madde ve kemiyet hakikatlerinin manevrasında, sadece ruh ve keyfiyet vakıalarına bağlı cevherini*

³⁷² Peyami Safa, **Millet ve İnsan**, Akbaba Yay., İstanbul, 1943, s.31

³⁷³ Topçu, **A.g.e.**, s.264

³⁷⁴ İsmail Hakkı Danişmend, “Laiklik Milli Bünyemize Uymaz”, **Sebilürreşad**, C.4/S.88, Ekim 1950, s.205

³⁷⁵ Peyami Safa, “Bu Bir Tarih Muamması Değildir”, **Büyük Doğu**, S.1, 6 Mart 1959, s.8

potasından süzen ve yalnız cevhere nispet kabul eden terakkidir. Yani biz ruhi muhteva gayesi bakımından milliyetçi ve bu ruhi muhtevaya istidat ölçüsüyle ırkçıyız... Bizim milliyetçiliğimiz İslam'a bağlı Türk ruhunu bu mutlak kadro içinde Türk duygu ve düşünce hususiyetlerini kıymetlendiren milliyetçilik” ifadeleri kullanmışlardır³⁷⁶. Milliyetçilik, İslamcılarının nazarında toplumda bazılarıyı ötekileştirmek yerine onları anlamayı öğütler niteliktedir. Milliyetçiliğin en önemli ölçüsü, orta yolu bulmak, birlik ve beraberliği sağlamaktır. Bu nedenle meclis kürsülerine çıkan partiler, hitap şekilleri ve üslupları doğrultusunda makul olmaları gerekmektedir. Kullanılan ifadelerin, halkı iki kutba bölmekten ziyade onları birleştirici söylemler olması gerekmektedir. Şayet aksi cereyanlar karşısında toprak bütünlüğünün savunulması bir kenara iç mücadele nedeniyle dış tehlikelere zaaf teşkil edebileceği inancı mevcuttur³⁷⁷. Yani ülke içine ayrılık sokabilecek tutumlardan kaçınmak gerekmektedir. İslamcılar, ülkenin içine ayrılık getirebilecek cemiyetlere karşı şiddetli tedbirler alınması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Örneğin Cevat Rifat'a göre, bugün Türk milliyetçiliğini bekleyen en büyük tehlike Masonluktur. Osmanlı İmparatorluğundan beridir Türk sınırlarına göz diken Masonlar, türlü hileler ile Türk ve Müslüman halkı baskı altına alabilmek için çeşitli yollara başvurmuş ve en sonunda bunu irtica ifadesi ile uygulamaya koyulmuştur. Cevat Rifat, irtica lafını kullanan herkesin Siyonist olduğunu ve daima Yahudi çıkarları için fırsat kolladığını belirtmektedir³⁷⁸. Genelde Masonluk ile Kemalistlerin aynı kefeye koyulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim zaman zaman İnönü etrafında toplananların Mason addedildiği ve Atatürk'e sırt çevirdikleri için kapatılan Mason localarını Türk milliyetçiliğini bitirmek için yeniden açtıklarını ifade eden yazılar da kaleme alınmıştır.

Ülke içinde milliyetçi ve dinci şeklinde ayrımın yanlışlığına her platformda dikkat çeken İslamcı düşünürler, gerçek milliyetçiliğin manevi ihtiyaçlarının tatmin edilmesiyle gerçekleşeceğini düşünmüşlerdir. Bu ihtiyacı tatmin edebilecek en uygun dinin İslam oluşu sebebiyle gerçek milliyetçi aynı zamanda gerçek bir dinci görüşü ortaya çıkmıştır³⁷⁹. İslamcılara göre, şayet bir toplum kendi öz milletinin istikbalini

³⁷⁶ Büyük Doğucular, “Milliyetçilik”, **Büyük Doğu**, S.24, 14 Ağustos 1959, s.2

³⁷⁷ Şakir Berki, “Milliyetçiliğin ilk Şiari: İtidal ve İttihad”, **Sebilürreşad**, C.11/S.262, Şubat 1958, s.189

³⁷⁸ Cevat Rifat Atılhan, “İrtica Maskesi Altında”, **Sebilürreşad**, C.11/S.257, Kasım 1957, ss.109-111

³⁷⁹ Halit Tanrıku, “Bir Dinci Daha Sağlam Bir Milliyetçidir”, **İslam'ın Nuru**, S.10, Şubat 1952, s.20

temin edebilmek, garanti altına almak istiyorsa yaşadıkları coğrafya da her çeşit parçalayıcı ve bölücü durumlara engel olması gerekmektedir³⁸⁰.

Sonuç olarak Demokrat Parti Türkiye'sinde milliyetçilik denince İslamcı düşünürlerin anladığı, Müslümanlık sonrası birikerek gelen kültürün muhafazası ve bunun sonraki nesle iyi bir şekilde aktarılması demektir. İslam'ın reddettiği kavmiyet ve ırkçı fikirleri, milliyetçilik adı altında Türkiye sınırlarında yayılmasına engel olmak, Mehmet Akif'ten devraldıklarına inandıkları Türk – İslam sentezli milliyetçiliğin korunması ve öğretilmesi olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.İslamcılar ve Türkçüler

1950 – 1960 yılları arasında İslamcı fikir adamlarının Türkçülük düşüncesi tahlil edildiğinde, İslamcılar, Türkçülüğü milliyetçi cepheye ayrılık getirici bir zihniyet şeklinde ele almaktadırlar. İslamcı fikir adamları, milliyetçiliğin İslami formunu reddederek daha maddeci şekilde milliyetçiliği temel alan Türkçüleri, “*putperest zihniyeti*” olarak ifade etmişlerdir. Türkçülerin bu tavrı komünizme karşı duracak ve bütünleşmiş olan milliyetçi cepheyi zayıflatıcı, güçsüzleştirici fikir hareketinden başka bir durum değildir³⁸¹. İslamcı düşünürlerin Türkçüleri putperest şeklinde ifade etmelerinin nedeni, Türkçülerin İslam öncesi Türk Kültürünü aşırı koruyan tavırlarından ileri gelmektedir. Din adı altında Araplaşmaya ve kültür asimilasyonuna engel olmak isteyen Türkçülerin, öz kültürlerini korumaları İslamcılar tarafından yanlış yorumlanmıştır. Bu nedenle Türkçülüğü, Türklerin kendi köklerinden uzaklaşmalarına engel olma çabası olarak yorumlanmış ve onları dinsiz düşünce yapısına sahip insanlar olarak ilan etmişlerdir³⁸².

³⁸⁰ Ömer Kişi, “Tefrika”, **İslam'ın Nuru**, S.16, Ağustos 1952, s.31

³⁸¹ Necip Fazıl Kısakürek, **İdeolocya Örgüsü**, 21.b., Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2015, ss.234-235

³⁸² Eşref Edip, **Mehmet Akif**, Asarı İlmiye Neşriyatı Yay. C.2, , 1939, s.566

İslamcı düşünürler, Türkçülerin ortaya attığı bu aşırı ırkçı söylemi her fırsatta eleştirmişlerdir. Türk Ocağı toplantılarında anadilde ibadet vurguları, İslamcılar nezdinde hoş karşılanmamış ve Türkçülerin bu sapkınlıklara bir son vererek, kavmiyetçi yapılarından feragat etmeleri ve doğruyu bulmaları gerektiğine dikkat çekilmiştir³⁸³. Onlar, İslam'ın ve Kur'an'ın ırkçılığı ve Kavmiyeti reddettiğini³⁸⁴ asıl önem verilmesi gereken milletin, Türk Milleti'nden ziyade İslam Milleti olduğu belirtilerek, bir bayrak altında toplanılacaksa bu Türk bayrağı değil, İslam bayrağı olması gerektiğini ifade etmişlerdir³⁸⁵. İslamcılığı savunan fikir adamları, Demokrat Parti'nin iktidar yılları boyunca Türkçülüğü bizzat kendilerine karşıt, ortak noktada buluşamayacakları bir fikir olarak görmekten ziyade, onları bu hatalı yoldan çevirmeye ve milliyetçileri, İslam çatısı altında toplamaya çalışmışlardır. Nitekim milliyetçileri ayrıştıracak olan bu düşüncüyü bertaraf edebilmek ve Türkçü düşüncede olanları Türk – İslam sentezli milliyetçiliğe dâhil edebilmek için dönemin İslamcı dergilerinin mesai yaptıkları anlaşılmaktadır. Eşref Edip, “Eğer kavmiyetçilik yaparsanız öncelikle Müslümanlıktan vazgeçmeniz gerekmektedir. Keza kavmiyet gayretine düştüyseniz zaten Müslüman da olamazsınız” şeklinde durumu izah ederek, Türkçüleri kendileri gibi bir milliyetçiliğe sevk edebilmek için Mehmet Akif'in şiirlerinden çokça faydalanmıştır³⁸⁶. Mehmet Akif'in;

*“Ayrılık hissi nasıl girdi beyninize
Fikri Kavmiyeti şeytan mı sokan zihninize?
Aynı milletin altında tutan İslam'ı
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyettir”*

*“Girmeden tefrika bir millete düşman giremez,
Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez”³⁸⁷* dizelerine dergisinde yer veren Eşref Edip, şairin ırkçılığı reddeden sanatından çıkarım yaparak, İslam üzerine kurulan milliyetçiliğin daha geniş alanlara yayılmasına çaba sarf etmiştir.

³⁸³ Raif Ogan, “Türk Ocağı – Din Dili”, **Sebilürreşad**, C.7/S.167, Şubat 1954, s.270

³⁸⁴ Kur'an kavmiyeti reddeder şeklindeki ifadelerinden Hucurat Suresi 13. Ayeti kast ettikleri anlaşılmaktadır: “Ey İnsanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.”

³⁸⁵ Eşref Edip, **A.g.e.**, s.57

³⁸⁶ **A.g.e.**, ss.570-571

³⁸⁷ “Mehmet Akif'ten Beyitler” **Sebilürreşad**, C.12/S.282, Aralık 1959, s.352

Nurettin Topçu, D.P. döneminde Türkçülüğün tanımını yapan fikir adamlarından biridir. Türkçülüğün, Şamanizm inancı etrafındaki Eski Türk Kültürü merkezli bir birlik ve beraberliğin düşünce sistemi olduğunu belirtmesinin ardından, bu tarz ırkı bir birlikteliğin iç huzuru sağlama noktasında yetersizliğine dikkat çekmek istemiştir. Orta Asya Türklerinin sürekli bir iç mücadele yaşamasını ruhi boşluktan meydana geldiğini belirterek, İslam öncesi Türklüğe geri dönüşün Türklük için mevcut durumdan daha kötü durumlara sebep olabileceğini ifade etmektedir. Bu nedenle Türkçüleri hayalci olarak nitelendiren yazar, Türkçüleri yol yakinken bu sevdadan vazgeçmeleri ve kendileri gibi Allah yolunda, ruhçu ve gerçek bir milliyetçi olmaları konusunda öğüt verme ihtiyacı hissetmiştir³⁸⁸. Nurettin Topçu'nun ifadesine bir açıklama getirmek gerekirse; İslam öncesi Türklerin, Orta Asya'da istikrarsızlık gösterdiğini ve sürekli mücadele içinde olduklarının nedenini Şamanizm inancı ile bağdaştırmış olması doğru bir tanımlama değildir. Orta Asya, ekonomik anlamda yetersiz bir coğrafya olması sebebiyle, kısıtlı olan arazi şartlarının mücadelesine sahne olmuştur. Bu durumun Nurettin Topçu'nun belirttiği gibi din ile bir alakası olmadığını belirtmek gerekir. Nitekim aynı mücadeleyi aynı coğrafya üzerinde kurulan fakat İslam'ı seçmiş olan Gazneliler, Selçuklular ve Karahanlıların yaşaması, durumun dinle alakasının olmadığını ispatlar niteliktedir. Bunun yanı sıra İslam'ın kargaşaya engel olduğu tezi, Osmanlı Devletinin yaşadığı iç isyanlarla da çürümeye elverişli bir iddiadır. 600 yıllık geçmişi olan Osmanlı Devleti'nin şeriat ile yönetilen bir ülke olmasına karşın yüzlerce Kürt, Alevi gibi İslami unsurların isyanlarına sahne olduğunu da unutmamak gerekmektedir.

Türkçülüğü bir hastalık ve bu milletin ayrılmaz bütünlüğüne darbe olarak gören İslamcılar, bu düşünce sisteminin Mason localarında Ziya Gökalp aracılığı ile geliştirildiğini belirtmektedirler³⁸⁹. Ziya Gökalp'in ilmi bir dayanaktan mahrum ve sadece tercüme niteliği taşıdığı düşünülen bu öğretisini, sosyolog Durkheim'den çalındığını ifade etmişlerdir³⁹⁰. Mason localarında atılan bu ideolojiye engel olacak kesimin kendileri gibi ruhçu milliyetçiler olduğunu belirten aydınlar, gerçek milliyetçiliğin Türkçülükle değil ruhçu milliyetçilik ile olduğunu "*Biz İslam'dan*

³⁸⁸ Topçu, **A.g.e.**, ss.145-158

³⁸⁹ Necip Fazıl, **Moskof**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, Eylül 1998, ss.324-325

³⁹⁰ Safa, **A.g.e.**, s.49 ayrıca bkz. Necip Fazıl Kısakürek, **Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu**, 22.b., Büyük Doğu Yay., İstanbul, 2014, ss.72-73

sonra Türkün Türkçüsüyüz” ifadeleri ile açıklamışlardır³⁹¹. İslamcı aydınların tutumları bu yönde olmasına karşın, çıkarttıkları yayın organlarında Nihal Atsız gibi saf ırkçı ve dini duygular barındırmayan kişilerin makalelerine yer verdikleri tespit edilmektedir. Bundan da anlaşılacağı üzere İslamcılar, Türkçülere kapılarını daima kapatmamışlardır. Fakat bu birlikteliğin siyasi çıkarlardan kaynaklandığı da kuvvetle muhtemeldir. Örneğin “Serdengeçti” dergisinde Türkçülüğün tanımını Nihal Atsız’ın yapmasına olanak verilmiştir. Nihal Atsız’ın “Türkçülük bir dünya görüşüne malik olmalı ve onun kıyafetten takvime, soyadından aile telakkisine kadar her şeyi kendi zaviyesinden mütalaa eden her şeyi kendi zaviyesinden mütalaa eden fikirleri bulunmalıdır. Bu mütalaalar milli şahsiyeti yaratacak ve milli şahsiyetin değeri nispetinde bize kıymet kazandıracaktır. Bizim telakkimiz tarihin hakikatlerini kendi zaviyemizden gören bir telakkidir. Tarihi olduğundan daha büyük veya değişik göstermeye lüzum kalmadan kendi görüşümüzü ortaya sürmek ve başkalarının bizim hakkımızdaki görüşlerini kabul etmek gibi bir aşağılık duygusundan uzak bulunmaya mecburuz. Kendimizi başkalarının gözü ile tanıyacak değiliz. Aile, cemiyet veya devlet herhangi olursa olsun bir topluluk faziletle kurulursa sağlam olur. Milli durum yalnız bir anın bir zamanın durumu değildir. Bu yüzden Oğuz’dan Cumhuriyet’e benimsenmelidir” ifadelerinin Serdengeçti’de verilmesinin altında yatan neden, Atatürk’ün Türklerin tek atası kabul eden Kemalizm düşüncesine olan karşıtlıktan ileri gelmektedir³⁹². Aynı siyasi amaca “Büyük Doğu” dergisinde de rastlanmaktadır. Türkçüleri bir putperest addeden Necip Fazıl, otuz hafta boyunca C.H.P.’nin yanlışlarını kaleme alan Hüseyin Nihal Atsız’ın makalelerini dergisinde yayınlamakta bir mahsur görmemiştir³⁹³. İslamcıların ve Türkçülerin ortak siyasi çıkarları bu tarz birlikteliklerin olmasına neden olmuştur. Yani 3 Mayıs 1944’deki yargılamalardan Kemalistleri sorumlu tutan Türkçüler ile devletin kuruluşundan D.P. iktidarına kadar ki süreci istibdat olarak niteleyen İslamcılar, ortak düşman nedeniyle birlikte hareket etmişlerdir.

Hükümetin Türkçülere karşı tavrı ise, İslamcı aydınlarla eş değer görünümündedir. T.C.K.’nin 141 ve 142. maddelerinin yeniden düzenlenmesi, Türkçülerin fikir sahasının devlet için zararlı olduğu düşüncesini algılanmasını

³⁹¹ Kısakürek, A.g.e., s.73

³⁹² Nihal Atsız, “Devletimizin Kuruluşu”, **Serdengeçti**, C.6/S.15 – 16, Mayıs – Haziran 1952, ss.9-11

³⁹³ Nihal Atsız, “Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferi”, **Büyük Doğu**, S.1, 6 Mart 1959, s.11

sağlamaktadır. 141. maddenin birinci, ikinci, üçüncü fıkraları, yani ucu açık ve her türlü devlet aleyhinde olan cemiyete cezayı uygun gören maddelerin ırkçıları da kapsadığı anlaşılmaktadır. Buna ek olarak dördüncü maddesi ile direk olarak ırkçıları hedef alan, *“Anayasanın tanıdığı kamu haklarını ırk mülâhazası ile kısmen veya tamamen kaldırmayı hedef tutan veya millî duygulan yok etmeye veya zayıflatmaya matuf bulunan cemiyetleri kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk ve idare edenler veyahut bu hususlarda yol gösterenler bir yıldan üç yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar”* ifadesi ile ırkçılığın Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde kesin surette reddedildiği ve hukuki işleme tabii tutulacağına altı çizilmiştir³⁹⁴. Bunun yanı sıra Nihal Atsız’ın, eski Türk Hakanlarının Horasan’da, Tebriz’de ikamet ettiğini ve oraların Türklerin atalarının mirası olduğunu ve ne pahasına olursa olsun geri alınması gerektiğini ifade etmesi üzerine hükümet bu tarz tutumları kınama ihtiyacı hissetmiştir. Olayla ilgili gazeteye beyanat veren Tevfik İleri, bu ve benzeri ayrılık getirici söylemlerin huzursuzluk çıkarıcı durumlar olduğunu söyleyerek, ülkenin iç karışıklığından yalnızca komünistlerin mutlu olacağını belirtmiştir³⁹⁵. Tevfik İleri, *“Türk Milletini parçalayıcı ve zaafa uğraticı ırkçılık fikriyle bu milleti milli hudutları dışında maceralara sürükleyecek Turancılık fikri vatanımız için ne kadar tehlikeli ise, Türk milletinin aziz mefkûresi olan milliyetçiliğe cepheden taarruz etmeğe cesaret edemeyenlerin ırkçılık ve Turancılık isnadı ile hücum etmelerine imkân vermekte o kadar yıkıcı ve tehlikelidir”* şeklindeki demeci ile Türkçülüğün ülke menfaatlerine zararlı bir düşünce olduğunu ifade etmektedir. Türkçülük düşüncesine kapılanlara Turan sevdasını bırakarak, Misak-ı Milli sınırları içerisinde bir milliyetçilik düşüncelerine sahip olmaları gerektiğini öğütlediği anlaşılmaktadır³⁹⁶. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Amerika’yı ziyareti sırasında Otel Savoy’da yaptığı konuşmada; *“Türk anayasası, vatandaş arasında din, ırk ve lisan bakımından tefrik yapılmasını hiçbir şekilde kabul etmemektedir. Bütün vatandaşlara aynı hakları ve vazifeleri tanımaktadır. Anayasamızın bu ana prensipleri yalnız nazari sahada kalmamaktadır. Bu prensiplerin tatbikini medeniyete ve beşeriyete karşı şerefli bir*

³⁹⁴ **Resmi Gazete**, 11 Atalık 1951

³⁹⁵ **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1952

³⁹⁶ **A.g.g.**, 27 Ocak 1953

vazife addediyoruz” ifadesi yönetici kadronun ırkçılığı tamamen reddettiğine çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir³⁹⁷.

Sonuç olarak ister aydın kesim olsun ister idari kadro olsun, komünizmle savaşıma noktasında ellerindeki en büyük koz olan milliyetçilik silahının Türkçülük ile zayıflatılmasını istememekte ve milliyetçiliklerini manevi, İslami dayanaklarda görerek Türkçüleri bu eksene çekmeye çalışmaktadırlar.

1.3.İslamcılar ve Komünizm

Demokrat Parti iktidarının ilk hükümet programı açıklanırken Başbakan Adnan Menderes, Türkiye sınırları içinde komünizme tahammülün olmadığını, inkılapların korunabilmesi için bu düşünce sisteminin ortadan kaldırılması ve bu düşünce sistemine engel olunması gerektiğini ifade etmekteydi. Başbakan, “...memleketi içinden yıkıcı aşırı sol cereyanları kökünden temizlemek için icap eden kanuni tedbirleri almaktır. İrticai ve ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları vasıta olarak kullanan ve çok defa kendisini bu maskeler altında gizleyen aşırı solcu hareketlere karşı gereken bütün kanuni tedbirleri almakta asla tereddüt etmeyeceğiz. Biz bugünün şartları içinde aşırı sol cereyanları fikir ve vicdan hürriyeti mevzuunda mütalâa etmek gafletinde bulunmayacağız” şeklindeki hitabıyla komünizm ile olan savaşı hukuki boyutlara taşınacağını sinyallerini vermişti. Ayrıca bu kanunların komünizmin her türlü propagandasına engel olunacağı, “mizah veya siyasi tenkit kisvesi altında ayakta tutunmak istenilen ve hakikatte düpedüz aşırı sol cereyanların eseri olan neşriyatın tahribatından memleketi korumak kabil olabilecektir” ifadeleriyle gözler önüne sermekteydi. Bu sebeple yıkıcı, maneviyatı yok etmeği amaçlayan komünizm gibi düşüncelere engel olabilmek için din eğitimi ve öğretimine, maneviyatın güçlendirilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır³⁹⁸. Hükümetin bu programını açıklamasının ardından aşırı düşüncelerle ilgili yaptığı bu açıklama bazı çevrelerce hoş karşılanmamıştı. Hükümetin aleyhinde yazılar yazılıyor, halk nazarında kamuoyu yaratılmaya çalışılıyordu. Vatan gazetesinin,

³⁹⁷ Raif Ogan, “Bir Gazetenin Hezeyanı”, **Sebilürreşad**, C.11/S.260, Ocak 1958, s.148

³⁹⁸ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem:9 Cilt:1 İçtima: Olğ., 3.Birleşim, 29 Mayıs 1950, ss.24-32

hükümetin aleyhinde çıkan bir yazıyı incelediği anlaşılmaktadır. İncelenen bu yazıda, hükümetin aşırı sola karşı olan sert tutumunu aşırı sağa yansıtmadığı belirtiliyordu. Solu imha etmeğe niyetlenen hükümet, aşırı sağ için “*vicdan hürriyetinin icapları neyi gerektiriyorsa yapılacaktır*” tarzındaki ifadeleriyle aşırı sağa daha ılımlı olacağı anlamı çıkartılmıştı. Bu yazarın haklı olduğu kısımlarında var olduğunu belirten Vatan gazetesi, Başbakan’ın milli birlik ve beraberliği çürüterek yok etmeği amaçlayan düşünceleri birbirinden ayırmadığına değinerek, Başbakan’a destek vermektedir³⁹⁹. Basının çoğunluğunun desteğini de arkasına alan hükümet, komünizm konusunda daha cüretkâr davranmaya karar vermişti. Önceki iktidar zamanında ceza alanların affı konusunda hükümet hazırladığı raporda komünist ve vatan hainlerinin affın yararlanamamasını öngörmekteydi⁴⁰⁰. T.C.K.’nın 161. maddesi⁴⁰¹ gereğince ülke içinde komünizm propagandası yapanlar gruplar halinde tutuklanmaya başlanmıştı. Behice Boran, Adnan Cemgil, Vahdettin Barut gibi isimlerin içinde bulunduğu “*Barış Severeler Cemiyeti*” üyeleri ile komünizm tutuklamalarına başlanılmıştı⁴⁰². 15 Temmuz 1950 tarihinde çıkarılan “*Basın Kanunu*” hükümetin elini güçlendiren maddeler içermekteydi. Kanunun 31. maddesi Bakanlar Kuruluna yayın yasağı olanağı, hükümetin bu gücü komünizm üzerinde yaptırım olarak kullanmasını sağlıyordu. Bu kanunun 31. maddesinde geçen; “*Yabancı memleketlerde çıkan basılmış eserlerin Türkiye’ye sokulması veya dağıtılması Bakanlar Kurulu kararıyla menolunabilir. Bu gibi basılmış eserlerin, Bakanlar Kurulundan acele karar alınmak üzere, işleri Bakanlığınca karardan evvel dağıtılmaları menolunabileceği gibi, dağıtılmış olanlar da toplattırılabilir. Menedilmiş olmasına rağmen bunları Türkiye’ye bilerek sokanlar, dağıtanlar veya bu gibi eserleri kısmen veya tamamen iktibas ederek yayanlar 3 aydan 1 yıla kadar hapis ve 500 liradan 5000 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır*”⁴⁰³ ifadesi açık bir şekilde Bakanlar Kuruluna komünizm propagandasına engel olabilme imkânı vermektedir.

³⁹⁹ **Vatan**, 3 Haziran 1950

⁴⁰⁰ **A.g.g.**, 14 Temmuz 1950

⁴⁰¹ Harp Esnasında ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak veya halkı maneviyatını kırarak veya düşman karşısında memleketin mukavemetini azaltacak şekilde asılsız, mübalağalı veya maksadı mahsusa müstenid havadis veya haberler yayan veya nakleden veya milli menfaatlere zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunan kimse beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasıyla cezalandırılır.

⁴⁰² **Zafer**, 3 Ağustos 1950

⁴⁰³ **Resmi Gazete**, 24 Temmuz 1950

31. madde gereğince “*Marko Paşa, Nazım Hikmet, Barış ve Hür Gençlik*” adındaki dergilerin toplatılmasına karar verildiği ve dergilerin çıkışını sağlayanların tutuklandığı tespit edilmektedir⁴⁰⁴. Hükümet, bu gücü on yıllık iktidarı boyunca kullanmaktan çekinmemiştir. Yurtiçi ya da yurtdışı komünizm propagandası yapan her türlü yazıyı, kitabı yasaklamışlardır. Örneğin, 1957 yılında Lenin’in “*Le Socialisme et la Guerre*” (Sosyalizm ve Savaş), “*Cahiers Phisofiques*” (Fisofik Defterler), “*Karl Marx et sa Doctrine*” (Karl Marx ve Doktrini), “*Du Rôle et des Taches des Syndicats*” (Birliklerin Rolü ve Görevleri) ve Stalin’in “*Anarehisme ou Socialisme*” (Anarşizm veya Sosyalizm) eserlerinin ülkeye girişi men edilmişti⁴⁰⁵.

Ülke genelinde Orta Çağ Avrupası’nın cadı avını andıran komünizm avları başlamıştı. Komünizm propagandacısı olduğu iddia edilen bir grup genç Isparta’da tutuklanmıştı⁴⁰⁶. Gazeteler komünizmin nasıl bitirileceğinin makalelerini yazarlarken, Adalet Bakanlığı, A.B.D. yasalarını incelemeye koyulmuş, komünizme engel olabilecek bir kanun oluşturmaya mesai harcıyordu⁴⁰⁷. Gazetelere “*Şüpheli gördüğüm kimseleri çocukların karşısına mürşit olarak çıkaramam*” ifadelerini kullanan Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, dediklerini uygulamaya başlamış, “*Hakki Tonguç*” gibi sol görüşlü öğretmenler, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine alınarak komünizm propagandalarına engel olmak amacıyla öğrencilerle ilişkileri kesiliyordu⁴⁰⁸. Bunun yanında Türk gençleri ve işçileri komünizm aleyhine mitingler düzenliyordu. Bursa’daki işçi mitinginde, işçi hakları için mücadele verdiğini iddia eden komünizm için, “*Domuzdan post, Komünistten Dost olmaz*” sloganları atılıyordu⁴⁰⁹. Ülke genelinde bu hava eserken, hükümet artık daha ciddi adımlar atma ihtiyacı hissetmişti. Nitekim 1951 senesinde T.C.K.’nın 141 ve 142. Maddelerinin değiştirilmesi konusunda meclise önerge sunulmuştu. Komünizmin bu denli büyük bir tehlike olarak görülmesi, hükümetin T.C.K.’nın bazı maddelerini yeniden düzenleme gereğini ortaya çıkarmıştı. Bu sebepledir ki 141 ve 142. Maddeler üzerinde oynamalar yapılmaya, kanuna yeni şekiller verilmeye başlanmıştı. Muhalefet partilerinden bazı isimlerin, hükümeti komünizmle savaşmak noktasında

⁴⁰⁴ **Vatan**, 8 Ağustos 1950

⁴⁰⁵ **Resmi Gazete**, 6 Kasım 1957

⁴⁰⁶ **Vakit**, 10 Ağustos 1950

⁴⁰⁷ **A.g.g.**, 1 Eylül 1950

⁴⁰⁸ **A.g.g.**, 9 Eylül 1950

⁴⁰⁹ **Zafer**, 18 Eylül 1950

destekliyor fakat bir yandan da kendilerini de güvende hissedemiyorlardı. Çünkü hükümet oluşturulacak yeni kanun ile muhalefeti komünistlikle suçlayıp tasfiye edebilirdi. Ancak aşırı tepkinin de komünizme yorulacağı endişesi hükümete destek verilmesine neden olmuştu. Millet Partisi'nden Osman Bölükbaşı aşırı sol fikirlerle ilgili hükümetin alacağı her türlü tedbirde tam destek verdiğini belirtirken, Ruslara alet olan her kim olursa olsun hükümetin ezip geçmesi gerektiğinin altını çizmişti⁴¹⁰. Demokrat Parti üyelerinden bazıları, çıkarılacak kanunun yalnız komünizm karşıtlığı değil, aynı zamanda mürteci ve ırkçılığa da değinmesi gerektiğine dikkat çekmekteydi. Örneğin Halide Edip kürsüye gelerek yaptığı “*Mürteci, Irkçı, Komünist... Bunların birini ötekine tercih edemezsiniz. Bunlar yalnız Türk Milleti için değil, bütün medeni dünyanın düşmanları ve mikroplarıdır ve bu mikroplara karşı tek aşı demokrasiyi himaye etmektir*” konuşmasıyla milli birlik ve beraberliğe zararlı her unsura engel olunması gerektiğine vurgu yapmaktaydı. Bu birlik ve beraberliği zedeleyecek her türlü cereyanın birbirinden farkı olmadığını belirterek, çıkarılan kanunun Türk Milletinin demokrasiye olan tutkusuna engel olabilecek her türlü aşırı düşüncelere karşı olması gerektiğini dile getirmekteydi⁴¹¹.

İktidar Partililer, komünizme açılan bu savaşın eğitim sahasına da yansımaları gerektiğini belirtmiş, komünizme dini eğitimle karşı konulabileceğinin altını çizilmişti⁴¹². Başbakan Menderes'in hükümet programını açıklarken kullandığı “*...Arkadaşlar; Kökü dışarda olan teşkilâtın faaliyetini fikir hürriyeti çerçevesi içinde mütalâa etmek ve müsamaha ile karşılamak bizim için mümkün değildir. Bir çete halinde ve gizli teşkilât olarak muhayyel bir istilânın öncülüğü vazifesini görmeye yeltenenlere karşı kanuni tedbirlerimiz daima şiddetli olacaktır. Bu nev'i faaliyetleri biz, fikir hürriyetiyle asla alâkalı görmemekteyiz. Bu mücadelemizde ilk programımızda da izah ettiğimiz gibi birinci hedefimiz kanuni kıstaslar elde etmektir. Türk hâkimine bu neviden suçları teşhis edip cezalandırabilmek imkânlarını vermek lâzımdır.*” ifadelerini kullanması, Türk topraklarının her bir zerresinde komünizmle hukuki dayanaklar vasıtasıyla mücadelenin sonuna kadar devam edeceğine işaret etmektedir⁴¹³. Yurtdışında okumak için giden gençlerin, komünist olup Türkiye'deki tanıdıklarına komünizm propagandası yapmaktan geri durmuyorlardı. Bu gibi

⁴¹⁰ T.B.M.M. Z.C., Dönem:9 Cilt:1 İçtima: Olg. 4. Birleşim, 31 Mayıs 1950, s.58

⁴¹¹ T.B.M.M. Z.C., Dönem:9 Cilt:1 İçtima: Olg. 5. Birleşim 2 Haziran 1950, s.99

⁴¹² T.B.M.M. Z.C., Dönem:9 Cilt:5 İçtima:1, 51. Birleşim 25 Şubat 1951, s.783

⁴¹³ T.B.M.M. Z.C., Dönem:9 Cilt:6 İçtima:1, 58. Birleşim 30 Mart 1951, ss.60-66

kimselerin, Atatürk ilkelerine sahip çıkılması gerektiğini belirten mektuplar aracılığıyla Atatürk'ü komünizme kalkan olarak kullanmaya çalışmaktaydılar. Ayrıca yurttaki yandaşlarına ve tüm Türk gençliğine hitap eden yazıda Rusya ile ittifak yapmaları nasihat ediliyordu⁴¹⁴. Bu ifadeler ve tutum Demokrat Parti Türkiye'sinin kutuplaşmış dünya siyasetinde komünizm ideolojisinin ve Doğu Bloğunun karşısında olacağını anlaşılmasını sağlamaktadır. Komünizm, D.P.'nin yönetim süresinde daima Türkiye için tehlike arz eden bir düşünce sistemi olarak görülmüştü. Komünizm, bu devrin siyaset adamları için “sosyal yaşama felaket saçan bir hastalık” olarak nitelendirilmekteydi⁴¹⁵. Bu düşünceler doğrultusunda meclisten çıkan karar ile Türk Ceza Kanunu'nun 141. Maddesi yeniden düzenlenmişti. Yeni düzenleme ile birlikte ceza kanununun komünizme engel olacak maddeleri ilk üç maddede belirtilmişti.

“1. Bir sosyal sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye veya bir sosyal sınıfı cebir yolu ile kısmen veya tamamen ortadan kaldırmaya veya memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal nizamları cebren yok etmeye matuf cemiyetleri her ne suret ve nam altında olursa olsun kurmaya tevessül, teşkil, tanzim veya sevk ve idare eden yahut bu hususlarda yol gösteren kimse sekiz yıldan 15 yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır.

2. Devlet siyasi ve hukuki nizamlarını topyekûn yok etmek gayesini güden cemiyetleri her ne suret ve nam altında olursa olsun kurmaya tevessül, teşkil-tanzim veya sevk ve idare eden yahut bu hususlarda yol gösteren kimse aynı ceza ile cezalandırılır.

3. Amacı 'Cumhuriyetçiliğe aykırı olan veya demokrasi prensiplerine aykırı olarak devletin tek bir fert yahut bir zümre tarafından idare edilmesini hedef tutan cemiyetleri kurmaya tevessül, teşkil tanzim veya sevk ve idare eden yahut bu hususlarda yol gösteren kimse birinci fıkrada yazılı ceza ile cezalandırılır.”⁴¹⁶

142. madde yukarıdaki maddeye koşut olarak çıkarıldığı için aynı içeriğe sahiptir. Yalnızca birinci fıkradaki on beş yıllık ağır hapis cezası, sekiz yıl ile sınırlandırılmıştı. Bunun sebebi, olayın asıl faillerinin 141. maddeye, olaya alet olanların ise 142. maddeye göre hukuki cezaya tabi tutulması olduğu anlaşılmaktadır. Fakat ilerleyen günlerdeki tartışmalar maddenin hafifletilmesi ve daha açık ifadeler

⁴¹⁴ T.B.M.M. Z.C., Dönem:9 Cilt: 6 İçtima:1, 59. Birleşim, 2 Nisan 1951, ss. 86-87

⁴¹⁵ T.B.M.M. Z.C., Dönem:9 Cilt:10 İçtima:2, 6. Birleşim 19 Kasım 1951, ss.125-126

⁴¹⁶ T.B.M.M. Z.C., Dönem:9 Cilt:10 İçtima:2, 8. Birleşim 23 Kasım 1951, ss.186-187

kullanılması üzerine devam etmiştir. Komünizmin sayılı günleri kalmış bir ideoloji olarak niteleyen muhalefet, emekçi köylünün hakkını savunanların, komünist yaftası yemesinin yaratacağı trajik duruma da değinmektedir. Bu yüzden maddelerin biraz hafifletilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca “*cebiri*” ifadesinin kalıp kalmaması konusu tartışmaların odağını oluşturmaktadır. İktidar partililer ise, komünizmin bitirilebilmesi için daha ağır şartların hazırlanması gerektiğini ve ülkede kimsenin böyle bir propagandaya kalkışmaması üzerinde önemle durmakta, komünizme ne koşulda olursa olsun Türkiye sınırlarında hayat imkânı tanımamak gerektiğini iddia etmekteydi. Başbakan Menderes, muhalefetin *cebiri* kelimesinin çıkarılmasıyla iktidar partisinin komünizm suçuyla kendisine karşı olanları susturabileceği korkusunun yersizliğini belirterek, “*Arkadaşlar, biz vatani müdafaa etmek maksadıyla böyle bir kanun getirdik. Hürriyetlerimizin mevcut olabilmesi için evvelâ bir vatanın mevcut olabilmesi lâzımdır. Vatanın mevcut olabilmesi için, istikbalimizin mahfuz bulunması lâzımdır. Bu da, evvelâ bir istiklâl davasıdır. Politika yapabilmek için, üzerinde yaşayabilmek için, vatandaş olabilmek için bir vatanın mevcudiyeti şarttır. Bu dâva, bizim dâvamız şimdi hürriyetlerimizle beraber vatan hudutlarının müdafası, becamızın müdafası meselesidir. Hiç kimsenin vatandaş hürriyetine tecavüz etmek aklından geçmez*” ifadelerini kullanarak önceliklerinin komünizmle savaşmak olduğunu ve hürriyetlere musallat olmaya çalışan bir iktidar olmadıklarının altını çizmektedir⁴¹⁷. Muhalefet, anarşist hareketler olmadığı sürece komünizmin, düşünce sahasında kalabilmesine göz yumulması gerektiğini ve *cebiri* ifadesinin maddeden çıkarılmamasını istemekteydi. Böyle bir teklif üzerine Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Samet Ağaoğlu “*Ama diyecek olurlarsa ki, fikir sahasında kalmak şartıyla, isteyen anarşist olur, isteyen komünist olur, isteyen cumhuriyetçi olur, buna karışmayalım, bende böyle diyenlere, bu da bir fikirdir, fakat millî vicdanın sesi bu yolda değildir, cevabını veririm. Arkadaşlar hakikatleri görelim, fikir hürriyeti prensibi içinde kalacağız diye kendisinden başka her fikri mahkûm etmiş olan komünizme ve komünistliğe müsaade etmiş olan memleketlerin % 90 ı bilfiil anarşiye düşmüşlerdir*” şeklindeki konuşmasıyla komünizmin yok edilmesinin zorunlu olduğunu belirtmişti.⁴¹⁸.

⁴¹⁷ T.B.M.M. Z.C., Dönem:9 Cilt:10 İçtima:2, 8. Birleşim 23 Kasım 1951, ss.200-201

⁴¹⁸ T.B.M.M. Z.C., Dönem:9 Cilt:10 İçtima:2, 8. Birleşim 23 Kasım 1951, ss.208-209

C.H.P. milletvekili Kamil Boran, 142. Maddenin içindeki propagandacı ifadesi sebebiyle artık gazete yazarlarının hukuk danışmanları olacağını ve yazdıkları yazıları onlara danışarak basabileceklerini ifade ederek düşünce özgürlüğüne engel maddelerin çıkarılmasını ileri sürmüştür. Ancak bu savunma iktidar partililerce ciddiye alınmadığı ve Muzaffer Ünal'ın "*kasten yapıyoruz*" şeklindeki ifadesi muhalefetin endişelerini haklı çıkarabilecek bir görünüm vermektedir⁴¹⁹. İktidarın birinci maddedeki "*cebiri*", yani zor kullanmak, kuvvete başvurmak teriminin kaldırılmasını savunması yoğun muhalefeti beraberinde getirmiştir. D.P.'li vekiller ve hükümet, "*cebiri*" ifadesinin komünizm ile savaşta hükümetin elini güçsüzleştirdiğini savunurken, muhalefet bu ifadenin kaldırılması durumunda herkesin, özellikle muhalefetin komünizm propagandası yaptığı öne sürülerek susturulacağını belirtmekteydi. En nihayetinde bu tartışmanın galibi muhalefet olmuş ve cebir ifadesi yerinde kalmıştır.

Hükümet komünizm için bu önlemleri alırken dönemin İslamcı düşünürlerinin komünizme bakış açısı tahlil edildiğinde, Komünizm; toplum hayatını birincil sıraya koyan ve bireyi toplum dışında vasıfsız bir eleman olarak gören bir düşünce sistemi şeklinde bir algı mevcuttur⁴²⁰. Bu düşünce sistemi, bireye gelir eşitliği, hak ve hürriyet gibi terimleri vaat ederek onun bütün yaşama hakkını ele geçirmeyi amaçlamıştır. Böylece ekonomik bir doktrin olan komünizm, bireyi toplumda işleyen çarklardan biri haline getirmek istemiştir⁴²¹. İşçi ve emek imgelerini sıkça kullanan komünizmde, devletin başındaki kişiye dahi iltimas ve kayırma gözetilmez. Çünkü toplum menfaatleri kişisel çıkarların çok üstünde, ilahi bir mertebededir. Bu toplumcu ve çoğulcu yapısı, ekonomik anlamda aşırı devletçi olmasına, özel teşebbüsleri ve zümreleri reddetmesine neden olmaktadır⁴²². Devletin sınırları içerisinde her mülk halka aittir ve bireyler yalnızca bu mülkü işlemekle, o toplumun refahını sağlamakla sorumluydu.

Komünizmin eşitliği savunan bir ideoloji olduğu kabul edilmekle beraber, bu eşitliğin ne denli sağlayabileceği üzerinde durulmuştur. Gelir eşitliğinin refah

⁴¹⁹ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem:9 Cilt:11 İçtima:2, 12. Birleşim 3 Aralık 1951, ss. 9-21

⁴²⁰ Sezai Karakoç, **İslam'da Toplumun Ekonomik Strüktürü**, 13.b., Diriliş Yay., İstanbul, 2013, s.30

⁴²¹ Topçu, **A.g.e.**, s.237

⁴²² Necip Fazıl Kısakürek, **Sosyalizm – Komünizm ve İnsanlık**, 13.b., Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, Mayıs 2014, s.71

eşitliğini karşılayamayacağı ifade edilmiştir. Örneğin Peyami Safa, tüm işçilerin saati yüz liradan çalıştığını ancak üç saat çalışanın üç yüz lira almasına karşın, sekiz saat çalışanın sekiz yüz lira almasından yola çıkarak gelirlerin eşit olduğunu ancak refahın eşit olmadığını belirtmektedir⁴²³. Necip Fazıl ise, olaya farklı bir boyuttan bakarak, teoride her türlü denklik sağlansa dahi pratikte bu denkliğin bozulacağına dikkat çekmektedir. Yani eşit gelir alan bir çöp işçisinden bazıları yokuş yukarı temizleme yaparken, bazılarını düz yol geleceğini ve bu sayede fazla emek verenin az emek verenle aynı ücrete tabi tutulacağını, bu sebeple hiçbir surette denkliğin sağlanamayacağını iddia etmiştir⁴²⁴.

Komünizm, aşırı toplumcu yapısı ve ferdi mülkiyet hakkını reddedişi, İslami unsurlara ters düşmesi sebebiyle İslamcı düşünürlerce pek hoş karşılanan bir düşünce sistemi olmamıştır. Bu sebeple komünizmden çıkarılan mana, genelde eşitliği kullanarak halkı kendi yanına çeken ve bu çoğunluktan aldığı güçle emperyalist düşünceleri yok ederek onlardan boşalan koltuğa oturma meraklısı bir ideoloji olarak algılanmıştır⁴²⁵. Yani halk açısından emperyalistlerin ya da komünizmin iktidarda olması bir anlam ifade etmeyecek, halk aynı şekilde hayatına devam edecektir. Ancak bu hususta tek bir fark vardır. O da komünizm ile halk daha da köleleştirilecek ve özel hayatları, aile yaşantıları dahi kalmayana kadar komünist idare her bir hücreye müdahil olabilecektir. Halktan beklediği desteği alamadığı takdirde zor kullanmaktan çekinmeyen ve toplumu anarşiye sürükleyen komünizm, halkın kalplerinden manevi duygularını çıkararak onları maddeci bir kimliğe bürümeyi amaçlayan bir düşünce yapısıdır.

İslamcı düşünürlerin komünizme tahammüllerinin olmadığına hemen her yerde rastlanmaktadır. Türk gençliğine komünizmin çok iyi şekilde öğrenilmesi gerektiği, onların zaaflarından faydalanarak bir seferde öldürücü darbenin indirilmesi için pusuda beklenmesi öğütleri verildiği tespit edilmektedir⁴²⁶. Gençliğin, komünizme karşı kullanılmaya çalışıldığı izlenimi algılanmaktadır. Türk demokrasi tarihindeki sağ – sol çatışmalarının temellerinin bu dönemde atıldığı varsayılabilir. Bunun en çarpıcı örneği, D.P. iktidarının ilk günlerinde; Nazım Hikmet için yürüyüş yapan Komünist gençleri protesto amaçlı milliyetçi gençler teşvik edilmiş ve çıkan

⁴²³ Peyami Safa, **Kavga Yazıları**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1997, s.70-71

⁴²⁴ Kısakürek, **A.g.e.**, s.10

⁴²⁵ Nurettin Topçu, **Ahlak**, Dergâh Yayınları, Mart 2014, İstanbul, s.96

⁴²⁶ Kısakürek, **A.g.e.**, s.66

arbede sırasında pek çok kişi yaralanmıştır. Yine aynı gün Türk Talebe Birliği'nin komünizmi protesto amaçlı mitingler yapması yukarıdaki ifadeyi ispatlar niteliktedir⁴²⁷. Komünizme bu denli nefretin oluşması, fikri sebeplerinin yanında uygulama şeklinden de ileri gelmektedir. Yani Sovyet Rusya'nın, II. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'den toprak talep etmesi, Orta Asya'daki Türklerin Bolşevik bayrağı altında zulüm görmesi, komünizmin idaresinin kötü, topluma kölelik getiren düşünce olarak yorumlanmasının başlıca nedenlerini oluşturmaktadır. Komünizmin Türkiye sınırlarına girişini C.H.P. iktidarına bağlayan düşünürler, "*Köy Enstitüleri*" ve lâikliğin dinsizlik olarak algılanmasının komünistlerin ekmeğine yağ sürdüğünü ifade etmektedirler⁴²⁸. Dinlerinden koparılan Türk Milleti, komünizm karşısında direnç gösterememiş ve bu ideolojinin bataklığına saplanmak zorunda kalmışlardır. Bu zihniyetin yetiştirdiği aydın ve üst düzey bürokratların, komünizme gönül vermiş olması ülkenin maneviyatına ve geleceğine büyük tehlike arz ettiği düşünülmektedir. Milletin bunun farkına vardığı için 14 Mayıs günü iktidar değişikliğine gittiği belirtilmektedir. İktidar değişikliğinin ardından dahi komünizm propagandası yapan aydın kişilerin, gösteriş meraklısı ve sahtekr addedildiği tespit edilmektedir. Örneğin Peyami Safa, Nazım Hikmet'e yazdığı şiirde kullandığı;

"Sana her gün  lira verebilsem ah!

Vallah Billah!

Ey o kavganın adsız neferi

Hemencecik soldan geri

evrilerek

Ulusalizma – Faşizma gömleğini sırtına geçirerek

Bolşevizm'in mezarını kazarsın"

İfadeleri ile Nazım Hikmet gibi komünistlerin şayet maddi durumları olursa Komünizm propagandası yapmayacaklarını belirtmektedir. Nazım Hikmet'in Stalin'in ölümü üzerine şiir yazdığını hatırlatan yazar, benzer bir durumun Atatürk öldüğünde yapılmadığını belirterek, Kemalizm maskesine saklanmaktan vazgeçmelerini ifade etmektedir. Kore Savaşı nedeniyle gelen Marshall yardımlarını

⁴²⁷ **Vatan**, 16 Mayıs 1950

⁴²⁸ Hakkı şenkon, "Laiklik Maskesi Altında Komünistlik", **Sebilürreşad**, C.4/S.90, Kasım 1950, s.235

çeşitli mecralarda kötü ifadelerle eleştiren Aziz Nesin'e de sırf komünist düşüncelerden dolayı ülkeyi kalkındırabilecek sermayeye karşı çıktığını belirten Safa, komünizmin ülke menfaatlerini baltalayan bir düşünce yapısı olduğunu ortaya koymaktadır⁴²⁹.

Sonuç olarak D.P. iktidarı ve İslamcı düşünce akımına mensup kişiler ya da İslami yönü ağır basan aydınların, Türkiye sınırları içerisinde Komünizme tahammülü olmadığı anlaşılmaktadır. Yapılan, uygulanan, kaleme alınan hemen her tür propaganda aletleri, komünizmin aleyhinde ve Türkiye sınırları içerisinde yayılmasına engel olmayı amaçlayan tutumdadır.

1.4.İslamcılar ve Sosyalizm

1950 – 1960 yılları arası dönemde İslamcıların sosyalizm algısı, birkaç istisnai durum dışında komünizm ile benzerlik gösteren bir tavır şeklindedir. Bu dönemin İslamcı düşünürleri sosyalizme, “*Komünizm ile paralel ideolojidir*” şeklinde dile getirmektedirler. İslamcı aydınların sosyalizm tanımı, 1800’lü yıllarda ortaya çıkmış, ferdi mülkiyeti reddederek toplumsal mülkiyet tabirini kullanan, gelir eşitliğini savunan ve her bireyin refah seviyesini yükseltmeyi amaçlayan ekonomik bir düşünce yapısı şeklindedir⁴³⁰. Bu ideoloji, düşünürlerin nazarında Komünizmin başlangıç noktasıdır. Düşünce önce zihinde sosyalizm ile başlar fakat zaman içinde evrimini gerçekleştiren ideoloji komünizme dönüşür. Bu iki ideoloji arasındaki farkı gözetken nadir isimlerden birisi Nurettin Topçu’dur. Topçu’ya göre, sosyalizmde devlete ve otoriteye koşulsuz sadakat ve saygının varlığından bahsederken, komünizmde ise, devlete başkaldırının, anarşinin varlığına dikkat çekerek aynı düşünce olmadığını belirtir⁴³¹. Sosyalizm ile komünizmin aynı düşünce olmadığını ifade ettikten sonra, Türkiye sınırları içinde sosyalizme yapılan nefret gösterilerinin sebebini komünizm ile karıştırılmasından ileri gelmektedir. Sosyalizm aslında İslam dinin dahi öğrettiği, İslam itikadında kendine yer bulmuş bir ideolojidir. Çünkü sosyalizm bireyin hakkını, bireyler arası eşitliği, adaleti gözetirken, Allah davası da

⁴²⁹ Safa, **A.g.e.**, ss.47-63 ayrıca bkz. **Milliyet**, 29 Ocak 1959

⁴³⁰ Topçu, **Ahlâk N.**, s.231

⁴³¹ Topçu, **A.g.e.**, s.281

aynı adaleti ve eşitliği gözetmektedir. Bu bakımdan İslam ile sosyalizm aynı eksen üzerindedir. Nitekim adı geçen fikir adamının, “*benim diyen Müslüman aynı zamanda Sosyalist olmalıdır*” düşüncesini barındırdığı anlaşılmaktadır⁴³². Bireyin eşitliğini savunan ve toplumsal bir yapı olarak ortaya çıkan sosyalizmin, komünizm ile karıştırılmasının gayet doğal olduğunu belirttikten sonra bu iki ideolojiyi ayırıştırmanın yolunun gazete ve dergi yayınlarından geçeceğine vurgu yapmaktadır. Çünkü Topçu’ya göre, bu karıştırılma durumunun sebebi, gazete ve dergilerdeki sert komünizm propaganda yazılarıdır. Bu sebeple bu yanlış düzeltebilecek en iyi yol yine basından geçmektedir. Fakat yukarıda belirtildiği gibi Nurettin Topçu, sosyalizme bu denli ılımlı yaklaşan nadir İslamcı figürlerden birisidir. Aynı dönemlerde yaşayan Necip Fazıl ise, komünizm ile sosyalizmi iki farklı ideoloji değil, sosyalizmi komünizme giden bir basamak olarak ifade etmektedir. Sosyalizm, ılımlı düşünce yapısı ile içine girdiği topluluğun sert tepki vermesine engel olarak, o toplumun yavaş yavaş Komünizme evrim geçirmesini, ona kucak açmasını sağlayan bir düşüncedir. Bu düşünce sistemi için amiyane tabir kullanan Fazıl, “*hayvan psikolojisi ürünüdür*” diyerek, sosyalizmin tek arzusunun İslam’ın bahşetmiş olduğu ferdi mülkiyet hakkını gasp ederek, İslam’a ters olan icraatları uygulamak istediğini belirtir. Fazıl’a göre, aslında ferdi mülkiyete haset eden birkaç kişidir, ancak tek başlarına bu mülkiyeti zapt edemeyecekleri için bu kıskançlıklarını topluma mal etmeyi, kendi şahsi çıkarları için toplumu kullanmayı amaçlamışlardır⁴³³. Necip Fazıl, bu iki düşünce sisteminin de Allah davasını ortadan kaldırmayı amaçlayan dinsiz bir ideoloji olarak ifade etmektedir. Sosyalizmde ruh boş bırakılıp bir anlam ifade etmez iken, komünizmde ruh yerine madde geçmektedir. Necip Fazıl’a has üslup ile sosyalizm ile komünizm arasındaki fark; “*Sosyalizm; elinde son iffetine dokunulmadan muncıklanan bir kız vardır, komünizm ise onu en vahşi tarzda ırzına geçerek işini tamamlamıştır. Bu kızın ismi hak ve hakikat bakiresidir*” şeklinde izah edilmiştir. Fazıl’ın ifadesinden de anlaşılacağı gibi uygulamada, pratikte farklı görünen bu ideolojiler en nihayetinde aynı sonuca varmayı amaçlayan düşünce sistemleridir⁴³⁴. Bunun yanında Nurettin Topçu gibi düşünenleri de eleştiren Necip Fazıl, İslam’da dört halife zamanından beri sosyalizmin reddedildiğini, mülkiyet

⁴³² Kara, **A.g.e.**, s.213

⁴³³ Kısakürek, **A.g.e.**, s.33

⁴³⁴ **A.g.e.**, s.44

hakkının İslam'ın her döneminde var olduğunu ve ferdi mülkiyeti hırsızlık addeden bir ideolojinin İslam'da yeri olmadığını belirtmektedir⁴³⁵.

Peyami Safa ise, Batı'daki filozoflardan yola çıkarak, sosyalizm algısının çok geniş olduğuna vurgu yapmaktadır. Her bireyin sosyalizmden farklı anlamlar çıkardığı algısına dikkat çekerek, sosyalizmin kimisi için eşitlik manasına gelirken, kimisi için de Hristiyanlık, özgürlük demek olduğunu ifade etmektedir. Binlerce çeşit sosyalizm olduğu vurgulayan Safa, bu insanların çabasının insanoğlunu daha ileri seviyeye taşımak, daha refah ve huzurlu yaşama ortamı sağlamak kaygısı ile bu tarz bir ideolojik duruma zaman harcadıklarını belirtmektedir⁴³⁶. Peyami Safa, sosyalizmi tanımlarken birey davranışlarının belli bir toplum kuralları altında olması olarak ifadesi etmektedir. Bu sayede neyin yasak neyin serbest olduğu, özgürlüğün nerede başlayıp nerede bittiği açık bir şekilde belirtilmektedir. Bu toplumsal “norm” adı verilen kurallar, tanrısal bir yardım sonucunda değil, insanoğlunun ihtiyaçlarından ürettiği bir çeşit nizamnamedir. Sosyalizm, bireyden önce mensubu olduğu toplumun çıkarlarının ön planda tutulduğu bir sistemdir⁴³⁷. Sosyalizmi genel ve ekonomik olmak üzere iki kupta inceleyen Peyami Safa'ya göre, Genel Sosyalizmin içinde bireyin hürriyetine en düşüğünden, en aşırısına kadar müdahalede bulunan her çeşit yasama durumları mevcuttur. Bu sistemin amacı, daha iyi bir toplum yaratmak, onun bozuk yanlarını iyileştirerek toplumun daha düzenli olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bu grubun içine Almanya'daki Nasyonal Sosyalizm ve Bolşevik Rusya gibi komünizm dahi dâhil olduğunu ifade etmektedir. Ekonomik Sosyalizm de ise, Genel Sosyalizmin içine dâhil olan çeşitlerinden üretim ve sosyal gelişimi ekonomiye dayandıranlardan oluşan sosyalizm olarak ele almaktadır. Yani daha açık bir ifade ile belirtilirse, üretimin ve toplumun ekonomik isteklerine karşılık vermeye çalışan sosyalizm şeklinde belirtilmektedir. Bunun en büyüğünün ve yaygın olanının “Marksizm” olduğuna vurgu yapmaktadır. Teoride ikiye ayrılan sosyalizmin pratikte de ikiye ayrıldığına dikkat çeken Peyami Safa, “tekamülcü sosyalizm” diye ifade ettiği evrim ve zamana bırakılan sosyalizm ile Marksizm gibi ihtilâl ve anarşiden beslenen sosyalizm olarak ikiye ayırmaktadır. Necip Fazıl'ın sosyalizm komünizmin alt basamağı olduğunu da reddeden Peyami Safa, her sosyalizmin komünizme

⁴³⁵ A.g.e., ss.28-29

⁴³⁶ Peyami Safa, **Nasyonalizm – Sosyalizm – Mistisizm**, Yağmur Yay., İstanbul 1979, ss.104-110

⁴³⁷ A.g.e., ss.110-114

dönüşmeyeceğini ancak dönüşebilenlerin de mevcut olduğunu belirtmektedir. Böyle bir algının 1917 yılındaki Rus “*Ekim Devrimi*” kaynaklı olduğuna dikkat çekmeye çalışmaktadır⁴³⁸.

Sonuç olarak Peyami Safa ve Nurettin Topçu gibi bilimsel ya da ılımlı olanlardan ziyade Necip Fazıl gibi kapılarını bu ideolojiye kapatan kişilerin düşünce yapısı Türkiye geneline hâkim olmuştur. Bu sebeple sosyalizm daima komünizmle eş değer tutulmuş ve birbirinden ayrı iki düşünce yapısı olarak algılanmak yerine sosyalizm ile komünizm arasında ayırım gözetmeksizin iki düşünceye de karşı çıkmıştır.

1.5.İslamcılar ve Kemalizm

İslamcı düşünürlerin, Kemalizm ideolojisiyle ilgili düşüncelerinin aşırı sert bir tutum içerisinde olduğu ve bu ekolden pek haz etmedikleri anlaşılmaktadır. Bunun nedeni, işgal yıllarının ardından gelen devrim sürecidir. Düşünürlerin Kemalizm ifadesinden anladığı, Anadolu insanının işgallere karşı gösterdiği milliyetçi direncin tam karşılığıdır⁴³⁹. Batılıların nazarında yapılan Kemalizm tanımları İslamcı düşünürlerce makul görülmuş ve dergilerinde yayınlanmıştır. Armand Gaspard’ın tanımı bu konuya çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Kemalizm’in tamamen aşağılık kompleksi sonucu meydana geldiğini, Anadolu Halkı’nın tıpkı Avrupalılar gibi modern bir toplum olabileceğinin ispatlanma çabası olduğunu belirtmektedir⁴⁴⁰. Armand’ın bu tanımının “*Serdengeçti*” dergisinde yayınlanmasının ardında kızıl bir neden yatmaktadır. Yani bahsi geçen makalede, D.P. iktidarının Türkiye’deki İslami unsurları restore edişi göğe çıkarılan bir üslup ile verilmişken, lâik Türkiye çizgisini bırakarak ve biraz daha sağcı, İslamcı yönü ağır Türkiye isteği dile getirilmiştir. Bu isteğin sebebi ise, Komünizme engel olabilmek için dinler arası diyalog fikrinden ileri geldiği anlaşılmaktadır. Kemalizm ideolojisinin, işgallere karşı koyma hissiyatından doğan bir ideoloji olduğu ve milliyetçi temellere dayandığı hemen her İslamcı düşünür tarafından kabul edilmiştir. Fakat Kemalist milliyetçilik iki şekilde algılanmaktadır. Bir taraf ruhu ön planda

⁴³⁸ A.g.e., ss.114-116

⁴³⁹ Mustafa Sabri, **Hilafet ve Kemalizm**, Araştırma Yayınları, İstanbul, Şubat 1992, ss.312-314

⁴⁴⁰ Armand Gaspard, “Türkiye’de İslam’ın Uyanması”, **Serdengeçti**, C.6/S.17, Ağustos 1952, s.6

tutan, mukaddesata önem veren milliyetçilik, diğeri ise ırkı daha ön plana alan bir milliyetçiliktir. Ancak İslamcıların Kemalizm milliyetçiliğini Ziya Gökalp düşüncesinde, maddeci, ruhu reddeden bir milliyetçilik savında buldukları ve direttikleri anlaşılmaktadır. Bu algının oluşma nedeni, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu çalışmalarından, kılık kıyafet, alfabe, din eğitimi, eve kapatılmış olan kadının sosyal yaşama dâhil olması gibi sosyokültürel devrimlerden ileri gelmektedir⁴⁴¹. Bahsi geçen devrimlerden özellikle dil çalışmaları ırkçılık ile bağdaştırılırken bu durumun kültürün hunharca katledilmesi, Türkleri özünden ayırmak olarak algılanmıştır.⁴⁴² Bu nedenle Kemalizm ve onun devrimlerinin yaptığı, yüzlerce yıldır Türklerin benimsediği, Arap ve Arap kültürüne dair ne varsa yok edildiği ırkçı bir ideoloji düşüncesi oluşturulmuştur⁴⁴³. İslamcı düşünürler, kullanılan dilin yok edildiğini ve bu uygulamaya devrim süsü verilerek halkı özünden ayırdığına ışık tutmak istemiştir. Yapılan bu hareketin “*Milleti Devirme*” olarak ifade etmeleri, devrimlere top yekûn karşı olduklarının açık göstergesidir⁴⁴⁴. İslamcı diyebileceğimiz Ali Fuat Başgil Dil Devrimini şu ifadelerle anlatmaktaydı: “*Milletin gelenek ve göreneklerini yok eden bu istibdat rejimi devrim adı altında uydurma bir dil yaratarak Türk Milletini kendi özünden ayırmayı marifet sanmaktaydı ve bunu dilin yabancı kelimelerden arındırma olarak nitelendirmekteydiler*”⁴⁴⁵. Dilde yapılan bu değişiklik ve diğer kültür devrimlerinin ırkçılık olarak algılanmasına bir açıklama getirmek gerekirse; Kemalizm, milliyetçi temellere dayanan bir ideoloji olmasına karşı ırkçılığı daima reddetmiş bir düşünce sistemidir. Bunun en önemli delili de 1924 Anayasası’nın 88. maddesinde geçen; “*Türkiye’de din ve ırk ayırt etmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir*” ifadesinden anlaşılmaktadır. Bu ifade Osmanlı Devleti’nin bırakmış olduğu çok uluslu mirası devralan Türkiye Cumhuriyeti’nin, ülke sınırları içerisinde yaşayan ancak Türk olmayan unsurların vatandaşlık haklarının göz ardı edilmediğinin ve edilemeyeceğinin, bunun hukuki koruma altına alındığının, Kemalist Türkiye’nin hiçbir vakit ırkçı olmadığını ve olmayacağını göstergesidir.

⁴⁴¹ Osman Yüksel, “Özlediğim Âlem”, **Serdengeçti**, C.6/S.14, Mart 1952, s.3

⁴⁴² Raif Ogan, “Türk Medeniyetine Delice Suikast; Latin Alfabesi ve Uydurma Dil”, **Sebilürreşad**, C.4/S.85, Ağustos 1950, s.147

⁴⁴³ Mustafa Sabri, **A.g.e.**, s.382

⁴⁴⁴ Raif Ogan, “Uydurma Lügat Yaratma Merakı”, **İslam Dünyası**, S.13, Haziran 1952, ss.15-16

⁴⁴⁵ Ali Fuat Başgil, “Dil Faciası”, **İslam Dünyası**, S.17-18, Temmuz 1952, ss.2-3

Necip Fazıl, yapılan devrimleri halkın yozlaşması ve kimliklerini yitirmelerine neden olduğunu, milli bir şuur yaratmak isterken mevcut olan milli ruhu öldürdüklerini ileri sürmektedir. Fazıl'a göre, devrimler o kadar saçma bir hal almıştır ki İstiklal Marşı'nı dahi değiştirmeyi teklif edenler olmuştur⁴⁴⁶.

Yine başka bir İslamcı düşünür olan Peyami Safa ise, bu gelenek ve görenek düşmanı ideoloji algısının nedenini izah ederken iki noktaya dikkat etmekteydi. Bunlardan birincisi lâik sistemin dini yok edeceği algısıydı. İkincisi ise, dinden kâr sağlayan, irticai düşüncedeki din satıcılarının çıkarlarına ters düşmesiydi. Bu iki neden Kemalist devrimlere karşı İslamcıların “*Din Elden Gidiyor!*” şeklinde tepki vermelerini sağlamıştı. Peyami Safa'nın bu noktada Kemalizm'i savunduğu anlaşılmaktadır. Safa'ya göre, Kemalizm devrimleri halkın dini inançlarını daha iyi anlayıp uygulayabilmesi için yapılmaktaydı⁴⁴⁷. Peyami Safa, Kemalizm'in iki temel ögesi bulunduğunu belirtmektedir. Bunlar milliyetçilik ve medeniyetçiliktir. Medeniyetçilik, Batı'dan ilim ve metot yoluyla faydalanmak ve Türkiye'yi çağdaşı olduğu ileri ülkelerle aynı seviyeye çıkarmak amaçlanır. Milliyetçilik kısmında ise, gelenek ve göreneklerin yaşatılması sağlanarak köklerin unutulmasına engel olmak suretiyle geçmişten günümüze değin biriken kültürün muhafazasını teşkil eder⁴⁴⁸. Ancak Peyami Safa'nın bu grup içindeki nadir adam olduğunu belirtmekte fayda vardır. Diğer İslamcı düşünürler, C.H.P. iktidarı ve Kemalizm devrimlerini, ideolojisini hoş karşılamadıklarını yinelemek gerekmektedir.

Kemalizm'i kültür tahribatı olarak görenlerden Ali Fuat Başgil, komünizm engel olabilmenin tek yolunun milli kültür olduğunu ve komünizme engel olabilecek her türlü milli kültürün C.H.P. iktidarı zamanında imha edildiğini belirterek, bu dönemi “*Devri Sabık*” şekilde anmaktadır. Devri Sabık ifadesi D.P. iktidarının popüler söylemlerinden birisidir. O dönemde, C.H.P.'nin hemen her alandaki icraatlarının halka yansımalarının zulüm olduğu ve halkı köleleştirdiği kanaati yaygındır. Başgil, yirmi beş yıllık dönemde çıkarılan her yasanın C.H.P.'yi korumak için çıkarıldığını ve halkın mukaddes inançlarına asla müsaade edilmediğini belirtmektedir. Başgil bu dönem için, “*Komünistlerden beter dinsizlik içinde bulunmaktaydılar*” ifadesini kullanmış, Kemalizm'in lâikliğini kendince dinsizlik

⁴⁴⁶ Kısakürek, **Benim...**, ss.36-44

⁴⁴⁷ Peyami Safa, **Türk İnkılabına Bakışlar**, ATAM Yay., Ankara 2010, s.77

⁴⁴⁸ **A.g.e.**, s.64

olarak yorumlamış ve her türlü dini inancı reddeden bir ideolojiden daha kötü bir hal içinde olduğunu söylemiştir⁴⁴⁹. Ali Fuat Başgil, kendilerini korumaya alıp, dini yok ettiler derken, T.C.K.’nın 163. maddesini kast ettiği anlaşılmaktadır. Madde özet bir şekilde alınacak olursa dini hislerin istismar edilerek, lâikliğe aykırı ekonomik ve toplumsal isyana teşvik edenlerin cezai hükmüne karar veren bir maddedir. Bu madde yüzünden İslamcılar, C.H.P.’yi, iktidarını garantiye alma çabası içindeki bir parti şeklinde yorumlamışlardır⁴⁵⁰. Bu kanunlar ile ezilenlerin yalnız dindarlar olduğunu belirten Başgil, Kemalizm’in devrimlerinin Komünistlere yaradığını ifade etmektedir⁴⁵¹. İslamcı düşünürler, Kemalistlerin yalnız yasalar ile kendilerini korumadığını, aynı zamanda “Atatürk şöyle derdi, Atatürk bunu hoş karşıladı” ifadelerini kullanarak, yaptıkları yozlaşmaya Atatürk’ü de dâhil ederek kendilerine bir nevi koruma kalkanı oluşturduklarını dile getirmektedirler⁴⁵².

İslamcılar, Kemalizm’in demokrasi ister tavrının inandırıcı olmadığını belirterek, Türkiye genelinde söz sahibi olmaya başladığı vakitlerde karşısına çıkan ilk muhalefeti ezerek demokrasi taraftarı olmadıklarını gösterdiklerini ifade ederler. Bunun en canlı delili olarak “İzmir Suikastı” gösteren “Büyük Doğu” dergisi, çok güzel kurgulanmış bir oyun olduğunu söyleyerek, “Mürettep İzmir Suikastı yüzünden asılanlar, rejim şefinin esrarını ve içyüzünü bildikleri için, vücutları yok edilmesi gereken kimselerdi. Bunun için yok edildiler” ifadelerini kullanmıştır. Hatta bu asılanlar arasından Ayıcı Arif’i örnek gösteren dergi, “Sultan Vahdettin’den para aldığı bilen tek kişi idi” diyerek asılmasının asıl nedeni olarak, Sultan’ın verdiği altınlardan haberdar olması olduğunu iddia etmiştir. Yani Büyük Doğu gözünde Kemalizm, aslında hakikati yok etmek için böyle bir tertibe girişmiş, bunu da kılıfına uydurmuştu⁴⁵³. İslamcılar, Kemalizm’in daha sonraki yıllarda kendilerine muhalefet edenleri önce kendi taraflarına çekmeğe çalıştığını, eğer muhalifi kendi taraflarına çekemezler ise, o vakit sert tedbirler alınarak susturmak yolunu tuttukları ifade etmektedir. Necip Fazıl Kısakürek, benzer bir diyalogu Recep Peker ile yaşadığını, halkı isyana teşvik etmemesi gerektiğini aksi takdirde iyi şeyler olmayacağını

⁴⁴⁹ Ali Fuat Başgil, “Çeyrek Asır Devam Eden Zulüm Devri”, **Sebilürreşad**, C.4/S.85, Ağustos 1950, s.144

⁴⁵⁰ Selçuk Karaoğlu, “163. Madde’nin Tenkidi”, **Serdengeçti**, C.6/S.14, Mart 1952, s.6

⁴⁵¹ Ali Fuat Başgil, “Komünist Öncüleri”, **Sebilürreşad**, C.4/S.97, Mart 1951, s.344

⁴⁵² Serdengeçtiler, “Atatürk Diyor Ki”, **Serdengeçti**, C.6/S.17, Ağustos 1952, s.7

⁴⁵³ Dedektif X Bir, “Zulüm”, **Büyük Doğu**, C.6/S.37, 1 Aralık 1950, s.3

söylendiğini kaleme almıştır. Kısakürek, Kemalist idare zamanında hapis yatmayışının da bir şans olduğunun altını çizerek, C.H.P. iktidarı Fazıl'ın ifadeleriyle “Şunu yaz bunu yazma devri” şeklinde özetlenmektedir⁴⁵⁴. Bu devri Allah ve Peygamberinin yasak edildiği, komünizme din ile engel olunur ifadesine karşılık “Kızıl zehri yeşil zehirle yok edemeyiz” cevaplarının verildiği yıllar olarak yansıtılmaktadır. Benzer ifadeleri “Sebilürreşad” dergisi de kullanmaktadır. “Komünizm gibi din de zehirdir” diyen Başbakanları halkın nasıl iktidardan indirdiğini 14 Mayıs günü gördüklerini belirten dergi, lâiklik adı altında komünistlik yapıldığını belirtmektedir⁴⁵⁵.

Kemalizm, İttihatçıların yarım kalan icraatlarının devamı olarak nitelenmiştir. Eşref Edip, kin ve nefretle halkın vicdanlarına hücum edildiği, dinin gerilik sebebi olarak görüldüğü ve bu sebeple okullarda din eğitiminin yasaklandığını belirterek, kendilerine karşı koyanların hapislere atıldığına vurgu yapmaktadır⁴⁵⁶. Bizzat kendi dönemlerinin “Basın Genel Müdürü” aracılığıyla dini yayınlardan kaçınılması gerektiği ifade eden Eşref Edip, dinsiz bir nesil yetiştirildiğini ve bu dinsiz nesilden pek çok komünistin ortaya çıktığını belirtmiştir. İşgal sırasında ulemayı kullananların işgal sonrası siyasi çıkarları için İslam âlimlerinin harcadığına dikkat çeken yazar; “Din müesseselerini kapatır, mekteplerden din tedrisatı kaldırır, zalimane kanunlarıyla dini sımsıkı bağlar, dini neşriyatı engeller, din ehlinin geçim kapılarını kapar, onlar sıkıntı içinde kavurur, mekteplere dinsiz öğretmenler göndererek dinsiz nesiller yetiştirir. Din talebelerini sokağa döker, Köy Enstitüsü der Komünist yuvaları açar, Rusya’dan özenip Halk Evleri açar... Dinsiz muharrirler bulur dine hücum eden piyesler yazdırır” ifadeleriyle Kemalizm devrimlerinden böyle bir sonuç çıkarmıştır. Yazar, Köy Enstitülerinin genç nesilde ahlâksızlığa yol açtığına da değinerek, “Çocuklar evlerine diploma ile döneceklerine kucaklarında birer piç ile dönüyorlardı” ifadelerini kullandığı tespit edilmektedir⁴⁵⁷. Ayrıca Köy Enstitüleri ve Halk Evleri kurularak içlerinde Rus yazarların eserleri okutulmak suretiyle gencecik

⁴⁵⁴ Kısakürek, **A.g.e.**, ss.7-21

⁴⁵⁵ Eşref Edip, “Hakka Arka Çevirenlerin Akıbeti”, **Sebilürreşad**, C.4/S.78, Mayıs 1950, ss.35-37

⁴⁵⁶ Eşref Edip, “Halkçılar Dalalet ve Şaşkınlık İçindeler”, **Sebilürreşad**, C.4/S.93, Ocak 1951, ss.281-282

⁴⁵⁷ Eşref Edip, **Kara Kitap**, Derin Tarih Kültür Yayınları, Nisan 2016, İstanbul, ss.11-19

Türk evlatlarına komünizm zehrinin aşılandığına vurgu yapılmaktadır⁴⁵⁸. Köy Enstitüleri konusunda İslamcı düşünürlerin yanlış fikirlere kapıldığını söylemekte fayda vardır. Köy Enstitüleri zannedildiği gibi komünizm propagandası yapabilmek için oluşturulmuş bir kurum değildir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Köy Enstitüleri zamanla bozulmaya yüz tutmuş kurumlardan birisidir. İslamcıların bu kurumu ahlâksızlığa teşvik eden bir kurum olarak adlandırması nedeni, çıkarılan “*Bizim Köy*” adlı dergideki “*Kaymak Tabağı*” isimli şiirden ileri gelmektedir. Adı geçen şiiri toplum ahlakına uygun bulmayan İslamcı düşünürlerin haklı olduğu taraf vardır, ancak bir defaya mahsus çıkmış bir şiir ile bütün bir kurumu zan altında bırakılmasının yanlış olduğunu belirtmek gerekir. Eşref Edip, tıpkı Ali Fuat Başgil gibi Kemalizm’i kültürel yozlaşma olarak yorumlar ve “*İnsanlık tarihinin kapkara, kıpkızıl bir sayfası*” şeklinde ifade etmiştir⁴⁵⁹. C.H.P. içlerinden çıkan Başbakanların din “*Din zehirdir*” ifadelerini hatırlatarak lâikliği ve demokrasiyi Avrupa’nın anladığı manada uygulamaları gerekirken Lenin’in ve Stalin’in anladığı manada uyguladıklarını belirtmektedir⁴⁶⁰.

Nurettin Topçu’ya göre Kemalizm, kendini geliştiren Türk aydınının zamanla topladığı bu birikimini halkıyla paylaşmasına engel olan ve bu birikimin aktarılmasını irtica, gericilik gibi isimler takarak, manevi unsurları yükseltici öğeleri yok etmeyi amaçlayan ideolojinin tanımıdır. Bu aktarıma engel olabilmek için inkılap, devrim terimlerini dilinden düşürmeyen ve kendilerince milliyetçi olan bu kesimin yanı başında milliyetçilerden çok komünistlerin olduğunu ifade etmiştir. Yani Topçu için de Kemalizm milliyetçi bir ideoloji olmaktan ziyade komünizme yakın bir ideolojidir. Onun da Kemalistlerin her fırsatta irtica ve geriliği kalkan gibi kullanmaları hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır⁴⁶¹.

Cevat Rıfat Atilhan’da Nurettin Topçu’ya yakın bir düşünce yapısına sahiptir. Ancak Cevat Rıfat yalnızca komünizm değil, aynı zamanda Masonların da parmağının olduğunu belirtmektedir. Cevat Atilhan, Kemalizm’de İslam’a düşman

⁴⁵⁸ Eşref Edip, “Türkleri Nasıl Komünistleştirmek istediler?”, **Sebilürreşad**, C.4/S.96, Şubat 1951, s.327

⁴⁵⁹ Edip, **A.g.e.**, s.20

⁴⁶⁰ **A.g.e.**, s,38

⁴⁶¹ Nurettin Topçu, “İnkılâp – İrtica”, **İslam Dünyası**, S.16, Temmuz 1952, ss.3-4

olan Masonların, devlete hizmet ediyormuş gibi görünmelerine karşın aslında devleti içerden yıkmayı amaçladıklarına dikkat çekmek istemektedir⁴⁶².

Bu dönem İslamcılarının yayınladığı dergi, kitap, makale vs. her türlü platformda Kemalizm'e hicivler yükselmektedir. Örneğin “*Serdengeçti*” dergisinde yayınlanmış olan “*C.H.P. 'ye*” adlı şiirde geçen şu ifadeler Kemalist idarenin nasıl anlaşıldığına çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir:

Şalvarlının şalvarını yırttılar

Kaçak bir mal gibi Kur'an tuttular

Vergi için yorgan döşek sattılar

Zindandan dünyaya baktık hemşerim

Boyun eğdik her türlü emire

Su kattılar sattıkları kömüre

Bulamazdık ekmek benzer hamura

*Zeytinyağın aşa döktük hemşerim*⁴⁶³

Başka bir örnek “*Sebilürreşad*” dergisinde yayınlanmıştır. Mehmet Akif'in şiirini dergisinde yayınlayan Eşref Edip, Kemalistlerin milliyetçilik uğrana yaptığı her devrimin halka zulüm olduğunu edebi yolla eleştirmiştir. İsmi geçen şairin eserindeki;

Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem

Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem

Biri ecdadıma saldırdı mı, hatta boğarım...

Boğamazsın ki... hiç olmazsa yanımdan kovarım

Üç buçuk soysuzun ardından zağarlık yapamam

Doğduğumdan beridir aşıkım istiklale

Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lale

Dizeleri ile Kemalist idarenin Türk Milletinin geçmişini silerek, onların manevi ruhunu yok ettiğinin altı çizilmeye çalışılmaktadır⁴⁶⁴. Bir başka örnek de Menderes tarafından Ankara'ya davet edilen Necip Fazıl'ın bekleyişi sırasında kaleme aldığı şiirindeki;

⁴⁶² Cevat Rifat Atilhan, “İrtica Maskesi Altında Müslümanlığa, Türk Varlığına Hücum”, *Sebilürreşad*, C.11/S.257, Kasım 1957, s.109

⁴⁶³ Alaeddin Biber “C.H.P. 'ye”, *Serdengeçti*, C.6/S.17, Ağustos 1952, s.28

⁴⁶⁴ Mehmet Akif, “Sizin Lehçede İrticanın Manası Bu Mu?”, *Sebilürreşad*, C.5/S.124, 1952, s.371

*“Bu daimi bir kanun
Halk Partisine muhdes
Yapmadı böylesini
Firavun ikinci Ramses
Millet, dilsiz bir bülbül
Vatan, sağır bir kafes
Bekledik sana kadar
Hep bivâye hep bîkes”*

Dizeleri Menderes devrine kadar C.H.P.’nin zorba yaptırımlarına serzenişin ve onlara benzemek üzere olan Menderes’e yakarmanın bir örneğidir. Zulmün atası olarak görülen II. Ramses’in dahi C.H.P. tarzı uygulamalarının olmadığını belirten Necip Fazıl, 1923-1950 yılları arasındaki Kemalizm düşüncelerinin, sanatına yansımalarıdır⁴⁶⁵.

İslamcı düşünürlerin Kemalizm’e bu tarzda bakması ve Kemalizm aleyhinde yazılar yazması en çok D.P.’nin işine gelmiştir. D.P., C.H.P. muhalefetini susturabilmek için C.H.P. iktidarı zamanında, Türk halkınca yanlış bir yönetim biçimi olarak algılanan yönlerini kullanmaktan çekinmemiştir. Yani D.P., başı her sıkıştığında “*Devri Sabık*” silahını kullanarak insanları kendi etrafında toplamayı başarmıştır. Ayrıca bu silahı yalnızca C.H.P. için değil, aynı zamanda kendi partileri içinden gelen eleştirileri de bertaraf etmek için kullandıkları anlaşılmaktadır. İktidara gelir gelmez 14 Mayıs gününü “*Demokrasi Bayramı*” ilan etmek isteyen bazı milletvekilleri bu isteklerini belirtirken, “*İnönü Totaliter Rejimin Reisicumhuru, Celal Bayar Demokrasinin Reisicumhuru*” ifadelerini kullanması yirmi beş yıllık C.H.P. yönetimine nasıl bakıldığına güzel bir örnektir⁴⁶⁶. Bu ifadenin yapıldığı aynı gün Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu’nun “*Cumhuriyet adı altında millet kürsüsünde açık konuşalım istibdatlar, korkunç istibdatlar kurulduğunu yalnızca yüzlerce misallerle göstermektedir. Hepimiz itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki bizde de Cumhuriyet adı altında tek şef, tek parti sistemi yani Cumhuriyetten başka bir sistem fiilen cari olmuştur*” ifadelerini kullanması C.H.P.’nin totaliter bir devir

⁴⁶⁵ Kısakürek, A.g.e., ss.329-336

⁴⁶⁶ T.B.M.M. Z.C., Dönem:9 Cilt:1 İçtima: Olğ., 5. Birleşim 2 Haziran 1950, s.128

olduğunu, artık o devirlerin geride kaldığını ve ülkenin istikbali için yeni bir hükümetin teşkil edildiğini ifade etmektedir. Diğer muhalefet partisi olan Millet Partisi ve onun o dönemki mecliste yegâne üyesi Osman Bölükbaşı'nın da aynı ifadeleri kullandığı tespit edilmektedir. Yani yirmi beş yıllık idareyi hemen her parti siyasi malzeme olarak kullanmıştır. Osman Bölükbaşı bu yirmi beş yıllık serüvenin sertliğini “Ankara’da Ulus’tan başka gazete çıkmıyordu” şeklinde dile getirmiştir⁴⁶⁷. Diyanet İşleri Başkanlığı bütçe konuşmalarında D.P.’li Ömer Bilen’in, hükümetin diyanet ile ilgili daha ciddi adımlar atması gerektiğini belirtmiştir. Ömer Bilen’in böyle bir tavır takınmasına cevaben söz alan D.P. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu’nun, “Ömer Bilen’in Halk Partisi zamanında milletvekili olsaydı Allah kelimesinin dahi kullanamazdı” şeklinde cevap vermesi kendi aralarındaki herhangi bir muhalefeti de “Devri Sabık” ile bertaraf ettiklerini gözler önüne sermektedir⁴⁶⁸. Bu durum yalnızca Diyanet İşleri ile ilgili değil, ülke ile ilgili her konudaki muhalefeti susturmak için kullanılmıştır. Örneğin Maarif bütçesi konuşmalarında C.H.P.’nin direncini kırabilmek için, onların zamanında çıkan ders kitaplarını gerçeği saptırdığını, Mehmet Emin’in “Ben bir Türk’üm dinim cinsim uludur. Sinem, özüm ateş ile doludur” dizelerinin “ Ben bir Türk’üm soyum sopum uludur” şeklinde değiştirildiğini ve ders kitaplarından din ifadelerinin çıkarıldığını belirttikleri anlaşılmaktadır⁴⁶⁹. Bu dinsiz iktidarı devirenin Allah’ın iradesi olduğu meclis kürsülerinden defalarca belirtilmiş ve Allah’ın kudretine bir kez daha şahitlik ettiklerini belirten konuşmalar yapılmıştır⁴⁷⁰. Özellikle bu tarz söylemlerin seçim öncesi parti propagandaları için malzeme edilmiştir. Adnan Menderes’in “Bu memlekette cami inşa etmenin kusur telakki ettiği zamanlar oldu. Bir hoca görüldüğünde hürmet etmek yerine alay etmek, o devrin âdeti haline gelmişti. Bir kanuna dahi dayanmadan ezanın Türkçe okunması mecburi hale gelmişti” ifadeleri tabiri caizse seçim öncesi C.H.P.’yi “Devri Sabık”, D.P.’yi ise Ezanı eski haline getiren, camileri inşa eden, din özgürlüğü veren dindar bir partidir algısı yaratmak

⁴⁶⁷ T.B.M.M. Z.C., Dönem:9 Cilt:6 İçtima:1, 59. Birleşim 2 Nisan 1951, ss.773-774

⁴⁶⁸ T.B.M.M. Z.C., Dönem:10 Cilt:16 İçtima:2, 43. Birleşim 24 Şubat 1956, s.604

⁴⁶⁹ T.B.M.M. Z.C., Dönem:10 Cilt:10 İçtima:2, 28 Mart 1956, ss.1341-1348

⁴⁷⁰ T.B.M.M. Z.C., Dönem:11 Cilt:2 İçtima:1, 24 Şubat 1958, ss.464-474

için kullanılmıştır. Yani D.P.’nin siyasetinin merkezini oluşturan dini söylem üzerine kurulan politikasının bir yansımasıdır⁴⁷¹.

Sonuç olarak 14 Mayıs 1950 yılından 27 Mayıs 1960 yılına değin geçen on yıl on üç günlük zaman zarfında Kemalizm ve C.H.P., ister İslamcı düşünürler olsun, ister D.P.’li politikacılar olsun kamuoyuna kötü bir ideoloji ve parti olarak yansıtılarak siyasi propaganda olarak kullanılmıştır.

2- İslamcı Basın ve Yayın

C.H.P., tek partili dönemde gerici zihniyete engel olabilmek amacıyla pek çok devrim gerçekleştirmişti. Bu devrimlerden birisi de İslamcı basını “*Takrir-i Sükûn*” yasası gereği kapatmaktı. İslamcı basın, çok partili hayatın arifesinde; 1943 yılında çıkmaya başlayacak olan “*Büyük Doğu*” dergisine kadar suskunluk evresine girmişti. Büyük Doğu dergisinin ardından çok partili devrin başlaması ve ilk seçimlerin yapılması, demokrasi için somut adımlar olarak algılanmış ve artık İslamcı dergi ve gazete çıkarmanın bir sakınca yaratmayacağı düşüncesi oluşmaya başlamıştı. Nitekim birbirini takip eden yıllarda, 1947’de “*Serdengeçti*”, 1948’de “*Sebilürreşad*”, 1949’da “*Yeşil Nur*” dergilerinin çıkmaya başladığı tespit edilmektedir. D.P. iktidara geldikten sonra da bu dergilerin (Serdengeçti ve Büyük Doğu belli aralıklarla da olsa 1960lı yıllara değin devam etmiş, Yeşil Nur 1953 yılında kapatılmak üzere) yayın hayatına devam ettiği anlaşılmaktadır. Yukarıda belirtilen dergilerin yanı sıra Demokrat Parti döneminde başka dergiler de yayın hayatına başlamıştır. Bu dergiler; 1952-1954 yılları arasında “*İslam Dünyası*”, 1956-1965 yıllarında “*İslam*”, 1956’da çıkan “*Vazife*”, 1951-1953 “*İslam’ın Nuru*”, 1958’de tek sayı çıkan “*İslam’ın Kitabı*” on yıllık dönemde karşılaşılan diğer İslamcı dergilerdir⁴⁷². Hiç şüphesiz İslamcı yayınların bu denli yüreklenmesinin altında Demokrat Parti’nin iktidara gelmesinin ardından ilk hükümet döneminde ele aldığı; ezanın dili meselesi, Kur’an’ın radyodaki yayınları ve din derslerinin ilkokullarda zorunlu hale getirilmesi gibi uygulamalar yatmaktadır. D.P.’nin, İslamcı

⁴⁷¹ Hüseyin Şehlanoğlu, “Adnan Menderes ve Demokrat Parti”, **Türk Tarihinde Adnan Menderes Sempozyumu**, Aydın Üniversitesi Yay, C.1, Aydın, Şubat 2012, s.276

⁴⁷² Doğan Duman, “Türkiye’de İslamcı Yayıncılık”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.2 S.4-5, ss.79-80

aydınlar ve halkın gözünde mukaddesatçı, dindar ve hürriyet getiren parti olarak algılanması, İslamcı basındaki hareketliliği tetikleyen faktör olmuştur. Menderes hükümetinin, Cumhuriyet kurulduğundan beri halkın yönetimini elinde bulunduran C.H.P. karşısında tutunabilmek için bu kitleyi arkasına alabilmek amacıyla ele aldığı bu uygulamalar, İslamcı basının C.H.P.'ye karşı onu desteklemesiyle meyvesini verdiği söylenebilir. Bu dönemde siyasi konulara değinmekten çekinmeyen Sebilürreşad, Büyük Doğu, Serdengeçti, İslam Dünyası ve İslam gibi bazı İslamcı basının, D.P.'ye büyük destek sağladığı anlaşılmaktadır. Bu dergilerin içinden özellikle Büyük Doğu bizzat hükümetin parasal desteğiyle parti propagandası yapma görevini üstlenen dergi olmuştur. Ancak Büyük Doğu'nun bazı noktalarda D.P.'ye muhalif görüldüğünü de belirtmek gerekmektedir. Özellikle Kur'an yayınlarını halkın gözünü boyama olarak aksettiren Büyük Doğu, kaleme aldığı bu makalelerinin ardından D.P. sonrası insanların ellerine bir şey geçmediğini ima eden dergi kapağını okuyucularına sunması, hükümetin Büyük Doğu nezdinde itibarını kaybettiğinin göstergesidir⁴⁷³. Fakat Büyük Doğu'nun bu muhalif tutumu çok sürmemiş, hükümete yapılan muhalif tutum yerini C.H.P.'ye yöneltilen muhalefet şeklinde değişiklik göstermiştir. Çünkü İslam'ı rahatsız eden, dinsiz, komünist parti olarak addettikleri C.H.P. karşısında D.P., onların sığınacakları tek liman olması sebebiyle siyasi söylemi ön planda olan İslamcı dergiler, eleştiri oklarını C.H.P.'ye yöneltmişlerdir. Özellikle C.H.P. söz konusu olduğunda D.P.'yi ezdirmeyen ve daima destekçisi olan Sebilürreşad, C.H.P.'ye bu denli muhalefet etmesinin altındaki nedenin Takrir-i Sükûn ile kapatılmasından ileri geldiği düşünülmektedir. C.H.P.'yi Allah'a ve onun mukaddes dinine sırtını dönen parti olarak görmesi ve dindar olduğunu varsaydığı D.P.'yi desteklemesinin altında yatan neden, C.H.P.'nin yirmi beş yıllık iktidarının zulüm devri olarak nitelendirmelerinden ileri gelmektedir. Dergiye göre, halk bu nedenden ötürü Menderes hükümetini göreve davet etmiş, dinle alakası olamayan C.H.P.'ye karşı D.P.'yi bir alternatif olarak görmüştü⁴⁷⁴.

C.H.P.'yi zulüm partisi olarak algılayan tek dergi Sebilürreşad değildir. Seçim öncesi bazı platformlarda C.H.P.'lilerin partilerinin açılımını "*Cenabı Hak Partisi*" şeklinde belirtmelerinden hoşnut olmayan D.P.'lilerin "*Cenabet Halk Partisi*" söylemlerine bulunmuş olmaları ve bu alaycı tavrı dergisine taşıyan Osman

⁴⁷³ **Büyük Doğu**, C.5/S.22, 18 Ağustos 1950, s.1

⁴⁷⁴ Eşref Edip, "**Hak...**", s.35

Yüksel'in, ana muhalefeti gülünç durumda bırakarak halkın gözünde itibar kaybetmesini sağlamayı amaçladığı anlaşılmaktadır⁴⁷⁵. Bunun yanı sıra tek parti devrinde yaptıkları faaliyetlerden hoşnut olmayan dergi, aydınların sırf düşünceleri yüzünde tabutluklara koyulduğunu ve bu tabutlukları “*İnkılap Müzeleri*” haline getireceğini belirten Başbakan Adnan Menderes'e, “*Yaşa be Menderes*” isimindeki makalesiyle tebriklerini sunmuştur⁴⁷⁶. Ancak Serdengeçti, Sebilürreşad gibi aleni bir destek yerine, Menderes'i destekleme konusunda biraz temkinli davranmaktaydı. Adı geçen makale üzerine Serdengeçti'nin D.P. bünyesine girdiği dedikoduları dergiyi rahatsız etmiş ve dergi kamuoyuna durumla ilgili bir bilgilendirme yazısı ele alarak yalanlama ihtiyacı hissetmiştir. Bu nedenle dergi, verilen desteğin sadece Masonlara rağmen dini baskıya son verdiği için olduğunu ve kendileri gibi olan fikir insanlarının her türlü parti ve partilikten üstün olduğunu belirtmiştir⁴⁷⁷. Dergi, Menderes ve D.P.'yi desteklemeğe devam etse de bazen D.P.'ye olan bu güvenin sarsıldığı anların olduğu da anlaşılmaktadır. Menderes'in partisinin dindar değil de siyaset yaptığına bir türlü inanmak istemeyen Serdengeçti dergisi, kendilerinin ve Büyük Doğu'nun mahkemeye verilmesinin altında başka bir neden olduğunu ummaktadır. Her ne kadar inanmak istemese de Menderes'in de tıpkı diğer partiler gibi “*dini siyasete alet ediyor mu?*” şeklinde sorgulamaya başladığı tespit edilmektedir⁴⁷⁸.

İslamcı Dergiler, D.P.'yi iyi parti gösterme çabasında oldukları için C.H.P.'nin geçmişte yaptıklarını sürekli göz önünde tutarak İnönü'ye hücum eden bir siyaset geliştirmişlerdi. Bu mantıkla dini basın, yeri geldiğinde Atatürk devrini de içine alan; yirmi beş yıllık zulüm devri ifadeleri kullanılmakta, yeri geldiğinde de C.H.P.'nin Atatürk'ün ilkelerinden uzaklaştığı, “*aslında Atatürk iyi bir insandır, fakat onun ölümü sonrası C.H.P. bozulmaya yüz tutmuş bir partidir*” şeklinde algı yaratılmaya çalışılmıştır. Atatürk'ün dini kurumlara önem verdiğini, Mason localarını dahi kapattığını ancak ölümünden sonra locaların tekrar açıldığını ve dinsizliği Atatürk sonrası C.H.P.'nin piyasaya sürdüğü iddia edilmektedir⁴⁷⁹. İslamcı

⁴⁷⁵ “Cenabı Hak Partisi”, **Serdengeçti**, C.6/S.14, Mart 1952, s.11

⁴⁷⁶ Osman Yüksel, “Yaşa be Menderes”, **Serdengeçti**, C.6/S.15-16, Mayıs-Haziran 1952, s.25

⁴⁷⁷ “Açıklamalar”, **Serdengeçti**, C.6/S.19-20, Ekim Kasım 1952, s.13

⁴⁷⁸ Osman Yüksel, “D.P. ve Halk Vicdanı”, **Serdengeçti**, C.6/S.19-20, Ekim- Kasım 1952, s.13

⁴⁷⁹ “Kur'an'a En Şeni Hakaret! Atatürk'e en Büyük İftira!”, **Sebilürreşad**, C.10/S.248, Temmuz 1957, ss.356-361

basın, İnönü'nün Atatürk'ü unutturma çabasıyla paralara dahi kendi resmini bastıran biri olduğunu belirtmesine rağmen⁴⁸⁰ bazen Atatürk'ü de hedefe koyarak demokrasi adı altında istibdat ve şatafat devirlerinin yaşandığı belirtmektedir. Yani İslamcı dergiler, işlerine geldiğinde Atatürk'ü öven, İnönü'yü yeren bir görünümde, işlerine geldiğinde Cumhuriyet'in ilanından D.P. iktidarına kadar olan süreci istibdat olarak nitelendirmektedirler.

İslamcı basın yalnızca C.H.P. ve Kemalizm'e muhalefet noktasında değildi. Bunun yanı sıra komünizm ve masonluk gibi Türk milliyetçiliğine zararlı olduğu düşünülen ideolojilere de savaş açmışlardı. 1950-1960 periyodu boyunca, bu konuya ilişkin yazıların başını çeken dergi Sebilürreşad olmuştur. Türk gençliğine milliyetçiliği aşlamayı kendine görev edinmiş, yalnızca Türk halkı için değil aynı zamanda tüm İslam âlemi için önemli bir yer teşkil etmiştir⁴⁸¹. Sebilürreşad, komünizm, masonluk ve Hristiyanlık konusunda Türk gençliğinin gözünü açmayı kendisine bir ödev edinmiş ve bu doğrultuda yazılarını okuyucularına ulaştırmayı amaçlamıştır. Hristiyanlığı, masonluğu ve komünizmi "*Kara, Sarı ve Kızıl irtica*" olarak adlandıran dergi, bu tehlikelere karşı Türk Milletini direnç göstermeye davet etmekten geri kalmamıştır⁴⁸².

İslamcı basın bu denli yüreklendiği sıralarda Malatya'da Ahmet Emin'e gerçekleştirilen saldırının İslamcı yayıncılığa mâl edilmesinin ardından göz önünde olan yüksek tirajlı dergi sahipleri hadiseyle alakası oldukları gerekçesiyle tutuklanmışlardı. Suikastı gerçekleştiren Hüseyin Üzmez, Serdengeçti sahibi Osman Yüksel'e Ahmet Emin ile alakalı "*bu işin artık fiili sahaya dökülmesi zamanı geldiğini ve Ahmet Emin'i öldürmek gerektiğini*" belirten bir mektup yazması, Osman Yüksel ve dergisini hedef gösterme noktasında somut bir delil olmuştur. Bu mektuba karşılık Osman Yüksel, böyle bir saldırıyı onaylamayarak, "*fikre fikirle karşı koymak gerektiğini*" belirten mektubunu Hüseyin Üzmez'e göndermiş olsa da, Üzmez bu söylemi ciddiye almayarak suikastı gerçekleştirmişti⁴⁸³. Hadiseyle alakalı alınanlar arasında Eşref Edip ve Necip Fazıl'ın da bulunmaktadır. Fazıl ve Edip'in de diğerleri gibi din ve dince mukaddes şeyleri istismar etmekten dolayı tutuklandığı

⁴⁸⁰ Necip Fazıl Kısakürek, "Komplo", **Büyük Doğu**, S.4, 27 Mart 1959, s.1

⁴⁸¹ "Sebilürreşad'ın 50. Yıl dönümü", **Sebilürreşad**, C.12/S.276, Eylül 1958, ss.12-25

⁴⁸² Eşref Edip, "Hristiyanlığa ve Yahudiliğe İrtica", **Sebilürreşad**, C.4/S.88, Ekim 1950, s.199

⁴⁸³ **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1953

tespit edilmektedir⁴⁸⁴. Malatya Hadisesinin, özellikle Büyük Doğu'yu epey yıpratmış söylelenebilir. Necip Fazıl, Büyük Doğu'daki yazılarından ötürü azmettirici sıfatıyla tutuklanmıştır. Necip Fazıl'a göre, Büyük Doğu okuyanlar zan altında bırakılmak suretiyle dergi ve dergiye bağlı cemiyetin zarar görülmesi isteniyordu. İlerideki günlerde aklanmasına rağmen yine de olayla alakalı Necip Fazıl ve Büyük Doğu dergisi gündemden düşmüyordu. Necip Fazıl, durumu daha iyi izah edip suçsuzluğunu belirtebilmek için "*kıskançlıktan karısını öldüren bir adamın cebinde 'Ottello'yu bulsanız Shekspeare'i suçlayabilir misiniz?*" diyerek Büyük Doğu okudukları için kendisinin suçlu olduğu kanaatini anlamsız bulmaktaydı⁴⁸⁵. Ancak kendisi bir müddet tutuklu kaldıktan sonra serbest kalmasına rağmen içeride olduğu yıllarda dergisi eski işlevini göremediği için kapanmak zorunda kalmıştı. Malatya Hadisesi, Büyük Doğu ve Serdengeçti gibi önemli İslami dergilerin kapatılmasına ve sekteye uğramasına neden olmuştur. Ancak ilerleyen yıllarda aklanan dergi sahipleri serbest kaldıktan sonra kaldıkları yerden dergilerini çıkarmaya devam etmişlerdir.

Siyasi konular hakkında fikir beyan etmekten çekinmeyen dergilerin durumu yukarıda bahsedildiği gibi iken ilmi yönleri ağır basan dergiler tahlil edildiğinde, "*İslam*" dergisi haricinde İslami basının uzun soluklu bir yayın hayatı olmadığı tespit edilmektedir. Düşük baskı sebebiyle çabuk kapanmış olan ilmi ve kitabi yönlü dergilerden; "*İslam Yolu*" dergisi 1948'den 1951 yılına kadar, "*İslam'ın Kitabı*" ise 20 Temmuz 1958'de tek sayı çıkmıştır. Bunlara ek olarak, "*İslam'ın Nuru*", Nisan 1951 ile 1953 yılları arasında yirmi dört sayı çıkmış, Fahri Ağaoğlu ve Vasfi Öz gibi Demokrat Partili milletvekillerine de yazın kadrosunda yer vermiştir⁴⁸⁶. Ağırlıklı olarak fıkıh ve İslam ilmi üzerine yoğunlaşan bir diğer dergi "*İslam*" dergisidir. Salih Özcan tarafından çıkarılan derginin İlahiyat Fakültesi öğretim üyeleriyle ve İmam Hatiplerde görevli kişilerden oluşan kadrosunun yanında devletin pek çok kademesinde bulunan; Mustafa Runyun (D.P. Konya Milletvekili), Feyzullah Uslu (Temyiz Mahkemesinde Hâkim), Kazım Dereli(Adliye Vekâleti Neşriyat Müdürü Şefi) gibi önemli bürokrat ve siyasetçilerin olduğu da tespit edilmektedir⁴⁸⁷. İslam

⁴⁸⁴ **A.g.e.**, 2 Eylül 1953

⁴⁸⁵ Kısakürek, **A.g.e.**, s.279

⁴⁸⁶ "Hakiki İslamiyet", **İslam'ın Nuru**, Sayı:19, Kasım 1952, s.2

⁴⁸⁷ **İslam**, C.3/S.1 Ekim 1959

dergisi, Sebilürreşad gibi yayın hayatına uzun müddet devam etmiş ve 1960 sonrasına değin istikrarını koruyan nadir İslamcı dergilerden birisidir.

Bu dönemin en ciddi İslamcı basınlarından birisi de “*Büyük Cihad*” gazetesidir. Büyük Cihad, komünizme karşı savaşmayı öğütlesede yukarıda ifade edilen dergilerden farklı olarak rejime, devrimlere muhalefet eden, daha irticai bir mahiyet sergilemektedir. Diğer dergiler Kemalizm’i sevmeyen tavrını belirtmelerine rağmen ileriye düşünen, geçmişteki hatalardan ders çıkarmayı ifade ederken, Büyük Cihad gazetesi onlara nazaran daha gerici bir yayın olarak göze çarpmaktadır. Samsun’da yayın hayatına başlayan bu gazete özellikle Said-i Nursi gibi C.H.P. ve devrimlerine top yekûn savaş açmış, Kemalizm’i İslam’a zararlı addedebilecek bir düşünce yapısına sahip kişilerin uğrak yeri olmuştur. Büyük Cihad’ın 67. sayısında Said-i Nursi’nin “*En Büyük İspat*” başlıklı makalesinde Atatürk devrini hedef alması gazetenin yargılanmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Yalnızca Said-i Nursi’nin değil, ayrıca Hasan Fehmi Ustaoglu gibi milletvekili statüsündeki kişilerin de Atatürk devrini ve devrimlerini inkâr eden yazılarına yer veren gazete mahkemeye sevk edilmiştir. Gazetenin 81. sayısında Fehmi Ustaoglu’nun “*Milletin Atatürk inkılaplarına medyun bulunduğu asla doğru değildir*” başlıklı makalesi o dönem hem Serdengeçti dergisinde hem de Büyük Cihad gazetesinde yayınlanmıştır. Fehmi Ustaoglu, yapılan devrimlerin “*medeniyet*” adı altında millete dayatıldığını ve aslında ithal edilen bu medeniyetin yönetici kadronun hırslarını tatmin etmek amacıyla Türkiye Cumhuriyeti’ne mâl ettiğini ifade etmektedir⁴⁸⁸. Gazete, Said-i Nursi’nin yazılarını yer vermesi ve bu yazıların “*Malatya Hadisesi*” olayına zemin hazırladığı gerekçesiyle mahkemeye verilen İslamcı basının arasındadır. Mahkemeden çıkan sonuçta Said-i Nursi’ye cezai bir yaptırım ön görülmezken, Büyük Cihad’ın Yazı İşleri Müdürü Hüseyin Yücel, Said-i Nursi’nin nüfuzunu halk nazarında yükseltebilmek maksadıyla dini şahsi çıkarlar gereği istismar etmek suçundan yirmi iki ay hapis cezana çarptırılmıştır⁴⁸⁹. Bu olayların neticesinde Büyük Cihad gazetesi kapatılmamıştır ancak eski cesur yazılar yayınlayan tavrını sürdüremediğini de belirtmek gerekmektedir.

⁴⁸⁸ Doğan Duman, “Çok Partili Dönemde Türkiye’de İslamcılık”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)** İzmir, 1996, s.32 ayrıca bkz. **Büyük Cihad**, 3 Ekim 1952

⁴⁸⁹ **Zafer**, 29 Temmuz 1953

İslamcı yayın açısından bu dönemde ele alınması gereken bir diğer konu Said-i Nursi'nin "*Risale-i Nur Külliyesi*" dir. Tek Partili dönemde kaleme alınmasına rağmen çoğaltılması ve ilk kez Latin harfleri ile Türk halkına sunulması 1957-1959 yılları arasında denk gelmektedir. Eserin Kur'an'ın yerine okunabilecek kadar başarılı bir eser olduğu bizzat Said-i Nursi ve Nur Talebeleri tarafından ifade edilmiştir. Kur'an'ın bir çeşit yorumlanması olarak görülen eser, bilim ve tekniğe karşı inanç ve imanı ön planda tutmayı ve korumayı öğütlemektedir⁴⁹⁰. Said-i Nursi'nin ölümünün ardından eserin dağıtılması "*Nur Postacıları*" isimindeki örgütlenme sayesinde günümüze değin devam edegelmiştir.

Özel teşebbüslerin haricinde iktidarın faaliyetlerinin de bulunduğu söylenebilir. D.P. hükümeti, Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinden İslami yayınlar için ödenek ayırmıştır. Bu dönemde "*Dini Yayınlar Döner Sermayesi Hakkında Kanun*" tasarısı hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bu tasarının hazırlanmasındaki başlıca etkenler dini bilgidен mahrum kalan Türk halkına dini bilgi verebilecek eserlerin kaleme alınmasının yanı sıra, dini eğitim veren okul ve kuruluşlardaki çocukların dini eser ihtiyacını karşılama amacıyla hazırlanmıştır. Bu nedenler göz önünde bulundurulunca meclisten çıkan yasa ile Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesine, dini yayınlar döner sermayesi adı altında ödenek ayrılacağı, sermayenin tasarrufundan sağlanacak olan ve iki yüz elli bin liraya varan kazancın döner sermayeye aktarılacağı (madde.1) karara bağlanmıştır. Bunun yanı sıra basılacak kitapların ücretleri maliyetine %35'lik ilave ile satışa sunulacağı ve ayrıca %25'e kadar indirim sağlanabileceği (madde.2) tespit edilmektedir⁴⁹¹.

Diyanet İşleri Başkanlığının en yoğun çalıştığı devirler olarak göze çarpan 1952-1957 yılları arasında bastırılan kitapların listesi şu şekildedir

"*İslam Mütefekirleri ile Garp mütefekirleri arasında mukayese*" (İsmail Hakkı İzmirli), "*Hutbe*" (10.000 nüsha), "*Fatih Sultan Mehmet*" (Arapçadan Tercüme 10.000 nüsha), "*İslam Dini*" (Ahmet Hamdi Akseki, 40.000 nüsha), "*İlim bakımından İslamiyet*" (Zerrin Akgün 4.000 nüsha), "*Namaz surelerinin Türkçe tercüme ve tefsiri*" (A. Hamdi Akseki 25.000 nüsha), "*İlmihal*" (Asım Köksal 2.500 nüsha), "*Riyazüsalihin*" (Muhiddin Nevevi. Tercüme cilt 2), "*Cep İlmihali*"

⁴⁹⁰ Necdet Subaşı, "İslamcı Neşriyat: Sindirilme, Tahayyül ve Tefekkür", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık**, İletişim Yay., C.6, İstanbul, 2005, s.223

⁴⁹¹ **T.B.M.M. Z.C.**, Dönem:9 Cilt:8 İçtima:1, 27 Haziran 1951, ss.388-390

(Mehmet Soyman 135.000 nüsha), “*Feraiz ve intikal*” (Ali himmet Berki 5.000 nüsha), “*İslam Hukuku*” (Ali Himmet Berki 5.000 nüsha), “*Hutbe*” (Mustafa Runyun 10.000 nüsha), “*Tefsir Tarihi*” (Ömer Nasuhi Bilmen 5.000 nüsha), “*Peygamberimiz ve Müslümanlık*” (Ahmet Hamdi Akseki 10.000 nüsha), “*İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüt*” (Baha Arıkan tarafından Fransızcadan tercüme 2 Cilt), “*Şafi İlmihali*” (Sayit Özdemir), “*Buhari Tercümesi*” (Naim Bey 6 fasikül halinde basılmıştır), “*Elmuhtasarat*” (Hacı Zihni) eserleri olduğu tespit edilmektedir.

D.P., eserlerden de anlaşılacağı üzere dini eserler çıkartma konusunda ciddi çalışmalarda bulunmuştur⁴⁹². Türkiye Cumhuriyeti genelinde, İslam dini ile ilgili olarak kaynak, kitap sıkıntısı çekilmemesi için D.İ.B. tarafından pek çok kitap, ilmihal, tefsir gibi dini çalışmalar yapılmıştır. On yıllık dönemde iki milyon lira ile göreve başlayan Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesi, D.P.’nin son dönemine kadar yirmi dört milyon lirayı aşan bir bütçeye ulaşmıştır. Bu bütçe içerisinde her yıl dini yayınlar için bütçe ayırmış ve dini açıdan geri kaldığı düşünülen Türk halkına ilmi, kitabi bilgiyi verebilecek eserlerin basılıp, çoğaltılmasına gayret göstermeye çalışılmıştır⁴⁹³.

SONUÇ

On dokuzuncu yüzyıldan 1960’a kadar Türkiye siyasi tarihinde İslamcılık üç döneme ayrılmaktadır. 1876 yılından 1924’e kadar olan İslamcılığın birinci evresi, tamamen halifenin siyasi ekseninde gelişmiştir. Halifenin manevi varlığı etrafında gelişen İslamcılık, Müslüman olmayan unsurların peş peşe bağımsızlığını ilan etmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devletinin dini manada çok uluslu

⁴⁹² T.B.M.M. Z.C. Dönem:11 Cilt:2 İçtima:1, 40. Birleşim 19 Şubat 1958, s.63

⁴⁹³ T.B.M.M. Z.C., Dönem:11 Cilt:7 İçtima:2, 40. Birleşim 20 Şubat 1959, ss.50-51

yapısını kaybetmeye başlaması ve çoğunluğun Müslümanlardan oluşması, Osmanlı Devleti'nde yönetim kadrolarındaki kişilerin “İttihad-ı Anasır” düşüncesini terk ederek siyasi bir doktrin şeklinde “İslamcılık” düşüncesini ele almasına neden oldu. Bu sebeple XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin devlet politikasında dönüm noktasıdır. Bu dönemde hiçbir surette ülkeye göçmen girişine izin verilmediği, ancak dışarıdaki Müslümanların can güvenliğinin olmadığı durumlarda Türk ve Müslüman unsurlar kabul edilmekteydi. Osmanlı Devleti on dokuzuncu yüzyılda yaşanan toprak kayıtları ile birlikte bu dönemki siyasi kimliğini; “herkesin hamisi değil, yalnızca İslami ve Türk unsurların koruyuculuğunu üstlenen bir devlet” haline getirerek siyasi merkezini İslamcılık üzerine inşa etmiştir. Kısacası Osmanlı Devleti dünyaya artık herkese kucak açan devlet yerine, halifeliğin merkezinde tüm Müslümanların sığınabileceği bir devlet imajı yaratmaya çalışmıştır. Artık Müslüman olmayan göçmenlere müsamaha gösterilmemekte ve mümkün olduğunca sınır dışında kalmalarına çaba sarf edilmekteydi.

Osmanlı Devletinde İslamcılık düşüncesini barındıran aydınlara yurtdışındaki aydınların da eklenmesi Osmanlı Devleti İslamcılık fikrini I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar muhafaza etmesine, savaş yıllarında dahi bu düşüncüyü kullanmaktan çekinmeyip, bütün Müslümanları I. Dünya Savaşına dâhil edebilmek için Halifeliğin siyasi ve manevi gücünü kullanmak yolunu tutmasına neden oldu. Peygamberin ölümünden sonra devlet ve ümmetin yol göstericisi olarak halifenin seçilmesi, Müslümanların halifeye yalnızca ruhani bir lider olmaktan öte, ona ayrıca siyasi bir sorumlulukta yüklemişti. Bu nedenle Osmanlı Devleti içerisindeki Müslümanların desteğini alacağını düşünen halife, I. Dünya Savaşında “İslam Birliği” düşüncesine çok fazla güvenerek bu savaşa büyük bir cihad mahiyeti dahi yüklemişti. Bunun yanında Osmanlı aydınları, ülkeyi eski güçlü ve görkemli günlerine İslamcılık düşüncesiyle getirecekleri inancıyla yurtiçinde ve yurtdışında faaliyet sahalarını geliştirmiş ve bütün Müslümanları bu düşünceye katmaya çaba sarf ediyorlardı. Tüm Müslümanları halife etrafında toplama hayalleri, İslamcılığın savaş sonuna kadar devam etmesine hatta Milli Mücadele yıllarına yansımaya neden oldu. Savaş sonunda yenik devletlerarasında yer alan Osmanlı Devleti'nin savaş sürecinde Müslümanlarla karşı karşıya gelmiş olması, halife merkezli İslamcılık düşüncesinin iflas ettiğinin habercisiydi. Bu dönemdeki İslamcılık; gerilik sebebinin dinden kaynaklanmadığı izlenimini gösterebilmek için genelde siyasi yönü ağır basan bir

görüntü sergilese de eğitim, hukuk, ahlâk gibi pek çok sosyal ve toplumsal alanlardaki yeniliğe açık bir düşünce şeklinde ele alındı. Bu yüzden genelde halifelik ön planda tutulsa da, Osmanlı aydınları İslamcılığın diğer sahalarda da yansımaları için büyük uğraş vermişlerdir. Bu sayede İslamcılık tek bir liderle sınırlı kalmayacak, her bir Müslümanın kalbine işleyerek işlevini hiçbir zaman yitirmeyecekti. Ancak I. Dünya Savaşı, Müslümanları cephelerde karşı karşıya getirmesiyle aydınların hiç karşılaşmak istemedikleri tabloyu gün yüzüne çıkarmıştır. I. Dünya Savaşındaki bu gerçek arzulanmış, uğruna büyük çabalar sarf edilen İslam Birliğinin öğretisinin hiçbir vakit gerçekleştirilemeyeceğinin algılanmasını sağlamış oldu.

İslamcılığın ikinci evresi Cumhuriyet rejiminin halifeliği kaldırılmasından Demokrat Partinin iktidara gelinceye kadarki sürecini kapsamaktadır. Bu dönemde İslamcılık fikri tamamen terk edilmiş, Osmanlı Devletinden kalma teokratik bozuk düzen yerine daha modern ve lâik bir devlet anlayışı benimsenmişti. Ancak yeni devletin kurucularının halifeliği kaldırma noktasında çok acele ettiği söylenemez. Öncelikle halifelik ile saltanatın birbirinden iki ayrı kurum olduğu açıklanma ihtiyacı hissedilmiş, halifenin siyasi gücü elinden alınmak suretiyle, yalnızca ruhani lider olarak kalması tercih edilmişti. Ancak Osmanlı devlet geleneğini insanların zihninden koparmakta zorlanan Cumhuriyetçi yöneticiler, saltanatı kaldırmakla insanların zihinlerindeki halifenin siyasi gücünü kopartamayacağını anlayınca halifeliği de kaldırma ihtiyacı hissederek, halifenin kimi yetkilerini Diyanet İşleri Başkanlığına bağlamak zorunda kaldılar. Böylece olası bir halife merkezli İslamcılık hareketinin önüne geçilmiş oldu.

Cumhuriyetin ilanının ve halifeliğin kaldırılmasının ardından, devrimler sürecinin başlaması, Osmanlı Devletinden kalma tüm teokratik sistemlerin de birbiri ardına ortadan kaldırılmasını sağladı. İslami unsurların yerlerine daha modern, çağdaş bir devlet sistemi yaratılmak istenmesi, İslamcılık ideolojisinin hiçbir surette Cumhuriyet rejimi içinde yerinin olamayacağından kaynaklanıyordu. Cumhuriyetçi yöneticiler, keskin bir şekilde bu unsurlardan kurtulmak yerine kademe kademe kaldırmayı daha uygun bulmuşlardı. İnsanların dini inançlarına baskı kurmayı düşünmeyen Cumhuriyetçi devlet adamları, o güne kadar vicdani istismara uğramış olan halkı bir daha benzer bir tabloyla karşılaşmaması için mesai harcamışlardı. Yapılan devrimler sayesinde Türkiye halkı, İslam'ı anlamlandırabilecek, din adı altında Türk diline, örf ve âdetine girebilecek Araplaşmaya ve kültür asimilasyonuna

engel olunabilecekti. Bu sayede hem inanç özgürlüğü pekişecek ve hem de din üzerinden herhangi bir kazanç sağlayacak kişilerin önü tıkanacaktı. Bu amaçlar doğrultusunda devrimler gerçekleştirildi ve İslami unsurları ağır basan yeni Türkiye, bir anda ulusal bir kimlik kazanarak İslamcılığa yeni bir yorum katarak, İslamcılığı öz kimlikleriyle bütünleştirdiler.

On dokuzuncu yüzyıldan Demokrat Parti döneminin bitişine kadar ki süreçte üç evrede ele alınan İslamcılık düşüncesinin son basamağı 1950-1960 yıllarını kapsamaktadır. İslamcılık, Demokrat Partinin iktidara geldiği 14 Mayıs 1950'den askeri müdahale ile iktidarının son bulduğu 27 Mayıs 1960 yılına kadar olan süreçte siyasi hayatta yeniden yer edinmeye başlamıştı. Cumhuriyet Halk Partisinin son hükümeti olan Şemsettin Günaltay Başbakanlığındaki devlet, iktidarda kalabilmek adına bazı uygulamaları meydana getirmişti. Bu uygulamalardan yola çıkan Demokrat Parti, siyasetini dini bir söylem üzerine kurmayı tercih etmişti. Bu söylemin altında pek çok neden yatsa da en önemlisi Demokrat Partiye sağlanacak siyasi çıkardır. Kendinden önceki hükümetin dini söyleminin yetersiz olduğunu bilen yeni iktidar, halkın nabzını da bildiği için böyle bir politik söylemi gelecekteki siyasi planlamalarında uygun görmüştü. Bu amaçlar doğrultusunda Demokrat Partinin, kendisine Cumhuriyet Halk Partisinin son hükümetinin dini uygulamalarını hedef belirlemiş ve o hükümetin yarım bıraktığı unsurları tamamlayarak halkın kalbinde yer etmeği düşünmüştü. Demokrat Partinin on yıllık sürecinde din eğitiminden, ezanın dili meselesine, radyoda Kur'an yayınından Said-i Nursi gibi İslamcı figürlerin parti stantlarında boy göstermesine varan pek çok İslami faaliyetleri olmuştu. Bu durum, dini reddeden parti olarak göstermeye çalıştığı Cumhuriyet Halk Partisine karşı, kendisini dini muhafaza eden parti şeklinde algılatma ihtiyacından ileri gelmekteydi. Yine bu dönemde "*Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması*" devriminden bu yana yeraltında faaliyet gösteren tarikat ve mezheplerin aleni bir şekilde inançlarını ve ayinlerini yerine getirmelerine müdahale edilmediği ve bu grupların Türk siyasi hayatına yön verebilecek şekilde sağlam bir örgütlenmeye hoşgörü göstererek oy potansiyelini arttırmayı amaçlayan, partici zihniyetten ileri gelmektedir. Türkiye genelinde "*dinle ilişkisi sürekli sorgulanan*" parti olarak algılanan Cumhuriyet Halk Partisine karşı İslam'ı savunan parti olarak görülen Demokrat Parti, kısa sürede partinin bünyesine İslamcı figürleri de dâhil ederek,

İslamcı fikir hareketlerinden beslenmiştir. Demokrat Parti tüzüğü hiçbir zaman Millet Partisi'nin tüzüğü kadar İslamcı bir kimliğe bürünmemesine rağmen, bünyesine kattığı İslamcı figürler ve basının “*dini özgürlük sağlayan parti*” şeklinde halk nazarında Demokrat Parti'yi göklere çıkarması, partinin kısa sürede bütün Türkiye'ye hâkim olmasına olanak sağladı. Bu algının yanı sıra Demokrat Parti hükümetinin “*Din ve Vicdan Hürriyeti*”, “*Biz Devri Sabık yaratmayacağız!*” gibi kendisine rakip olabilecek partileri halkın gözünde kötüleme yolunu tutması iktidarda kalabilmek adına yaptığı siyasi manevraları partinin iktidarını perçinleyen diğer unsurlardır.

Demokrat Parti, yukarıda da belirtildiği gibi düşüncelerini İslam ile pekiştiren unsurları, İslam'a yeniden siyasi kimlik kazandırarak arkasına almıştı. Ancak Demokrat Parti'nin önceliği daima İslam'dan önce parti olmuştur. Malatya Hadisesi gibi partiyi riske atabilecek durumlarda hükümetin imkânları ile yayın hayatını sürdüren Büyük Doğu gibi gazetelerle ve sahipleriyle yollarını ayırmaktan da geri durmadı. Parti ileri gelenleri işlerine geldiklerinde “*İrtica yoktur*” ifadelerini kullanırken, bazı durumlarda söylenenlerin yanlış anlaşıldığını belirterek “*irtica yoktur, mürteci vardır*” diyerek bu söylemin dışında kalabilmek adına çaba sarf etmişlerdir. Bu da Demokrat Parti'nin üstünde hiçbir inancın ya da kişinin olmadığını ispatlar niteliktedir. Parti liderleri, gelen oyu arttırabilecek en iyi malzemenin İslam dini olduğunu bildikleri için çıkarları gereği bu durumu kullanmış, partinin ve kendilerinin riske gireceklerini anladıklarında İslami unsurlardan çeşitli siyasi manevralarla kurtulmuşlardır.

Demokrat Parti, siyasi çıkarları gereği dinin düşünsel referanslarından yararlanmaktan kaçınmamıştır. Ancak bu dönemdeki İslam'ın siyasi ve düşünsel unsurları da Demokrat Parti'nin bu zaafını iyi bir şekilde değerlendirmeyi ihmal etmemiştir. Tek partili dönemde sinmiş olan tarikatlar, İslamcı topluluklar, Demokrat Parti ile birlikte aleni bir şekilde faaliyetlerini yürütür olmuşlardı. Hatta Demokrat Parti'nin sağladığı rahatlık tarikatların mahalle aralarında eski yazı ile eğitim yapmalarına dahi olanak sağlamıştı. Yani Demokrat Parti'nin “*vicdan hürriyeti*” parolası, Cumhuriyetin kurulduğu sağlam zemini kayganlaştırmış, tıpkı Cumhuriyetin erken dönemlerindeki gibi rejimi temelinde sarsabilecek grupların çağdaşlaşmanın önüne engel olabilme imkânı sağlamıştır.

Demokrat Parti İslamcılığı, Türkiye Cumhuriyeti'ne yeni bir boyut kazandırdı. Lâikliğin manasının bugüne kadar yanlış değerlendirildiğini ve manasını değiştirebileceğini iddia eden partililer, bu söylemi İslamcı bir kimliğe bürüyerek 10 yıl 13 günlük bir iktidar süresi geçirmiştir. Sonuçta her ne amaç ile olursa olsun devrim sürecinde rafa kaldırılmış olan siyasal İslamcılık, Demokrat Parti'nin iktidarda kaldığı yıllar arasında yeniden Türk siyasetinde kendisine yer bulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş umdelerinden biri olan lâiklik, dinin siyasi ve dünyevi işlerden uzaklaştırılması olarak kullanılıyorken, Demokrat Parti ile birlikte din hem siyasi işlerle hem de dünyevi işlerde kullanılır bir hale gelmiştir. Bu da ilerleyen yıllarda insanların vicdanına ve uhrevi hayatına hitap etmesi gereken İslam'ın, dünyevi hayatın hemen her noktasında yer edinmesinin ve insanların hayatlarına şekil vermesine olanak sağlamıştır.

KAYNAKÇA

I-) ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi

II-) RESMÎ YAYINLAR

T.B.M.M Zabıt Ceridesi

Resmi Gazete

III-) SÜRELİ YAYINLAR

a-) GAZETELER

Büyük Cihad

Cumhuriyet

Ulus

Vakit

Vatan

Zafer

b-) DERGİLER

Beyanülhak

Büyük Doğu

Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Hikmet

İçtihad

İslâm

İslâm Dünyası

İslam'ın Nuru

İslam Mecmuası

Mahfil

Sebilürreşad

Selamet

Serdengeçti

Sırat-ı Müstakim

Tearüf-i Müslimin

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi

Türk Yurdu

Türkiye Yazarlar Birliği Akademi Dergisi

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Volkan

IV-) KİTAPLAR

AK, Suat, **Necip Fazıl ve Büyük Doğu**, Büyüyen Ay yay., İstanbul 2016

AKÇURA, Yusuf, **Üç Tarz-ı Siyaset**, TTK, Ankara, 1976

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem Akademi, 26.b, Ankara, 2014

ARI, Kemal, **Türk Devrim Tarihi – 1**, Zeus Kitabevi, 6.b, İzmir, 2012

_____, **Türk Devrim Tarihi – 2**, Zeus Kitabevi, 1.b, İzmir, 2013

ARIKAN, Zeki, **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını**, ATAM Yay., Ankara, 1989

ARMANER, Neda, **Nurculuk**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, ATAM Yay., Ankara 2000

ATAY, Falih Rıfkı, **Çankaya**, Yenigün Yay., 3.b, İstanbul, 2011

AYBARS, Ergün, **İstiklâl Mahkemeleri**, Zeus Kitabevi, 6.b, İzmir, 2006

_____, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi -1**, Zeus Kitabevi, 2.b, İzmir, 2006

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, C.1, Remzi Kitabevi, 14.b, İstanbul, 2011

_____, **İkinci Adam**, C.2, Remzi Kitabevi, 11.b, İstanbul 1967

BENGİ, Hilmi, **Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın**, ATAM, Ankara, 2000

BORA, Tanıl, GÜNTEKİNGİL, Murat, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce – İslamcılık**, İletişim yay., İstanbul, 2005

BORAK, Sadi, **Atatürk’ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri**, Kaynak Yay., 2.b, Ankara, 1980

BOZ, Duran, **Büyük Doğu’nun Ruhu: Necip Fazıl Kısakürek**, Cümle yay., 1.b, Ankara, 2016

BERK, Hasan Basri, **İslami Mezhepler – Tarikatlar**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1954, s.60

BULUT, Mehmet, **Din, Bilim, Uygarlık ve Atatürk**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2007

CANELLİ, MUSTAFA, *Namık Kemal*, Yeni Asya Yay., İstanbul, 1985

ÇAĞATAY, Neşet, **Türkiye’de Gerici Eylemler**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1972

ÇAKIR, Ruşen, **Türkiye’de İslami Oluşumlar: Ayet ve Slogan**, Metis Yay., İstanbul, 2002

ÇAKIR, Ruşen, BOZAN, İrfan, TALU, Balkan, **İmam – Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler**, TESEV Yay., İstanbul, 2004

DUMAN, Doğan, **Demokrasi Sürecinde Türkiye’de İslamcılık**, Dokuz Eylül Yayınları, 2.b., İzmir, 1999

ENGİN, Osman Nuri, , **Türk maarif Tarihi**, Eser Yayınevi, C.5, İstanbul, 1977

ESİN, Numan, **Devrim ve Demokrasi**, Doğan Kitap, 2.b., İstanbul, 2005

ESKİ, Mustafa, **Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı: Mustafa Necati**, ATAM Yay., Ankara, 1991

FERGAN, Eşref Edip, **Kara Kitap**, Derin Tarih Yay., İstanbul, 2016

- _____, **Mehmet Akif**, Asarı İlmiye Neşriyatı Yay. C.2, , 1939
- GÖKALP, Ziya, **Türkleşmek – İslamlaşmak – Muasırlaşmak**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1976
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, **100 Soruda Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar**, İstanbul 1969
- GÜNER, Ahmet, **Tarikatlar Ansiklopedisi**, Gerçek Yayınevi, 1.b, İstanbul 1991
- GÜRESİN, Ecvet, **31 Mart İsyanı**, Yenigün Yay., 1998
- HAKSAL, Ali Haydar, **Necip Fazıl Kısakürek – Büyük Doğu Irmağı**, İnsan Yayınları, 2.b, İstanbul, 2016
- İNAN, Afet, **Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi**, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972
- JASCHKE, Gotthard, **Yeni Türkiye’de İslamlılık**, Bilgi Yayınevi, 1.b, Ankara, 1972
- KARA, İsmail, **Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, Dergâh Yay., 5.b, İstanbul, 2016
- _____, **İslamcıların Siyasi Görüşleri -1: Hilafet ve Meşrutiyet**, Dergâh Yay., 3.b, İstanbul, 2014
- _____, **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi: Kişiler ve Metinler – 1**, Kitabevi, 3.b, İstanbul 1997
- _____, **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi: Kişiler ve Metinler – 3**, Kitabevi, İstanbul, 1998
- KARA, Mustafa, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İletişim Yay., 1.b, İstanbul, 1992
- KARAKOÇ, Sezai, **İslam’da Toplumun Ekonomik Strüktürü**, Diriliş Yay., 1.b, İstanbul, 2009
- KIRÇAK, Çağlar, **Cumhuriyetten Günümüze Gericilik – 3**, Cumhuriyet, 2001
- _____, **Cumhuriyetten Günümüze Gericilik – 4**, Cumhuriyet, 2001
- KISAKÜREK, Necip Fazıl, **Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu**, Büyük Doğu Yay., 22.b, İstanbul, 2014
- _____, **Benim Gözümde Menderes**, İstanbul, 2014

- _____, **Büyük Doğu Cemiyeti**, Büyük Doğu Yay., 1.b, İstanbul, 2009
- _____, **İdeolocya Örgüsü**, Büyük Doğu Yay, 22.b, İstanbul, 2015
- _____, **Moskof**, Büyük Doğu Yay., 5.b, İstanbul, 1995
- _____, **Sosyalizm, Komünizm ve İnsanlık**, Büyük Doğu Yay., 13.b, İstanbul, 2014
- KOCA, Ferhat, **Şeyhülislam Musa Kazım Efendinin Hayatı ve Fetvaları**, Rağbet Yay., İstanbul, 2002
- KÜÇÜK, Hasan, **Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri: Tarikatlar ve Türkler Üzerine Müspet Tesirleri**, TÜRDAV, İstanbul, 1976
- KÜÇÜK, Sami, **Rumeli'den 27 Mayıs'a**, Mikado Yayınları, İstanbul, 2008
- MANAZ, Abdullah, **Dünya'da ve Türkiye'de Siyasal İslamcılık**, Ayraç yay., 1.b., Ankara, 2005
- MARDİN, Şerif, **Bediüzzaman Said-i Nursi Olayı**, İletişim, 1.b, İstanbul, 1992
- _____, **Jön Türkler ve Siyasi Fikirleri**, İletişim, 15.b, İstanbul, 2008
- _____, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaleler – 1**, İletişim, 1.b, İstanbul, 1990
- _____, **Türkiye'de Din ve Siyaset Makaleler – 3**, İletişim, 1.b, İstanbul, 1991
- MUALLİM CEVDET, **Müderri Ahmet Naim**, Ülkü Yayınevi, İstanbul, 1935
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, ATAM Yay., 2.b, Ankara, 2013
- OCAK, Ahmet Yaşar, **Türkler, Türkiye ve İslam**, İletişim, 13.b, İstanbul, 2013
- ÖLÇEN, Ali Nejat, **İslam'da Karanlığın Başlangıcı**, Ekin Yay., 2.b, Ankara, 1994
- ÖZAKINCI, Cengiz, **Türkiye'nin Siyasi İntiharı Yeni Osmanlı Tuzağı**, Nar Yay., 14.b, İstanbul, 1994
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, **Türkiye'de Din Eğitimi**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1966
- PERİNÇEK, Doğu, **ATATÜRK Din ve Laiklik Üzerine**, Kaynak Yay., 2.b, İstanbul, 1997

POYRAZ, Ergün, **Tarikatlar, Siyaset, Ticaret ve Cinayet**, Togan Yay., 2.b, İstanbul, 2007

SABRİ, Mustafa, **Hilafet ve Kemalizm**, Araştırma Yay., İstanbul, 1992

SAFA, Peyami, **Kavga Yazıları**, Boğaziçi Yay., 2.b, İstanbul, 1997

_____, **Millet ve İnsan**, Akbaba Yay., İstanbul, 1943

_____, **Nasyonalizm – Sosyalizm – Mistisizm**, Yağmur Yay., İstanbul, 1979

_____, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1981

SULTAN ABDÜLHAMİD, **Siyasi Hatıralarım**, Dergâh Yay., 3.b, İstanbul, 1975

SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban, **Türkiye’de İslam’ın Yeniden İnkişafı**, Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1995

TEMİR, Ahmet, **Yusuf Akçura**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1.b, Ankara, 1987

TOPÇU, Nurettin, **Ahlâk**, Dergâh Yay., 4.b, İstanbul, 2014

_____, **Ahlâk Nizamı**, Dergâh Yay., 5.b, İstanbul, 2008

_____, **Büyük Fetih**, Dergâh Yay., 9.b, İstanbul, 2014

_____, **Türkiye’nin Maarif Davası**, Dergâh Yay., 3.b, İstanbul, 1997

TUNAYA, Tarık Zafer, **İslamcılık Cereyanı – 1**, Cumhuriyet, İstanbul, 1998

_____, **İslamcılık Cereyanı – 2**, Cumhuriyet, İstanbul, 1998

TURAN, Şerafettin, **İsmet İnönü’nün Yaşamı, Dönemi, Kişiliği**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000

_____, **Türk Devrim Tarihi – 2**, Bilgi Yayınevi, 3.b, İstanbul, 2009

_____, **Türk Devrim Tarihi – 3**, Bilgi Yayınevi, C.1, 1.b, İstanbul, 1995

_____, **Türk Devrim Tarihi – 4**, Bilgi Yayınevi, C.1, 1.b., İstanbul, 1999

ZURCHER, Eric Jan, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Bağlam Yay., 1.b, İstanbul, 1992

V-)MAKALELER

ABDUH Muhammed, “Vahdet-i İslamiye”, **Sırat-ı Müstakim**, C.2/S.52 (1325), ss.401-403

ACAR Bahriye, “İzmir Basınında Menemen Olayı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.3/S.8 (1998), ss.137-139

AK Mustafa, “Mecburi Din Eğitimi Laikliğe Aykırı Mıdır?”, **Sebilürreşad**, C.4/S.89 (1950), ss.222-223

AKSEKİ Ahmet Hamdi, “Gramafon ve Radyo ile Kur’an”, **Sebilürreşad**, C.5/S.105 (1950), s.1950

AKSÜT Ali Kemal, “İmam – Hatip Mektepleri”, **Sebilürreşad**, C.8/S.197, Mayıs 1955, s.340

_____, “İmam – Hatip Mektepleri”, **Sebilürreşad**, C.11/S.257 (1957), ss.106-107

AKYAR Nuri, “Radyo’da Dini Konferanslar İstiyoruz”, **Sebilürreşad**, C.5/S.123, (1952), s.362

ANKARA İMAM HATİP OKULU II. DEVRE MEZUNLARI, “İmam Hatip Hakkında Forum’un Hezeyanları”, **İslam**, C.2 S.8-9 (1958), ss.44-45

ATILHAN Cevat Rıfat, “İrtica Maskesi Altında Müslümanlığa, Türk Varlığına Hücum”, **Sebilürreşad**, C.11/S.257 (1957), ss.109-111

ATSIZ Hüseyin Nihal Atsız, “Devletimizin Kuruluşu”, **Serdengeçti**, C.6/S.15-16 (1952), ss.9-11

_____, “Türkçülüğe Karışı Haçlı Seferi”, **Büyük Doğu**, S.1 (1959), s.11

BASHAMBA Ali, “İttihad-ı İslam”, **İctihad**, C.4/S.64 (1329), s.1389

BAŞGİL Ali Fuat, “Çeyrek Asır Devam Eden Zulüm Devri”, **Sebilürreşad**, C.4/S.85 (1950), s.144

_____, “Dil Faciası”, **İslam Dünyası**, S.17-18 (1952), ss.2-3

_____, “Komünist Öncüleri”, **Sebilürreşad**, C.4/S.97, s.344

BERKİ Şakir, “Devlet Mekteplerinde Din Tedrisatı”, **İslâm**, C.1/S.6 (1956), s.28

_____, “Liselerde Din Dersleri”, **Sebilürreşad**, C.11/S.261 (1958), s.167

_____, “Milliyetçiliğin ilk Şiarı: İtidal ve İttihad”, **Sebilürreşad**, C.11/S.262 (1958), s.189

- BEDİÜZZAMAN SAİD-İ Nursi, “İslam Dünyasının Kuvvet Kaynakları”, **Sebilürreşad**, C.5/S.113, s.205
- _____, “Yaşasın Şeriat-ı Ahmedi”, **Volkan**, C.1/S.77 (1325), s.2
- BİBER Alaeddin, “C.H.P.’ye” **Serdengeçti**, C.6/S.17 (1952), s.28
- BİR MAARİFÇİ, “İlahiyat Fakültesi ve İmam Hatip Mektepleri Hakkında”, **İslam**, C.1 S.11 (1957), ss.9-10
- BOSTAN Hanife, “Sadrazam Said Halim Paşa” **TYB AKADEMİ**, Yıl:1/S.3 (2011), s.24
- BÜYÜK DOĞUCULAR, “Milliyetçilik”, **Büyük Doğu**, S.24 (1959), s.2
- _____, “U.İ.H.”, **Büyük Doğu**, C.5/S.22 (1950), s.13
- CELKAN Hikmet, “İttihad-ı İslam ve Akif”, **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy**, İstanbul, 1986, ss.169-171
- “Cenabı Hak Partisi”, **Serdengeçti**, C.6/S.14 (1952), s.11
- CİLASUN Raif, “İmam Hatip Okullarımız”, **İslam**, C.3/S.1 (1959), s.27
- ÇAKMAK, Fevzi, “Kuruluşundan Kapanışına Kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi İçerisinde Köy Enstitülerine Yönelik Muhalefet”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.6 S.15, İzmir, 2007, ss.221-250
- ÇAPANOĞLU Münir Süleyman, “Asrılık”, **Büyük Doğu**, C.6/S.37 (1950), s.14
- ÇETİN M. Suphi, “Söz 3,5 Dinsizin Değildir” **Sebilürreşad**, C.4/S.93 (1951), s.275
- DANIŞMEND İsmail Hakkı, “Laiklik Milli Bünyemize Uymaz”, **Sebilürreşad**, C.4/S. 88 (1950), s.205
- DEDEKTİF X BİR, “Zulüm”, **Büyük Doğu**, C.6/S.37, (1950), s.3
- “Diyanet Reisinin Mühim Beyanati”, **Sebilürreşad**, C.4/S.86 (1950), s.167
- DUMAN Doğan, “Türkiye’de İslamcı Yayıncılık”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.2/S.4-5 (1995), ss.79-80
- ERSOY Mehmet Akif, “Sizin Lehçede İrticanın Manası Bu Mu?”, **Sebilürreşad**, C.5/S.124, s.371
- “Ezan”, **Büyük Doğu**, C.6 /S.23 (1950), s.9

FAHREDDİN Mehmet, “İttihad-ı İslam”, **Sırat-ı Müstakim**, C.13/S.325 (1330), s.97

FERGAN Eşref Edip, “Adaletin Tecellisi”, **Sebilürreşad**, C.10/S.237 (1957), s.185

_____, “Din Adamları Hakkında Menderes’in Beyanâtı” **Sebilürreşad**, C.11/S.263 (1958), s.203

_____, “Hakka Arka Çevirenlerin Akıbeti”, **Sebilürreşad**, C.4/S.78 (1950), ss.35-37

_____, “Halkçılar Dalalet ve Şaşkınlık İçindeler”, **Sebilürreşad**, C.4/S.93 (1951), ss.281-282

_____, “Hristiyanlığa ve Yahudiliğe İrtica”, **Sebilürreşad**, C.4/S.88 (1950), s.199

_____, “İmam Hatip Okulları Maarif Bünyesine Giriyor”, **Sebilürreşad**, C.10 S.240 (1957), s.281

_____, “İttihad-ı İslam’ın Esası Rabıta-i Diniyyeyi Takviyedir”, **Sebilürreşad**, C.12/S.287 (1329), s.19

_____, “Meşrutiyet Devrinde Türkiye’yi İslam’dan Uzaklaştırma Hareketleri”, **Sebilürreşad**, C.22/S.549-550 (1339), s.27

_____, “Türkleri Nasıl Komünistleştirmek istediler?”, **Sebilürreşad**, C.4/S.96 (1951), s.327

FINDIKOĞLU, “İlahiyat Fakültesi Kurmak”, **Selamet**, S.57 (1948), s.5

GASPARD Armand, “Türkiye’de İslam’ın Uyanması”, **Serdengeçti**, C.6/S.17 (1952), s.6

“Gel”, **Büyük Doğu**, C.6/S.16 (1950), s.14 “Halkın İstedikleri”, **Sebilürreşad**, C.4/S.127, (1952), s.24

GÖZCÜ, Alev, “1929 Ekonomik Bunalımı Sonrasında Dünyada “Yeni Türkiye” Algısı ve Türkiye’nin Ekonomik Arayışlarına İlişkin Saptamalar”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.7 Sayı:16-17, 2008 ss. 273-289

“Hakiki İslamiyet” **İslam’ın Nuru**, Sayı:19, Kasım 1952, s.2

İBRAHİM Abdürreşid, “Hutbe-i Arafat ve İttihad-ı İslam”, **Tearüf-i Müslimin**, C.2/S.26 (1326), s.17

_____, “İttihad-ı İslam”, **Tearüf-i Müslimin**, C.1/S.23 (1326), s.363

_____, “Panislamizm”, **Sırat-ı Müstakim**, C.7 (1337), s.272

“İnönü – Menderes Münakaşası”, **Sebilürreşad**, C.13/S.301 (1960), s.3

“ İntibah-ı İslam”, **Sebilürreşad**, C.12/S.311 (1330), s.433

“İslam’ın İstikbali”, **İslam Dünyası**, Sayı:7 (1329), ss.99-101

“İttihad-ı İslam”, **Sırat-ı Müstakim**, C.4 (1326), s.363

İZMİR MEBUSU ABDULLAH, “İttihad-ı İslam: İslam’da Cinsiyet ve Kavmiyyet Yoktur”, **Sebilürreşad**, C.13/S.325 (1330), ss.99-100

KAFLI Kadircan, “Liselerde Din Dersleri”, **Sebilürreşad**, C.11/S.260 (1958), ss.154-156

KARAGÜL Ömer, “Gönüldaşlar Hareket Başlıyor: İlk Şiarımız”, **Büyük Doğu**, C.6/S.18 (1950), s.13

KARAOĞLU Selçuk, “163. Madde’nin Tenkidi”, **Serdengeçti**, C.6/S.14 (1952), s.6

KAZIM Musa, “İslam ve Terakki”, **İslam Mecmuası**, C.1/S.1 (1329), ss.1-6

_____, “İslam ve Terakki – 3”, **İslam Mecmuası**, C.1/S.3 (1329), ss.75-76

KISAKÜREK Necip Fazıl, “Komplo”, **Büyük Doğu**, S.4 (1959), s.1

_____, “Kütahya Hitabesi”, **Büyük Doğu**, C.6/S.35 (1950), ss.14-15

_____, “Mesaj”, **Büyük Doğu**, C.6/S.17 (1950), s.13

_____, “Necip Fazıl Kısakürek Tarafından Tavşanlı’da Verilen Açılış Hitabesi”, **Büyük Doğu**, C.6/S.27 (1950), ss.6-7

KİŞİ Ömer, “Tefrika”, **İslam’ın Nuru**, S.16 (1952), s.31

KOÇAK, Cemil, “Namık Kemal”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, C.1, İletişim Yay., 8.b, İstanbul, 2009

KÖPRÜLÜZADE Mehmed Fuad, “Türklük, İslamlık, Osmanlılık”, **Türk Yurdu**, C.4/S.21, (1329), s.699

“Kur’an’a En Şeni Hakaret! Atatürk’e en Büyük İftira!”, **Sebilürreşad**, C.10/S.248, (1957), ss.356-361

KÜÇÜK HAMDİ, “31 Mart Hadisesinden”, **Beyanülhak**, C.2/S.31 (1325), s.724

“Liselerde Din Dersleri”, **Sebilürreşad**, C.10/S.236 (1957), s.172

“Mehmet Akif’ten Beyitler” **Sebilürreşad**, C.12/S.282 (1959), s.352

MOLLAOĞLU Mustafa, “İstida”, **İslam**, C.1/S.5 (1956), ss.4-5

MÜHÜR DAROĞLU İzzet, “İmam Hatip Okulları Üvey Evlat Muamelesi Görmemeli”, **Sebilürreşad**, C.11/S.261 (1958), ss.169-170

NADİ Yunus, “İttihad-ı İslam” **Sebilürreşad**, C.13/S.322 (1330), s.79

NURİ Celal, “İçtimaiyyat: İslam’da Vücut-ı Teceddüd – 2”, **İctihad**, C.3/S.40 (1327), s.984

NUR TALEBELERİ, “Bediüzzaman ve Halvet ve Nakşibendi”, **İslam Dünyası**, S.17 (1952), s.8-9

OGAN Raif, “Bir Gazetenin Hezeyanı”, **Sebilürreşad**, C.11/S.260 (1958), s.148

_____, “Türk Medeniyetine Delice Suikast; Latin Alfabesi ve Uydurma Dil”, **Sebilürreşad**, C.4/S.85 (1950), s.147

_____, “Türk Ocağı – Din Dili”, **Sebilürreşad**, C.7/S.167 (1954), s.270

_____, “Uydurma Lügat Yaratma Merakı”, **İslam Dünyası**, S.13 (1952), ss.15-16

“Ortaokullar ve bunlara muadil diğer okullarda din dersleri müfredatı”, **Sebilürreşad**, C.10/S.231 (1956), ss.89-91

ÖCAL Mustafa, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.7/S.7 (1998), s.251

_____, “Türkiye’de Din Eğitimi Tarihi Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.6/S.12 (2008), s.407

ÖZEL Ahmet, “Ortaokullarda Din Dersleri”, **Sebilürreşad**, C.10/S.231 (1956), s.89

“Radyo’da Kur’an”, **Büyük Doğu**, C.6/S.23, 25 (1950), ss.9-16

“Radyo’da Kuran” **Sebilürreşad**, C.4/S.83 (1950), ss.126-127

- SAFA Peyami, “Bu Bir Tarih Muamması Değildir”, **Büyük Doğu**, S.1 (1959), s.8
- “Sebilürreşad’ın 50. Yıl dönümü”, **Sebilürreşad**, C.12/S.276 (1958), ss.12-25
- SERDENGEÇTİLER, “Atatürk Diyor Ki”, **Serdengeçti**, C.6/S.17 (1952), s.7
- SENİ A., “İttihad-ı İslam’a Sözle mi Hizmet Edeceğiz?”, **Hikmet**, C.1/S.17 (1910), s.4-5
- SEYYİD MUHAMMED ÖMER KATİB, “İttihad-ı İslam”, **Volkan**, C.1/S.88 (1325), s.3
- SÖĞÜT Abdullah, “İlahiyat Meslek Okulları”, **Sebilürreşad**, C.11 S.270 (1958) ss.307-308
- ŞEMSETTİN Mehmet, “İslam’da İnhitat ve İntibah”, **İslam Mecmuası**, C.3/S.32 (1331), ss.709-712
- _____, “İslam’da İnhitat ve İntibah”, **İslam Mecmuası**, C.3/S.34, (1331), s.745
- ŞENKON Hakkı, “Laiklik Maskesi Altında Komünistlik”, **Sebilürreşad**, C.4/S.90 (1950), s.235
- TAHRALI Mustafa, “Rifaiyye”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.35, s.99
- TANRIKULU Halit, “Bir Dinci Daha Sağlam Bir Milliyetçidir” **İslam’ın Nuru**, S.10 (1952), s.20
- “Teali-i İslam Cemiyeti ve icraatıyla Beyannamelerinden Bazıları”, **Mahfil**, C.1/S.2, (1338), s.34
- “Ticani Meselesi”, **Sebilürreşad**, C.5/S.106 (1951), s.91
- TOĞUÇ Osman, “İmam – Hatip Mektebi”, **Sebilürreşad**, C.8 S.194, Nisan 1955, s.303
- TOPÇU Nurettin, “İnkılâp – İrtica”, **İslam Dünyası**, S.16 (1952), ss.3-4
- _____, “Liselerde Din Dersleri”, **Sebilürreşad**, C.11/S.264 (1958), ss.210-212
- TÜRKER, Hasan, “Basında ‘Hanedan-ı Hilafet’ Tartışmaları ve Hilafetin Kaldırılması”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.3 S. 8, İzmir, 1998, ss.67-92
- UBEYDULLAH Mehmet, “İttihad-ı İslam”, **Sırat-ı Müstakim**, C.4/S.99 (1326), s.364

ÜNSAL, Fatma Bostan, “Mehmet Akif Ersoy”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce – İslamcılık**, C.6, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, ss.72-89

VAHDETİ Derviş, “Asker Kardeşlerimizden Selamet”, **Volkan**, C.1/S.108 (1325), s.1-2

_____, “Din – Kavmiyet”, **Volkan**, C.1/S.41 (1324), ss.1-2

_____, “Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine Açık Mektup”, **Volkan**, C.1/S.104 (1325), s.1

_____, “Kanun-i Adalet mi Yoksa Kanun-i İstibdad mı?” **Volkan**, C.1/S.35(1324), ss.1-2

_____, “Rüyada İrtica Planları”, **Volkan**, C.1/S.34 (1324), ss.2-3

YAVUZ, M. Hakan, “Bediüzzaman Said-i Nursi ve Nurculuk”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, – İslamcılık**, İletişim Yayınları, C.6, İstanbul, 2005, ss.264-294

YILDIZ M. Cengiz, “Said Halim Paşa’da Üç Tarz-ı Siyaset: Batılılaşma, İslâmcılık ve Milliyetçilik”, **TYB AKADEMİ**, Yıl:1/S.3 (2011), ss.46-58

“Yüksek İslam Enstitüsü Açılırken”, **İslam**, C.3 S.3 (1959), s.79

YÜKSEL Osman, “Açıklamalar”, **Serdengeçti**, C.6/.S19-20 (1952), s.13

_____, “D.P. ve Halk Vicdanı”, **Serdengeçti**, C.6/S.19-20 (1952), s.13

_____, “Özlediğim Âlem”, **Serdengeçti**, C.6/S.14 (1952), s.3

_____, “Yaşa be Menderes”, **Serdengeçti**, C.6 /S.15-16 (1952), s.25

ZAPSU Abdürrahim, “Bu Birlik Bozulamaz”, **Büyük Doğu**, C.6 Sayı: 17, 2 Şubat 1950, s.9

VI-) BİLDİRİ ve SEMPOZYUMLAR

ALPARSLAN, Erhan, “Milli Mücadele Döneminde Anadolu’da Kurulmuş Olan Kadın Derneklerinin Maraş Milli Mücadelesine Destekleri”, **Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu** (Gaziantep 25-27 Aralık 2013), ATAM Yay., Ankara, 2015, ss.12-13

EYİCİL, Ahmet, “İşgal Döneminde Fransız ve Ermenilere Karşı Maraş Mücadelesi”, **Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu** (Gaziantep 25-27 Aralık 2013), ATAM Yay., Ankara, 2015, s.61-63

FENDOĞLU, Hasan, “İkinci Meşrutiyet Sonrası Osmanlıda Politik Yaşam”, **100. Yılında 1. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu** 3-5 Kasım 2014, ATAM Yay., Ankara, 2015, s.47

İŞİK, Caner, “Halk Tahayyülünde Adnan Menderes”, **Türk Tarihinde Adnan Menderes Sempozyumu**, C.1, Aydın Üniversitesi Yay., Aydın, Şubat 2012, s.185

KARACA, Hasan, “Antep Savunmasında Oluşan Halk Edebiyatında Kadın”, **Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu** (Gaziantep 25-27 Aralık 2013), ATAM Yay., Ankara, 2015, s.29

KILIÇ, Selami, “1.Dünya savaşında Türk Alman Cihat Politikasına Bir bakış”, **100.yıl münasebetiyle 1. Dünya Savaşında Kafkas(Doğu) Cephesi Uluslararası Sempozyumu** (25-27 Eylül 2014), ATAM Yay., Ankara 2015, ss.151-171

KOLOĞLU, Orhan, “Sevr Karşıtlığında Hintlilerin Hilafet Hareketi Belgeleri”, **Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi** (12 – 16 Kasım 2009), ATAM Yay., Ankara, 2010, s.2802

ŞEHLANOĞLU Hüseyin, “Adnan Menderes ve Demokrat Parti”, **Türk Tarihinde Adnan Menderes Sempozyumu**, Aydın Üniversitesi Yay., Aydın, 2012, s.276

ŞİMŞİR, Bilal, “Atatürk Dönemi Sonrasında İsmet İnönü”, **Ölümünün 36. Yıldönümünde İsmet İnönü Paneli**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s.30

VII-) TEZLER

DENİZ, Akif, **Derviş Vahdeti ve 31 Mart Olayı**, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Anabilim dalı, Elazığ, 2005

DUMAN, Doğan, **Çok Partili Dönemde Türkiye’de İslamcılık**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâpları Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1996

GÜNER, Deniz, **Cumhuriyet Dönemi Basın – Yayın Yasakları 1923 – 1960**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü – Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim dalı, Ankara, 2015

ÖĞREDİK, Aydın, **Demokrat Parti Döneminde Diyarbakır’da Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Hayat (Yerel Basına Göre)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Diyarbakır 2013

ÖĞÜT, Hakan, **Demokrat Parti Döneminde İslamcı Basının Atatürkçülüğe Bakışı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâpları Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2000

POLAT, Esmâ, **Eşref Edip Fergan’ın Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Anabilim dalı, Ankara, 2011

YILMAZ, Ercan, **Demokrat Parti Döneminde Milliyetçilik**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâpları Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2008